www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.ir

بل هو قرآن مجید
فی لوح محفوظ
«سورهٔ بروج»

تفسیر فارسی
قرآن مجید

حجة التفاسیر

«۷»

تألیف
سید عبد الحجة بلاغی

بسم الله الرحمن الرحیم

حجة التفاسير و بلاغ الاكسير : يا من لا يحضره المفسر و التفسير

نويسنده:

عبدالحجه بلاغى

ناشر چاپي:

مجهول (بي جا ، بي نا)

ناشر ديجيتالي:

مركز تحقيقات رايانه‌اي قائميه اصفهان

فهرست

فهرست ----- ۵

حجه التفاسیر و بلاغ الاکسیر : یا من لا یحضره المفسر و التفسیر جلد ۷ ----- ۳۹

مشخصات کتاب ----- ۳۹

اشاره ----- ۳۹

سورة الجمعة ----- ۴۱

اشاره ----- ۴۱

سوره الجمعة (۶۲): آیات ۱ تا ۴ ----- ۴۲

مقدّمه ----- ۴۲

پیدایش هفته ----- ۴۲

سبت «شنبه» ----- ۴۲

اعدام متخلف از سبت ----- ۴۲

قرآن و سبت ----- ۴۴

عیسویان و سبت ----- ۴۴

تحریف سبت بدست کشیشان ----- ۴۴

اسلام و سبت ----- ۴۵

تعطیل روز جمعه بجای سبت و دعاوی یهود و رد بر آنان ----- ۴۵

دعوی یهود دربارهٔ انحصار نبوت و رد بر آنان ----- ۴۶

سوره الجمعة (۶۲): آیه ۵ ----- ۴۶

اشاره ----- ۴۶

دعوی یهود دربارهٔ سبت باستناد توراة و رد بر آنان ----- ۴۶

سوره الجمعة (۶۲): آیات ۶ تا ۸ ----- ۴۷

اشاره ----- ۴۷

دعوی یهود به این که شعب برگزیدهٔ خدا هستند و رد بر آنان ----- ۴۷

سوره الجمعة (۶۲): آیات ۹ تا ۱۰ ----- ۴۸

اشاره ---- ۴۸
نماز جمعه ---- ۴۸
سوره الجمعهٔ (۶۲): آیه ۱۱ ---- ۴۸
اشاره ---- ۴۸
تذکر یک واقعهٔ تاریخی از نومسلمانان ---- ۴۸
ذیول ---- ۴۹
تعلیقات ---- ۵۰
معنای لغوی و اصطلاحی نماز جمعه ---- ۵۰
نماز جمعه ---- ۵۱
و واجبات مخصوص نماز جمعه نه چیز است: ---- ۵۸
سورهٔ المنافقین ---- ۶۰
اشاره ---- ۶۰
سوره المنافقون (۶۳): آیات ۱ تا ۸ ---- ۶۱
مقدّمه ---- ۶۱
جنگ بنی المصطلق یا مریسیع ---- ۶۱
واقعهٔ عبد الله بن ابی بن سلول که از بزرگان منافقین است ---- ۶۲
داستان منافقین چون عبد الله بن ابی و امثال او ---- ۶۶
سوره المنافقون (۶۳): آیات ۹ تا ۱۱ ---- ۶۷
اشاره ---- ۶۷
دستور خدا به مسلمانان ---- ۶۷
ذیول ---- ۶۸
سورهٔ التّغابن ---- ۷۰
اشاره ---- ۷۰
سوره التغابن (۶۴): آیات ۱ تا ۴ ---- ۷۱
اشاره ---- ۷۱
خدا ---- ۷۱

سوره التغابن (۶۴): آیات ۵ تا ۷ ---- ۷۱
اشاره ---- ۷۱
نبوت پیامبر و معاد ---- ۷۱
سوره التغابن (۶۴): آیه ۸ ---- ۷۲
اشاره ---- ۷۲
نتیجه ---- ۷۲
سوره التغابن (۶۴): آیات ۹ تا ۱۰ ---- ۷۲
اشاره ---- ۷۲
روز جمع و روز تغابن ---- ۷۲
سوره التغابن (۶۴): آیات ۱۱ تا ۱۳ ---- ۷۴
اشاره ---- ۷۴
ترس بعضی از کفار ---- ۷۴
سوره التغابن (۶۴): آیات ۱۴ تا ۱۸ ---- ۷۵
اشاره ---- ۷۵
ضایعات تأخیر دربارهٔ مهاجرت ---- ۷۵
سورهٔ الطّلاق ---- ۷۷
اشاره ---- ۷۷
سوره الطلاق (۶۵): آیات ۱ تا ۷ ---- ۷۸
مقدّمه ---- ۷۸
احکام طلاق ---- ۷۹
سوره الطلاق (۶۵): آیات ۸ تا ۱۰ ---- ۸۱
اشاره ---- ۸۱
ضمانت اجرائی احکام ---- ۸۱
سوره الطلاق (۶۵): آیه ۱۱ ---- ۸۱
اشاره ---- ۸۱
قرآن و پیامبر ---- ۸۱

سوره الطلاق (۶۵): آیه ۱۲ ---- ۸۲
اشاره ---- ۸۲
خدا ---- ۸۲
تعلیقه ---- ۸۲
سورة التّحریم ---- ۸۳
اشاره ---- ۸۳
سوره التحریم (۶۶): آیات ۱ تا ۲ ---- ۸۴
مقدّمه ---- ۸۴
مقدّمه اول ---- ۸۴
مقدّمه دوم ---- ۸۴
مقدّمه سوم ---- ۸۴
مقدّمه چهارم ---- ۸۶
مقدّمه پنجم ---- ۸۷
طلاق (و رجوع) دربارهٔ حفصه ---- ۸۸
سوره التحریم (۶۶): آیه ۳ ---- ۸۸
اشاره ---- ۸۸
جهت طلاق ---- ۸۸
سوره التحریم (۶۶): آیات ۴ تا ۵ ---- ۸۹
اشاره ---- ۸۹
خطاب به زنان مورد بحث ---- ۸۹
سوره التحریم (۶۶): آیات ۶ تا ۸ ---- ۸۹
اشاره ---- ۸۹
خطاب به مؤمنان ---- ۸۹
سوره التحریم (۶۶): آیه ۹ ---- ۹۰
اشاره ---- ۹۰
خطاب به پیامبر ---- ۹۰

سوره التحریم (۶۶): آیات ۱۰ تا ۱۲ ---- ۹۰
اشاره ---- ۹۰
دفتر خویشاوندی نسبی و دفتر زناشوئی و خویشاوندی سببی از دفتر خدا و پیامبر و ایمان و کفر جداست ---- ۹۰
ذیول ---- ۹۱
تعلیقات ---- ۹۲
ماریهٔ ---- ۹۲
حفصهٔ ---- ۹۳
عائشهٔ ---- ۹۳
الوقائع ---- ۹۴
اسم امرأهٔ نوح و اسم امرأهٔ لوط ---- ۹۴
امرأهٔ فرعون ---- ۹۴
تسبیح الزهراء (ع) ---- ۹۴
تحقیقات ---- ۹۵
الف ---- ۹۵
ب ---- ۹۶
ج ---- ۹۶
د ---- ۹۶
ه ---- ۹۷
و ---- ۹۷
سورهٔ الملک ---- ۹۹
اشاره ---- ۹۹
سوره الملک (۶۷): آیات ۱ تا ۲ ---- ۱۰۰
اشاره ---- ۱۰۰
خدا ---- ۱۰۰
سوره الملک (۶۷): آیات ۳ تا ۴ ---- ۱۰۰
اشاره ---- ۱۰۰

برهان نظام ---------- ۱۰۰
سوره الملک (۶۷): آیات ۵ تا ۱۲ ---------- ۱۰۱
اشاره ---------- ۱۰۱
قسم خدا و... ---------- ۱۰۱
سوره الملک (۶۷): آیات ۱۳ تا ۱۵ ---------- ۱۰۲
اشاره ---------- ۱۰۲
حیله گری کافران ---------- ۱۰۲
سوره الملک (۶۷): آیات ۱۶ تا ۲۲ ---------- ۱۰۲
اشاره ---------- ۱۰۲
اعلام خطر ---------- ۱۰۲
سؤال عجیب ---------- ۱۰۳
سوره الملک (۶۷): آیات ۲۳ تا ۲۴ ---------- ۱۰۴
اشاره ---------- ۱۰۴
پیام ---------- ۱۰۴
سوره الملک (۶۷): آیات ۲۵ تا ۲۷ ---------- ۱۰۴
اشاره ---------- ۱۰۴
سؤال کافران از پیامبر (ص) و جواب به آنها ---------- ۱۰۴
سوره الملک (۶۷): آیات ۲۸ تا ۲۹ ---------- ۱۰۵
اشاره ---------- ۱۰۵
آرزو کردن کافران مرگ پیامبر (ص) را ---------- ۱۰۵
سوره الملک (۶۷): آیه ۳۰ ---------- ۱۰۵
اشاره ---------- ۱۰۵
نعمت آب ---------- ۱۰۵
ذیول ---------- ۱۰۵
تعلیقات ---------- ۱۰۶
قوله تعالی «طباقا» ---------- ۱۰۶

تذکر ---------- ۱۰۶
آسمان نزدیک ---------- ۱۰۷
تحقیق دربارهٔ «شهیقا» صوت ---------- ۱۰۸
سورهٔ القلم ---------- ۱۱۱
اشاره ---------- ۱۱۱
سوره القلم (۶۸): آیات ۱ تا ۴ ---------- ۱۱۲
مقدّمه ---------- ۱۱۲
خوی پیامبر (ص) و شخصیت او ---------- ۱۱۴
سوره القلم (۶۸): آیات ۵ تا ۱۶ ---------- ۱۱۴
اشاره ---------- ۱۱۴
خوی بزرگان مکه ---------- ۱۱۴
سوره القلم (۶۸): آیات ۱۷ تا ۳۴ ---------- ۱۱۵
اشاره ---------- ۱۱۵
تذکر واقعهٔ تاریخی ---------- ۱۱۵
سوره القلم (۶۸): آیات ۳۵ تا ۴۷ ---------- ۱۱۶
اشاره ---------- ۱۱۶
سؤالات ششگانه ---------- ۱۱۶
سوره القلم (۶۸): آیات ۴۸ تا ۵۰ ---------- ۱۱۷
اشاره ---------- ۱۱۷
امر به صبر ---------- ۱۱۷
سوره القلم (۶۸): آیات ۵۱ تا ۵۲ ---------- ۱۱۸
تذکر ---------- ۱۱۸
بی تاثیر ماندن چشم زخم دربارهٔ پیامبر (ص) ---------- ۱۱۸
ذیول ---------- ۱۱۹
تعلیقات ---------- ۱۱۹
قوله تعالی «وَ مٰا یَسْطُرُونَ» ---------- ۱۱۹

چشم زخم ---------- ۱۱۹
قرآن سند جهانهاست ---------- ۱۲۰
سورة الحاقّة ---------- ۱۲۱
اشاره ---------- ۱۲۱
سوره الحاقة (۶۹): آیات ۱ تا ۳ ---------- ۱۲۲
اشاره ---------- ۱۲۲
حاقه یعنی قیامت ---------- ۱۲۲
سوره الحاقة (۶۹): آیات ۴ تا ۱۲ ---------- ۱۲۲
اشاره ---------- ۱۲۲
قارعه یعنی قیامت ---------- ۱۲۲
سوره الحاقة (۶۹): آیات ۱۳ تا ۳۷ ---------- ۱۲۳
اشاره ---------- ۱۲۳
واقعه یعنی قیامت ---------- ۱۲۳
سوره الحاقة (۶۹): آیات ۳۸ تا ۵۱ ---------- ۱۲۴
اشاره ---------- ۱۲۴
قرآن ---------- ۱۲۴
سوره الحاقة (۶۹): آیه ۵۲ ---------- ۱۲۵
اشاره ---------- ۱۲۵
خلاصهٔ کلام ---------- ۱۲۵
تعلیقات ---------- ۱۲۵
(۱) «مٰا أَدْرٰکَ» ---------- ۱۲۵
(۲) «بِالطّٰاغِیَةِ» ---------- ۱۲۵
(۳) «اَلْمَلَکُ» ---------- ۱۲۶
(۴) «وَ یَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّکَ فَوْقَهُمْ یَوْمَئِذٍ ثَمٰانِیَةٌ» ---------- ۱۲۶
(۵) «حِسٰابِیَهْ» ---------- ۱۲۹
(۶) «ذَرْعُهٰا سَبْعُونَ ذِرٰاعاً» ---------- ۱۲۹

(۷) «اَلْخاطِؤُنَ» ---- ۱۲۹
(۸) «وَ لَوْ تَقَوَّلَ...» ---- ۱۲۹
(۹) «فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّکَ اَلْعَظِیمِ» ---- ۱۳۰
(۱۰) دعاء سوم صحیفهٔ سجادیه ---- ۱۳۰
سورهٔ المعارج ---- ۱۳۱
اشاره ---- ۱۳۱
سوره المعارج (۷۰): آیات ۱ تا ۳ ---- ۱۳۲
اشاره ---- ۱۳۲
سؤال از تاریخ نزول عذاب ---- ۱۳۲
سوره المعارج (۷۰): آیه ۴ ---- ۱۳۲
اشاره ---- ۱۳۲
بر آورد صعود فرشتگان و روح به درجه های الهی ---- ۱۳۲
سوره المعارج (۷۰): آیات ۵ تا ۱۸ ---- ۱۳۳
اشاره ---- ۱۳۳
امر خدا به پیامبر (ص) ---- ۱۳۳
سوره المعارج (۷۰): آیات ۱۹ تا ۳۵ ---- ۱۳۴
اشاره ---- ۱۳۴
اقتضاء سرشت آدمی و راه اصلاح آن ---- ۱۳۴
سوره المعارج (۷۰): آیات ۳۶ تا ۴۴ ---- ۱۳۴
اشاره ---- ۱۳۴
کافران (۱۴) ---- ۱۳۴
ذیول ---- ۱۳۵
تعلیقه ---- ۱۳۸
«یَخُوضُوا وَ یَلْعَبُوا» خوض در باطل و بازی با کلام الله ---- ۱۳۸
سورهٔ نوح (علیه السلام) ---- ۱۳۹
اشاره ---- ۱۳۹

سوره نوح (۷۱): آیات ۱ تا ۴ ---- ۱۴۰
اشاره ---- ۱۴۰
رسالت نوح (ع) ---- ۱۴۰
سوره نوح (۷۱): آیات ۵ تا ۲۰ ---- ۱۴۰
اشاره ---- ۱۴۰
رد کردن قوم نوح (ع) دعوت او را و شکایت نوح (ع) بدرگاه خدای تعالی ---- ۱۴۰
سوره نوح (۷۱): آیات ۲۱ تا ۲۵ ---- ۱۴۱
اشاره ---- ۱۴۱
شکایت نوح (ع) بار دیگر و پایان کار قوم ---- ۱۴۱
سوره نوح (۷۱): آیات ۲۶ تا ۲۸ ---- ۱۴۴
اشاره ---- ۱۴۴
دعای نوح (ع) در کشتی (۶) ---- ۱۴۴
ذیول ---- ۱۴۴
تعلیقات ---- ۱۴۵
(۱) «نوح (ع)» ---- ۱۴۵
(۲) کشتی نوح علیه السلام ---- ۱۴۶
سورهٔ الجنّ ---- ۱۴۷
اشاره ---- ۱۴۷
سوره الجن (۷۲): آیات ۱ تا ۱۵ ---- ۱۴۸
مقدّمه ---- ۱۴۸
استماع جن در نخله، قرآن را از زبان پیامبر (ص) ---- ۱۵۰
سوره الجن (۷۲): آیات ۱۶ تا ۲۸ ---- ۱۵۱
اشاره ---- ۱۵۱
تنگسالی مکه و شئون سنگین پیامبر (ص) ---- ۱۵۱
ذیول ---- ۱۵۳
تعلیقه ---- ۱۵۳

(۱) «پری» ---------- ۱۵۳
(۲) «جن» ---------- ۱۵۴
سورة المزمّل ---------- ۱۵۵
اشاره ---------- ۱۵۵
سوره المزمل (۷۳): آیات ۱ تا ۱۴ ---------- ۱۵۶
اشاره ---------- ۱۵۶
اوامر خدا به پیامبر (ص) ---------- ۱۵۶
سوره المزمل (۷۳): آیات ۱۵ تا ۱۹ ---------- ۱۵۷
اشاره ---------- ۱۵۷
خطاب الهی به مردم ---------- ۱۵۷
سوره المزمل (۷۳): آیه ۲۰ ---------- ۱۵۸
اشاره ---------- ۱۵۸
خطاب الهی باصحاب پیامبر (ص) ---------- ۱۵۸
ذیول ---------- ۱۵۹
تعلیقات ---------- ۱۵۹
اشاره ---------- ۱۵۹
مزمل و مدثر ---------- ۱۵۹
سورة المدّثّر ---------- ۱۶۲
اشاره ---------- ۱۶۲
سوره المدثر (۷۴): آیات ۱ تا ۷ ---------- ۱۶۳
اشاره ---------- ۱۶۳
فرمانهای خدا به پیامبر (ص) ---------- ۱۶۳
سوره المدثر (۷۴): آیات ۸ تا ۱۰ ---------- ۱۶۳
اشاره ---------- ۱۶۳
روز دمیدن در ناقور، روزی دشوار است ---------- ۱۶۳
سوره المدثر (۷۴): آیات ۱۱ تا ۲۵ ---------- ۱۶۴

اشاره ---------- ۱۶۴
سرگذشت ولید بن مغیرهٔ مخزومی و ولید صفتان ---------- ۱۶۴
سوره المدثر (۷۴): آیات ۲۶ تا ۳۰ ---------- ۱۶۵
اشاره ---------- ۱۶۵
سرنوشت ولید ---------- ۱۶۵
سوره المدثر (۷۴): آیه ۳۱ ---------- ۱۶۶
اشاره ---------- ۱۶۶
عدد موکلان سقر ---------- ۱۶۶
سوره المدثر (۷۴): آیات ۳۲ تا ۴۷ ---------- ۱۶۷
اشاره ---------- ۱۶۷
توصیف سقر و احوال اهل سقر ---------- ۱۶۷
سوره المدثر (۷۴): آیات ۴۸ تا ۵۱ ---------- ۱۶۸
اشاره ---------- ۱۶۸
گورخران فراری از شیران ---------- ۱۶۸
سوره المدثر (۷۴): آیات ۵۲ تا ۵۶ ---------- ۱۶۸
اشاره ---------- ۱۶۸
بهانه جوئی کافران و ریشهٔ بهانه جوئی آنان ---------- ۱۶۸
خلاصهٔ کلام ---------- ۱۶۹
ذیول ---------- ۱۶۹
سورهٔ القیمهٔ ---------- ۱۷۲
اشاره ---------- ۱۷۲
سوره القیامهٔ (۷۵): آیات ۱ تا ۴ ---------- ۱۷۳
مقدّمه ---------- ۱۷۳
انکار عدی از قیامت و رد بر او ---------- ۱۷۳
سوره القیامهٔ (۷۵): آیات ۴ تا ۱۹ ---------- ۱۷۴
اشاره ---------- ۱۷۴

سبب انکار قیامت ---------- ۱۷۴
سوره القیامهٔ (۷۵): آیات ۲۰ تا ۲۵ ---------- ۱۷۵
اشاره ---------- ۱۷۵
سبب دیگر انکار قیامت ---------- ۱۷۵
سوره القیامهٔ (۷۵): آیات ۲۶ تا ۳۵ ---------- ۱۷۶
اشاره ---------- ۱۷۶
آخرت دور نیست ---------- ۱۷۶
سوره القیامهٔ (۷۵): آیات ۳۶ تا ۴۰ ---------- ۱۷۷
اشاره ---------- ۱۷۷
خلاصهٔ کلام ---------- ۱۷۷
ذیول ---------- ۱۷۷
(۱) رستاخیز ---------- ۱۷۷
(۲) «بنانه» القرآن الکریم ---------- ۱۷۸
(۳) اولی ---------- ۱۷۸
(۴) «الوجود» ---------- ۱۷۸
سورهٔ الإنسان (سورهٔ «دهر» هم گفته می شود) ---------- ۱۸۰
اشاره ---------- ۱۸۰
سوره الإنسان (۷۶): آیات ۱ تا ۴ ---------- ۱۸۱
مقدمهٔ آیات مکی سوره ---------- ۱۸۱
دنبالهٔ سخن با انسان (یعنی عدی) ---------- ۱۸۱
سوره الإنسان (۷۶): آیات ۵ تا ۱۶ ---------- ۱۸۲
مقدمهٔ آیات مدنی دربارهٔ ابرار «نیکوکاران» ---------- ۱۸۲
سرگذشت و سرنوشت ابرار «نیکوکاران» جام اول ---------- ۱۸۲
سوره الإنسان (۷۶): آیات ۱۷ تا ۲۱ ---------- ۱۸۴
اشاره ---------- ۱۸۴
جام دوم ---------- ۱۸۴

سوره الإنسان (۷۶): آیه ۲۲ ---- ۱۸۶
اشاره ---- ۱۸۶
جام سوم ---- ۱۸۶
سوره الإنسان (۷۶): آیات ۲۳ تا ۳۱ ---- ۱۸۶
مقدمهٔ آیات مکی دربارهٔ تسلیم و پیشنهاد از طرف دو نفر از اشراف مشرکان مکه به پیامبر (ص) ---- ۱۸۶
بیان اهمیت قرآن و خطاب به پیامبر (ص) دربارهٔ رد دو پیشنهاد ---- ۱۸۷
ذیول ---- ۱۸۸
(۱) «هل اتی» ---- ۱۸۸
(۲) «حین» ---- ۱۸۸
(۳) «الدهر» ---- ۱۸۸
(۴) تفسیر بیضاوی ---- ۱۸۹
(۵) «مِنْ فِضَّةٍ» آیات ۱۵ و ۱۶ و ۲۱ ---- ۱۸۹
(۶) «اصیلا» ---- ۱۸۹
(۷) رجوع به سورهٔ مزمل ---- ۱۹۰
(۸) «وَ شَدَدْنا أَسْرَهُمْ» ---- ۱۹۰
تعلیقات ---- ۱۹۰
«الف» ---- ۱۹۰
«ب» ---- ۱۹۱
«ج» ---- ۱۹۱
سورهٔ المرسلات ---- ۱۹۲
اشاره ---- ۱۹۲
سوره المرسلات (۷۷): آیات ۱ تا ۷ ---- ۱۹۳
اشاره ---- ۱۹۳
قسمهای خدا دربارهٔ قیامت ---- ۱۹۳
سوره المرسلات (۷۷): آیات ۸ تا ۱۱ ---- ۱۹۳
اشاره ---- ۱۹۳

شب دنیا آبستن این حوادث است ---------- ۱۹۳
سوره المرسلات (۷۷): آیات ۱۲ تا ۱۵ ---------- ۱۹۴
اشاره ---------- ۱۹۴
یوم الفصل ---------- ۱۹۴
سوره المرسلات (۷۷): آیات ۱۶ تا ۱۹ ---------- ۱۹۴
اشاره ---------- ۱۹۴
تذکر وقایع تاریخی ---------- ۱۹۴
سوره المرسلات (۷۷): آیات ۲۰ تا ۲۴ ---------- ۱۹۴
اشاره ---------- ۱۹۴
تذکر انفسی (یعنی به خود بنگرید) ---------- ۱۹۴
سوره المرسلات (۷۷): آیات ۲۵ تا ۲۸ ---------- ۱۹۶
اشاره ---------- ۱۹۶
تذکر آفاقی (یعنی بجهان بنگرید) ---------- ۱۹۶
سوره المرسلات (۷۷): آیات ۲۹ تا ۴۰ ---------- ۱۹۶
اشاره ---------- ۱۹۶
سرنوشت تبه کاران ---------- ۱۹۶
سوره المرسلات (۷۷): آیات ۴۱ تا ۴۵ ---------- ۱۹۷
اشاره ---------- ۱۹۷
سرنوشت پرهیزکاران ---------- ۱۹۷
سوره المرسلات (۷۷): آیات ۴۶ تا ۴۹ ---------- ۱۹۷
اشاره ---------- ۱۹۷
سرنوشت تبهکاران ---------- ۱۹۷
سوره المرسلات (۷۷): آیه ۵۰ ---------- ۱۹۷
اشاره ---------- ۱۹۷
سؤال ---------- ۱۹۷
ذیول ---------- ۱۹۷

(۱) «عذرا» ---- ۱۹۷
(۲) «وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ» ---- ۱۹۹
(۳) «كِفاتاً» ---- ۱۹۹
(۴) رواسی شامخات ---- ۱۹۹
سورة النّبأ ---- ۲۰۰
اشاره ---- ۲۰۰
سوره النبإ (۷۸): آیات ۱ تا ۱۶ ---- ۲۰۱
مقدّمه ---- ۲۰۱
پرسشهائی از پیامبر اکرم درباره فرارسیدن روز قیامت ---- ۲۰۲
سوره النبإ (۷۸): آیات ۱۷ تا ۲۰ ---- ۲۰۳
اشاره ---- ۲۰۳
روز جدا کردن حق از باطل ---- ۲۰۳
سوره النبإ (۷۸): آیات ۲۱ تا ۳۰ ---- ۲۰۳
اشاره ---- ۲۰۳
سرنوشت طاغیان بر خدا ---- ۲۰۳
سوره النبإ (۷۸): آیات ۳۱ تا ۴۰ ---- ۲۰۵
اشاره ---- ۲۰۵
پرهیزکاران ---- ۲۰۵
تعلیقات ---- ۲۰۶
سورة النّازعات ---- ۲۰۷
اشاره ---- ۲۰۷
سوره النازعات (۷۹): آیات ۱ تا ۱۴ ---- ۲۰۸
اشاره ---- ۲۰۸
شبهات منکران معاد و رد بر آنان ---- ۲۰۸
سوره النازعات (۷۹): آیات ۱۵ تا ۲۶ ---- ۲۰۹
اشاره ---- ۲۰۹

تسلیت خدا به پیامبر (ص) ---- ۲۰۹
سوره النازعات (۷۹): آیات ۲۷ تا ۳۳ ---- ۲۱۰
اشاره ---- ۲۱۰
ریشهٔ انکار معاد ---- ۲۱۰
سوره النازعات (۷۹): آیات ۳۴ تا ۴۱ ---- ۲۱۰
اشاره ---- ۲۱۰
طامهٔ الکبری ---- ۲۱۰
سوره النازعات (۷۹): آیات ۴۲ تا ۴۶ ---- ۲۱۱
اشاره ---- ۲۱۱
پرسش منکران معاد از تاریخ وقوع قیامت ---- ۲۱۱
ذیول ---- ۲۱۱
تعلیقه ---- ۲۱۲
«وَ نَهَی اَلنَّفْسَ عَنِ اَلْهَویٰ» هوای نفس، مادر بیماریهای روانی است ---- ۲۱۲
سورهٔ عبس ---- ۲۱۵
اشاره ---- ۲۱۵
سوره عبس (۸۰): آیات ۱ تا ۱۶ ---- ۲۱۶
مقدّمه ---- ۲۱۶
بی تأثیر بودن بینائی چشم و نابینائی در أمر دین و سرگذشت ابن ام مکتوم ---- ۲۱۸
سوره عبس (۸۰): آیات ۱۷ تا ۴۲ ---- ۲۱۹
مقدّمه ---- ۲۱۹
ناسپاسی انسان ---- ۲۱۹
تعلیقه ---- ۲۲۱
اهمیت چشم در بدن انسان ده میلیون رنگ ---- ۲۲۱
سورهٔ التّکویر ---- ۲۲۳
اشاره ---- ۲۲۳
سوره التکویر (۸۱): آیات ۱ تا ۱۵ ---- ۲۲۴

اشاره ---------- ۲۲۴
دورنمای قیامت ---------- ۲۲۴
سوره التکویر (۸۱): آیات ۱۶ تا ۲۹ ---------- ۲۲۴
اشاره ---------- ۲۲۴
قرآن و پیامبر (ص) ---------- ۲۲۴
ذیول ---------- ۲۲۶
تعلیقه ---------- ۲۲۷
تحقیق ---------- ۲۲۷
سورهٔ الانفطار ---------- ۲۲۹
اشاره ---------- ۲۲۹
سوره الانفطار (۸۲): آیات ۱ تا ۵ ---------- ۲۳۰
مقدّمه ---------- ۲۳۰
ظهور نوارها و دفاتر اعمال هر انسان و استحضار انسان از اعمال گذشتهٔ خود ---------- ۲۳۱
سوره الانفطار (۸۲): آیات ۶ تا ۱۲ ---------- ۲۳۱
اشاره ---------- ۲۳۱
اعتراض خدا بر انسان و... ---------- ۲۳۱
سوره الانفطار (۸۲): آیات ۱۳ تا ۱۹ ---------- ۲۳۲
اشاره ---------- ۲۳۲
خلاصهٔ کلام ---------- ۲۳۲
ذیول ---------- ۲۳۲
تعلیقات ---------- ۲۳۲
۱ - تحقیق ---------- ۲۳۲
۲ - تحقیق ---------- ۲۳۴
سورهٔ المطفّفین ---------- ۲۳۵
اشاره ---------- ۲۳۵
سوره المطففین (۸۳): آیات ۱ تا ۷ ---------- ۲۳۶

مقدّمه ---------- ۲۳۶
هشدار خداوند به مطففان و کم فروشها ---------- ۲۳۶
سوره المطففین (۸۳): آیات ۷ تا ۱۷ ---------- ۲۳۶
اشاره ---------- ۲۳۶
سرنوشت تبه کاران ---------- ۲۳۶
سوره المطففین (۸۳): آیات ۱۸ تا ۲۸ ---------- ۲۳۷
اشاره ---------- ۲۳۷
سرنوشت نیکوکاران ---------- ۲۳۷
سوره المطففین (۸۳): آیات ۲۹ تا ۳۶ ---------- ۲۳۸
مقدّمه ---------- ۲۳۸
خنده بجای خنده ---------- ۲۳۸
تعلیقات ---------- ۲۳۹
سورة الانشقاق ---------- ۲۴۱
اشاره ---------- ۲۴۱
سوره الانشقاق (۸۴): آیات ۱ تا ۲۵ ---------- ۲۴۲
اشاره ---------- ۲۴۲
شب دنیا آبستن این حوادث است ---------- ۲۴۲
تعلیقه ---------- ۲۴۳
تحقیق ---------- ۲۴۳
سورة البروج ---------- ۲۴۵
اشاره ---------- ۲۴۵
سوره البروج (۸۵): آیات ۱ تا ۲۲ ---------- ۲۴۶
مقدّمه ---------- ۲۴۶
اشاره ---------- ۲۴۶
اصحاب اخدود ---------- ۲۴۷
تعلیقه ---------- ۲۴۸

سورة الطّارق ---------- ۲۵۱
اشاره ---------- ۲۵۱
سوره الطارق (۸۶): آیات ۱ تا ۱۷ ---------- ۲۵۲
اشاره ---------- ۲۵۲
نیرنگ کفار و عقیم ساختن خدا آن را ---------- ۲۵۲
تعلیقات ---------- ۲۵۳
سورة الأعلی ---------- ۲۵۵
اشاره ---------- ۲۵۵
سوره الأعلی (۸۷): آیات ۱ تا ۵ ---------- ۲۵۶
اشاره ---------- ۲۵۶
اسم پروردگار ---------- ۲۵۶
سوره الأعلی (۸۷): آیات ۶ تا ۱۹ ---------- ۲۵۶
اشاره ---------- ۲۵۶
حالات شخصیة پیامبر (ص) ---------- ۲۵۶
ذیول ---------- ۲۵۸
تعلیقه ---------- ۲۶۱
«سَبِّحِ اِسْمَ رَبِّکَ اَلْأَعْلَی» ---------- ۲۶۱
رجوع به سخن دربارة کلمة اعلی ---------- ۲۶۲
سورة الغاشیة ---------- ۲۶۳
اشاره ---------- ۲۶۳
سوره الغاشیة (۸۸): آیات ۱ تا ۱۶ ---------- ۲۶۴
اشاره ---------- ۲۶۴
غاشیه ---------- ۲۶۴
سوره الغاشیة (۸۸): آیات ۱۷ تا ۲۰ ---------- ۲۶۵
اشاره ---------- ۲۶۵
استهزاء کافران و جواب به آنها ---------- ۲۶۵

سوره الغاشیهٔ (۸۸): آیات ۲۱ تا ۲۶ ---- ۲۶۵
اشاره ---- ۲۶۵
خلاصهٔ کلام با سید انام ---- ۲۶۵
ذیول ---- ۲۶۶
(۱) ضریع ---- ۲۶۶
(۲) ابل ---- ۲۶۶
تعلیقه ---- ۲۶۷
سورهٔ الفجر ---- ۲۶۹
اشاره ---- ۲۶۹
سوره الفجر (۸۹): آیات ۱ تا ۳۰ ---- ۲۷۰
اشاره ---- ۲۷۰
قسمهای پروردگار و سرگذشت و سرنوشت انسانهائی که روانشان ناآرام است، و سرنوشت انسانهائی که روانشان آرام یافته ---- ۲۷۰
تعلیقات ---- ۲۷۳
سورهٔ البلد ---- ۲۷۵
اشاره ---- ۲۷۵
سوره البلد (۹۰): آیات ۱ تا ۲۰ ---- ۲۷۶
مقدّمه ---- ۲۷۶
مقاومت انسان (یعنی همان پهلوان مکه) در برابر پیامبر (ص) ---- ۲۷۶
ذیول ---- ۲۷۷
سورهٔ الشّمس ---- ۲۷۹
اشاره ---- ۲۷۹
سوره الشمس (۹۱): آیات ۱ تا ۱۵ ---- ۲۸۰
اشاره ---- ۲۸۰
نفس «روان» آدمی ---- ۲۸۰
تعلیقات ---- ۲۸۱
شمارهٔ ساعات روز و شب با ۲۴ لفظ ---- ۲۸۱

چرا آسمان آبیست؟ ---------- ۲۸۵
خورشید «شمس» ---------- ۲۸۵
تحقیق دربارهٔ عقاید، راجع به گردش زمین ---------- ۲۸۶
مطلب دیگر در تکیه نداشتن زمین بر چیزی و اینکه در فضاء است ---------- ۲۸۸
مطلب دیگر در اینکه زمین کروی شکل تام نیست ---------- ۲۸۸
مطلب دیگر در معانی پنج آیه از آیات کریمهٔ قرآن ---------- ۲۸۸
دنبالهٔ مطلب آیات ---------- ۲۹۰
از بین رفتن حرکت وضعی زمین ---------- ۲۹۱
کاهش حرکت زمین ---------- ۲۹۲
حرارت خورشید ---------- ۲۹۲
فاصلهٔ خورشید ---------- ۲۹۳
ده میلیارد سال نوری فاصلهٔ دورترین اجرام سماوی با زمین است ---------- ۲۹۳
ماه «قمر» ---------- ۲۹۳
چرا کسوف و خسوف روی می دهد؟ ---------- ۲۹۳
چرا باد می وزد؟ ---------- ۲۹۴
کرهٔ زمین شکل گلابی دارد ---------- ۲۹۴
عجب عمر درازی! ---------- ۲۹۵
زمین و اندازه های آن ---------- ۲۹۵
حرکت وضعی و انتقالی زمین ---------- ۲۹۶
بسوی مرکز زمین ---------- ۲۹۶
نفس و شهوت ---------- ۲۹۷
نفس و غضب ---------- ۲۹۷
سورهٔ اللّیل ---------- ۲۹۸
اشاره ---------- ۲۹۸
سوره اللیل (۹۲): آیات ۱ تا ۲۱ ---------- ۲۹۹
اشاره ---------- ۲۹۹

بخشنده و بخیل ---- ۲۹۹
تعلیقات ---- ۳۰۰
شأن نزول سوره ---- ۳۰۰
شب ---- ۳۰۰
سورة الضّحی ---- ۳۰۲
اشاره ---- ۳۰۲
سوره الضحی (۹۳): آیات ۱ تا ۱۱ ---- ۳۰۳
مقدّمه سوره های: ضحی و أ لم نشرح - فیل و ایلاف ---- ۳۰۳
پیامبر (ص) در دوران توقف خود در مکه بسی آزار کشید و بارها دل تنک شد و بارها خدا او را تسلیت ---- ۳۰۴
تعلیقات ---- ۳۰۴
«وَ وَجَدَکَ ضالًّا فَهَدیٰ» ---- ۳۰۴
عبد الله ---- ۳۰۵
خدیجه ---- ۳۰۵
تکذیب قصهٔ شق الصدر ---- ۳۰۶
سورة الانشراح ---- ۳۰۶
اشاره ---- ۳۰۶
سوره الشرح (۹۴): آیات ۱ تا ۸ ---- ۳۰۷
اشاره ---- ۳۰۷
تسلیت خدا مر پیامبر (ص) را در برابر آزار مشرکین ---- ۳۰۷
ذیول ---- ۳۰۷
(۱) «فَإِنَّ مَعَ اَلْعُسْرِ یُسْراً - إِنَّ مَعَ اَلْعُسْرِ یُسْراً» ---- ۳۰۷
تعلیقه حالات شخصیت پیامبر (ص) قبل از بعثت ---- ۳۰۸
سورة التّین ---- ۳۱۰
اشاره ---- ۳۱۰
سوره التین (۹۵): آیات ۱ تا ۸ ---- ۳۱۱
اشاره ---- ۳۱۱

مایهٔ ارزش انسان ---- ۳۱۱
تعلیقات ---- ۳۱۲
انجیر ---- ۳۱۲
زیتون ---- ۳۱۳
سورهٔ العلق ---- ۳۱۴
اشاره ---- ۳۱۴
سوره العلق (۹۶): آیات ۱ تا ۵ ---- ۳۱۵
مقدّمه حراء «جبل النور» ---- ۳۱۵
نخستین آیاتی که در آغاز بعثت بر پیامبر (ص) نازل شد ---- ۳۱۶
سوره العلق (۹۶): آیات ۶ تا ۱۹ ---- ۳۱۷
مقدّمه ---- ۳۱۷
نکوهش از ابو جهل ---- ۳۲۰
تعلیقات ---- ۳۲۱
الف: «خَلَقَ اَلْإِنْسٰانَ مِنْ عَلَقٍ» ---- ۳۲۱
ب: «اَلَّذِی عَلَّمَ بِالْقَلَمِ» ---- ۳۲۳
سورهٔ القدر ---- ۳۲۴
اشاره ---- ۳۲۴
سوره القدر (۹۷): آیات ۱ تا ۵ ---- ۳۲۵
مقدّمه ---- ۳۲۵
اشاره ---- ۳۲۵
شب قدر عام و خاص ---- ۳۲۶
نزول قرآن در شب قدر ---- ۳۲۷
نصیب و بهره در شب قدر ---- ۳۲۷
سورهٔ البیّنهٔ ---- ۳۲۸
اشاره ---- ۳۲۸
سوره البینهٔ (۹۸): آیات ۱ تا ۸ ---- ۳۲۹

اشاره ---------- ۳۲۹
اتفاق اهل کتاب و مشرکان در انتظار ظهور پیامبر (ص) و اختلاف آنان پس از ظهور ---------- ۳۲۹
سورهٔ الزّلزلهٔ ---------- ۳۳۰
اشاره ---------- ۳۳۰
سوره الزلزلهٔ (۹۹): آیات ۱ تا ۸ ---------- ۳۳۱
مقدّمه ---------- ۳۳۱
پایان کار زمین و پیدایش قیامت ---------- ۳۳۱
سورهٔ العادیات ---------- ۳۳۲
اشاره ---------- ۳۳۲
سوره العادیات (۱۰۰): آیات ۱ تا ۱۱ ---------- ۳۳۳
اشاره ---------- ۳۳۳
ناسپاسی انسان ---------- ۳۳۳
تعلیقات ---------- ۳۳۴
اشاره ---------- ۳۳۴
دوستی مال ---------- ۳۳۴
سورهٔ القارعهٔ ---------- ۳۳۶
اشاره ---------- ۳۳۶
سوره القارعهٔ (۱۰۱): آیات ۱ تا ۱۱ ---------- ۳۳۷
اشاره ---------- ۳۳۷
نموداری از قیامت ---------- ۳۳۷
سورهٔ التّکاثر ---------- ۳۳۸
اشاره ---------- ۳۳۸
سوره التکاثر (۱۰۲): آیات ۱ تا ۸ ---------- ۳۳۹
مقدّمه ---------- ۳۳۹
نکوهش از تفاخر به کثرت نفوس ---------- ۳۳۹
تعلیقه ---------- ۳۴۰

یقین ---------- ۳۴۰
سورة العصر ---------- ۳۴۲
اشاره ---------- ۳۴۲
سوره العصر (۱۰۳): آیات ۱ تا ۳ ---------- ۳۴۳
مقدّمه ---------- ۳۴۳
انسان زیانکار و انسان سودمند ---------- ۳۴۳
تعلیقات ---------- ۳۴۳
اشاره ---------- ۳۴۳
زیانکاریهای انسان ---------- ۳۴۴
سورة الهمزة ---------- ۳۴۶
اشاره ---------- ۳۴۶
سوره الهمزة (۱۰۴): آیات ۱ تا ۹ ---------- ۳۴۷
مقدّمه ---------- ۳۴۷
عیب جوئی کفار از فقر پیامبر (ص) و اصحاب، و رد بر آنان ---------- ۳۴۷
تعلیقه ---------- ۳۴۸
نیروی پیامبر خدا (ص) ---------- ۳۴۸
سورة الفیل ---------- ۳۵۰
اشاره ---------- ۳۵۰
سوره الفیل (۱۰۵): آیات ۱ تا ۵ ---------- ۳۵۱
مقدّمه ---------- ۳۵۱
قلیس ---------- ۳۵۱
فیل ---------- ۳۵۳
لشکرکشی ابرهه ---------- ۳۵۳
بازگشت به سخن ---------- ۳۵۵
داستان فیل و لشکرکشی ابرهه ---------- ۳۵۸
به یاد فیل محمود ---------- ۳۵۹

سورة قریش ---------- ۳۶۰
اشاره ---------- ۳۶۰
سوره قریش (۱۰۶): آیات ۱ تا ۴ ---------- ۳۶۱
مقدّمه ---------- ۳۶۱
نمک ناشناسی کفار قریش ---------- ۳۶۱
سورة ماعون ---------- ۳۶۲
اشاره ---------- ۳۶۲
سوره الماعون (۱۰۷): آیات ۱ تا ۷ ---------- ۳۶۳
مقدّمه ---------- ۳۶۳
نکوهش از بخل کفار ---------- ۳۶۳
تعلیقات ---------- ۳۶۳
سورة الکوثر ---------- ۳۶۴
اشاره ---------- ۳۶۴
سوره الکوثر (۱۰۸): آیات ۱ تا ۳ ---------- ۳۶۵
مقدّمه ---------- ۳۶۵
شماتت قریش در مرگ فرزند پیامبر (ص) و تسلیت دادن خدا پیامبر (ص) را ---------- ۳۶۵
سورة الکافرون ---------- ۳۶۶
اشاره ---------- ۳۶۶
سوره الکافرون (۱۰۹): آیات ۱ تا ۶ ---------- ۳۶۷
مقدّمه ---------- ۳۶۷
پیشنهاد نیرنگ آمیز کفار به پیامبر (ص) و رد شدن پیشنهادشان ---------- ۳۶۷
سورة النّصر ---------- ۳۶۸
اشاره ---------- ۳۶۸
سوره النصر (۱۱۰): آیات ۱ تا ۳ ---------- ۳۶۹
مقدّمه ---------- ۳۶۹
اشاره ---------- ۳۶۹

پیروزی اسلام و اعلام ضمنی رحلت پیامبر (ص) و امر به مهیا شدن برای تودیع ---- ۳۷۰
تعلیقه ---- ۳۷۰
سورة اللّهب ---- ۳۷۲
اشاره ---- ۳۷۲
سوره المسد (۱۱۱): آیات ۱ تا ۵ ---- ۳۷۳
مقدّمه ---- ۳۷۳
سرنوشت «ابو لهب» و «ام جمیل» ---- ۳۷۶
تعلیقه تحقیق ---- ۳۷۶
سورة الإخلاص ---- ۳۷۸
اشاره ---- ۳۷۸
سوره الإخلاص (۱۱۲): آیات ۱ تا ۴ ---- ۳۷۹
مقدّمه ---- ۳۷۹
خدا ---- ۳۷۹
تعلیقات ---- ۳۸۰
خواص سورة اخلاص ---- ۳۸۷
مکسر سورة اخلاص ---- ۳۸۷
سورة الفلق ---- ۳۸۸
اشاره ---- ۳۸۸
سوره الفلق (۱۱۳): آیات ۱ تا ۵ ---- ۳۸۹
مقدّمه ---- ۳۸۹
پناه گرفتن از شرور جسمانی به پروردگار ---- ۳۹۱
سورة النّاس ---- ۳۹۲
اشاره ---- ۳۹۲
سوره الناس (۱۱۴): آیات ۱ تا ۶ ---- ۳۹۳
اشاره ---- ۳۹۳
پناه گرفتن از شرور روحانی به پروردگار ---- ۳۹۳

ذیول ---------- ۳۹۳
اشاره ---------- ۳۹۳
نکته ---------- ۳۹۴
تحقیق دربارهٔ شماره گذاری کلمات و حروف در تفسیر تنویر المقباس و... ---------- ۳۹۵
اسماء السّور ---------- ۳۹۶
فهرس مطالب عمدهٔ مقدمات و ذیول و تعلیقات و حواشی ---------- ۴۰۱
منظومهٔ قلادهٔ الغانیات، فی المؤنثات السماعیات لمحرر هذا التفسیر ---------- ۴۲۱
رساله در بیان اسمائی که الف و لام تعریف بر سرشان در نمی آید ---------- ۴۲۵
اشاره ---------- ۴۲۵
آ ---------- ۴۲۵
آدم: ---------- ۴۲۵
الف ---------- ۴۲۵
احد: ---------- ۴۲۵
أحمد: ---------- ۴۲۵
ادریس: ---------- ۴۲۵
ارم: ---------- ۴۲۵
اسامه: ---------- ۴۲۵
اسحاق: ---------- ۴۲۵
اسرافیل: ---------- ۴۲۵
اسماعیل: ---------- ۴۲۶
أوس: ---------- ۴۲۶
اویس: ---------- ۴۲۶
ب ---------- ۴۲۶
بدر: ---------- ۴۲۶
بکّه: ---------- ۴۲۶
بلسان: ---------- ۴۲۶

ث ---------- ۴۲۶
ثبیر: ---------- ۴۲۶
ثعاله: ---------- ۴۲۶
ثمود: ---------- ۴۲۶
ج ---------- ۴۲۶
جبرئیل: ---------- ۴۲۷
جمع: ---------- ۴۲۷
جهنم: ---------- ۴۲۷
ح ---------- ۴۲۷
حبیب: ---------- ۴۲۷
حراء: ---------- ۴۲۷
حفص: ---------- ۴۲۷
حمزه: ---------- ۴۲۷
حمیر: ---------- ۴۲۷
حنین: ---------- ۴۲۷
خ ---------- ۴۲۷
خاقان: ---------- ۴۲۷
خزیمه: ---------- ۴۲۸
خوله: ---------- ۴۲۸
د ---------- ۴۲۸
دجله: ---------- ۴۲۸
دلدل: ---------- ۴۲۸
دمشق: ---------- ۴۲۸
ذ ---------- ۴۲۸
ذباب: ---------- ۴۲۸
ذکاء: ---------- ۴۲۸

ر ---------- ۴۳۰
رجب: ---------- ۴۳۰
رمضان: ---------- ۴۳۰
رضوی: ---------- ۴۳۰
ز ---------- ۴۳۰
زحل: ---------- ۴۳۰
س ---------- ۴۳۰
سقر: ---------- ۴۳۰
سنمّار: ---------- ۴۳۰
سواع: ---------- ۴۳۰
سهیل: ---------- ۴۳۰
ش ---------- ۴۳۰
شعبان: ---------- ۴۳۰
شعبه: ---------- ۴۳۱
شعوب: ---------- ۴۳۱
شعیب: ---------- ۴۳۱
شوال: ---------- ۴۳۱
شیث: ---------- ۴۳۱
ص ---------- ۴۳۱
صالح: ---------- ۴۳۱
صخر: ---------- ۴۳۱
صفر: ---------- ۴۳۱
ط ---------- ۴۳۱
طوی: ---------- ۴۳۱
طیبه: ---------- ۴۳۲
ظ ---------- ۴۳۲

ظفار: ---------- ۴۳۲
ع ---------- ۴۳۲
عاتکه: ---------- ۴۳۲
عاد: ---------- ۴۳۲
عثمان: ---------- ۴۳۲
عدن: ---------- ۴۳۲
عدیّ: ---------- ۴۳۲
بنات عرس: ---------- ۴۳۲
عزرائیل: ---------- ۴۳۲
عزّه: ---------- ۴۳۲
عطارد: ---------- ۴۳۳
علیّ: ---------- ۴۳۳
عمر: ---------- ۴۳۳
عنیزه: ---------- ۴۳۳
عوض: ---------- ۴۳۳
عوف: ---------- ۴۳۳
غ ---------- ۴۳۳
غسّان: ---------- ۴۳۳
غمدان: ---------- ۴۳۳
ف ---------- ۴۳۳
فجار: ---------- ۴۳۳
فدک: ---------- ۴۳۴
ق ---------- ۴۳۵
ابو قبیس: ---------- ۴۳۵
قدّام: ---------- ۴۳۵
قزح: ---------- ۴۳۵

قضاعه: ---------- ۴۳۵
قط: ---------- ۴۳۵
قطّ: ---------- ۴۳۵
قیصر: ---------- ۴۳۵
ک ---------- ۴۳۵
کاظمه: ---------- ۴۳۵
کانون: ---------- ۴۳۵
کسری: ---------- ۴۳۵
ل ---------- ۴۳۶
لظی: ---------- ۴۳۶
م ---------- ۴۳۶
مارد: ---------- ۴۳۶
محمد: ---------- ۴۳۶
محمود: ---------- ۴۳۶
مخارق: ---------- ۴۳۶
معبد: ---------- ۴۳۶
مکتوم: ---------- ۴۳۶
مکه: ---------- ۴۳۶
ملحوب: ---------- ۴۳۶
امّ ملدم: ---------- ۴۳۷
مناة: ---------- ۴۳۷
میکائیل: ---------- ۴۳۷
ن ---------- ۴۳۷
نسر: ---------- ۴۳۷
نوح: ---------- ۴۳۷
و ---------- ۴۳۷

واسط: ---------- ۴۳۷
ودّ: ---------- ۴۳۷
وراء: ---------- ۴۳۷
بنات وردان: ---------- ۴۳۷
ه ---------- ۴۳۷
هاروت و ماروت: ---------- ۴۳۸
هنیده: ---------- ۴۳۸
هود: ---------- ۴۳۸
ی ---------- ۴۳۸
یثرب: ---------- ۴۳۸
یعفور: ---------- ۴۳۸
یعقوب: ---------- ۴۳۸
یعوق: ---------- ۴۳۸
یغوث: ---------- ۴۳۸
یوح: ---------- ۴۳۸
درباره مرکز ---------- ۴۴۰

حجه التفاسیر و بلاغ الاکسیر : یا من لا یحضره المفسر و التفسیر جلد 7

مشخصات کتاب

عنوان و نام پدیدآور :حجه التفاسیر و بلاغ الاکسیر : یا من لا یحضره المفسر و التفسیر/تالیف عبدالحجه بلاغی

مشخصات نشر : قم: [بی نا]، 13.(چاپخانه قم)

مشخصات ظاهری : 10ج.

وضعیت فهرست نویسی : در انتظار فهرستنویسی (اطلاعات ثبت)

یادداشت : فهرست نویسی بر اساس جلد سوم' چهارم و پنجم.

یادداشت : عنوان روی جلد: تفسیر فارسی قرآن مجید حجه التفاسیر

شماره کتابشناسی ملی : 2067256

نام کامل تفسیر، «حجة التفاسیر و بلاغ الاکسیر» یا «تفسیر من لا یحضره المفسر و التفسیر» با نام خلاصه حجة التفاسیر در 10 مجلد به زبان فارسی از تفاسیر قرن چهاردهم شیعه دوازده امامی محسوب می گردد که توسط سید عبد الحجه مراغی تالیف شده است.

ص: 1

اشاره

حجة التفاسیر(1)

1 - تفسیر حاضر، مجلد هفتم از مجلدات هفت گانهٔ متن (حجة التفاسیر و بلاغ الاکسیر یا تفسیر من لا یحضره المفسر و التفسیر) است.

2 - مقدمهٔ تفسیر جداگانه بچاپ رسیده است.

3 - «ب» علامت اختصاری محرر این تفسیر است.

4 - «ه» علامت اختصاری (انتهی) است.

5 - آنچه که از توراة و انجیل و ملحقات آنها در این کتاب نقل شده، مربوط به چاپ لندن سال 1947 میلادی می باشد.

6 - شمارهٔ آیات مذکور در ابتدای سور، مطابق چاپ قرآن رکن الملکی است.

7 - شمارهٔ کلمات و عدد حروف سور، عینا مطابق تفسیر تنویر المقباس است و بررسی آن موکول به فرصت دیگری است.

1- این کتاب در یك هزار جلد در اردیبهشت ماه 1345 در چاپخانه قم چاپ شد

کلمات (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جمیع صفات کمال است.

کلمات (هو) که مراد خداست به (غیب مطلق) ترجمه شده است.

سورة الجمعة

اشاره

(جمعه بضم جیم و میم هر دو) کشاف:

سورة جمعه مدنی.

مشتمل بر: 11 آیه.

180 کلمه.

748 حرف.

(تفسیر تنویر المقباس) دارای ذیول و تعلیقات.

ص: 3

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الجمعة (62): آيات 1 تا 4

مقدّمه

پيدايش هفته

بايد دانست كه توراة پيدايش هفته را از آغاز آفرينش مى داند، زيرا در باب اول سفر تكوين «پيدايش» دربارهٔ ايام آفرينش مى نويسد:

روز اول: نور آفريده شده.

«دوّم: آب آفريده شده.

«سوّم: زمين و گياه و درخت آفريده شده.

«چهارم: ستارگان و خورشيد و ماه آفريده شده.

«پنجم: جانوران آبى و پرندگان و خزندگان آفريده شده.

«ششم: بهايم و حشرات و حيوانات ديگر و انسان آفريده شده.

آنگاه در باب دوم به خلاصه مى نويسد: خلقت آسمانها و زمين و همهٔ لشكر آنها تمام شد و در روز هفتم خدا از همه كار خود كه ساخته بود فارغ شد و آرامى گرفت(1)پس خدا روز هفتم را مبارك خواند و آن را تقديس نمود.

سبت «شنبه»

توراة در باب بيستم سفر خروج مى نويسد: روز سبت را ياد كن تا آن را تقديس نمائى، شش روز مشغول باش و همه كارهاى خود را به جاآور، اما روز هفتمين سبت يهوه خداى تو است، در آن هيچ كار مكن تو و پسرت و دخترت و غلامت و كنيزت و بهيمه ات و مهمان تو كه درون دروازه هاى تو باشد، زيراكه در شش روز، خداوند آسمان و زمين و دريا و آنچه را كه در آنهاست بساخت و در روز هفتم آرام فرمود. از اين سبب خداوند روز هفتم را مبارك خوانده آن را تقديس نمود.

اعدام متخلف از سبت

توراة در باب پانزدهم سفراء اعداد مى نويسد: و چون بنى اسرائيل در صحرا بودند كسى را يافتند كه در روز سبت هيزم جمع مى كرد، و كسانى كه او را يافتند

1- ترجمهٔ خوبی نشده.

که هیزم جمع می کرد او را نزد موسـی و هارون و تمامی جماعت آوردند، و او را در حبس نگاه داشتند زیراکه اعلام نشده بود که با وی چه باید کرد، و خداوند به موسی گفت: این شخص البته کشته شود، تمامی جماعت او را بیرون از لشکرگاه با سنگها سنگسار کنند. پس تمامی جماعت او را بیرون از لشکرگاه آورده او را سنگسار کردند و بمرد چنانکه خداوند به موسی امر کرده بود.

قرآن و سبت

قرآن کریم در سوره هـای: بقره (61) و نساء (50 و 151) و اعراف (163) و نحل (125) موضوع اهمیت رعایت حرمت سـبت و لعن متخلفین از سبت و کیفر اصحاب سبت را بیان فرموده است.

عیسویان و سبت

چون عیسـی مؤید شـریعت موسوی بوده و حکم سـبت را در شـریعت خود نقض نکرده است، عیسویان بایستی احترام روز سـبت را نگاه دارند و به هیچ وجه حق تخلف از آن را ندارند چنانکه تا کنون نیز دسـته ئی از عیسویان روز شنبه را تعطیل می کنند و لیکن 364 سال بعد از عیسـی، کشـیشان بی ایمان، تعطیل روز شـنبه را نقض کردند و روز یکشنبه را بدون هیچ گونه اجازه ای بجای آن گذاردند و به روش بت پرسـتان رفتار کردنـد و جواب این گناه عظیم – گناهی که مجازات آن سـنگسار است – بر عهـدهٔ متخلفین است. (چنانکه از سورهٔ مبارکهٔ نحل از قرآن کریم هم مفهوم می گردد. ب.).

تحریف سبت بدست کشیشان

در قاموس مقدس به خلاصه می نویسد: فی الحقیقة سـبت یهود، سـبت اجداد متقدمین قبل از شـریعت می باشد که بعضی مطالب دیگر برآن مزید گردیده، بتدریج آن اضافات از خاطرها محو گشـته حکم اصـلی که همان تقدیس نمودن آن روز باشد، باقی ماند. سـبت، حکم چهارم از احکام عشرهٔ موسوی است. و سبت سابق حکمش باقی و جاری است و به تغییر دادن روز شنبه به یکشنبه ضرری باصل مطلب

وارد نمی آید که یك روز در هفت آرام گیریم و استراحت جوئیم(1) و مسیحیان متقدمین، هم سبت یهود و هم سبت مسیحیان را مراعات می نمودند، لکن نه هر دو روز را بالتساوی، بلکه بالتفاوت. یعنی سبت یهودی را مثل یوم روزه و یا روز تهیه برای سبت مسیحی می دانستند. این مطلب مدت چهارصد سال باقی بوده بالاخره متروك گردید.

و (مجمع لاودکیه) در سنهٔ 364 میلادی انعقاد یافت و بر اشخاصی که سبت یهود را مراعات نموده دست از کار می کشیدند طعنه زده امر به استراحت در روز خداوند نمود. در روز (یکشنبه) افعال و اعمال و بازیهای دنیوی را کلاـ از روی میل ترك می نمودند و بجز اعمال واجبه، اعمال دیگر از ایشان سر نمی زد و تمامی اوقات خود را در تفکرات عقلانی و عبادات خدای آسمانی صرف می نمودند.

اسلام و سبت

اسلام، هفته را تنفیذ نمود و روز جمعه یعنی روز آفرینش انسان را بجای روز شنبه برقرار کرد و در این روز، نماز جمعه را مقرر فرمود و دادوستد را در هنگام انجام تشریفات نماز، ممنوع ساخت و عیادت بیماران و تفقد از بینوایان و دیدار خویشاوندان و احسان به مستمندان را دستور داد. و نیز بسیار یاد کردن از خدا را امر فرمود و در این روز، بازرگانی(2) و بازی و کارهای بیهوده را نکوهش نمود.

تعطیل روز جمعه بجای سبت و دعاوی یهود و رد بر آنان

یهود مدینه چند اعتراض بر پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم به اسماعیل می رسد.

1 – دعوی انحصار نبوت در خاندان اسرائیل و عدم انتقال نبوت به خاندان اسماعیل بود، که نسب محمّد صلّی اللّه علیه و آله به اسماعیل می رسد.

2 – لزوم تعطیل روز شنبه باستناد توراة بود.

3 – ادعاء این بود که یهود، شعب و نژاد برگزیدهٔ خداست.

(دعاوی و جوابهای آنها را در متن ملاحظه خواهید کرد).

1– اجتهاد در مقابل نص، همین است. ب.

2– و یا در قسمتی از این روز، بازرگانی را نکوهش فرمود.

1-4 يُسَبِّحُ لِلّهِ ... اَلْعَظِيمِ

دعوى يهود دربارهٔ انحصار نبوت و رد بر آنان

آنچه در آسـمانها و آنچه در زمين است خـدائى را كه پادشاه نهايت پاك و غالب بر جميع اشـياء است و كارهايش از روى اساس است، به پاكى از شريك و عيب و نقص ياد مى كند.

خـدا، همان غيب مطلق، آنست كه در ميان مردم درس نخوانـدهٔ عرب، رسولى را برانگيخت كه او هم عرب درس نخوانـده است (1) و آن رسول، آيات خـدا را (كه در كتب نابود شـده، يا فراموش شده و يا تصـحيف و تبديل شدهٔ پيامبران پيشـين است) بازگو مى كند و آنها را (از لوث جهالت و اخلاق نكوهيده) پاك مى سازد و قرآن و اسرار به آنان مى آموزد (2).

و البته همين مردم، پيش از دعوت پيامبر، در گمراهى آشكار بودند.

چنين خدائى از همين مردم درس نخواندهٔ عرب، ديگرانى را كه تا كنون باين مردم (در نرسـيده و) ملحق نشده اند (براى جانشينى اين رسول برمى انگيزد كه كتب پيامبران را بازگو كنند و در تطهير مردم و در تعليم قرآن و اسـرار اقدام نمايند) (3) و خدا، همان غيب مطلق، فرمانش غـالب است (كه از ميـان مردم درس نخوانـده، عالمان بعلوم لـدنى بوجود مى آورد تا مردم را راهنمائى كننـد) و كارهايش از روى پيكره و اساس است (كه زمين خود را بى نماينده و خليفه و جانشين نمى گذارد).

نبوت و خلافت، موهبت خاص خداست كه (بخواست خود) بهر كس كه مشيت او تعلق مى گيرد عنايت مى كند، و خدا صاحب موهبت بزرگ است (نه ديگرى. و او محمّد را به پيامبرى برانگيخته است و جانشينانش را مقرر فرموده است).

سوره الجمعة (62): آيه 5

اشاره

5 مَثَلُ اَلَّذِينَ ... اَلظّٰالِمِينَ

دعوى يهود دربارهٔ سبت باستناد توراة و رد بر آنان

(يهودان كه دم از توراة مى زنند، توراة را برضا و رغبت نپذيرفتند، بلكه

توراة بزور معجزات موسوی بر یهود تحمیل گردید و بر دوش آنان گذارده شد، سپس بار توراة را نکشیدند) داستان این یهودان مانند داستان خری است که بار کتابها (بر پشت آن گذارده می شود و آن) را می کشد (و سپس آن بار را می افکند. نه از مضامین آن کتابها اطلاع دارد و نه برطبق مطالب آن رفتار می کند) - (یهودان مژدهٔ ظهور محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را که در توراة داده شده است کتمان کردند و مشرکان عرب را اغفال نمودند و آنان را بر ضدّ پیامبر اسلام شورانیدند و موجب تعویق انتشار اسلام شدند و در نتیجه آیات خدا را تکذیب کردند) سرنوشت گروهی که آیات خدا را تکذیب کردند، بد است و خدا مردمی را که ظالمند (و بسوء اختیار خود چیزها را در غیر محل خود قرار می دهند) رهبری نمی فرماید.

سوره الجمعة (62): آیات 6 تا 8

اشاره

6-8 قُلْ ... تَعْمَلُونَ

دعوی یهود به این که شعب برگزیدهٔ خدا هستند و رد بر آنان

(یهودان معتقدند که پیامبر زاده اند، یعنی از نسل اسرائیل «یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم» اند و خود را سبط برگزیدهٔ خدا و ممتاز از سایر افراد بشر می دانند) (4).

ای پیامبر! باینها که کیش یهودیت را انتخاب کرده اند (5) بگو: اگر جدا معتقدید که دوستان خدائید، و مردمان دیگر، دوستان خدا نیستند و این عقیده را راست می دانید، پس آرزوی مرگ کنید (که زودتر از رنج دنیا خلاص شوید و به سرمنزل کرامت که خدا برای دوستان خود فراهم فرموده است برسید). ولی ای پیامبر! هرگز این یهودان به علت ترس از کردارهائی که کرده و پیش فرستاده اند، آرزوی مرگ نمی کنند (6) و خدا باحوال ظالمان (که چیزها را در غیر محل خود قرار می دهند) داناست.

ای پیامبر! باین یهودان بگو: البته مرگی را که از آن می گریزید بی تردید با شما دیدار خواهد کرد. سپس به نزد دانای نهان (از مردم) و آشکار (بر مردم) برگردانیده می شوید. پس از آن، کردارهائی را که می کرده اید بشما خبر می دهد (و آنگاه مناسب آن کردارها کیفر می یابید).

سوره الجمعة (62): آيات 9 تا 10

اشاره

9 و 10 يٰا أَيُّهَا ... تُفْلِحُونَ

نماز جمعه

ای مسلمانان! چون ندای نماز جمعه (با آن الفاظ مخصوص) داده شد (و بانگ نماز در فضاء طنین انداز گردید) پس بشتابید بسوی یاد کردن خدا (که دو خطبهٔ قبل از نماز و خود نماز جمعه است و خدا را از این رهگذر یاد کنید) و در این هنگام، خریدوفروش را بگذارید (و رها کنید) آنچه بشما گفته شد برای شما خوبست اگر مردم دانا هستید (زیرا دادوستد نامبارك و ناپایدار، زودگذر است و برکت یاد خدا پایدار و جاوید است و شخص دانا کار مبارك و جاوید را با کار نامبارك و ناپایدار مبادله نخواهد کرد).

و پس از آنکه نماز جمعه گذارده شد و به پایان رسید، پس، از زمین پراکنده شوید و آنچه بتوانید (7) از مواهب الهی طلب کنید (8) و خدا را بسیار یاد نمائید تا رستگار شوید.

سوره الجمعة (62): آيه 11

اشاره

11 وَ إِذٰا ... اَلرّٰازِقِينَ

تذكر يك واقعهٔ تاريخى از نومسلمانان

(روزی حضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم خطبهٔ قبل از نماز جمعه را می خواند، ناگاه کاروان دحیهٔ کلبی از جانب شام با طعام بسیار وارد شهر مدینه شد. و در آن وقت ارزاق تنگ بود و رسم چنین بود که در موقع رسیدن کاروان طبل می زدند، مانند این روزگار که در موقع رسیدن کشتی توپ می اندازند. عده ای هنگام اداء خطبه برای دیدن کاروان از مسجد خارج شدند. پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فرمود: اگر کسی در مسجد نمی ماند و همه خارج شده بودید، از این وادی، آتش بسوی شما روان می شد. مقارن همین حال آیهٔ یازدهم از سورهٔ جمعه نازل گردید که:) چون این مردم (نومسلمان) کاروان بازرگانی را به بینند یا آواز طبلی را (که بجهت رسیدن کاروان می زنند، بشنوند) متفرق شده و بسوی آن متوجه می شوند و تو را ایستاده (بر منبر در حال اداء خطبهٔ نماز جمعه) می گذارند. ای پیامبر! (باین نومسلمانان) بگو: آنچه نزد خداست بهتر (و سودمندتر)

است از بازرگانی و از شنیدن بانگ طبل کاروان و (شما که از فقر می ترسید بدانید که) خدا بهترین روزی رسانهاست (9).

«پایان»

ذیول

(1)

نگار من که بمکتب نرفت و خط ننوشت *** به غمزه مسئله آموز صد مدرس شد

(لسان الغیب).

(2) تطهیر از کفر و گناهان، تخلیه است.

تعلیم قرآن، تحلیه است.

تلقین حکمت، تجلیه است.

(3) این تفسیر از محرر این سطور است و آن را ناظر به بشاراتی می دانم که در توراة و انجیل ذکر شده و در آن بشارات، وعدهٔ ظهور پیامبر اسلام و دوازده امام داده شده است. مانند باب هفدهم توراة، سفر تکوین «پیدایش» شمارهٔ بیستم. و مانند کتاب مکاشفهٔ یوحنا باب دوازدهم شمارهٔ دوم.

(4) وَ قٰالَتِ اَلْیَهُودُ وَ اَلنَّصٰاریٰ نَحْنُ أَبْنٰاءُ اَللّٰهِ وَ أَحِبّٰاؤُهُ (سورهٔ مائده آیهٔ 21).

(5) پیامبرزادگی یهودان مدینه، تنفیذ نشده.

(6) و فیه معجزة للرسول لانه اخبر بانهم لا یتمنون الموت ابدا لما یعرفون من صدق النبی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و کذبهم. (تفسیر مجمع البیان).

(7) در قرآن کریم فرموده: «وَ اِبْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اَللّٰهِ» و نفرموده: «و ابتغوا فضل اللّه» زیرا تمام مواهب را نتوان بدست آورد که معنای جملهٔ دوم است، بلکه بعضی از آن را توان بچنگ آورد که معنای جملهٔ اول است. (ب).

(8) مراد از فضل خدا که مواهب الهیه است، رفتن به مجلس علماء و عیادت بیماران و حضور در مراسم از دنیا رفتگان و زیارت مؤمنان و دیدار خویشان و امثال

اینهاست. و گفته اند مراد تحصیل اسباب معاش است. (تفسیر کاشفی و غیره).

(9) خدا بهترین روزی رسانهاست به جهاتی:

اولا – خالق ارزاق است.

ثانیا – تواناست بر رساندن ارزاق.

ثالثا – بخل ندارد.

رابعا – عالم است که کی مستحق است و محروم، و کی غیر مستحق است و غیر محروم.

خامسا – عوض و مزد نمی خواهد. (و لیکن مردم واسطه اند در رسانیدن ارزاق. و قدرت تام ندارند و خالی از بخل نیستند و اطلاع صحیح از محرومین ندارند و علاوه در ایصال ارزاق، عوض می طلبند و بلاعوض چیزی به کسی نمی دهند، خواه این عوض، مادی باشد و خواه معنوی).

تعلیقات

معنای لغوی و اصطلاحی نماز جمعه

الجمعة: بضم المیم و هو الاصل و السکون تخفیف منه (تفسیر روح البیان).

سبت: اسم آن روزی است که قوم یهود از تمامی اعمال خود دست کشیده استراحت می کردند. و این لفظ از عبرانی معرب گشته و افادهٔ استراحت را نماید (قاموس مقدس). و اصل کلمه «شبت» است و «شبتای» (بفتح شین و سکون باء و تاء الفی و یاء آخر – کتاب عزرای مشکول 15:10) به گفتهٔ قاموس مقدس بمعنی تولد یافته در روز سبت است.

و صاحب فرهنگ نظام در لغت «تبر» می نویسد: شنبه فارسی است و سبت عربی است و هر دو از شبّات (باشدّ باء) سریانی گرفته شده اند. و در لغت «شنبد» (بر وزن جعفر) به خلاصه می نویسد: آن نام روز اول هفته است و در تکلم «شنبه» است و شنبد و شنبه هر دو از لفظ شبّات سریانی و عبرانی است. و «شنبد» با دال نزدیکتر، به اصل است.

ص: 11

گاه بار و «گاهنبار» و «گهنبار» و در پهلوی «گاس انبار» مراد، هریك از شش عید بزرگ ایرانیان قبل از اسلام بوده در تمام سال که اکنون هم زردشتیان عید می گیرند.

و معنی انبارگاه (وقت) است و گاس هم بمعنی «گاه» است(1).

موافق اعتقاد ایران قدیم خدای تعالی اجزای عالم جسمانی را در مدت یك سال آفرید. و در مدت سال هر روز که چیز مهمی خلق شد در آن عید می گرفتند:

در گاهنبار اول آسمان خلق شد و در دوم آب و در سوم زمین و در چهارم گیاه و در پنجم جانور و در ششم انسان. عدد ایام سال 365 روز است و گاهنبار اول در روز چهل و پنجم سال بوده و دوم در روز صد و پنجم و سوم در صد و هشتادم و چهارم در روز دویست و دهم و پنجم در روز دویست و نودم و ششم در روز سیصد و شصت و پنجم.

لفظ گاهنبار اصل است و گاهبار و گهنبار مخفف آن (فرهنگ نظام به خلاصه).

ایرانیان قدیم هفته نداشتند.

نام فارسی جمعه، آدینه است (فرهنگ نظام).

اولین نماز جمعه که قبل از هجرت پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در مدینه خوانده شده است، محل آن در سنگستان بنی بیاضه و تعداد نمازگزاران چهل نفر مرد و پیش نماز آنان أبو أمامة (بضم همزه) اسعد بن زراره بوده (سیرهٔ ابن هشام ج 1 و 2 ص 435 به ترجمه).

تاریخ نزول سورهٔ جمعه در ما بین صلح حدیبیه و جنگ تبوك است. و اسم سوره از آیهٔ نهم آن گرفته شده است. این سوره نماز جمعه را تشریع نمی کند، بلکه اولا دربارهٔ تشریع روز جمعه بجای سبت با یهودان بحث می کند و ثانیا وظائف نماز تشریع شدهٔ قبلی را بیان می نماید و مورد تخلف نمازگزاران را شرح می دهد.

نماز جمعه

نماز جمعه که بشعاع یك فرسخ از هر طرف تا محل ادای نماز جمعه اقامه می شد، در هر هفته یك بار مردان سالم را از هر نژاد و هر طبقه از سیاه و سفید و غیره و غنی و فقیر و عالم و جاهل و غیره گرد هم جمع آوری می کرد و نه تنها در نتیجهٔ این عمل

1- راجع به جزء دوم کلمهٔ گاهنبار، زبان شناسان حدسهای مختلف زده اند.

افراد مسلمان از اوضاع دین و کشور و احوال یکدیگر آگاه می شدند و در ضمن دست مرحمت توانگران بطرف بینوایان دراز می شد و شوکت اسلام و اسلامیان در تحت لوای وحدت مذهبی در هر روز عید (جمعه) به رخ اعداء دین کشیده می شد و تجدید عهد و ترویج روح و تقویت قوی می کردند، بلکه از همه بالاتر آنکه تعظیم شعائر اللّه نموده و نام مقدس خدا را با عظمت به یاد آورده و تقدیس می نمودند.

اول کسی که قول به حرمت اقامهٔ نماز جمعه را در زمان غیبت اختراع کرد سلار (سالار) أبو یعلی حمزة بن عبد العزیز اهل رشت است که مدتی در بغداد تدریس می کرد و در حلب از طرف سید مرتضی نیابت داشت و هم اوست که استبراء مخرج بول را واجب شمرد و اداء نماز جمعه را حرام. باری او در سال 463 وفات یافت و در قریهٔ خسرو شاه تبریز مدفون شد(1) در سال 491 جنگ صلیبی شروع شد و بحث دربارهٔ نماز جمعه بالا گرفت و بتدریج شدت یافت و حتی اگر کسی بمؤلفات علمای قرن یازدهم هجری که در روضات الجنات و غیره نام آنها برده شده است، مراجعه کند خواهد دید که تا چه اندازه رساله در وجوب و حرمت نماز جمعه نگاشته شده ورد بر دیگری نوشته اند و حتی یك نفر در دورهٔ عمر خود گاهی رساله در وجوب، و گاهی در حرمت نوشته است.

و بااین همه مسلم است که تا هجوم افاغنه رساله های مخالفین نتوانسته است از رونق نماز جمعه بکاهد. ولی پس از آن، مانند بیماری که یك روز سنگین و یك روز سبك می شود، روز بروز وقت می گذارند تا محتضر شد و آخرین فروغ حیات خود را در عهد قاجاریه ظاهر ساخت. و در سال 1313 قمری نماز جمعه و ناصر الدین شاه قاجاری با هم در حرم حضرت عبد العظیم علیه السّلام هدف گلولهٔ میرزا رضای کرمانی قرار گرفتند.

و با کشته شدن او بنیان عظمت این کاخ منیع در هم ریخته شد و اکنون در بیوت و مساجدی که محل اقامهٔ نماز جمعه و خطابهٔ خطباء بود، جز نغمهٔ مگسانی که در خلال شبکه های تار عنکبوتان گرفتار شده اند صدای دیگری استماع نمی گردد و جز گرد و

1- روضات الجنات صفحهٔ 201.

غبار مذلت چیز دیگری دیده نمی شود. و از این وقت استجابت دعا، یعنی از شروع به خطبهٔ نماز جمعه تا شروع به نماز عصر، استفاده نمی شود.

تبصره: اسامی علمای قائلین بوجوب عینی نماز جمعه ازاین قرار است:

1 – شیخ مفید در کتاب المقنعه.

2 – ابو الصلاح حلبی در کافی.

3 – ابو الفتح کراجکی در تهذیب المسترشدین.

4 – عماد الدین طبری در نهج العرفان.

5 – محمّد بن یعقوب کلینی در کافی.

6 – شیخ صدوق در من لا یحضره الفقیه.

7 – شهید ثانی شیخ زین الدین دمشقی عاملی در رسالهٔ وجوب نماز جمعه.

8 – نوادهٔ او سید محمد در مدارك.

9 – حسین بن عبد الصمد پدر شیخ بهائی در کتاب العقد الطهماسبی.

10 – شیخ حسن پسر شهید ثانی در رسالهٔ اثنی عشریه.

11 – شیخ محمّد بن شیخ حسن مزبور در شرح رسالهٔ اثنی عشریه.

12 – شیخ فخر الدین بن طریحی نجفی در شرح رسالهٔ اثنی عشریه.

13 – ملا محمّد تقی مجلسی اول در رسالهٔ مبسوط مؤلف در وجوب عینی نماز جمعه.

14 – ملا محمّد باقر سبزواری در رسالهٔ مؤلف در وجوب عینی نماز جمعه.

15 – ملا محسن فیض کاشانی در رسالهٔ مؤلف خود در وجوب عینی نماز جمعه بنام (الشهاب الثاقب).

16 – علامه ملا محمد باقر مجلسی در کتاب بحار الانوار در باب صلاة جمعه.

17 – محقق بحرانی شیخ یوسف بن احمد بحرینی در کتاب الحدائق، اسامی قائلین فوق را در ابواب صلوات نقل کرده است.

18 – احمد بن محمد بحرانی در رساله ئی که آن را رد بر شیخ سلیمان نوشته.

19 - سید محمد بن جعفر امام جمعهٔ مشهد رضوی علیه السّلام در رسالهٔ خاص بوجوب

ص: 14

نماز جمعه بعد از غیبت.

20 - شیخ سلیمان بن عبد اللّه بحرانی ماحوزی(1) (یك نفر همنام هم داشته که قائل به حرمت بوده).

21 - عبد اللّه بن صالح بحرانی شاگرد شیخ سلیمان که رسالهٔ (الدمعه) را در رد فاضل هندی نگاشته است.

22 - مولی عبد اللّه تستری یکی از استادان مجلسی اول.

23 - مولی رفیعا گیلانی ساکن مشهد شاگرد علامهٔ مجلسی.

24 - شیخ محمد بن حسن الحر العاملی صاحب وسائل الشیعه.

25 - علی بن جعفر بحرانی.

26 - احمد بن عبد اللّه بحرانی.

27 - ملا شریف ابو الحسن نجفی در شرح بر مفاتیح.

28 - میرداماد.

29 - سید ماجد بحرانی (که فیض از میرداماد و سید ماجد حکایت کرده).

30 - ابو محمد مشهور به محمد امان لکهنوی.

31 - سید جعفر بن حسین بن قاسم خوانساری (جد صاحب روضات).

32 - سید حسین بن حسن بن احمد بن سلیمان قزوینی متوفی در سال 1001 هجری.

33 - سید صدرالدین قزوینی مؤلف رسالهٔ صدریه.

34 - ملا محمد طاهر بن محمد حسین شیرازی قمی متوفی در سال 1098.

35 - سید عبد العظیم بن عباس استرآبادی.

36 - میرزا عبد اللّه بن عیسی افندی صاحب ریاض العلماء.

37 - شیخ علی بن حسین محقق کرکی.

38 - شیخ علی بن سلیمان بن درویش متوفی در سال 1064.

39 - شیخ علی بن محمد بن ابراهیم عصفوری.

1- ماحوز، یکی از قراء بحرین است.

40 - ملا عوض تستری کرمانی متوفی در سال 1100.

41 - میرزا عیسی بن میرزا محمد صالح تبریزی پدر صاحب ریاض العلماء متوفی در سال 1094.

42 - شیخ کلب علی که صاحب ریاض العلماء آن را کاظمینی دانسته.

43 - شیخ محمّد مهدی خالصی در ارجوزهٔ خود.

44 - مولی محمّد بن عبد الفتاح تنکابنی که چهار رساله در وجوب عینی نماز جمعه تألیف نموده.

از شمارهٔ 30 تا آخر را علامه شیخ محمّد محسن تهرانی در کتاب: (الذریعة الی تصانیف الشیعة) با اندك اختلافی(1) نقل نموده.

و علمـای دیگری هم هسـتند که نـام و فتاوای ایشان بر ما پوشـیده و پنهان و مـذهب آنان حق و مؤیـد بـدلیل است و اجماع منقول یا خبر مجهول را نیروی معارضه با آن نیست و عالم جلیل محمـد طاهر بن رضـی الـدین محمـد الحسـینی در رسالـهٔ تقویم الصـلاة که بنام شاه سلطان حسین صفوی انار اللّه برهانه نگاشته است می نویسد: در بیان نماز جمعه و واجبات آن: در وجوب نماز جمعه در زمان غیبت امام علیه السّلام در میان علماء خلافست بعضـی از علماء نماز جمعه را واجب تخییری می دانند یعنی مکلف، در روز جمعه واجب است که یا نماز جمعه را واجب یا نماز ظهر را بگـذارد اما افضل آنست که نماز جمعه بگذارد و بعضـی گذاردن نماز جمعه را در زمان غیبت حرام می داننـد و جمعی از علمـاء آن را واجب عینی می داننـد. یعنی در روز جمعه واجب است که نمـاز جمعه بگذارنـد بجـای نمـاز ظهر. و مجتهد الزمانی سلمه اللّه تعالی آن را واجب عینی می دانند.

و نماز جمعه دو رکعت نماز است مثل نماز صـبح. اما در نماز صـبح یك قنوت در رکعت دوم سنت است و در نماز جمعه دو قنوت سنت است. در رکعت اول قنوت را بعد از قرائت و پیش از رکوع باید خواند و در رکعت دوم قنوت را بعد از رکوع باید

1- پس از حذف مکررات و تصحیح سال وفیات.

خوانـد. اما هر دو قنوت سـنت است و باید که جمع میان نماز جمعه و نماز ظهر نکنند که اگر نماز جمعه صـحیح واقع شود مجزیست از نماز ظهر.

و نماز جمعه با وجود وجوب، از هشت نفر ساقط است. یعنی بر این هشت نفر واجب نیست که از برای نماز جمعه حاضر شوند. و اما اگر حاضـر شـده باشـند واجب می شود که نماز جمعه را به جاآورند. و نماز جمعه بسـبب ایشان منعقد می گردد موافق مشـهور بغیر زنان که بسـبب ایشان نماز منعقـد نمی شود و بر ایشان نماز واجب نگردد هرچند در جائی که نماز جمعه بگذارند حاضـر شوند. و در بنده خلاف کرده اند.

و آن هشت نفر که نماز جمعه از ایشان ساقط است: اول زن. دوم بنده. سوم مسافر.

چهارم کور. پنجم پیر عاجز. شـشم بیمار عاجز. هفتم شلی که از راه رفتن عاجز باشد. هشتم کسی که از او تا جائی که نماز جمعه گذارده می شود زیاده بر دو فرسخ باشد.

و واجبات مخصوص نماز جمعه نه چیز است:

1 – ملاحظـهٔ وقت. و وقت آن از زوال آفتابست تا آنکه سایه ئی که بعـد از زوال حاصل می شود مثل شاخص شود، موافق قول مشـهور. و بعضی از علماء برآنند که وقت نماز جمعه مثل وقت نماز ظهر است یعنی تا وقتی که نماز ظهر را توان کرد نماز جمعه را نیز می توان کرد.

2 – صحیح است نماز جمعه هرگاه شروع به آن کرده باشند پیش از بیرون رفتن وقت هرچند که همین تکبیر احرامی گفته باشند برأی شهید اول. و بعضـی گفته انـد که اگر یك رکعت را در وقت به جاآورده باشـند نماز جمعه صـحیح است و الا باید که نماز ظهر به جاآورند و قول ثانی موافق رأی شهید ثانی است.

3 – بایـد که نماز جمعه را به جماعت بگذارنـد که به تنهائی گذاردن آن حرامست و گفته اند که اگر مأموم در وقت خطبه و رکعت اول نماز حاضـر نشده باشد و وقتی حاضـر شود که امام در رکوع رکعت دوم باشد باید که تکبیر بگوید و ملحق گردد و این رکعت را رکعت اول نماز خود حساب کند و باقی را به جاآورد.

4 – باید جماعتی که نماز جمعه می گذارند کمتر از پنج نفر نباشند که یکی از ایشان پیش نماز باشد یعنی بغیر پیش نماز باید که چهار نفر دیگر باشند که مجموع، پنج نفر باشند، موافق مشهور. و بعضی گفته اند که با امام هفت نفر باشند یعنی مجموع هفت نفر باشند.

5 – واجب است که پیش از نماز دو خطبه بخوانند که هریك از آنها مشتمل باشد بر حمد و ثنای خدای تعالی و صلوات بر پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و آل او و وعظ و خواندن یك سورهٔ کوتاه یا یك آیهٔ تامة الفائدة.

6 – باید که خطیب در وقت خطبه خواندن ایستاده باشد اگر قدرت بایستادن داشته باشد. و در میان دو خطبه لمحه ای بنشیند. و آیا طهارت شرط است در خطبه یا نه؟ خلاف کرده اند و اصح به رأی شهید ثانی و بعضی از علماء آنست که شرط باشد، و اشبه برأی محقق آنست که شرط نباشد.

7 – باید که خطبه را چنان بخواند که عدد معتبر که پنج نفرند یا زیادتر، بشنوند موافق قول اکثر. و آیا واجب است ترك حرف زدن در اثنای خطبه، و متوجه شنیدن آن شدن؟ در هر دو خلاف کرده اند. بعضی هر دو را واجب می دانند و بعضی هر دو را سنت می دانند.

8 – منعقد نمی گردد نماز جمعه مگر بامر امام یا نایب خاص آن یا با فقیه در هنگامی که اجتماع ممکن باشد در حال غیبت امام علیه السّلام.

9 – هرگاه دو جماعت در دو جا نماز جمعه بگذارند، واجب است که در میان ایشان یك فرسخ یا زیاده برآن فاصله باشد که اگر فاصله کمتر از یك فرسخ باشد و هر دو یك بار شروع در نماز کرده باشند، نماز هر دو باطل است. و اگر یکی پیشتر شروع کرده باشد هرچند که همین تکبیر احرامی گفته باشد، نماز او صحیح و آخری باطل است(1).

1– مطالب مربوط به نماز جمعه از صفحهٔ 12 تا آخر صفحهٔ 18 از کتاب «تاریخ نائین» جلد 4 که از تألیفات محرر این تفسیر است، نقل شده.

کلمات (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جمیع صفات کمال است.

سورهٔ المنافقین

اشاره

(المنافقون) حجة التفاسیر کشاف:

سورهٔ منافقون مدنی.

مشتمل بر: 11 آیه.

180 کلمه.

776 حرف.

(تفسیر تنویر المقباس).

دارای ذیول.

ص: 19

سوره المنافقون (63): آیات 1 تا 8

مقدّمه

جنگ بنی المصطلق یا مریسیع

مریسیع (بضم میم و فتح راء و سکون یاء و کسر سین و سکون یاء و عین آخر) اسم آبی بود از بنی خزاعه(1) و بنی المصطلق (بر وزن مجتهد) بطنی(2) بودند از خزاعه.

و این جنگ در ماه شعبان سال پنجم هجری اتفاق افتاد. (ذیل سیرهٔ ابن هشام ج 3 و 4 ص 289).

سبب جنگ این بود که: حارث بن ابی ضرار خزاعی جمعیتی را برای جنگ با پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فراهم ساخته بود. حضرت أبو ذر غفاری (1) را عامل مدینه فرمود و خود با اردو از مدینه حرکت کرد و در سر آب مریسیع [واقع در سمت قدید (بر وزن حسین) تا ساحل دریای سرخ] با دشمن برخورد کرد و در همان جا جنگ درگیر شد و دشمن شکست یافت. آنچه کشته شد، شد و بقیه اسیر شدند. و از لشکر پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فقط هشام بن صبابه (بضم صاد) کشته شد و قتل او هم خطا بود، زیرا وی بدست مردی از انصار بتصور اینکه از افراد دشمن است کشته شد.

چون جنگ پایان یافت، غنائم جنگ تقسیم شد و از جملهٔ اسراء، دختر حارث سرکردهٔ لشکر دشمن بود. و او در سهم ثابت بن قیس بن شمّاس (به شدّ میم) (2) قرار گرفت. و این دختر، جویریه (بضم جیم) نام داشت. جویریه خود را خرید و برای پرداخت وجه، از پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم استمداد کرد و حضرت فرمود: من وجه را می پردازم و تو را بزنی می گیرم. جویریه قبول کرد. و همین که این خبر در لشکر اسلام فاش شد، مسلمانان به پاس احترام زناشوئی جویریه با پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم بسیاری از اسراء را آزاد کردند.

پیامبر، در محل ذات الجیش، جویریه را به یکی از انصار سپرد و دستور فرمود که:

او را نیکو محافظت کند. و اردو بطرف مدینه حرکت کرد و وارد مدینه شد. پس از آن

1- خزاعه بضم اول است.

2- بطن در اصطلاح علمای انساب به کمتر از قبیله گفته می شود. (منجد).

حارث سرکردهٔ بنی المصطلق (پدر جویریه) شترانی آورد که با تسلیم آنها دختر خود را آزاد کند. و لیکن در سرزمین عقیق دو نفر از آن شتران را که دریغش آمد، در دره ای پنهان کرد. و چون به نزد پیامبر صلّی اللّه علیه و آله آمد بقیهٔ شتران را بابت فدیهٔ دختر عرضه داشت. پیامبر صلّی اللّه علیه و آله فرمود: چرا آن دو نفر شتر را در عقیق در فلان دره پنهان کرده و نیاورده ای؟ حارث که دید احدی از این موضوع آگاه نبوده و پیامبر صلّی اللّه علیه و آله خبر داد، اسلام آورد و گفت: «اشهد ان لا اله الا اللّه و انك محمّد رسول اللّه. قسم به خدا هیچ کس از این جریان خبر نداشت غیر از خدا».

حارث با دو پسر خود و بسیاری از قوم او اسلام اختیار کردند و آن دو شتر را تسلیم نمود و جویریه آزاد شد و به پدرش تحویل گردید و اسلام آورد. پس از آن پیامبر صلّی اللّه علیه و آله جویریه را از حارث خواستگاری فرمود و جویریه بصداق چهارصد درهم بازدواج پیامبر صلّی اللّه علیه و آله در آمد.

علاوه بر این دو واقعهٔ مهم یعنی آزاد شدن بسیاری از اسراء به برکت جویریه و اسلام حارث و بسیاری از قوم او، دو واقعهٔ مهم دیگر در این غزوه پیش آمد کرد:

یکی واقعهٔ عبد اللّه بن ابی (ابی بر وزن رجیل) و دیگری واقعهٔ افك است، که سورهٔ منافقون دربارهٔ واقعهٔ عبد اللّه نازل شده.

واقعهٔ عبد الله بن ابی بن سلول که از بزرگان منافقین است

جنگ پایان یافته بود و اردو در کنار آب مریسیع منزل داشت. مردم برای استفاده اطراف آب را احاطه کرده بودند. در این بین جهجاه بن مسعود (بفتح جیم اول) از طایفهٔ بنی غفار (بر وزن کتاب) اجیر عمر بن الخطاب، که دهانهٔ اسب عمر به دستش بود، و نیز سنان بن و بر (بفتح واو و فتح باء) جهنی (بضم جیم) هم پیمان بنی عوف (بفتح عین) بن خزرج بر سر آب وارد شدند و با هم بزد و خورد پرداختند. جهنی فریاد زد که: «یا معشر الانصار» و انصار را به کومك طلبید و جهجاه فریاد زد که: «یا معشر المهاجرین» و مهاجرین را به کومك طلبید و نزدیك بود که میان انصار و مهاجرین فتنه به پاشود.

عبد اللّه بن ابی بن سلول (بفتح سین) که قومی از انصار گرد او و وابستهٔ او بودند و

جوانی نورس بنام زید بن ارقم در میان آنها بود، از شـنیدن زدوخورد وابسـتهٔ مهاجرین با وابستهٔ انصار خشم کرد و گفت: این مهاجرین بین ما مردم مـدینه نفرت انداختند و بر جمعیت شـهر ما افزودند و وضع ما با مسـلمانان مهاجرین قریش داسـتان: «سـمّن کلبك یأکلك – اگر سگت را فربه کردی تو را می خورد» شده، بخدا قسم اگر به مدینه برگشتیم البته و باز هم البته البته عزیزتر، خوارتر را بیرون خواهد کرد.

آنگاه رو بقوم خود کرد و گفت: این کاری است که بدست خود با خود کردید.

شما مهاجرین را وارد شهر و دیار خود ساختید و اموال خویشتن را با آنان قسمت نمودید. بخدا قسم اگر از بذل مال خودداری کنید اینان از خانه های شما می روند.

زید بن ارقم، به خدمت رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله شرفیاب شد و جریان عبد اللّه را عرض کرد. عمر بن الخطاب که از مهاجرین است در حضور بود. عرض کرد: یـا رسول اللّه! عبّـاد (بر وزن صـرّاف) بن بشـر را بفرست تـا عبـد اللّه را بکشـد. حضـرت فرمود: آن وقت مردم خواهند گفت: پیامبر، اصحاب خود را می کشد، و لیکن اعلام کن که اردو کوچ کند. (امر بر حیل در گرمی هواء بود، که رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله در این موقع اردو را کوچ نمی داد).

عبد اللّه چون از گذارش زید بن ارقم آگاه شد، حضور حضـرت شـرفیاب گردید و قسم یاد کرد که چنین سخنی بر زبان نرانده است. چون عبد اللّه در میان قوم خود شریف و بزرگ بود، آن عده از انصار که حاضر محضر بودند عرض کردند:

یا رسول اللّه! شاید این پسر یعنی زید بن ارقم، مطلب را درست در نیافته. و بالجمله خواستند این پارگی را رفو کنند.

چون رسول خدا صـلّی اللّه علیه و آله وارد و حرکت کرد، اسید بن حضیر (هر دو بر وزن حسین است) حاضر محضر شد و به آن حضرت تحیت نبوت گفت و سلام کرد و اظهار داشت:

ای پیامبر خدا! بخدا قسم در وقتی کوچ فرمودی که سابقه نداشت در چنین موقع نامطلوبی کوچ کنی.

رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله فرمود: آیا خبر نداری مصاحبتان چه گفته!؟ عرض کرد:

کـدام مصاحب یا رسول اللّه؟! فرمود: عبـد اللّه بن ابی. عرض کرد: عبـد اللّه چه گفته؟! فرمود: عبـد اللّه خیال دارد که چون به مـدینه وارد شدیم، عزیزتر، خوارتر را از مدینه بیرون کند.

اسـید، عرض کرد: بخدا قسم تو اگر بخواهی او را بیرون می کنی. بخدا قسم او خوار است، و تو عزیزی. سـپس عرض کرد: یا رسول اللّه! با او مـدارا کن زیرا بخـدا قسم، خـدا نورا هنگامی به مدینه رسانید که قوم عبد اللّه برای تاج گذاری او جواهر می یکاندند و او معتقد است که سلطنت را از دستش گرفته ای.

(پس مردم خزرج که آنها هم ماننـد مردم اوس از انصار بودنـد رو به عبد اللّه کردند و به ملامتش پرداختند، عبد اللّه قسم یاد کرد که چنین سخنی نگفته است. گفتند:

پس بیا برویم خدمت حضـرت تا برای تو آمرزش بطلبد. عبد اللّه گردن را تاب داد و گفت: مرا گفتید ایمان آر، ایمان آوردم. تکلیف کردید که زکات بده، زکات دادم. همین مانده است که محمّد را سجده باید کرد!) (3).

بالجمله: حضـرت با اردو به کوچ ادامه داد تا شام شـد و شب هم راه رفتنـد تا صـبح شـد و فردای آن روز راه رفتنـد تا هواء گرم شد و تابش آفتاب آزار می داد. در این هنگام حضـرت پیاده شـد و رخصت فرمود که اردو استراحت کنـد و مردم تا به زمین رسـیدند همگی به خواب رفتند. و این عمل برای این بود که خستگی سفر و گرمی هواء مردم را از مذاکره در اطراف گفتهٔ عبد اللّه بازدارد.

پس ازآن که اردو اسـتراحت کرد بـار دیگر کوچ کردنـد و به حرکت ادامه دادنـد تـا به آبی در حجـاز رسـیدند که کمی بالاـی نقیع (بر وزن شریف) بود که به آن آب «بقعاء» (بر وزن سـلمان) می گفتند. حضرت در آنجا پیاده شد و اجازه فرمود که اردو استراحت کند. ولی طولی نکشید که بادی سخت وزیدن گرفت که موجب آزار و بیم مردم شد.

رسول خـدا صـلّی اللّه علیه و آله فرمود: مترسـید. این باد برای مرگ بزرگی از بزرگان کفار وزید. و چون اردو به مدینه رسـید معلوم شد که رفاعة (بکسر راء) بن زید بن

التابوت یکی از یهودان بنی قینقاع که از بزرگان یهود و پشت و پناه منافقین بود در آن روز وزش باد، مرده است.

بالجمله: سورهٔ منافقون دربارهٔ عبد اللّه بن ابی و کسانی که بر روش او بودند نازل شد و پس از آن پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم گوش زید بن ارقم را گرفت و به خلاصه فرمود:

این کسی است که: راست گفت و خدا او را تصدیق فرمود.

باری، عبد اللّه پسر عبد اللّه (مورد بحث) از گذارش احوال پدر خود آگاه شد و به نزد پیامبر صلّی اللّه علیه و آله شرفیاب گردید و عرض کرد: شنیده ام می خواهی پدرم را بکشی؟ اگر این خبر صحت دارد بمن بفرما تا خودم سرش را بحضور تو بیاورم. زیرا بخدا قسم طائفهٔ خزرج می دانند که در میان آنان کسی وجود ندارد که بیش از من پدرش را دوست بدارد و من از این ترسانم که تو دیگری را مأمور کشتن او بفرمائی و من چون احساساتم نمی گذارد که قاتل پدرم را به بینم، او را خواهم کشت و در نتیجه مؤمنی را برای کافری می کشم و بجهنم می روم.

پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فرمود: ما به پدرت ارفاق می کنیم و تا با ماست با او خوشرفتاری می نمائیم.

پس از این عبد اللّه هر کار تازه ئی می کرد، قوم خودش او را سرزنش می کردند و مؤاخذه می نمودند و او را عتاب می نمودند... (سیرهٔ ابن هشام ج 3 و 4 ص 289 - 296 به ترجمه و خلاصه).

ص: 24

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ 1-8 إِذٰا جٰاءَكَ اَلْمُنٰافِقُونَ ... لاٰ يَعْلَمُونَ (1)

داستان منافقین چون عبد الله بن ابی و امثال او

داستان منافقین چون عبد الله بن ابی و امثال او(2)

ای پیامبر! چون منافقین در مجلس تو حاضر شوند می گویند: گواهی می دهیم که البته تو رسول خدائی، و خدا می داند که البته تو رسول خدائی و خدا گواهی می دهد که البته منافقین دروغگو هستند.

منافقین (گواهی و) قسمهای خود را (که بر صحت گفتارهای خود یاد می کنند) سپر (چهرهٔ نفاق خود) قرار داده اند (تا بسبب آنها از کشته شدن و اسیر شدن ایمن شوند) و با نفاق، مردم را از راه خدا بازداشته اند. البته منافقین مرتکب بد عملی می شوند (که نفاق می کنند و مردم را از اسلام بازمی دارند).

جهت نفاق منافقین این است که: اسلام آوردند سپس کافر شدند و تالی فاسد نفاق این است که: دلهای منافقین سر بمهر شده پس (نسیم معنویات به دلهای آنان نمی رسد و تالی فاسد نرسیدن نسیم معنویات این است که:) منافقین نمی فهمند (و قبح نفاق و گواهی دروغ و قسم ناحق و بازداشتن چرخ اسلام از گردش و تفرقه بین مردم و تهیهٔ مقدمات جنگ و خونریزی و هتك نوامیس و غیرها را درك نمی کنند).

ای پیامبر! (منافقین، ظاهری آراسته دارند که:) از مشاهدهٔ هیکلهای منافقین تعجب می کنی (مارانی خوش خطوخال، زیبا و ظریف و نظیف و گرم و نرم اند) و اگر لب به سخن بگشایند (زبانی چرب و نرم دارند و داد اصلاح می زنند و دلسوزی می کنند که از شنیدن آن سخنان جذاب) بسخنان آنان گوش می دهی (و لیکن) منافقین مانند چوبهائی هستند که چادر ببر دارند [یعنی بی مغز و مایه اند و مانند مترسگند (4) و چنان ترسو هستند که:] هر آوازی بلند شود آن را بر زیان خود

1- نفاق یعنی دوروئی و منافق یعنی دورو.

2- چون معتب بن قشیر و جد بن قیس، بنی عم عبد اللّه (تفسیر تنویر المقباس).

می پندارند. این منافقین دشـمن اسـلام اند. پس ای پیامبر! از ایشان حذر کن (و از مکرشان ایمن مباش) خدا ایشان را لعنت کناد، چگونه (از نور اسلام بطرف تاریکی کفر) برگردانیده می شوند.

و چون به منافقین از راه نصـیحت و دلسوزی گفته می شود که بیائید تا رسول خدا برای شـما آمرزش بطلبد، سـرهای خود را می پیچانند (و رومی گردانند) و می بینی ایشان را که اعراض می کنند و هم ایشان خود را بزرگ نشان می دهند.

ای پیامبر! طلب آمرزش کنی برای منافقین یا طلب آمرزش برای آنها نکنی، بر ایشان یکسان است، زیرا خدا آنها را نخواهد آمرزید چه آنکه البته خدا مردم خارج از فرمان را (با داشتن روح نافرمانی) به خود رهبری نخواهد فرمود.

(سخنان) منافقین (در سفر غزوهٔ بنی المصطلق در دو جمله خلاصه می شود:

اول این است که:) می گویند: به کسانی که نزد رسول خدا هسـتند چیز مدهید تا (در نتیجهٔ فقر و فلاکت) از گرد رسول خدا پراکنده شوند. (و به خلاصه آنها را در محاصرهٔ اقتصادی بگذارید) (5) و حال آنکه خزانه های روزی در آسمانها و زمین خاص خداست، و لیکن منافقین نمی فهمند (که رزاق علی الاطلاق خداست، نه آدمیان).

(دوم این است که:) منافقین می گوینـد: آنهم با قیـد چنـد تأکیـد که اگر به مـدینه برگردیم عزیزتر از همه (عبد اللّه بن ابی) خوارتر از همه (رسول خدا) را از مدینه بیرون خواهد کرد. و حال آنکه عزت مخصوص خدا و رسول خدا و مسـلمانان است و لیکن منافقین نمی دانند (که عزت اصلیه از آن خداست و عزت ظلیه از آن رسول خداست و عزتهای تبعیه از آن مسلمانان است).

سوره المنافقون (63): آیات 9 تا 11

اشاره

9-11 یٰا أَیُّهَا ... تَعْمَلُونَ

دستور خدا به مسلمانان

ای گروه مسلمانان! اموال شما و فرزندان شما از یاد خدا بازتان ندارد.

و کسی که سرگرم اموال و فرزندان شود و از یاد خدا بازماند، خود و فرزندانش

و کسانی که در خدمت او هستند و از یاد خدا غافل مانده اند، هم آنان زیان کارانند.

ای مسلمانان! از آنچه ما شما را روزی داده ایم، در راه ما خرج کنید پیش از آنکه مرگ یکی از شما دررسد و در نتیجه در حال جان دادن بگوید: «پروردگارا! چه مانعی دارد که مرگ مرا اندکی عقب بیندازی تا در آن فرصت، حقوق خدا را بپردازم و در شمار شایستگان درآیم» ولی چون اجل کسی فرارسد خدا آن را عقب نمی اندازد (و مهلت نمی دهد) (6) و خدا به آنچه می کنید آگاه است.

«پایان»

ذیول

ذیول(1) بقولی نمیله (بضم نون و فتح میم) بن عبد اللّه لیثی. (سیرهٔ ابن هشام).(2) یا سهم پسر عموی ثابت. (سیرهٔ ابن هشام).

(3) تفسیر کاشفی.

(4) در متن قرآن فرموده: «كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ» و محرر این تفسیر از عبارت مزبور معنی «مترس» یعنی مجسمه(1) فهمیده ام و مفسرین معنی دیگری (چوب پشت در) کرده اند، طالبان مراجعه نمایند.

مسنّده، از باب تفعیل است و سنّد (بفتح سین و شد نون مفتوح و دال فتحه دار) بمعنی «لبس السند» است چنانکه منجد نوشته است. و «سند» بفتح اول و دوم، نوعی از برد خطدار است که در شرح قاموس به «چادر» تعبیر شده است. و بنابراین، «خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ» بمعنی چوبهای برد به تن کرده است.

مترس، مجسمه ای است بشکل آدم که در کشتزار برای ترساندن و دور - رفتن جانوران خصوص پرنده، کار گذارند(2) و بمعنی چوب گنده، مانند چوبی که پشت

1- مانکن بی روح (Manneken) نظیر همین کلمه است.

2- در اصطلاح تکلمی اصفهان، باین مجسمه «لؤلؤ» می گویند و «لولوی سر خرمن» مثل است.

در می گذارند تا گشوده نشود(1) و کلمه، بفتح میم و تاء مفتوح و سکون راء و سین آخر است (فرهنگ نظام به خلاصه)(2).

(5) محاصرهٔ اقتصادی، از بزرگترین حربه های رجال سیاسی اعصار گذشته و عصر حاضر است. و ایجاد قحطی های مصنوعی مسیر تاریخ قسمتی از قاره های زمین را دگرگون کرده است. و در تاریخ مشروطیت ایران نیز قحطی مصنوعی از حربه های برنده بوده است.

(6) چون اجل در رسید، تأخیر نمی شود و لیکن برحسب اخبار، قبل از رسیدن اجل می توان اعمالی انجام داد که عمر را کم کند و یا اعمالی انجام داد که عمر را افزوده کند که از جمله: صلهٔ رحم است که بر عمر می افزاید و قطع آن از عمر کم می کند.

*

1- در اصطلاح تکلمی یهودان اصفهان، باین چوب پشت در «رحمت» می گویند و آنان در دعاء به مسلمانان می گویند: «رحمت به پدرت» و یا «رحمت به هفت پشتت».

2- در اصطلاح تکلمی اصفهان، به چوبی که برای نگاهداری دیوار شکسته نصب می کنند «هو» می گویند و آن را با فعل «زدن» استعمال می کنند، مانند «هو به دیوار زد» و یا «دیوار هو لازم دارد». و در بعضی از شهرها «شمع» گفته می شود. در عهد قاجاریه در اصفهان در کوچهٔ موسوم به کوچهٔ صوفیان، به دیوار شکسته ای «هو» می زده اند. یکی از رؤساء از سر و صدائی که طبعا لازمهٔ این گونه امور است جویا می گردد. می گویند: در کوچهٔ صوفیان هو می زنند. و وی از سادگی و یا از باب تجاهل، از این «هو» ذکر «یا هو» فهمیده، زیرا بلافاصله می فرستد که صوفیان هو نزنند. لذا هو را برمی دارند و دیوار خراب می شود. چون به او خبر می دهند که نگذاردیم هو بزنند و دیوار خراب شد، وی می گوید: معلوم می شود که این ملعونها کرامت هم دارند.

سورة التّغابن

اشاره

حجة التفاسير كلمات (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جميع صفات كمال است.

كلمات (هو) كه مراد خداست به (غيب مطلق) ترجمه شده است.

كشاف:

سورة تغابن مكى و مدنى.

مشتمل بر: 18 آيه.

241 كلمه.

1070 حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

ص: 29

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره التغابن (64): آيات 1 تا 4

اشاره

1-4 يُسَبِّحُ لِلّٰهِ ... اَلصُّدُورِ

خدا

آنچه در آسمانها و آنچه در زمين است خدا را به پاكى تام از هرگونه شريك و عيب و نقص، ياد مى كند. براى خداست پادشاهى (يعنى سلطه و تصرف و عظمت و دارائى تام) و براى اوست ستايش تام و تمام، و او (همان غيب مطلق) بر هر چيزى توانائى تام دارد [با ملاحظهٔ پاكى تام و پادشاهى تام و ستايش تام و قدرت تام، يكتا بودن خدا اظهر من الشمس است. و دليل بر اينكه دو تام وجود ندارد اين است كه: اگر (دو تام) در كار آمد هيچ كدام تام نيستند و هر دو ناقص اند و ناقص، خدا نيست].

خدا (همان غيب مطلق) آنست كه شما را آفريد، پس بعضى از شما كافرند و بعضى از شما مؤمن اند(1). و خدا به كردارى كه مى كنيد بيناست.

خدا آسمانها و زمين را بعنوان بازيچه نيافريد (كه هركس هر كار بخواهد بكند، آزاد باشد. بلكه مقررات حكمت آميز براى آنها قرار داد). خدا شما نوع بشر را تصوير كرد و صورتهاى شما را زيبا آراست و بازگشت شما بسوى اوست.

خدا آنچه را كه در آسمانها و زمين است مى داند و آنچه را كه نهان مى داريد و آنچه را آشكار مى سازيد مى داند و خدا به اسرار دلها، داناست (افكار هر صاحب حيات را مى داند).

سوره التغابن (64): آيات 5 تا 7

اشاره

5-7 أَلَمْ ... يَسِيرٌ

نبوت پيامبر و معاد

اى اهل مكه! آيا خبر كافران عهد پيشين بشما نرسيده كه مزهٔ كيفر كار خود را (از غرق و خسف و باد صرصر و غيرها، چگونه) چشيدند و براى خود در آخرت، عذاب دردناك اندوختند؟! آن عقوبتها براى اين بود كه فرستادگان الهى

1- تقديم كافر بر مؤمن براى اكثريت اوست.

با معجزات به نزدشان آمدند و بالنتیجه مردم گفتند: آیا آدمیان، ما را هدایت می کنند - ؟ پس کفر را انتخاب کردند و به فرستادگان خدا پشت کردند و خدا در اثر اهلاك آنها نشان داد که از آنها بی نیاز بوده و اساسا خدا از مردم و از اطاعتشان بی نیاز است و مورد ستایش است (بالذات بی اینکه احتیاج به ستایشگر داشته باشد).

کافران مکه، باعتقاد فاسد خود گمان بردند که پس از مردن زنده نمی شوند.

ای پیامبر! به آنها بگو: آری (برانگیخته می شوید) قسم به پروردگار من که البته البته برانگیخته می شوید و بی تردید و بطور قطع و یقین خبر کارهاتان از نیك و بد بشما داده خواهد شد و زنده ساختن شما بر خدا، آسان است.

سوره التغابن (64): آیه 8

اشاره

8 فَآمِنُوا ... خَبِيرٌ

نتیجه

نتیجه(1)

(قدرت مطلقه و قادر یکتا را مورد نظر قرار بدهید، بازیچه نبودن دستگاه آفرینش را در نظر بگیرید، بنابراین، هم پیامبر لازم است و هم زنده شدن پس از مرگ برای حساب).

پس ای اهل مکه! به خدا و رسولش و نوری که نازل کردیم (یعنی قرآن) بگروید و (بدانید که) خدا به کرداری که می کنید آگاه است.

سوره التغابن (64): آیات 9 تا 10

اشاره

9-10 يوم ... اَلْمَصِيرُ

روز جمع و روز تغابن

در روز جمع (یعنی قیامت) که خدا همهٔ شما را جمع می کند، آن روز روز تغابن است (روز ظهور برد مسلمانان و باخت کافران). و کسی که به خدا بگرود و کار شایسته کند (در آن روز) خدا بدیهای او را عفو می کند و او را وارد بهشتهائی می سازد

1- به خلاصه: خدا بی نیاز تام و قادر تام و آفریدگار تام است، نه ترسی دارد و نه طمعی. و چنین بی نیازی، جانب عدالت را فرونخواهد گذاشت. و ظهور عدالت تام ایجاب می کند که روز قیامتی در کار باشد. و تذکر این حقائق بایستی بوسیلهٔ پیامبری باشد. بنابراین، هم

پیامبر لازم است و هم قیامت.

که نهرها از زیر آنها روان است و جاوید در آن بهشـتها هستند و انقطاع ندارد. آنچه گفته شد فیروزی بزرگ است. و اما کافران و مکذّبان به آیات ما، آنان یاران آتش اند و جاوید در آن خواهند بود و آتش، بدسرانجامی است.

سوره التغابن (64): آیات 11 تا 13

اشاره

11-13 مٰا أَصٰابَ ... اَلْمُؤْمِنُونَ

ترس بعضی از کفار

(بعضـی از کافران مکه، اسـلام نمی آوردنـد زیرا می دیدند که مکه در محاصـرهٔ کفار است و با اسـلام آوردن، ناچارند که مهاجرت کنند. چنانکه مسـلمانان به حبشه هجرت کردند. در صورت مهاجرت، اگر زن و فرزند خود را در مکه باقی می گذاردند در اثر نداشتن سرپرست گرفتار می شدند و اگر زن و فرزند و لوازم را هم با خود می بردند مشکلات غربت و مرض و غیرها در کار بود. آیه آمد که:) هیچ مصیبتی به کسـی نمی رسد مگر باذن خدا، و کسی که به خدا بگرود خدا دل او را به قوت و صبر و ثبات رهبری می کند. (گرویدن به خدا موجب قوت قلب و سپر مصائب است. بعلاوه، غیر مسـلمان هم گرفتار مصیبت می شود، ولی مزد ندارد. و اما مسلمان اگر غمی به او برسد، مزد آن را دریـافت می دارد، و به اضـافه، گـاه می شود که در وطن مصائبی در کمین انسان باشـد و در مهاجرت آن مصائب دفع شود. مزیـدا به آنکه منافعی در مهاجرت عائد تواند شد که در وطن میسر نیست و اساسا بایستی نصرت دین خدا را مقدم بر نصرت خود و عائله دانست) و خدا بهر چیزی داناست (چون خدا بعواقب امور داناست و دسـتور هجرت بامر اوست. بنابراین، باید با قوت قلب از اسـلام و اوامر او، اسـتقبال کرد).

ای مردم! از خدا پیروی کنید و از فرستادهٔ خدا پیروی کنید، پس اگر رو برتافتید آنچه بر عهدهٔ فرستادهٔ ماست، فقط رسانیدن پیام است بطور آشکار (که هیچ نقطهٔ ابهامی در آن نباشد). خدا، معبود شایسته ای جز او (که غیب مطلق است) نیست و مردم مسلمان باید بر خدا اعتماد کنند.

سوره التغابن (64): آیات 14 تا 18

اشاره

14-18 یٰا أَیُّهَا ... اَلْحَکِیمُ

ضایعات تأخیر دربارهٔ مهاجرت

ضایعات تأخیر دربارهٔ مهاجرت(1)

(چون جماعتی از مسلمانان مکه خواستند به مدینه هجرت کنند زن و فرزندان و خویشان آنان گفتند: شما را به خدا قسم! که مکه را رها مکنید، وزن و فرزند و مال خود را مگذارید و به مدینه مروید که محتاج و بی خانمان خواهید شد و ما بر فراق شما صبر نداریم و نمی توانیم که با شما بیائیم. لذا عده ای رقّت کردند و در مکه ماندند و هجرت نکردند و چون بدستور خدا مأمور به مهاجرت بودند اکثریت مسلمانان از مکه به مدینه هجرت کردند. وقتی وارد شدند دیدند، مهاجرینی که قبلا به مدینه آمده اند معلومات بسیاری آموخته اند که این دسته اطلاع ندارند، ازاین جهت در صدد بر آمدند که زن و فرزندان خود را که مانع حرکتشان شده بودند عقوبت کنند. لذا حق تعالی آنان را دعوت به عفو از زن و فرزندان فرمود و گذشت از زیانهای مهاجرت را بشرح ذیل واضح فرمود:) ای مسلمانان! بعضی از همسران شما و بعضی از فرزندان شما، دشمن شما هستند، پس از آنان بر حذر باشید و نسبت به ضایعات تأخیر در مهاجرت که آنان موجب شده اند اگر آنان را عفو کنید و درگذرید و ببخشید (جا دارد) زیرا البته خدا آمرزگار و مهربان است (و با شما همین معامله را می کند).

البته اموال و اولاد شما محك اند برای شما که آنها را بر رضای خدا مقدم بدارید (و یا رضای خدا را بر آنها مقدم بدارید)، البته اگر رضای خدا را مقدم داشتید، بدانید که مزد بزرگ فداکاری شما، نزد خداست. بنابراین، از مخالفت خدا بپرهیزید تا قوت و توان دارید. و فرمان خدا را بشنوید و از او پیروی کنید و مال را در راه خدا خرج کنید تا سودش به جانهاتان برسد. (مال، سپر جان شخص وزن و فرزندان اوست) و هرکس جلو بخل باطنش گرفته شود پس او و همکارانش از

1- سورهٔ «تغابن» مدنی است و بقول ابن عباس مکی است، مگر، این آیات مهاجرت که در مدینه نازل شده است (تفسیر مجمع البیان).

مهالك رسته اند.

(گذشت مالی در راه خدا، به منزلهٔ قرض به خداست) و اگر قرضی خالصا لوجه اللّه به خدا بدهید (چون خدا دارا و توانا و امین است) برای شما افزون می کند (و بشـما مسترد می سازد از یك، به ده، تا هفتصد، تا هزار، تا چهارصدهزار، تا بغیر حساب) به اضافه از لغزشهای شما در می گـذرد. و خـدا (در برابر گـذشت کم، عوض بسـیار می دهـد پس) قدرشـناس است و (در برابر مردم بخیل) بردبار است (در تلافی تعجیل نمی کند تا شاید بخیل به خود بیاید و دست از بخل بردارد) و خدا دانای نهان و آشکار است (هم از نیات اشخاص خبر دارد هم از دارائی آنهـا آگـاه است هم از خرجی که می کننـد واقف است و هم از تهی دسـتی نیازمنـدان بـا خـبر است و) زورش به همه می رسـد و کارهایش از روی اساس است.

«پایان».

ص: 34

سورة الطّلاق

اشاره

حجة التفاسیر کلمات (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جمیع صفات کمال است.

کلمات (هو) که مراد خداست به (غیب مطلق) ترجمه شده است.

(این سوره را سورهٔ نساء قصری(1) هم می گویند) کشاف:

سورهٔ طلاق مدنی.

مشتمل بر: 12 آیه.

247 کلمه.

1170 حرف.

(تعداد کلمات و حروف طبق تفسیر تنویر المقباس است) دارای تعلیقه.

1- اقصر، اسم تفضیل است و مؤنث آن قصری بر وزن (دنیا) است و مراد این است که این سوره از سورهٔ نساء (چهارمین سورهٔ قرآن کریم) کوتاه تر است.

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الطلاق (65): آيات 1 تا 7

مقدّمه

نبايد زن و شوهر از روى شـتاب زدگى بعملى دست بزنند كه برخلاف دسـتور خدا باشد، از زدن و بستن و كشتن و خودكشى و ديگر امور كه در هنگام اختلافات شديد خانوادگى پيش آمد مى كند، زيرا تشريع قانون طلاق در اسلام، گره گشاى اختلافات شديد خانوادگى است و چه بسا كه پس از جدائى، زندگانى بهترى براى مرد و يا زن و يا هر دو پيش آمد كند.

و چون ممكن است پس از طلاـق، پشـيمانى حاصل شود، تشـريع ايام عـده(1)فرصت بـازگشت به زنـدگانى زناشوئى قبلى را تأمين كرده است. طلاـق و فراق بين زن و شوهر حلاـل است ولى از حلالهـائى است كه پسـنديده نيست. اما بايـد گفت كه اگر عـدم توافق بين زن و شوهر سـطحى باشد و عميق و ريشه دار نباشد، تشريع حدود و قيود پنجگانه از: شرط طهر غير مواقعه - و حضور دو شاهد عدل در هنگام اجراء صـيغهٔ طلاق - و عـدّه - و نگاهدارى زن در منزل عهد زناشوئى در ايام عدّه - و پرداخت مطالبات و خرج ايام عدّه، راه را براى التيام مجدد باز گذارده است.

و اگر زندگانى طرفين اصلاح پذير نباشد و غير قابل تحمل باشد، همين طلاق مبغوض، موجب سعادت و راحتى است. زيرا اگر كار به آنجا برسـد كه پـاى هتـك حرمت و انتحار و قتل يكى از طرفين و يا هر دو در كار بيايـد، چه أمرى را بهتر از طلاق مى توان دانست. بلى ممكن است بطور موقت مشـكلاتى زودگذر در معاش و يا در منزل و يا در مورد سـرپرست و يا در اقناع روابط جنسـى پيش آمد بكند، ولى علاج همهٔ اينها همان چشم داشت به خدا و توكل به اوست.

1- عـده بكسـر عين و شـد دال مفتوح و هـاء يـا تاء آخر، ايام ممنوع بودن زن از دوباره شوهر كردن بعـد از طلاق و يا بعـد از مردن شوهر است.

1-7 يٰا أَيُّهَا اَلنَّبِيُّ ... يُسْراً

احکام طلاق

ای پیامبر! چون خواهید زنان را طلاق دهید:

(1) باید در طهر غیر مواقعه طلاق بدهید.

(2) و باید عدهٔ زنان را شمار کنید و از مخالفت خدا (یعنی) پروردگار خودتان بپرهیزید.

(3) زنان را از خانه هائی که در آنجا زندگانی می کرده اند بیرون مکنید و خودشان از خانه بیرون نروند، مگر اینکه عمل زشت آشکار از آنها سر بزند (که ماندن آنان در خانهٔ پیشین قابل تحمل نباشد) و آنچه گفته شد حدودی است که خدا مقرر فرموده است. و هرکس از حدودی که خدا مقرر فرموده است تجاوز کند، پس علی التحقیق بجان خود ستم کرده است. تو ای مرد! و تو ای زن! از آینده خبر نداری. خدا بعد از طلاق کاری پیش خواهد آورد (که موجب آسایش طرفین باشد).

(4) بالجمله، چون زمان عدهٔ زنان در شرف انجام شود، زنان را بوجه پسندیده نگاه دارید (به آنها رجوع کنید و طلبشان را بپردازید و با آنها خوشرفتاری کنید) و یا بوجه پسندیده از ایشان جدا شوید (مهر و مطالبات و مخارجشان را بدهید و آزار و بهانه جوئی به ایشان مکنید).

(5) در موقع اجراء صیغهٔ طلاق دو نفر مرد عادل مسلمان را بر طلاق گواه بگیرید. و در اداء شهادت، خدا را در نظر داشته باشید (شاهدی که خدا را در نظر دارد کتمان شهادت نمی کند، دروغ نمی گوید، اگر فراموش کرده باشد حق مطلب را اداء می کند، بمال تطمیع نمی شود).

آنچه برای شما گفته شد، پنداشت. برای کسی که به خدا و روز آخر ایمان دارد و پند می پذیرد. و هرکس از مخالفت خدا بپرهیزد، خدا راه خلاصی از

گرفتـاری را برای او فراهم می سازد. و از آنجا که بخاطرش نمی رسـد، روزی او را می رسانـد. و هرکس کار خود را به خـدا وابگـذارد، پس بدانـد که خـدا مهم او را کفایت می کنـد، زیرا خـدا امرش نافـذ و مجری است و خـدا علی التحقیق برای هر چیزی اندازه ای مقدر و مقرر فرموده است (عمر و جوانی و توانگری و اندوه و تهی دستی پایان پذیر است، هیچ راهی نیست که پایان نداشته باشد، دولت وصل زناشوئی اگر به طلاق هم پایان نپذیرد به مرگ و فناء پایان می پذیرد، پس غم نباید خورد. حیف باشد دل دانا که مشوّش باشد).

(6) و از زنان شـما آنها که از حیض شـدن نومید شده اند، اگر دربارهٔ آنها به شك افتادید (که از پیری است یا بجهت عارضهٔ مرض است یا سال او مجهول مانده) پس عده شان سه ماه است. و همچنین آنها که حیض نمی شوند، ولی همسالان آنها حیض می شوند (عده شان سه ماه است) و زنان باردار مـدت عـده شان آنست که بزایند (زنان باردار از پیش آمد طلاق اندوهگین نشوند) و (بدانند که) هرکس از مخالفت خـدا بپرهیزد خـدا کارش را آسان می سازد. آنچه گفته شـد حکم خـداست که آن را بسوی شـما فرسـتاده است و هرکس از مخالفت خدا بپرهیزد خدا بدیهای او را از او عفو می کند و بر مزدش می افزاید (کمّا و کیفا).

(7) زنان مطلّقه را در ایام عده، آنجا بنشانید که شـما می نشـینید، برحسب گنجایش و طاقت خودتان. و دربارهٔ خوراك و لباس و مسـکن به ایشان زیان نرسانید و از این رهگذر کار را بر ایشان تنگ می کنید، که به این وسیله انتقام از ایشان بگیرید.

و اگر زنان مطلّقه آبسـتن باشـند مخارج ایشان را بدهیـد تا وقتی که بزایند، و پس از اینکه زائیدند و علاقهٔ نکاح بین شـما قطع شد پس اگر به فرزند یا فرزندان شـما شیر دادند بالنتیجه مزدهای ایشان را (از: مزد شیر، مزد نگاهداری طفل، مزد سایر زحمات آنها) بدهید و برای تعیین اجرت دایگی، طرفین با حسن نیت با یکدیگر کنار بیائید و اگر دربارهٔ شـیر دادن و یا دربارهٔ اجرت، تراضی نکردید، پس امر شیر دادن فرزند را پدر به زن دیگری محول خواهد ساخت.

(8) نفقـهٔ زن مطلّقه را مرد توانگر بقـدر گنجایش خود باید بپردازد، و مردی که روزی بر او تنگ شده، از آنچه خدا به او داده است باید نفقه بدهـد. خـدا هیـچ کس را بیش از اندازه ای که به او توانائی داده است تکلیف نمی کند. البته خدا پس از دشواری، آسانی پدید خواهد آورد (بنابراین، از عسرت معیشت و تنگدستی دلتنگ نباید شد، زیرا توانگری در پی دارد.

دلا منال ز شامی که صبح در پی اوست *** که نوش و نیش بهم باشد و نشیب و فراز.)

سوره الطلاق (65): آیات 8 تا 10

اشاره

8-10 وَ کَأَیِّنْ ... اَلْأَلْبابِ

ضمانت اجرائی احکام

(مرد، خیال خودسری و ظلم را دربارهٔ زن بی پناه، و یا زن سلیطه، دربارهٔ مرد بی پناه، از سر بدر کنند. زیرا:

دور فلکی یکسره بر منهج عدل است *** خوش باش که ظالم نبرد راه به منزل.)

و بسا شـهری که (اهلش) از فرمان پروردگار خود و پیامبران پروردگار، سـرباززد، پس با شـدت به حسابش رسـیدگی کردیم (مو از ماسـت کشـیدیم) و به شکنجهٔ ناهنجار آن را شکنجه دادیم، پس در دنیا طعم ناگوار تمرّد خود را چشید و در آخرت زیانکار شد. خدا برای اهل این شهرها عذابی سخت آماده کرده است. بنابراین، ای صاحبان عقلهای خالی از آلودگیها! از مخالفت خدا بپرهیزید.

سوره الطلاق (65): آیه 11

اشاره

تتمهٔ 10-11 اَلَّذِینَ ... رِزْقاً

قرآن و پیامبر

صاحبان عقلهای صافی، کسانی هسـتند که ایمان آوردنـد (ای مؤمنان!) علی التحقیق خـدا بسوی شـما، قرآن فرسـتاد (که عهـد فطرت بی آلایش را به یاد شـما می آورد و) فرسـتاده ای (فرستاد) که آیات خدا را، همان آیاتی که حق و باطل را از هم جدا می سازد، بر شما تلاوت می کند، تا مردمی را که ایمان آورده اند و کردارهای

شایسته کرده انـد، از تاریکیهای (عالم عنصـری) به (عالم) نور برسانـد. و کسـی که به خـدا ایمان بیاورد و کردار شایسـته کند خدا او را به بهشتهائی وارد می سازد که از زیر آنها نهرها، جریان دارد. و جاوید در آن بهشتها خواهند بود علی الدوام.

علی التحقیق خدا روزی نیکو برای او بر قرار ساخته است.

سوره الطلاق (65): آیه 12

اشاره

12 الله ... عِلْماً

خدا

خدا، کسـی است که هفت آسـمان آفریده و از برای هر آسمانی زمینی آفریده(1)و فرمان خدا در آسـمانها و زمین ها جریان دارد. از اینجا بایـد بدانید که خدا بر هر چیزی تواناست و باید بدانید که خدا علمش بهر چیزی احاطه دارد (بنابراین، باید به خدا و پیامبرش ایمان بیاورید و احکام قرآن را بموقع اجراء بگذارید و خدا ضامن اجرای احکام قرآن است).

«پایان»

تعلیقه

اولی الالباب (آیهٔ 10) الالباب جمع لب. و اللب، هو العقل الخالص من شوائب الوهم و ذلك بخلوص القلب من شوائب صـفات النفس و الرجوع الی الفطرة (تفسیر محیی الدین).

یقول محرر هـذا التفسـیر بان جهـة اختلاف العقلاء فی الامور، عـدم صـفاء عقولهم من الشوائب، و لو لا هذا، لم یختلف عقول الناس فی مذاهبهم و مشاربهم و سیاساتهم و حکوماتهم. فافهم. فان هذا من غوامض المسائل العقلیة و اشکر اللّه علی حلّه.

1- ما در داخل آسمان نزدیك هستیم. رجوع به سورهٔ ملك. ب.

سورة التّحريم

اشاره

حجة التفاسير كلمات (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جميع صفات كمال است.

كلمات (هو) كه مراد خداست به (غيب مطلق) ترجمه شده است.

كشاف:

سورة تحريم مدنى.

مشتمل بر: 12 آيه.

249 كلمه.

1060 حرف.

(تعداد كلمات و حروف طبق تفسير تنوير المقباس است) دارای ذيول و تعليقات و تحقيقات.

ص: 41

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره التحريم (66): آيات 1 تا 2

مقدّمه

مقدّمه اول

(1) خانهٔ انبياء بزرگ از حيث غذاء تحت كنترل بوده و نيز خانهٔ پادشاهان از حيث غذاء و از جهت پيش مرگ، تحت كنترل بوده و هست.

مقدّمه دوم

(2) اسلام رو به پيشرفت رفت و فروغ اميد از هر سو درخشيدن گرفت و در مجالسى، سخن از جانشين پيامبر صلّى اللّه عليه و آله بنحو سرّى جريان داشت. عائشه (دختر ابو بكر) تنها دوشيزه اى است كه زن پيامبر صلّى اللّه عليه و آله شده بود و وى فرزند نداشت و او براى جانشينى ابو بكر ساعى بود.

موقعيت حفصه(1) (دختر عمر) زن بيوهٔ پيامبر صلّى اللّه عليه و آله، بعد از موقعيت عائشه بود و وى هم فرزند نداشت و او براى جانشينى عمر كوشا بود.

على پسر عم و داماد پيامبر و شوهر فاطمه عليهم السّلام و پدر حسن و حسين عليهما السّلام دو فرزند رسول خدا صلّى اللّه عليه و آله بود كه نور خلافت در جبههٔ او مى درخشيد. علاوه بر اين سه نفر، پيامبر صلّى اللّه عليه و آله از ماريهٔ قبطيّه (كنيز اهدائى از طرف مقوقس، بزرگ مصر) در سال 8 هجرى پسرى پيدا كرد و اين پسر را (ابراهيم) ناميد، به ياد ابراهيم جد اعلاى پيامبر صلّى اللّه عليه و آله و جد بنى اسرائيل.

مقدّمه سوم

(3) دشمنان خارج خانهٔ پيامبر صلّى اللّه عليه و آله ازيك طرف و اخلالهاى داخلى خانهٔ پيامبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم براى بدست آوردن خلافت از طرف ديگر، خطر مسموم كردن اغذيهٔ خانهٔ پيامبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم را به حد اعلى رسانده بود.

اما از خارج، مى بينيم در وقايع سال هفتم هجرى نوشته اند كه: زينب دختر حارث يهود و خواهرزادهٔ مرحب در ايام فتح قلعهٔ قموص، غذاى مسموم براى پيامبر صلّى اللّه عليه و آله آورد.

1- حفصه بفتح حاء و سكون فاء و فتح صاد و هاء يا تاء آخر است.

اما از داخل، می بینیم در وقایع سال هشتم هجری راجع به ابراهیم و مادرش ماریه نوشته اند که... (بشرح مقدمهٔ چهارم). نیز می بینیم در وقایع سال نهم هجری نوشته اند که وقتی مقداری عسل برای زینب بنت جحش(1) هدیه کردند و چون پیامبر ص عسل دوست می داشت زینب شربت عسل تهیه کرد و بحضور پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم آورد. عائشه و حفصه با هم تبانی کردند که هروقت پیامبر به حجرهٔ آنها می رود بگویند: رائحهٔ کریهه از شما استشمام می شود، مگر مغافیر خورده اید؟! (1). و چون پیامبر ص با ملائکه مخالطه داشت از روائح کریهه اجتناب می فرمود، پیامبر صلّی اللّه علیه و آله فرمود: مغافیر نخورده ام بلکه شربت عسل آشامیده ام. عائشه عرض کرد: پس زنبور عسل بر درخت عرفط چریده است. پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فرمود: دیگر از آن عسل نخواهم خورد (یعنی قصه کوتاه: بر داستان عسل سرپوش بگذارید قصدتان تحریکات بر ضد زینب بنت جحش دخترعمهٔ من است تا اختیار غذای پیامبر صلّی اللّه علیه و آله در دست شما بیفتد، چنین نخواهد شد.

زینب از زنان مورد اطمینان من است). نیز می بینیم در اوان رحلت پیامبر صلّی اللّه علیه و آله اسماء (در آن حال که پیامبر صلّی اللّه علیه و آله توجه کامل بعالم دیگر داشت) روغن در بینی پیامبر صلّی اللّه علیه و آله چکانید و آن روغن را زنان پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم حاضر کرده بودند، آن حضرت را بد آمد و فرمود: تا همهٔ زنان را از آن روغن در بینی چکانیدند (یعنی طبابت زنانه دربارهٔ من موقوف، باین روغن چه اطمینانی است، ماندن و رفتن را خدا در اختیار من گذارده است).

اما خانهٔ حضرت علی علیه السّلام سخت در تحت مواظبت بود که مبادا کسی آنها را مسموم کند و حتی فاطمه علیها السّلام گندم یا جو نان خانه را خود بشخصها دستاس می فرمود.

و چون از این رهگذر دستش مجروح شد، باتفاق علی علیه السّلام به پدر پیشنهاد داد که کنیزکی برای کومك امور منزل به آنان بدهد، پیامبر صلّی اللّه علیه و آله با پیشنهاد موافقت نفرمود(2)

1- این زینب دخترعمهٔ پیامبر (ص) است و واقعهٔ ازدواجش با پیامبر (ص) در سورهٔ احزاب از قرآن کریم مذکور است.

2- از داستان فضهٔ خادمه بگذریم، کنیز صلاح نیست در این خانه وارد شود، کنترل کنیز با این دشمنان خارجی و داخلی کار را دشوارتر می کند، شما از نیروی معنوی استفاده کنید و آن تسبیح را بخوانید.

و بجـای آن، تسبیـح معروف به تسبیـح فاطمه علیها السّلام را به آنها تعلیم فرمود (و آن عبارت است از 33 مرتبه سـبحان اللّه و 33 مرتبه الحمد للّه و 34 بـار اللّه اکبر (کتاب علل الشـرائع به نقل از قطان، و کتاب بحار جلـد فاطمه علیها السـلام ص 26 چاپ تبریز). و ازاین جهت است که فـاطمه علیها السّلام در اوان رحلت به علی علیه السّلام وصـیت کرد که امامه(1)دختر خواهرش زینب را تزویـج کند و جهت آن را می فرماید که: وی برای فرزندانم مثل من است (بحار جلد فاطمه علیها السّلام ص 57 چاپ تبریز).

مقدّمه چهارم

(4) و امـا ابراهیم و مادرش چون مورد حسـد عائشه و حفصه قرار گرفتنـد، پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله منزل آنها را بعنوان تغییر آب و هواء عـوض کرد و در محلی کـه بـه (مشـربهٔ ام ابراهیـم) معروف است قرار داد. [مشـربهٔ ام ابراهیم بتقریب در دو هزار قـدمی مسـجد قبـاست، حضـرت رسول صـلّی اللّه علیه و آله یك ماه بر زنان خود خشم کرده آنجا اقامت فرموده انـد، و آنجا را از سـنگ سـیاه ساخته اند، مسـجد کوچکی است، اکنون خراب شده است.

اعراب و ولاة حجاز در حفظ آثار، خیلی اهمال و اغفال کرده اند (کتاب هدایة السبیل ص 133 به خلاصه].

ابراهیم در سال 8 هجری در ماه ذی الحجه متولد شد و در سال دهم هجری 16 و یا 17 ماهه از دنیا رفت. یك روز پیامبر صلّی اللّه علیه و آله بر ابراهیم می گریست، عائشه عرض کرد: چند بر ابراهیم خواهی گریست؟ و حال آنکه او پسر جریح قبطی است که هر روز بر ماریه در می آید. اما این اتهام مسـکوت نماند و رسـیدگی شد و معلوم کردند که جریح مجبوب و خصی است و ازاین جهت در مصر برسم قبطیان چنین کس را ملازم خدمت ماریه کرده اند.

1- امامه، بضم همزه است. پدرش ابو العاصی بن ربیع بن وائل، و مادرش زینب دختر رسول خدا (ص) است. (کتاب نسب قریش).

<تذکر> در ناسخ التواریخ می نویسد: دو آیهٔ ذیل:

1 - «یٰا أَیُّهَا اَلَّذِینَ آمَنُوا إِنْ جٰاءَکُمْ فٰاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَیَّنُوا أَنْ تُصِیبُوا قَوْماً بِجَهٰالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلیٰ مٰا فَعَلْتُمْ نٰادِمِینَ» .

2 - «إِنَّ اَلَّذِینَ جٰاؤُ بِالْإِفْکِ عُصْبَةٌ مِنْکُمْ لاٰ تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَکُمْ بَلْ هُوَ خَیْرٌ لَکُمْ» ، دربارهٔ افك ماریه نازل شده است.

(محرر این تفسیر گوید: در تفسیر مجمع البیان دربارهٔ آیهٔ اول مذکور در سورهٔ حجرات قولی را نقل کرده که آیه دربارهٔ افك ماریه نازل شده است. و لیکن اسمی از تهمت زننده، نبرده است و از سبك تفسیرش معلوم می شود که این قول را نپسندیده است. و اما دربارهٔ آیهٔ دوم که در سورهٔ نور مذکور است اسمی از افك ماریه نبرده است و بلکه افك عائشه را طبق مشهور نقل کرده است. و بالجمله مدرك نقل ناسخ بر محرر این تفسیر معلوم نشد).

مقدّمه پنجم

(5) آمدن پیامبر صلّی اللّه علیه و آله در اوان رحلت به حجرهٔ عائشه برای این بوده که از فعالیت سیاسی او جلوگیری فرماید.

اگر عائشه و حفصه محرمانه آثار پایان یافتن عمر پیامبر صلّی اللّه علیه و آله را به پدران خود، ابو بکر و عمر اطلاع نداده بودند، و ابو بکر و عمر با لشکر اسامه از حوالی مدینه دور شده و به جنگ رفته بودند، برای جلوس علی علیه السّلام بر سریر خلافت، مخالف مهمی در مدینه وجود نداشت و حضرتش کرسی خلافت را اشغال می کرد و ابو بکر و عمر در مراجعت از جنگ، در برابر امر واقع قرار می گرفتند.

1-2 يٰا أَيُّهَا اَلنَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ ... اَلْحَكِيمُ

طلاق (و رجوع) دربارهٔ حفصه

ای پیـامبر! چرا طلاق را که خـدا برای تو حلال و روا ساخته است با قیـد قسم بر خود ممنوع می کنی(1) و می خـواهی در اثر خلق خوش خود دل زنان خود را بـدست بیاوری؟ و حال آنکه اگر طلاق بگوئی ایرادی بر تو نیست، و خدا از تو در می گذرد و بر تو مهربان است. البته خدا کفارهٔ قسم را برای شـما مقرر کرده است و خدا برای تصرف در کارتان مقدم است بر خودتان و خدا داناست و کارش از روی حکمت است (2).

سوره التحریم (66): آیه 3

اشاره

3 وَ إِذْ ... اَلْخَبِيرُ

جهت طلاق

ای مؤمنان! یاد کنید (و فراموش مکنید) که پیامبر به یکی از زنان خود (حفصه دختر عمر) سـخن محرمانه ای فرمود. (ظاهرا حفصه دربارهٔ جانشـین حضـرت و نصب ابراهیم فرزنـد پیامبر سؤال کرده است و در جواب فرموده انـد: ابراهیم در کودکی می میرد و علی به جانشـینی منصوب می شود. و سپرده اند که فعلا را از افشاء نشود)(2) (3).

و وی یعنی (حفصه) آن سـخن را (نزد عائشه) فاش کرد (و تصـمیم به مسموم کردن پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم گرفته شد) ولی خدا، پیامبر خود را از توطئه، آگاه ساخت. پیامبر (از بزرگواری خود) موضوع افشاء راز را مطرح ساخت (و از حفصه مؤاخذه فرمود) و از تصمیم (مسمومیت) سخنی به میان نیاورد(3) پس چون وی (یعنی حفصه) از اطلاع پیامبر، بر ما وقع آگاه شد به حضرت عرض کرد: چه کسی به تو خبر داد که من راز را فاش کرده ام؟ پیامبر فرمود: (خداوند) دانای اسرار و آگاه از اخبار،

1- ب.

2- ب.

3- ب.

مرا مطلع ساخته است.

سوره التحریم (66): آیات 4 تا 5

اشاره

4-5 إِنْ تَتُوبٰا ... أَبْكٰاراً

خطاب به زنان مورد بحث

ای دو زن پیامبر! اگر به سوی خدا بازگشت کنید (جا دارد). زیرا علی التحقیق دلهای شما از راه صواب منحرف شده است و اگر همدست و هم پشت شوید به آزار پیامبر، پس البته خدا، همان غیب مطلق، اولی بتصرف در کار پیامبر است (پیامبر تنها نیست) و بعد از خدا، جبرئیل و صالح المؤمنین (صالح المؤمنین یکی از القاب امیرالمؤمنین علی علیه السّلام است)(1) و فرشتگان، پشتیبان پیامبرند.

اگر پیامبر شما زنان را طلاق بدهد، پروردگارش بطور حتم زنانی به از شما به او می دهد. از زنان شوهر دیده و دوشیزگان نورسیده که همگی مسلمان و مؤمن و مطیع و تائب و عابد و روزه دار و ملازم مسجد باشند.

سوره التحریم (66): آیات 6 تا 8

اشاره

6-8 يٰا أَيُّهَا ... قَدِيرٌ

خطاب به مؤمنان

ای مؤمنان! خودتان و کسان خودتان را از آتشی نگاه دارید که هیزم آن آدمیان و سنگ است که برآن آتش، فرشتگان درشت خو و سختگیر گماشته شده اند، که از فرمان خدا نافرمانی نمی کنند، و آنچه به آنها فرمان داده می شود انجام می دهند (چون دوزخیان تسلیم موکلان دوزخ می شوند پوزش و معذرت از کردار خود می خواهند ولی موکلان به آنها می گویند:) ای کافران! امروز پوزش و معذرت مخواهید، فقط جزای کردار دنیوی شما بشما داده می شود.

ای مؤمنان! خالصانه و صادقانه بسوی خدا برگردید تا پروردگار شما گناهان شما را از نامهٔ اعمالتان محو کند و شما را به بهشتهائی که از داخلهٔ آن نهرهای روان می گذرد، در بیاورد. در روز که خدا، پیامبر و مؤمنان را که با پیامبر هستند خجل (و شرمسار) نمی سازد. نور ایمان، پیشاپیش ایشان و به دست راست و چپشان (4) می شتابد (و

1- تفصیل در تفسیر مجمع البیان.

روشن می سازد و)(1) می گوینـد: ای پروردگار ما! این نور که تاباندی تمام کن (تا بمنزل مقصود که بهشت است برسـیم و گرفتار تاریکی نشویم) و از تقصیر و قصور ما بگذر، زیرا تو بر هر چیز توانائی (5).

سوره التحریم (66): آیه 9

اشاره

9 یٰا أَیُّهَا ... اَلْمَصِیرُ

خطاب به پیامبر

ای پیامبر! با کافران و با منافقان (مردم دورو) در پیکار باش و با هر دو دسته درشتی کن (کسی از خلق خوش تو و یا خویشاوندی سببی و یا نسبی با تو سوءاستفاده نکند) و جای سکونت کافران و منافقان جهنم است، و جهنم بدسرانجامی است.

سوره التحریم (66): آیات 10 تا 12

اشاره

10-12 ضَرَبَ ... اَلْقٰانِتِینَ

دفتر خویشاوندی نسبی و دفتر زناشوئی و خویشاوندی سببی از دفتر خدا و پیامبر و ایمان و کفر جداست

<هرکـدام حسـابی خـاص دارد و خـدا برای نمونه این چهار نفر زن را برای اثبات این معنی ذکر فرموده که دو زن از کافرات انـد و دو زن از مؤمنات اند>.

خدا برای آنان که راه کفر پیش گرفتند، سرگذشت زن نوح و زن لوط را مثل زده است که این دو زن بااینکه در حبالهٔ نکاح دو بندهٔ شایسته از بنـدگان مـا بودنـد، چون هر دو زن کافره بودنـد و در کار پیامبری شوهران خود خرابکاری کردنـد در نتیجه، آن دو شوهر بااینکه از پیامبران بودند به هیچ وجه عذاب خدا را از آن دو زن دفع نکردند (و زناشوئی، هیچ سودی نبخشید) و (در قیامت) بهر دو زن گفته می شود(2) که با مردان دوزخی وارد دوزخ شوید(3).

و خدا برای آنان که راه ایمان پیش گرفتند سـرگذشت زن فرعون را مثل زد که آن زن (دعاء کرد و) گفت: پروردگارا! بنا کن برای من در جوار رحمت خود خانه ای را در بهشت و مرا از دست فرعون و از کردارش برهان و مرا از دست

1- این نور، عکس العمل وضوء و نماز و سجده است

2- تفسیر مجمع البیان.

3- وارد شدن زنان نوح و لوط با مردان به دوزخ، عذاب اندر عذاب است. ب.

گروه ستمکاران آسوده سازد.

و نیز خدا سرگذشت مریم دختر عمران را مثل زد که: شرمگاه خود را بر کسی عرضه نکرد (6) پس از دم حیات خودمان در شرمگاه او دمیدیم و مریم سخنان پروردگار خود را تصدیق کرد و کتابهای خدا را باور داشت و او در عداد مردان عابد به شمار آمد(1).

«پایان».

ذیول

ذیول(1) مغفور: (بضم میم و سکون غین و ضم فاء و سکون واو و راء آخر) صمغ درخت عرفط است که بوی بدی دارد و مغافیر بر وزن مصابیح جمع بر مغفور است و عرفط بر وزن هدهد درختی از عضاه و خار است و واحد آن عرفطه به زیادتی هاء است (شرح قاموس).

(2) حفصه: مطلّقه شد. (تفسیر بیضاوی) و در تفسیر مجمع البیان هم مذکور است. و در کتاب اسباب النزول سیوطی در سورهٔ طلاق موضوع طلاق حفصه و رجوع به او مذکور است. و در کتاب اخبار الدول قرمانی مسطور است که: (روی انه طلقها فنزل جبریل علیه السّلام و قال ان اللّه یأمرك ان تراجع حفصة فانها صوامة قوامة فراجعها).

(3) موضوع حسد عائشه و حفصه دربارهٔ تماس پیامبر صلّی اللّه علیه و آله با ماریه و یا سایر زنان، مجعول و ابلهانه است. نیز موضوع اینکه پیامبر صلّی اللّه علیه و آله فرموده باشد: خلافت بعد از من با ابو بکر و عمر می شود، مجعول و ابلهانه است. زیرا واقعهٔ راز گفتن پیامبر صلّی اللّه علیه و آله در سال نهم هجری بوده و پیامبر صلّی اللّه علیه و آله در سال دهم هجری علی علیه السّلام را به خلافت نصب فرموده است. بنابراین، ضدونقیض می شود.

اما موضوع ارادهٔ مسموم کردن را تفسیر قمی به عائشه و حفصه و پدرانشان نسبت داده است.

(4) «ایمانهم» (بفتح همزه) در قرآن وارد شده و ایمان جمع بر یمین است

1- وارد شدن مریم در عداد مردان عابد به بهشت، فضیلت اندر فضیلت است. ب.

یعنی طرف راست. و لیکن ممکن است از بـاب تغلیب باشـد، یعنی راست و چپ. و بنظر محرر این تفسـیر رمزی در کـار است که طرف راست را فرموده و از طرف چپ اسم نبرده است. و رمز آن این است که: کتاب اعمال نیکان بدست راسـتشان و کتاب اعمال بدان بدسـت چپشان است. پسر به خلاصه، پیشاپیش مؤمنان را نور وضوء و نماز و سجده، و طرف راستشان را کتاب اعمال، روشن می کند.

(5) روح این خطابهـا حـاکی است که پـدر زنهـای پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله بایـد از تحریکات، خودداری کننـد و بلکه دختران خود را نصـیحت نمایند که از آزار پیامبر صلّی اللّه علیه و آله خودداری کنند تا از مزایای این خطاب الهی برخوردار شوند و از کیفر مذکور در این خطاب در امان بمانند.

(6) اشاره است به ردّ یهود که عیسی را فرزند غیر مشروع مریم به شمار آورده اند.

تعلیقات

مارية

مارية: بشدّ الياء (راجع المنجد ج 2) حيث يقول: مارية صبية قبطية اهداها المقوقس الى النبى (629 م) فتزوجها و رزق منها ابراهيم الذى مات طفلا.

و فى شرح القاموس ضبط مارى على وزن هادى و مارية على وزن كاملة. و لم يتعرض لاسم هذه الصبية.

و فى المنجد (ج 1) يقول: المارى (بشد الياء) ولد البقرة الاملس الابيض. م.

مارية (بشـد الياء): كساء صـغير مخطط. صائـد القطا و قال: المارية و الممرية (بتخفيف الياء فى كليهما): البقرة ذات الولد المارى (بشـد الياء) اقول: اصل الكلمـة على هذا (م – ر – ى) و يمكن ان يكون اصـلها (م – و – ر) ففى المنجد (ج 1) يقول: مار و مارى: كلمة سريانية معناها سيد و اكثر استعمالها للقديسين و فى المؤنث يقال (مرت) (بضم الميم).

مارية: لغت عربی است (با تخفیف یاء) اسم است، یعنی زن سفید درخشان

رنگ تابان بـدن، و گوسالهٔ مادهٔ سـفید رنگ و گاو ماده با بچهٔ سـفید تابان بدن. و ماریه بنت شـمعون قبطیه مادر ابراهیم پسـر رسول اللّه که مقوقس قبطی صاحب اسکندریه و مصر، برای آن حضرت هدیه فرستاده (منتهی الارب بنقل فرهنگ نظام).

در کتاب ناسخ التواریخ (ج 3 ص 624) گفته: (ماریه در زمان حکومت عمر در سال هجـدهم هجری از جهان برفت، جسدش را در بقیع به خاك سپردند).

حفصة

حفصـة: بنت عمر بن الخطاب کانت عند خنیس(1) بن حذافـة ثم خلف علیهـا رسول اللّه صـلّی اللّه علیه و آله و کان خنیس من مهاجرة ارض الحبشـة فمـات بمکـة فلما تأیّمت حفصـة ذکرها عمر لأبي بکر و عرضـها علیه فلم یرجع الیه ابو بکر کلاما فغضب من ذلك عمر ثم عرضها علی عثمان حین ماتت زوجته رقیة بنت رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله فقال عثمان:

ما أرید ان اتزوج الیوم - فانطلق عمر الی رسول اللّه صـلّی اللّه علیه و آله فشکا الیه عثمان و اخبره بعرض حفصة علیه فقال رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله یتزوج حفصة من هو خیر من عثمان و یتزوج عثمان من هو خیر من حفصة. فتزوجها رسول اللّه صـلّی اللّه علیه و آله و زوج عثمان ام کلثوم بنت رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و اوصی عمر بعد موته الی حفصة و اوصت الی عبد اللّه بن عمر بمثل ما أوصی به الیها عمر، و بصدقة تصدقت بها: مال وقفته بالغابة (کتاب نسب قریش ص 351 و 352 ملخصا).

حفصة: ابنة الخلیفة عمر. کانت تقیة تنصـرف الی الصـلاة و الصوم. تزوجها النبی و لم تعقب ولدا، توفیت 665 م (المنجد ج 2) 43 سنة بعد الهجرة.

حفصة: اطلب شرح احوالها من کتاب السفینة فی لغة حفص.

و قال فی القاموس الحفص... و ولد الأسد و به کنی النبی صلّی اللّه علیه و آله عمر، و بهاء بنت عمر ام المؤمنین و الضبع.

عائشة

عائشة: راجع السفینة فی لغة عیش.

و ذکر ابن ابی الحدید عن شیخه اسبابا للعداوة بین عائشة و بین امیرالمؤمنین

1- خنیس بر وزن رجیل است.

و فاطمة توفيت فی سنة سبع خمسين (57) للهجرة و عمرها اربع و ستون سنة و دفنت بالبقيع فی ملك معاوية (ای ايام دولته) (السفينة).

الوقائع

ولادة ابراهيم: فی عام 8 و واقعة التحريم فی عام 9 و واقعة التخيير المذكورة فی سورة الاحزاب كذلك و كان وفاة ابراهيم فی عام 10 او واقعة الافك لعائشة فی عام 5 (راجع سورة النور) و واقعة الافك لمارية فی عام 10 من الهجرة. (ه).

كان مولد ابراهيم فی ذی الحجة سنة ثمان من الهجرة، مات بالمدينة و هو ابن ثمانية عشر شهرا (كتاب نسب قريش).

اسم امرأة نوح و اسم امرأة لوط

قيل ان اسم امرأة نوح واغلة، و اسم امرأة لوط واهلة. و قال مقاتل: والعة و والهة (راجع تفسير مجمع البيان).

امرأة فرعون

امرأة فرعون: هی آسية بنت مزاحم. آمنت حين سمعت بتلقف عصی موسی الافك فعذبها فرعون فأوتد يديها و رجليها باربعة اوتاد و استقبل بها الشمس و اضجعها على ظهرها فوضع رحی على صدرها فماتت (مجمع البحرين).

تسبيح الزهراء (ع)

قال: مولانا الشيخ البهائی رحمه اللّه فی الباب الخامس من كتابه الموسوم، (مفتاح الفلاح) فی كيفية تسبيح الزهراء باتفاق علمائنا على الابتداء بالتكبيرات 34 مرة ثم اختلافهم فی تقديم الحمد للّه 33 مرة ثم سبحان اللّه 33 مرة او تقديم سبحان اللّه 33 مرة ثم الحمد للّه 33 مرة (فراجع).

اقول: الرواية التی نقلناها فی تقديم سبحان اللّه على الحمد للّه و الختم بالتكبيرات انسب و ان لم ينقله الشيخ البهائی عليه الرحمة و الدليل عليه قول: «سبحان اللّه و الحمد للّه و لا اله الا اللّه و اللّه اكبر» فی الصلاة. و ان لم أجد من قال بترتيب ذكرناه من السبحلة و الحمدلة و الهيللة، اضف بان الترتيب العلمی يقتضی هذا الترتيب و اما القولان

ففيهما من هذه الجهة محل تأمل و بحث. ب.

تبصرة: تفسير هذه السورة من الغوامض. و قد لعبت بها ايدى اهل السنة. و قد بيّنا ما هو حق الكلام. ب.

تحقيقات

الف

قرآن كريم، دميدن روح را دربارهٔ آدم ابو البشر و دربارهٔ عيسى عليه السّلام هر دو فرموده و خدا در هر دو جا «روح» را به خود نسبت داده است. زيرا:

1 - دربارهٔ آدم عليه السّلام در سوره هاى «حجر» و «ص» مذكور است كه: «وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي» .

2 - دربارهٔ عيسى عليه السّلام در سوره هاى: (نساء و مريم و انبياء و تحريم)، بترتيب مذكور است كه: «وَ رُوحٌ مِنْهُ» نيز «فَأَرْسَلْنٰا إِلَيْهٰا رُوحَنٰا فَتَمَثَّلَ لَهٰا بَشَراً سَوِيًّا» نيز «فَنَفَخْنٰا فِيهٰا مِنْ رُوحِنٰا» نيز «فَنَفَخْنٰا فِيهِ مِنْ رُوحِنٰا» .

و اين نسبت دادن خدا، روح را به خود از باب تشريف است مانند: «رسول اللّه» و «بيت اللّه» و «شهر اللّه» و «ناقة اللّه» و «نار اللّه» و «سنة اللّه» و غيرها.

و چون اين سؤال پيش مى آيد كه: تمام بنى نوع بشر نيز از موهبت دريافت روح برخوردارند، جهت اختصاص آدم و عيسى چيست؟ محرر اين تفسير در جواب، چنين دريافته است كه: ديگران از سلول مرد «نطفه» و تخمهٔ زن(1) بعمل مى آيند و اين سلول و تخمه داراى حياتند. و اما آدم و عيسى از نطفه و تخمه بعمل نيامده اند بلكه افاضهٔ حيات بر موجود بى جان شده است، لذا خدا بوسيلهٔ «روحى» و «روحنا» اين نكته را تذكر فرموده است.

1- اسپرمات SPermatt ، اصطلاحى است كه در فلسفه بجاى تخمه و نطفه به كار برده مى شود.

ب

محرر این تفسیر می گوید: بسیار قوی بنظر می رسد که مادر بشر «حواء» را هم مشمول این موهبت بدانیم و بگوئیم: آدم علیه السّلام و حواء علیه السّلام و عیسی علیه السّلام چنین بوده اند.

ج

محرر این تفسیر می گوید: در عین حال این سه نفر با هم فرق دارند. به این معنی که آدم، فاقد هر دو و حواء، فاقد دوم و عیسی، فاقد اول بوده است.

د

تمثل جبرئیل بصورت زیبا (مذکور در سورهٔ مریم) تخمه را حرکت جوهری داده و با «دم خود» بارور کرده است (و چخماخ دم(1) بر سنك تخمه اصابت کرده و موجود منظور ایجاد شده است) یا قوهٔ فاعله بر قوهٔ منفعله، فعل و انفعال کرده، و یا مثبت و منفی، تولید برق کرده است. این عمل فعل و انفعال در هر کوچك ترین واحد زمان در تمام عالم جاری و ساری است و حساب بشری قادر بگذاردن صفر در جلو عدد واحد آن نیست.

بلی: حاصل فعل و انفعالات، گاهی نوادر - نوابغ - کملین است. و استثنائا ماکزیموم Maximum یعنی حد اکثر را ببار می آورد و باصطلاح می شود: «گل سرسبد خلقت» و به عبارت دیگر «محمد رسول اللّه» می شود.

احمد که شه سریر لولاك آمد *** جانی است کز آلایش تن پاك آمد

یك حرف ز مجموعهٔ عز و شرفش *** (لولاك لما خلقت الافلاك) آمد

و بهمین گونه، ماکزیموم حروف و کلمات، کتابی بوجود می آورد که جن و انس با در دست داشتن خمیرمایه، یعنی حروف و کلمات، نمی توانند حتی یك آیه از آن را بسازند. و آن کتاب باصطلاح می شود «قرآن».

1- چخماخ: آلت فلزی که به سنگ خورده آتش می دهد که نام دیگرش آتشزنه است و در این معنی مبدل از چقماق ترکی است (فرهنگ نظام).

عشقت رسد به فریاد، گر خود بسان حافظ *** قرآن ز بر بخوانی با چهارده روایت

ه

قرآن کریم در سورهٔ نساء فرموده: «... خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وٰاحِدَةٍ وَ خَلَقَ مِنْهٰا زَوْجَهٰا وَ بَثَّ مِنْهُمٰا رِجٰالاً كَثِيراً وَ نِسٰاءً» .

و در سورهٔ اعراف فرموده: «خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وٰاحِدَةٍ وَ جَعَلَ مِنْهٰا زَوْجَهٰا لِيَسْكُنَ إِلَيْهٰا» .

و در سورهٔ روم فرموده: «خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوٰاجاً لِتَسْكُنُوا إِلَيْهٰا» .

محرر این تفسیر گوید: خلقت از نفس واحده و خلقت زوجش از همان نفس واحد، و سکون زوج به نفس واحده که از مشکلات حل نشدهٔ قرآن کریم است، ناظر به حالت دوم (نطفهٔ تنها) است. و جهت عدم حل آن تا کنون، عدم توسعهٔ علوم و آماده نبودن اذهان برای هضم این معنی بوده است و گرنه کاشف اسرار خداست و خدا «جلت و عظمته» بخل ندارد.

و

سلول Cellule ، محرر این تفسیر معتقد است که: ریشهٔ کلمه عربی است زیرا «سلاله» بضم سین، آن چیزی است که از چیز دیگر کنده شده و بیرون آورده شده است با ملایمت.

و بمعنی نسل و ولد و نیز بمعنی خلاصه است. و این کلمه دوبار در قرآن کریم ذکر شده است(1).

در (فرهنگ امروز) به خلاصه می نویسد: که سلول، کوچك ترین واحد مستقل موجود زنده است (اما در عین حال اگر بخواهیم دقیق تر بیان کنیم، بحث مفصل دیگری پیش می آید که مربوط به حدفاصل بین موجودات زنده و خام است. چه ویروس ها که نمی توان آنها را سلول نامید زنده و مستقل هستند).

حیوانات و نباتات ممکن است یك سلولی و یا چند سلولی باشند. موجودات

1- سورهٔ مؤمنون: 12 و سورهٔ سجده: 8.

تکامـل یـافته، از ملیونهـا سـلول تشـکیل می شونـد. فرق سـلولهای این موجودات بـا موجودات یك سـلولی این است که: سـلولهای این موجودات نمی تواننـد بطور مسـتقل به زندگی خود ادامه بدهند درحالی که موجودات یك سـلولی تمام اعمال حیاتی را مسـتقلا انجام می دهند.

سلول باشکال و اندازه های متفاوت دیده می شود. معمولا پوستهٔ نازکی آن را پوشانده که «غشاء» نامیده می شود. در داخل پوسته، جسمی است باسم «پروتوپلاسم»(1)که مادهٔ اصلی حیات است.

دربارهٔ کیفیت شیمیائی آن تحقیقات زیاد شده است و از ترکیب متجاوز از شصت اسید آمینه بوجود آمده است. ولی هنوز موفق به ساختن پروتوپلاسم زنده نشده اند.

پروتوپلاسم، وظائف اصـلی حیات فردی یعنی تغـذیه و همسازی و همچنین تهیهٔ انرژی(2) برای بقیـهٔ اعمال حیاتی از قبیل: دفاع و تولید مثل، را انجام می دهد.

در داخل پروتوپلاسم جسم دیگری واقع است که آن را «هسته» می گویند.

در موقع تولیـد مثل، هسـته نقش اساسـی ایفاء می کنـد. و همین هسـته در تنظیم اعمال حیاتی عامل مؤثری است. آنچه گفته شـد شـکل عمومی سـلول است. در بعضـی از سـلول ها هریك از قسمتهای سه گانهٔ فوق ممکن است تغییر شکل بدهند. مثلا در بعضی باکتریها(3) هسته در یك نقطه جمع نیست، بلکه بصورت نقاط پراکنده در داخل پروتوپلاسم در آمده است.

از این گذشته شکل سلولها و بزرگی آنها خیلی متفاوت است، از: چند میکرون(4) تا چند سانتیمتر.

1- پروتوپلاسم Protoplasme ، مادهٔ شفافی است که در سلول وجود دارد و در حقیقت مادهٔ حیاتی سلول محسوب می شود.
2- انرژی عبارت است از: فعالیت، قوه و استعداد کار در انسان، استعداد کار در اجسام، نیروئی که برای انجام کار صرف می شود.
3- باکتری Bacteries ، بـاکتری هـا موجودات ریز و غیر مرئی هسـتند که با چشم غیر مسـلح نمی توان آنها را مشاهـده کرد. موجودات مزبور همواره بطفیـل موجودات کامـل تر دیگری زنـدگی می کننـد، و بهمین علت ممکن است در نتیجـهٔ فعـالیت و مجاورت خود، تولید ناراحتی های مختلف و بیماریهای گوناگون برای موجودی که طفیل او هستند بنمایند.
4- میکرون Micron ، برابر یك هزارم میلیمتر است.

سورة الملك

اشاره

(ملك بضم ميم و سكون لام است) حجة التفاسير كلمات (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جميع صفات كمال است.

كلمات (هو) كه مراد خداست به (غيب مطلق) ترجمه شده است.

كشاف:

سورة ملك مكى.

مشتمل بر: 30 آيه.

335 كلمه.

1313 حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

داراى ذيول و تعليقات و تذكر و تحقيق.

ص: 57

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الملك (67): آيات 1 تا 2

اشاره

1-2 تَبارَكَ ... اَلْغَفُورُ

خدا

(ثابت و با خير و بركت و بلند و) پاك است از هر ناروا آنكه (مال و بزرگى و تسلط و) پادشاهى در قبضهٔ قدرت اوست، و همان غيب مطلق بر هر چيزى تواناست.

همان كه مرگ را پس از زندگانى اين جهان، و زنده شدن پس از مرگ را براى شما بنى نوع بشر آفريد. و زنده شدن پس از مرگ را براى آن برقرار كرد، تا نشان بدهد كه كداميك از شما كارش بهتر بوده است(1) و همان غيب مطلق در محل انتقام، غالب است، و در محل گذشت، آمرزگار است.

سوره الملك (67): آيات 3 تا 4

اشاره

3-4 اَلَّذِي ... حَسِيرٌ

برهان نظام

همان كه هفت آسمان را با نظم و ترتيب(2) آفريد كه اختلافى در بين آنها نيست. در آفرينش بخشايشگر هيچ گونه خلل و اختلاف و تناقض و عيب و انحرافى نمى بينى. اگر يقين براى تو حاصل نشده، بار ديگر نگاه كن كه آيا هيچ گونه اختلال و سستى مى بينى؟ (همين نظام، برهان بر وجود صانع و وحدت اوست. زيرا، چيزى بدون صانع مدرك قاهر مستقل، منظم نمى شود).

اگر يقين برايت حاصل نشده، باز چشم را معطوف كن آنهم دو كرّت (مرتبهٔ اولى با چشم ملكى و مرتبهٔ دوم با چشم جبروتى و مرتبهٔ سوم با چشم ملكوتى و مرتبهٔ چهارم با چشم لاهوتى نگاه كن) كه (در اين بار چهارم) چشم تو بسوى تو بازمى گردد

1- و كدام يك از شما كارش خوب و يا بد و يا بدتر بوده.

2- ب.

در حالتی که بجهت حرمان از یافتن عیبی که در جستجوی آن بودی، بر روی هم افتاده و از کثرت نگاه کردن کوفته و مانده باشد.

سوره الملك (67): آيات 5 تا 12

اشاره

5-12 وَ لَقَدْ ... كَبِيرٌ

قسم خدا و...

و سوگند که آسمان نزدیك را(1) به چراغهای ستارگان زینت دادیم و آن آسمان را (بوسیلهٔ فرشتگان نگهبان و سلاحهای آتشین) موجب طرد شیاطین قرار دادیم که به آسمانهای دیگر نروند و برای شیاطین عذاب سعیر (که یکی از طبقات جهنم است) آماده ساختیم.

(این اقدامات بجهت تمرد شیاطین از فرمان ماست) و برای بنی نوع بشر هم که به آفریدگار خود کافر شدند، عذاب جهنم آماده است. و جهنم بدسرانجامی است.

چون دوزخیان در جهنم افکنده شوند از آن، بانگی چون بانگ خر(2)می شنوند. و حال آنکه آن، بانگ خر نیست و این بانگ از جوشیدن وزیر و رو شدن محتویات جهنم برمی خیزد.

جهنم تا آن اندازه جوشان است که نزدیك است از شدت جوش منفجر شود و از هم بپاشد. هروقت که گروهی از کافران به جهنم افکنده شوند، خازنان دوزخ از آن گروه سؤال کنند که آیا هیچ پیامبر بیم دهنده ای نزد شما نیامد؟ در جواب می گویند: آری البته پیامبر بیم دهنده نزد ما آمد، ولی ما او را تکذیب کردیم و به او گفتیم: خدا هیچ چیز نازل نفرموده.

خازنان دوزخ می گویند: نبوده اید شما، مگر در گمراهی بزرگ.

و دوزخیان (در جواب) می گویند: اگر بدلائل پیامبران گوش داده بودیم و یا عقلمان را به کار انداخته بودیم، امروز در زمرهٔ اهل سعیر نبودیم. در نتیجه، کافران بزبان خود به گناه اعتراف می کنند. پس خازنان به آنها می گویند: اهل سعیر از رحمت

1- تفصیل در تعلیقات.

2- تفصیل در تحقیقات (صوت).

خدا دور باشند.

البته کسانی که در باطن، خدا ترسند، برای ایشان است آمرزش و مزد بزرگ (بهشت و لقاء برای طبقات بالا، و بهشت برای طبقات دیگر. هرکس به اندازهٔ درجهٔ خود).

سوره الملك (67): آیات 13 تا 15

اشاره

13-15 وَ أَسِرُّوا ... اَلنُّشُورُ

حیله گری کافران

و (ابن عباس می گوید: کافران نسبت به پیامبر اسائهٔ ادب می کردند و لیکن جبرئیل آن حضرت را خبردار می کرد. کافران گفتند: آهسته سخن بگویید تا خدای محمّد نشنود. دراین باره آیه آمد که:) آهسته بگویید یا بلند بگویید، یکسان است. زیرا البته خدا به ضمایر اشخاص داناست. آیا کسی که آدمی را آفریده، از باطن او خبر ندارد؟ و حال آنکه آن غیب مطلق، در همه جا نافذ و از همه چیز آگاه است. آن غیب مطلق همان است که زمین خود را رام شما ساخته (شما مهمان خدا هستید، زمین از اوست). بنابراین، بر دوشهای زمین(1) راه بروید و از روزی خدا بخورید (و مرگ را از یاد نبرید و بدانید که همگی پس از مرگ، زنده می شوید) و در حضور او فردا فرد حاضر می گردید.

سوره الملك (67): آیات 16 تا 22

اشاره

16-22 أَ أَمِنْتُمْ ... مُسْتَقِيمٍ

اعلام خطر

ای پیامبر! به کافران بگو: (شما که زمین را برای بتها، و آسمان را برای خدا تقسیم کرده اید، شما که خود را فعال ما یشاء زمین می دانید) آیا ایمن هستید از خدای آسمانی که شما را به زمین فروبرد؟ (چنانکه قارون و دیگران را فروبرد). اگر چنین امری صادر کند، زمین به جنبش در می آید و شما را در کام می کشد.

1- این تعبیر قرآن مشتمل بر یك کتاب مطلب اسب، چون تعبیر قرآن کریم به «مناکبها» یعنی «دوشها» اشاره است به این که تمام حرکات زمین از: وضعی و انتقالی و تضریسی و غیرها با حرکات دوش آدمی مطابقت دارد. ب.

آیا ایمن هستیـد از خدای آسـمانی که بر شـما سـنگ ببارد؟ (چنانچه بر قوم لوط بارید). آری البته خواهید دانست که ترسانیدن من چگونه است![1] سوگنـد یاد می کنم (ای اهل مکه!) که پیش از شـما اقوامی بودند که پیامبران را تکذیب کردند، و بالنتیجه عقوبت من دربارهٔ آنها چه شگفت انگیز بود.

آیا اهل مکه صـفوف مرغان را در بالای سـر خود از یاد برده انـد؟ مرغانی که سـنگریزه ها را به منقار و پنجه های خود نگاه می داشـتند و با پرتاب آنها جان جنگجویان را می گرفتنـد (چنانچه در هجوم اصـحاب فیل به مکه واقع شد، هنوز عده ای از ناظران آن حادثه زنده اند و در میان شـما هسـتند) این مرغان را با این کیفیت کسـی نگاه نمی دارد مگر بخشایشگر (که وسائل پرواز و توقف آنها را در هوا آفریده است و امروز هم ممکن است این حادثه تجدید بشود). زیرا، البته بخشایشگر بهر چیز بیناست[2].

آیا کیست که به آن اشاره توان کرد که او لشـکر شـماست و شـما را در برابر عذاب بخشایشـگر و جنگ با او یاری می کند؟ کافران فقط در فریب به خود و به دیگران به سر می برند.

آیا کیست که به آن اشاره توان کرد که او بشـما روزی می دهد، اگر بخشایشگر روزی خود را باز بگیرد؟ (این کافران فکر و تعقل نمی کنند) بلکه در سرکشی و رمیدن از حق، پافشاری دارند.

سؤال عجیب

آیا کسی که راه می رود درحالی که به رو نگونسار است (مانند خری که دائم در پی خوردن و بانگ زدن است و هرجا بول خری را به بیند بو می کند و هر خر ماده ای را به بیند قصد او را می کند و در موقع خستگی، خر غلط می زند و اهل تفکر در حقایق

1- چنانکه در جنگ بدر، پیامبر (ص) مشتی سنگریزه در دست گرفت و بچشم کافران پاشید و.....

2- تفسیر آیه، خاص محرر این تفسیر است.

عالم نیست، و هکذا حیوانات دیگر) راه معرفت را بیشتر تشخیص می دهد، یا کسی که سر بلند راه می رود و جوانب حقائق عالم را نگاه می کند و پویای راه راست است؟(1).

سوره الملك (67): آیات 23 تا 24

اشاره

23-24 قل ... تُحْشَرُونَ

پیام

ای پیامبر! به کافران بگو: آن غیب مطلق همان است که شما را بنیاد کرد و برای شما گوش (برای شنیدن) و دیدگان (برای دیدن) و دلها(2) (برای دریافتن) آفرید (شما در برابر این نعمتها، به خدا بدهکارید و دین شما وقتی اداء می شود که هر عضوی را در محل خود به کار وادارید، برطبق دستوری که بشما داده شده است.

و لیکن) کمی از شما مردم، دین خود را اداء می کنید.

ای پیامبر! به کافران بگو: آن غیب مطلق همان است که شما را در زمین آفرید (تخم بشر را در زمین انداخت مانند زارعی که تخم در زمین می پاشد) و در قیامت بسوی او جمع می شوید (مانند زارعی که هنگام درو، کشته های خود را درو و جمع می کند).

سوره الملك (67): آیات 25 تا 27

اشاره

25-27 وَ يَقُولُونَ ... تَدَّعُونَ

سؤال کافران از پیامبر (ص) و جواب به آنها

کافران می گویند: اگر راستگو هستید، وقت این (درو و) جمع کی است؟.

ای پیامبر! در جوابشان بگو: علم آن نزد خداست و بس. و من وظیفه دار اخبار از این روز ترسناك و برداشتن پرده از نقاط ابهام آن هستم و بس و تعیین وقت آن با من نیست.

ای پیامبر! زمانی که کافران، قیامت را از نزدیك دیدند، روهای کافران

1- تفصیل در تذکر.

2- دل درجات دارد: 1 - صدر 2 - قلب 3 - شفاف 4 - حبة القلب 5 - سویداء 6 - مهجة القلب 7 - فؤاد. ب.

سیاه و پژمرده می شود و به آنها گفته می شود: این همان روزی است که تقاضای تعجیل آن را داشتید.

سوره الملك (67): آیات 28 تا 29

اشاره

28-29 قُلْ ... مُبِينٍ

آرزو کردن کافران مرگ پیامبر (ص) را

ای پیامبر! به کافران که آرزوی مرگ تو را دارنـد بگو: بمن خبر بدهیـد که اگر خدا مرا و مؤمنان را که با من اند هلاك كند و یا به مرگ طبیعی بمیراند، بهر تقدیر، کافران را از عذاب دردناك، چه کسی پناه می دهد؟ (پس انتظار مرگ دیگران برای کافران سودی ندارد).

ای پیامبر! به کافران بگو: آن غیب مطلق بخشایشـگر است، به او ایمان آورده ایم و بر او توکل کرده ایم و البته بر شـما مکشوف خواهد شـد که کدام یك از دو فریق مؤمنان و کافران، در گمراهی آشکار است.

سوره الملك (67): آیه 30

اشاره

30 قُلْ ... مَعِينٍ

نعمت آب

ای پیامبر! به کافران بگو: بمن خبر بدهید اگر آب شما به زمین فرورفت، کیست که بتواند آب روان برای شما بیاورد.

«پایان».

ذیول

گوینـد زنـدیقی آیهٔ آخر سورهٔ ملك را شـنید و در جواب گفت: اگر آب فرورفت با مردان قوی و کلند آب را بیرون می آوریم. او ندانست که باز هم آب مخلوق خداست.

بالجمله، شب خوابید و چشمانش کور شد و به او گفته شد: اکنون آب چشمت را با مردان قوی و کلند بیرون بیاور.

تبصره - یکی از معاصرین به محرر این تفسیر معترض بود که چرا قرآن در

موضوع بهشت، مرتب به جریان نهرها تصریح فرموده است، آب این اندازه ها مهم نیست؟! راقم، همین آیه را در جواب خواندم.

تعلیقات

قوله تعالی «طباقا»

الطباق یستعمل فی الشیء الذی یکون فوق الآخر تارة و فیما یوافق غیره تارة (راغب) و اختار الراغب فی مفرداته المعنی الاول و اخترنا فی هذا التفسیر المعنی الثانی.

قوله تعالی «ما تری فی خلق الرحمن من تفاوت» ای لیس فیها ما یخرج عن مقتضی الحکمة (راغب).

قوله تعالی «السماء الدنیا» اقول: کلما تراه بعین غیر مسلحة و مسلحة فهو من السماء القریب و بقیة السموات، علمها عند اللّه. و رجم الشیاطین لعدم نفوذهم من السماء القریب الی بقیة السموات. قال تعالی فی سورة الصافات: «إِنَّا زَيَّنَّا اَلسَّمٰاءَ اَلدُّنْيٰا بِزِينَةٍ اَلْكَوٰاكِبِ» (ای للزینة) «وَ حِفْظاً مِنْ كُلِّ شَيْطٰانٍ مٰارِدٍ» (ای و حفظناها حفظا من نفوذ کل شیطان مارد من السماء الدنیا الی بقیة السموات) «لاٰ يَسَّمَّعُونَ إِلَى اَلْمَلَإِ اَلْأَعْلىٰ» (ای لئلا یستمعون اخبار الاشراف العالیین الذین فی غیر السماء الدنیا) «وَ يُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جٰانِبٍ دُحُوراً وَ لَهُمْ عَذٰابٌ وٰاصِبٌ» (ای یقذفون من کل جانب من جوانب السماء الدنیا) و قال تعالی فی سورة الجن: «وَ أَنّٰا لَمَسْنَا اَلسَّمٰاءَ فَوَجَدْنٰاهٰا مُلِئَتْ حَرَساً شَدِيداً وَ شُهُباً، وَ أَنّٰا كُنّٰا نَقْعُدُ مِنْهٰا مَقٰاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْتَمِعِ اَلآنَ يَجِدْ لَهُ شِهٰاباً رَصَداً» و قال تعالی فی سورة الحجر: «وَ لَقَدْ جَعَلْنٰا فِي اَلسَّمٰاءِ بُرُوجاً» (ای کواکب) «وَ زَيَّنّٰاهٰا لِلنّٰاظِرِينَ، وَ حَفِظْنٰاهٰا مِنْ كُلِّ شَيْطٰانٍ رَجِيمٍ، إِلاّٰ مَنِ اِسْتَرَقَ اَلسَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهٰابٌ مُبِينٌ» . ب.

تذکر

«أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلىٰ وَجْهِهِ أَهْدىٰ أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلىٰ صِرٰاطٍ مُسْتَقِيمٍ» محرر این تفسیر گوید: در سورهٔ نور از قرآن کریم آیهٔ 44 فرموده: «وَ اَللّٰهُ

خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ ماءٍ...» حاصل آیهٔ سورهٔ نور این است که: خدا هر جنبنده ای را از آب آفریده است و این جنبندگان موجود، سه دسته اند:

1 – دسته ئی بر شکم خود راه می روند.

2 – دسته ئی بر روی دو پا راه می روند.

3 – دسته ئی بر روی چهار (بدون ذکر موضوع دست و پا) راه می روند.

و بعد فرموده که: خدا جنبنده هائی خلقت می فرماید که راه رفتن آنها بشکل دیگر است (در انتظار آینده باشید).

اما حاصل آیهٔ عنوان، این است که: اولاـ حیوانات در راه رفتن دیدشان رو بطرف زمین است و انسان دیدش رو به جلو و راست و چپ است. و ثانیا حیوانات در راه رفتن، سر و مؤخره شان افقی در هواء و فضاء است و انسان در راه رفتن، سر و مؤخره اش، عمودی در هواء و فضاء است. اما اشجار و نباتات سرشان در داخل زمین است و پاهاشان رو به هواء و فضاء است (کاملا برعکس انسان).

و چون این گونه مباحث در توراة و انجیل نیست و مسیحیان بجز چند نفری از قرآن اطلاع ندارند لذا داروین Darwin مسیحی بی خبر از مکانیسم آفرینش، خود و بسیاری را با موهومات تراوش شده از مغز علیلش، گمراه ساخت.

آسمان نزدیك

طبق نظریهٔ دانشمندان فعلی، خورشید جزء ثوابت است و بگرد این کرهٔ ثابت 9 سیاره من جمله زمین در گردش می باشد که مجموعهٔ آنها منظومهٔ شمسی نامیده می شود.

منظومهٔ شمسی خود واحدی است از یك کهکشان که آن کهکشان از اجتماع دویست میلیارد منظومهٔ نظیر منظومهٔ شمسی بوجود آمده. و جهان خلقت عبارت است از اجتماع میلیاردها کهکشان که در فضا معلق است.

اما بناء به استنباط محرر این تفسیر از قرآن کریم، آنچه از کرات که با چشم مسلح و غیر مسلح دیده می شود و به «جهان خلقت» نامیده شده جزء آسمان نزدیك یعنی آسمان اول از هفت آسمان محسوب می شود.

ص: 65

تحقیق دربارهٔ «شهیقا» صوت

تحقیق دربارهٔ «شهیقا» صوت(1)

معمولا صوت را با «دسیبل»(2) انـدازه می گیرند دسـیبل واحد جهانی اندازه گیری شدت صوت است. اصواتی که ارتعاشات آنها در ثانیه (16) ارتعاش باشد «آستانهٔ شنوائی» است و اصواتی که ارتعاشات آنها از 16500) ارتعاش در ثانیه بیشتر باشد، دیگر بگوش ما نمی رسد و آنها را «ماوراء صوت» می گویند. برای تصویر روشن تری اصوات آشنا را برحسب درجه، تقسیم بندی می کنیم:

آسـتانهٔ مطلق شنوائی: صفر حرکت نسیم در میان برگها: 10 نجوی «سرگوشی»: 20 سر و صدای یك کوچهٔ شلوغ 80 غرش شیر از فاصلهٔ چندمتری: 90 غرش رعد: 120 آستانهٔ درد(3): 130 صوت باد هواپیما در 15 متری محل خروج باد، به 134 دسیبل می رسد. از 125 تا 140 دسیبل با توجه به مدت صوت و محل تقریبی آن، می تواند انسان را بگوش درد شدید مبتلی کند.

150 دسـیبل صوت قدرت دارد که انسان را برای همیشه به ثقل سامعه دچار سازد و گوش داخلی را از کار بیندازد. شدت بیشتر اصواتی که تمدن امروزی آن را تولید

1- در فرهنگ موسیقی و نیز در طب، مسئله صوت عنوان خاص دارد.

2- Decibel واحـد انـدازه گیری شـدت صوت است و آن عبارت از لگاریتم نسـبت شـدت یك صوت به صوت معلومی است که بعنوان مقیاس انتخاب شده است.

3- پرقدرت ترین صوتی که می توان تحمل کرد، آن را آستانهٔ درد می گویند.

می کند، معمولا در همین حدود است.

غرش شیر موجب می شود که بلافاصله دستگاه عصبی خودکار، به کار می افتد و انسان را برای جنگ، یا گریز آماده می سازد، در این موقع کار قلب تسریع می شود و فشار خون بالا می رود و میزان قند خون افزایش می یابد. همین گونه، امروزه هم در برابر صوت گوش خراش کامیون، همان حالت به ما دست می دهد و چون مرتب در برابر این اصوات، ما بحالت آماده باش همیشگی در می آئیم و بیماری عصبی در بدن ما خانه می کند، بسیاری از پزشکان، افزایش دائم ناراحتی ها و اغتشاشات روانی و کششهای مفرط بدنی و دیگر ناراحتی های وظایف الاعضائی را مربوط به هجوم مرتب و عکس العملهای ناخودآگاهی که ما نشان می دهیم، می دانند.

صوت، فعالیت روح را از میان می برد. وقتی صوت بلندی می شنویم برای مدت یك ربع ثانیه، مغز، مطلقا خالی و عاری از فعالیت است.

دکتر یانك می گوید: سر و صدا از هر میکرب خطرناکی برای سلامتی انسان خطرناك تر است. عدهٔ کثیری از بیماران روانی و دیوانگان که در تیمارستانها و درمانگاههای روحی کشورهای بزرگ مورد معالجه قرار گرفته اند در واقع قربانیان سر و صدا بوده اند. سر و صدا انسان را نمی کشد اما بلائی به سر او می آورد که از کشتن بدتر و عذاب دهنده تر است(1). (٥).

در لابراتوار دکتر هانس سیل در دانشگاه مونت رال، گروهی از محققین، چند موش صحرائی و موش خانگی را در معرض هجوم صوت و بخصوص صوت سوت خطر قرار دادند، بالنتیجه غدهٔ تیموس آنها را آب کرد و غده های فوق کلیوی را به فعالیت واداشت و آنها را به قرحهٔ معدی مبتلا نمود. این آزمایش نیز دربارهٔ موش تأیید کرد که صوت می تواند کبد را از کار بیندازد و انگیزه های عصبی شدید در درون بدن تولید کند

1- وجوب آهسته خواندن نمازهای روزانه در اسلام، برای همین جهت است. و چون در شب و قبل از طلوع آفتاب فعالیت زندگی کمتر است، بالنتیجه صوت کمتر می باشد و لذا نمازهای شب و صبح بلند خوانده می شود.

و از همه بدتر این بود که صوت شدید، بیضهٔ برخی از موشها را فاسد و مریض کرده بود.

(ط 1340/11/24 و 1341/9/12 شمسی به خلاصه).

<صوت در اعماق دریاها> اگر بسطح دریا نگاه کنید گمان می برید که در اعماق آن فقط سکون است و سکوت و اگر امواج بهم نمی خوردند در هیچ جای دریا صوتی بگوش نمی رسید. اما تحقیقات جدید نشان می دهد که در اعماق دریا، سر و صدا خیلی بیشتر از روی زمین است.

عامل مولد این صوت در درجهٔ اول حیوانات دریائی هستند که مرتب اصواتی می سازند و در درجهٔ دوم: صوت کشتیها، برخورد امواج، و حرکت جریانهای دریائی نظیر «گلف استریم»(1) است.

حرکت دسته جمعی بعضی ماهیها، صوتی شبیه انفجار بمب ایجاد می کند. از طرف دیگر باید در نظر داشت که سرعت صوت در دریا 1700 متر در ثانیه است، یعنی پنج برابر سرعت صوت در روی زمین (فیگارو) (ط 21 و 2 و 1345 شمسی).

محرر این تفسیر گوید: خداوند در قرآن کریم می فرماید: در دار دنیا با صیحه (یعنی نعره) اقوامی را هلاك کرده ایم. و در عداد انواع عذابهای جهنمیان می فرماید:

جهنم صوتی همچون صوت خر می کند (سورهٔ ملك) و ناهنجارترین اصوات، صوت خر است. و «إِنَّ أَنْكَرَ اَلْأَصْوٰاتِ لَصَوْتُ اَلْحَمِيرِ» در سورهٔ لقمان مذکور است. و لیکن صوت جهنم، صوت خر نیست بلکه صوت غلغل و جوش جهنم است.

---

1 - Gulfestrcain ، [استریم به معنی نهر، و گلف به معنی خلیج (که پاره ای از دریاست) می باشد، و هر دو نهر دریائی معنی می دهد]. بزرگترین رود داخل دریا که از خلیج مکزیکو با سرعت 5 کیلومتر در ساعت به پهنای 145 کیلومتر و در امتداد اقیانوس اطلس در اطراف آمریکا حرکت می کند و عرض اقیانوس را می پیماید. و شعبات آن سواحل ایسلند و کرانه های بریتانیا و نروژ را می شوید و یخهای قطبی را عقب می راند. و چون از دریاهای نواحی گرمسیر سرچشمه می گیرد، آب آن گرم است.

سورة القلم

اشاره

حجة التفاسير كلمات (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جميع صفات كمال است.

كلمات (هو) كه مراد خداست به (غيب مطلق) ترجمه شده است.

كشاف:

سورة قلم مكى.

مشتمل بر: 52 آيه.

300 كلمه.

1256 حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

داراى ذيول و تعليقات.

ص: 69

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره القلم (68): آيات 1 تا 4

مقدّمه

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اَللهِ وَ إِنَّكَ لَعَلىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ 1 - چون كافران قريش از حضرت رسول صلّى اللّه عليه و آله و سلّم، قرآن با آن فصاحت و بلاغت را شنيدند، با نهايت تحير گفتند: چه شده كه محمّد ساكت ديروز، امروز چنين قرآنى فصيح و بليغ آورده است؟! و از طرفى چون معتقد بودند كه شعراى نوابغ، از شيطان استمداد مى كنند و هر شاعر نابغه اى شيطان خاصى دارد كه بياناتش از او سرچشمه مى گيرد و يكى از آنها مى گويد:

(انى و كل شاعر من البشر *** شيطانه انثى و شيطانى ذكر)(1)

بنابراين، گروهى گفتند: محمّد از شيطان الهام گرفته. كه قرآن در سوره هاى ديگر اين اتهام را رد كرده است. و گروهى گفتند كه: جنى به او ضم شده و او از جن مدد گرفته است(2).

2 - كفار قريش انجمن كردند و گروهى گفتند: اظهار نبوت و دعوت محمّد

1- شيطان همهٔ شعراء، ماده است و شيطان من نر است. (اين شعر از ابو النجم عجلى است - كتاب شياطين الشعراء تأليف دكتر عبد الرزاق حميده ص 170 چاپ مصر).

2- معنى «مجنون» مذكور در قرآن كريم ديوانه نيست، بلكه كسى است كه جن به او در كارها مدد مى كند. ب.

و بی احترامی او به بتان، برای رسیدن به جاه و مقام و مال است. لذا ولید بن مغیره به حضرت پیشنهاد کرد که: آنچه بخواهی مال به تو می دهم، تو دست از دین خود بردار. لذا در این سوره، بهر دو موضوع جواب رد داده شده است.

3 – در این سوره از کافران توضیح خواسته شده که اساس دعوی آنها و مستندشان چیست؟ 4 – در این سوره پیامبر صلّی اللّه علیه و آله در برابر آزار کافران بصبر مأمور شده.

5 – در این سوره تذکر داده شده که کافران برای از پا در آوردن پیامبر صلّی اللّه علیه و آله، بوسیلهٔ عین الکمال (شوری چشم)، از شور چشمان معروف استفاده کردند که پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را از پا در بیاورند، و لیکن در برابر خواست خدا مؤثر نگردیده.

1-4 ن وَ اَلْقَلَمِ ... عَظِيمٍ

خوی پیامبر (ص) و شخصیت او

ن، از رموز قرآن است.

قسم به قلم و آنچه برآن می نویسند که تو دربارهٔ نعمت پروردگارت (یعنی قرآن) با جن پیوسته نیستی (از جن استفاده نکرده ای) و (برای تحصیل مال و جاه و مقام اظهار نبوت نکرده ای) البته برای تو است مزدی که بی واسطهٔ غیر و بدون منت و بی کاهش و انقطاع است. و البته تو دارای خوی و شخصیتی بزرگ هستی (و تحت تأثیر شیطان و جن و جاه و مقام قرار نمی گیری).

سوره القلم (68): آیات 5 تا 16

اشاره

5-16 فَسَتُبْصِرُ ... اَلْخُرْطُومِ

خوی بزرگان مکه

پس ای پیامبر! البته می بینی و کافران می بینند که فتنه (1) بکدام یك از:

پیامبر، و کفار قریش نفوذ کرده است. البته پروردگارت همان غیب مطلق، داناترست به کسی که از راه او گمراه شده و همان غیب مطلق، داناترست به راه یافتگان.

پس ای پیامبر! به سخن تکذیب کنندگان قرآن التفات مکن. آنان دوست دارند که با عقائدشان بسازی و در نتیجه آنها هم با تو سازش کنند.

و ای پیامبر! به ولید(1) و هر ولید صفت، که سوگندخوارهٔ به دروغ و پست فطرت و عیب جوی و سخن چین و بخیل و ستمکار و گناهکار و بداخلاق و بعد از آن عیبها، سند(2) است التفات مکن. (ولید) برای اینکه صاحب مال و صاحب

1- ابو جهل یا اخنس بن شریق (بر وزن شریر) یا اسود بن عبد یغوث و اصح و اشهر ولید بن مغیره است (تفسیر کاشفی).
2- سند بکسر سین و سکون نون و دال آخر، فارسی «زنیم» مذکور در قرآن کریم است. یعنی بچهٔ سرراهی و کسی که پدرش معلوم نباشد. اسدی گفته: شناسند یکسر همه هند و سند که هستی تو در گوهر خویش، سند (فرهنگ نظام).

پسران است (بجای سپاسگزاری) چون آیات ما بر او خوانده می شود می گوید:

افسانهٔ پیشینیان است. البته بینی گندهٔ او را داغ می کنیم (2).

سوره القلم (68): آیات 17 تا 34

اشاره

17-34 إِنَّا ... اَلنَّعِيمِ

تذکر واقعهٔ تاریخی

البته ما، ثروتمندان مکه را (که به مال و پسران خود مغرور شده اند و آیات ما را تکذیب می کنند) در جریان آزمایش گذارده ایم. همان طور که صاحبان بستان ضروان (3) را به معرض امتحان (و آزمایش) در آوردیم.

زیرا (این بستان، از مرد صالح عابدی بود و تناول میوهٔ آن بر راهگذر ممنوع نبود و در وقت چیدن میوه ها هرچه از درخت می ریخت به مستحقان می داد. و پس از اینکه تمام میوه ها را می چید حق فقراء را جدا می کرد و به آنان می داد و باین جهت خدا برکت به او داده بود. چون این مرد از دنیا در گذشت، این بستان به ارث به پسرانش منتقل شد و اینان با یکدیگر گفتند: ما به رویهٔ پدرمان نمی توانیم رفتار کنیم، زیرا او متجاوز از نصف در آمد بستان را به فقراء می داد و ما عیالباریم و درآمدمان کم است. چون هنگام برداشت محصول رسید، فقراء مراجعه کردند و پسران در جواب گفتند: امروز و فردا وقت نیست. پس) آنها بالاتفاق قسم یاد کردند که یك روز صبح زود به بستان بروند و دور از نظر فقراء محصول را برداشت کنند و چیزی از آن به کسی ندهند. ولی ای پیامبر! هاله ای از آتش از جانب پروردگارت شبانه برآن بستان به گردش در آمد، و حال آنکه صاحبان بستان در خواب بودند. پس آن بستان مانند شب تار گردید. چون صاحبان بستان شب را پشت سر گذاردند و وارد صبح شدند، یکدیگر را آواز دادند که اگر بنا دارید محصول را برداشت کنید بامدادان بر سر محصول خود بروید. پس همگی آهنگ بستان کردند درحالی که محرمانه با یکدیگر می گفتند که: امروز البته البته مسکین نباید بر شما وارد شود. و با تصمیم جدی، بامدادان راه پیمودند برحسب وقت مقرر.

پس (از طی راه) چون (به بستان رسیدند و) بستان را سوخته دیدند گفتند:

البته و بطور حتم ما راه را گم کرده ایم و چون دقت کردند گفتند: راه را اشتباه نکرده ایم بلکه از محصول محروم شده ایم.

از صاحبان بستان آنکه بالنسبه منصف تر بود گفت: آیا در هنگام اخذ تصمیم نگفتم که چرا معتقد نیستید که خدا پاك است و به ظلم راضی نمی شود؟ (ولی عاقبت، من هم از موافقت با شما چاره ندیدم).

برادران در جواب گفتند: به پاکی پروردگارمان معترف هستیم و بی تردید ما ستمکاریم.

پس هر سه نفر روبروی هم، یکدیگر را سرزنش می کردند و هریك آن دیگر را محرك و مقصر می شمرد. ولی همه بالاتفاق گفتند: ای وای بر ما! بی تردید ما از حد خودمان بدر رفته بودیم. امید است پروردگار ما، عوضی بهتر از این به ما بدهد، زیرا بی تردید به پروردگار خودمان راغب هستیم.

آری، عذاب دنیوی این چنین است و علی التحقیق عذاب اخروی بزرگتر است، اگر بدانند. (و جهت بزرگتر بودن عذاب آخرت، یکی سختی خود عذاب است و دیگر اینکه عذاب دنیا زودگذر است و لیکن عذاب آخرت جاویدان است).

البته برای مردم پرهیزکار است بستانهای پر از نعمت که نزد پروردگارشان است.

سوره القلم (68): آیات 35 تا 47

اشاره

35-47 أَفَنَجْعَلُ ... يَكْتُبُونَ

سؤالات ششگانه

(و اما اینکه کافران می گویند: انسان هر کار می خواهد بکند آزاد است و حساب و کتاب و قیامتی در کار نیست مورد تعجب است).

(1) - آیا ما (که خدا هستیم) فرمانبرداران و گناهکاران را یکسان قرار می دهیم؟ شما را چه شده؟ عقلتان کجا رفته؟ که این گونه حکم می کنید! (2) - آیا کتابی از جانب خدا در دست دارید که در آن درس می خوانید (و بالنتیجه) مختارات شما در آن کتاب است؟

(3) - آیا شـما عهـدهای مقرون به قسم مؤکـد با ما دارید تا دامنهٔ روز قیامت که آنچه حکم کنید حکمتان نافذ و مطاع است؟ ای پیامبر! از این مجرمان بپرس که کدام یك با ما پیمان بسته اند؟ (4) - آیا شرکائی برای ما در نظر دارند (که این مجرمان باتکاء شرکاء ما چنین ادعائی می کنند)؟ بنابراین اگر راست می گویند این شرکاء را بحضور ما بیاورند و روبه رو کنند.

روز مرگ که پردهٔ پندار عقب می رود و اجبارا به اطاعت دعوت می شوند و رد دعوت از دسـتشان ساخته نیست و چشمهاشان بی رمق و به گودی در افتاده است، سـر تا پای آنها را ذلت و خواری فرومی گیرد. و اینها همانها هسـتند که در زمان صحت و تندرستی بخضوع و انقیاد در برابر خدا دعوت می شدند، و جواب رد می دادند و خودسر بودند.

بنابراین، ای پیامبر! سروکار کسی که قرآن را تکذیب می کند با من بگذار.

ما البته پایه پایه نردبان صـحت و اموال و فرزندان ذکور آنها را بالا می بریم از راهی که متوجه نمی شوند. و پیمانهٔ ناز و نعمتشان را لبریز می سازیم، (مانند پذیرائی از مجرمی که ساعت بعد بدار آویخته می شود). زیرا بی تردید تدبیر من محکم است.

(5) - ای پیامبر! آیا برای راهنمائی این مجرمان متمرد، مزدی می طلبی که آنها از پرداختش گران بارند (و شانه خالی می کنند)؟.

(6) - آیا نزد ایشان است خبر غیب و آنها در نتیجه (آنچه را حکم می کنند از آنجا می شنوند و) می نویسند؟.

سوره القلم (68): آیات 48 تا 50

اشاره

48-50 فَاصْبِرْ ... اَلصّٰالِحِینَ

امر به صبر

(چون یقین است که هیـچ یـك از این شـش موضوع در کـار نیست، بلکه پـای عنـاد و لجاج در کار است) بنابراین، ای پیامبر! برای اجرای فرمان پروردگارت صبر کن و از نفرین بر قوم خود، خودداری کن و مانند یار ماهی (یعنی یونس) مباش که برای

قوم خود، از ما، درخواست عذاب کرد، در حالی که از تمرد قوم غمگین(1) بود. و چون بدون اجازهٔ ما از میان قوم خارج شده بود، به کام ماهی گرفتار شـد. و اگر (اهل تسبیح نبود تا روز قیامت زندانی (4) بود و پس از اخراج از درون مـاهی، اگر) مرحمت پروردگارش او را در نیافته بود، یونس در بیابان بی آب و علفی افکنده شده بود درحالی که مورد نکوهش پروردگار بود.

ولی چون غیرت او بر قوم، از تحصیل رضای پروردگار سرچشمه گرفته بود، پروردگارش او را برگزید و از صالحان به شمار آورد.

سوره القلم (68): آیات 51 تا 52

تذکر

کوتاه نظران قریش جمعی از قبیلهٔ بنی اسد را که به چشم بد، شـهرتی داشـتند اختیار کردند و بمواعید بسـیار امیدوار ساختند تا پیامبر صلی اللّه علیه و آله را بوسیلهٔ چشم شور از این جهان محو سازند. ایشان آمدند و برابر پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در وقتی که قرآن تلاوت می فرمود، گفتند: چه اندازه فصـیح و چه اندازه زیباست. و امواج چشم خود را که از باطنی خبیث سرچشـمه گرفته بود متوجه پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله نمودنـد. ولی بخواست خـدا مؤثر نشـد. لـذا موضوع کمك جن را که قبلا کافران قریش گفته بودنـد، تأییـد کردنـد و خدا این جریان سری را به شرح ذیل به پیامبر صلّی اللّه علیه و آله اطلاع داد:

52-51 وَ إِنْ ... لِلْعٰالَمِينَ

بی تاثیر ماندن چشم زخم دربارهٔ پیامبر (ص)

ای پیامبر! چون کافران شور چشم، قرآن را شـنیدند (و از شدت فصاحت و بلاغت آن واقف شدند)، البته نزدیك بود ترا با چشمهاشان از پا در بیاورنـد و (چون مؤثر نیفتاد) می گوینـد: البته محمـد، از جن الهام گرفته و جن مددکار اوست. و لیکن باید دانست که قرآن از القائات جن و غیره نیست بلکه قرآن سند (و قبالهٔ) جهان هاست.

«پایان»

1- در قرآن کریم «مکظوم» نوشته شده که شرح قاموس به غمگین ترجمه نموده.

ذیول

(1) فتنهٔ جن و شیطان.

(2) سوزانیدن دماغ، مثل است.

(3) ضروان بر وزن سرطان شهر کوچکی است در چهار فرسخی صنعاء یمن.

(به خلاصه و ترجمه از معجم البلدان).

(4) رجوع به سورهٔ صافات.

تعلیقات

قوله تعالی «وَ م ا یَسْطُرُونَ»

اقول: ای و ما یسطرون علیه.

قوله تعالی «مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ» قال الراغب فی مفرداته: ای ضامّه من یعلمه من الجن و کذلك قوله تعالی: «أَ إِنَّا لَتٰارِكُوا آلِهَتِنٰا لِشٰاعِرٍ مَجْنُونٍ» .

قوله تعالی بایکم المفتون قال الاخفش: المفتون: الفتنة (راغب).

الزنیم: الزائد فی القوم و لیس منهم (راغب).

الخرطوم: أنف الفیل فسمی أنفه خرطوما استقباحا له و «سَنَسِمُهُ عَلَى اَلْخُرْطُومِ» ای لزمه عار لا یمحی عنه کقولهم جدعت انفه (راغب).

چشم زخم

در این مبحث، بسیاری از بزرگان فلاسفهٔ اسلام، زورآزمائی کرده اند. در نهج البلاغه، ضمن کلمات قصار حضرت امیرالمؤمنین علیه السّلام وارد است که: حضرت فرموده اند: «العین حق».

امّا وجه زیان چشم به معیون (یعنی چشم زده شده) این است که: طبایع مردم مختلف است، و موج مسمومی از چشم عاین (یعنی چشم زننده) خارج می شود و به بدن معیون می رسد. از یکی از این معیان (یعنی چشم زن) ها، نقل شده است که می گوید: وقتی

چیزی را می بینم که خوشم می آید، احساس می کنم که حرارتی از چشمانم بیرون می زند.

پیامبر صلّی اللّه علیه و آله فرموده که: چشم، مرد را در قبر، و شتر را در دیگ وارد می سازد.

فرزندان جعفر بن ابی طالب سپید اندام بودند، اسماء بنت عمیس عرص کرد:

یا رسول اللّه! به فرزندان جعفر، چشم، زود اصابت می کند، آیا اجازه می فرمائی که آنها را از چشم بد تعویذ کنم؟ فرمود: آری.

و جبرئیل این رقیه (تعویذ) را برای پیامبر صلّی اللّه علیه و آله آورد: «بسم اللّه ارقیك من کل عین حاسد، اللّه یشفیك».

در قرآن کریم در سورهٔ یوسف و در سورهٔ قلم از چشم زخم سخن به میان آمده است.

بـالجمله: زیـان امواج سوزان که از بـاطنی خبیث خارج می گردد، مورد اتفاق ارباب ملل و نحل است. و غربیان به نعل اسب اثر چشم را خنثی می کنند و آن را به آستانهٔ خانه ها می کوبند و لیکن از رسوم جاهلیت است. و مسلمانان بایستی بوسیلهٔ توکل بر خدا و توسل به آیات قرآن و دعاهای وارده، اثر آن را از میان ببرند (سفینة البحار را ملاحظه کنید).

محرر این تفسیر، دربارهٔ چشم، مطالبی دارم که شهودی است نه سماعی و در عین حال باید متذکر بود که همه کس چشمش شور نیست.

قرآن سند جهانهاست

هر مالك خانه و یا چیز با ارزشی، دربارهٔ آن مدرکی دارد که در اصطلاح، سند و قبالهٔ آن به شمار است، حتی در چیزهائی که ارزش مهمی ندارد. اکنون می پرسـیم که آیا این دسـتگاه عظیم آفرینش نیازمند سـند و قباله نیست؟ جوابش این است که: تمام خردمندان جهان به کلمهٔ واحده اجماع دارند بر لزوم آن. و سـند خدا، همان کتاب خداست. و چون کتابی از پیامبران باقی نمانده که سالم باشد بغیر از قرآن مجید، لذا در پایان سورهٔ قلم تذکر داده شده است که: قرآن، سند و قبالهٔ جهانهاست.

سورة الحاقّة

اشاره

حجة التفاسير کلمات (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جميع صفات کمال است.

کشاف:

سورة حاقه مکی.

مشتمل بر: 52 آيه.

256 کلمه.

1480 حرف.

(تعداد کلمات و حروف طبق تفسير تنوير المقباس است) دارای تعليقات.

ص: 79

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الحاقة (69): آيات 1 تا 3

اشاره

1-3 اَلْحَاقَّةُ ... اَلْحَاقَّةُ

حاقه يعنى قيامت

حاقه (يعنى روز ثابت كه حقايق اشياء در آن ظاهر مى گردد و وقوع و احكام آن واجب و راست است) چه اندازه بزرگ و مهم است حاقه! و اى پيامبر! خدا چه خوب دانا كرده است تو را كه حاقه چه اندازه بزرگ و مهم است (1).

سوره الحاقة (69): آيات 4 تا 12

اشاره

4-12 كَذَّبَتْ ... وٰاعِيَةٌ

قارعه يعنى قيامت

قوم ثمود و قوم عاد، قارعه را (يعنى روز كوبنده را، همان روزى كه از هول آن، قلبها به سختى مى زند و بدن انسان از شدت ترس مانند گوشت كوبيده مى گردد و منظومه هاى دنيا در هم كوبيده مى شود) تكذيب كردند.

به خلاصه، اما ثمود، پس از جرياناتى نتيجهٔ تكذيب آنها اين شد كه: به نعرهٔ تند ازحددرگذرنده و لرزهٔ شديد (2) هلاك شدند. و اما عاد، نتيجهٔ تكذيب آنها اين شد كه: به باد سرد، كه از شدت سردى دندانهاشان بر هم مى خورد، و از شدت وزش، تندى آن از حد در گذشته بود، هلاك شدند.

خدا، آن باد را هفت شب و هشت روز پى درپى بر قوم عاد گماشت. پس آن قوم (قوى اندام) را مى بينى كه روى خاك افتاده اند (ميان تهى) گوئى آنان تنه هاى درخت خرماى (سربريده و پوك و) ميان تهى هستند. پس اى پيامبر! آيا از قوم ثمود و عاد (كه گرفتار عذاب شدند) هيچ باقيمانده اى مى بينى؟! و دورهٔ فرعون و آنها كه پيش از عهد او بودند و اهل مؤتفكات (يعنى شهرهاى واژگون شدهٔ قوم لوط) مرتكب شرك و كفر شدند و پس از آمدن رسولان براى آنان، رسول پروردگار خود را نافرمانى كردند و در نتيجه پروردگار، به سخت ترين گرفتن، آنها را گرفت (و عقوبت فرمود).

البته ما بودیم که چون آب از حد در گذشت پدران شما را در کشتی برداشتیم و ما این واقعه (یعنی واقعهٔ طوفان و کشتی نوح) را بازگو می کنیم تا موجب عبرت و پندی را بخاطر شما بیاوریم. و این یادبود را گوش شنوائی بشنود و نگاه دارد.

سوره الحاقة (69): آیات 13 تا 37

اشاره

13-37 فَإِذٰا نُفِخَ ... اَلْخٰاطِؤُنَ

واقعه یعنی قیامت

(پس از اشاره به سرگذشت این اقوام که بوئی از قیامت دارد می گوئیم:) چون یك دمیدن در صور دمیده شود و زمین و کوهها از جا برداشته شود، پس کوبیده شود به یك کوبیدن. در نتیجه در آن روز، واقعه (یعنی قیامت) به پاگردد و آسمان بشکافد(1)پس آسمان در آن روز سست و ضعیف باشد و فرشتگان (3) بر کناره های آسمان بحالت آماده باش درآیند. و عرش (یعنی تخت) پروردگارت را ای پیامبر! (که زمانی بر آب بود) (4) در آن روز هشت(2) بر بالای سر خلایق برمی گیرند. در آن روز شما مردم پیش آورده می شوید (بحضور پروردگار) و احدی نمی تواند پنهان شود، پس امّا آن کس که نامهٔ اعمالش بدست راست او داده شده بعد (از مراجعت از موقف حساب از شدت وجد و خوشحالی به اهل قیامت) می گوید: نامهٔ اعمال مرا بگیرید، بخوانید (5) (که حساب من پاك است) زیرا من در دار دنیا (بآمدن روز قیامت و) به روبه رو شدن با حساب البته یقین داشتم.

در نتیجه، چنین کسی در زندگانی ای پسندیده است، در بهشتی بلندمرتبه است، میوه هایش به او نزدیك است (و رسیدن به آن و چیدن آن سهل الوصول است، به ایشان گفته می شود:) بخورید و بیاشامید (گوارا باد) این ها عوض آن اعمالی است که در روزگار گذشته انجام دادید.

و اما آن کس که نامهٔ اعمالش بدست چپ او داده شده، پس باهل قیامت می گوید:

1- یعنی جاذبه اش قطع شود.

2- در قرآن کریم این «هشت» ذکر شده و موضوعش ذکر نشده (رجوع به ذیول).

ای کاش نامـهٔ اعمالم بمن داده نشده بود، و ای کاش که حساب خودم را نمی دانسـتم، ای کاش مرگ دنیا، آخر کار من بود و من زنده نمی شدم. دارائی من، عذاب را از من رد نکرد، حکومت و اختیار من از کفم رفت (آنگاه به فرشـتگان خطاب می رسد که:) او را بگیرید، پس او را با زنجیر، ببندیـد، سـپس او را در دوزخ بیفکنید، بعد (از اینکه تسـلیم دوزخ شد، در آنجا او را آزاد مگذارید و) در زنجیری که درازای آن هفتاد ذراع است (6) زنجیر کنیـد، زیرا او بود که به خـدای بزرگ ایمـان نمی آورد و از پرداخت زکات و حقوق واجبه(1) امتناع داشت، و دیگران را ترغیب نمی کرد.

پس امروز در اینجا خویشاوند دلسوزی ندارد(2) و خوراکی به او داده نمی شود مگر زرداب (چرك زخمهای دوزخیان) و نمی خورد آن را مگر خطاکارانی (7) که عمدا از راه حق منحرف شدند.

سوره الحاقة (69): آیات 38 تا 51

اشاره

38-51 فَلاٰ أُقْسِمُ ... اَلْیَقِینِ

قرآن

پس از بیان مطالب مزبوره، جریان آن طور نیست که منکران قیامت دربارهٔ قرآن می گوینـد. قسم به جامی آورم به آنچه می بینیـد و به آنچه نمی بینید که: قرآن گفتهٔ رسول بزرگوار اسـت(3) (که گفتـهٔ مـا را بازگو می کنـد) و این قرآن گفتـهٔ شاعر نیست (که ابو جهل و اتباع او می گوینـد) شـما کم باور هستیـد. و این قرآن گفتـهٔ کاهن نیست (که عقبة بن ابی معیط و اتباع او می گویند)(4). شـما کم فکر می کنید، این قرآن، فروفرستاده شده از پروردگار جهانهاست.

و اگر بعض سـخنان را محمّـد (به دروغ) بر مـا می بست، البته از او دست راسـتش را می گرفـتیم، و رگ حیـات او را قطع می کردیم. پس احدی از شما که به حمایت او قیام

1- تفسیر مجمع البیان.

2- مفردات راغب.

3- مفردات راغب.

4- عقبه، بضم عین و سکون قاف است (سیرهٔ ابن هشام مشکول).

می کردید، نمی توانستید مانع ما بشوید (8) البته قرآن پند است برای پرهیزکاران (که پند می پذیرند) و البته ما می دانیم که بعضی از شما تکذیب کنندگانند (و بعضی تصدیق کنندگان) و البته قرآن مایهٔ غم است بر کافران (زیرا مخالفت آنان با قرآن نه در دنیا برای ایشان صرفه و برد دارد، و نه در آخرت)(1) و البته قرآن سزاوار یقین است (کتابی است که جای تردید و شك و دودلی دربارهٔ آن نیست. در کدام مطلبش می توان تردید کرد؟).

سوره الحاقة (69): آیه 52

اشاره

52 فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ اَلْعَظِيمِ

خلاصهٔ کلام

ای پیامبر! پس (با چنین قرآنی که بر تو فرستاده شده است) تو، اسم پروردگار بزرگ خود را به پاکی یاد کن (و آن را از آلایش معتقدات منکرین قرآن پاك ساز) (9).

«پایان»

تعلیقات

(1) «مٰ أَدْرٰ اكَ»

قال الثوری: یقال للمعلوم «مٰا أَدْرٰاكَ» و لما لیس بمعلوم «مٰا يُدْرِيكَ» فی جمیع القرآن و انما قال لمن یعلمها «مٰا أَدْرٰاكَ» لانه انما یعلمها بالصفة. (تفسیر مجمع البیان).

(2) «بِالطّٰاغِيَةِ»

مراد از طاغیه، نعرهٔ تند خارج از اندازه است. و این چنین نعره، لرزه در پی دارد، یعنی شنونده به لرزه در می آید. و اهلاك به صیحه(2) مراد نعرهٔ تند جبرئیل است. و

1- ب.

2- قرآن کریم سورهٔ هود: 70 و 97 و سورهٔ حجر: 73 و 83 و سورهٔ مؤمنون: 43 و سورهٔ عنکبوت: 39 و سورهٔ یس: 28 و سورهٔ ص: 14 و سورهٔ قمر: 31.

مراد از اهلاك به رجفه(1) لرزه است. و لرزه لازم نیست که حتما زمین لرزه باشد که اشتباه شده و بعضی ها دربارهٔ قوم ثمود موضوع زمین لرزه را در کار آورده اند و بعضی ها بعنوان «تأبط شرا» چنین عذابی را بر زلزله تنزیل کرده اند که امر عادی تلقی بشود، نه غیر عادی!

(3) «اَلْمَلَكُ»

الملك (علی وزن صمد): اسم یقع علی الواحد و الجمع. (تفسیر مجمع البیان).

(4) «وَ يَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمـ انِيَةٌ»

محرر این تفسیر صرف نظر از بیانات دیگران که دربارهٔ عرش گفته اند، چنین دریافته ام که: عرش یعنی تخت آفرینش، در این عالم حیات، روی «آب» گذارده شده است. زیرا قرآن کریم در سورهٔ هود فرموده: «وَ كٰانَ عَرْشُهُ عَلَى اَلْمٰاءِ» و در سورهٔ انبیاء فرموده: «وَ جَعَلْنٰا مِنَ اَلْمٰاءِ كُلَّ شَيْ ءٍ حَيٍّ» .

شنیده اید که آب از دو عنصر یعنی اکسیژن و هیدرژن بوجود آمده است، همین آب یکی از لازم ترین مواد بدن است، چه آنکه انسان مدت چند روز می تواند بدون غذا به سربرد ولی ممکن نیست بیش از 24 ساعت بتواند در مقابل تشنگی مقاومت کند و حتی بعضی ها این مقدار هم تحمل ندارند.

اطفالی که به اسهال و استفراغ دچار می شوند، در ظرف چند ساعت و چند مرتبه کار کردن شکم، همان طفلی که یکی دو ساعت قبل کاملاـ شاداب و تروتازه بود، یك مرتبه پژمرده می شود و آثار مرگ در قیافه اش هویدا می گردد. و اگر آب به او نرسد، هرگونه درمانی بی نتیجه می ماند و طفل در حال خشکی و بی آبی می میرد.

آب نه تنها برای موجودات عالی، جان بخش است بلکه می تواند مردهٔ کامل را زنده کند. در موجودات، جانداری بنام «ویروس» وجود دارد که می توان بعضی از آنها را خشك کرد و هنگامی که آن ویروس خشك شد، علائم و آثار زندگی از

1- قرآن کریم سورهٔ اعراف: 76 و 89 و 154 و سورهٔ عنکبوت: 36.

وی زائل می شود و اغلب تبدیل به دانه های بلور می گردد و می توان این دانه های بلوری را سالیان دراز در گوشه ای گذارد، ولی هرگاه ذره ای آب روی آنها ریخته شود یك مرتبه موجوداتی که مدتها بصورت مرده بودند، زنده می شوند و به حرکت درمی آیند و بسرعت زیاد می گردند. گذشته از ویروس ها، موجودات کوچك دیگری هستند که باز این خاصیت را دارند. (اقتباس از کتاب: «چه باید خورد» تألیف پروفسور بریان لوکس - ترجمه و تلخیص دکتر طهمورث فروزین).

در زیر زبان، چشمهٔ آبی است گوارا و تا موجود است آدمی زنده است و همین که خشك شد آدمی می میرد و لذا باشخاص محتضر که زایش غدد بزاقی دهانشان ضعیف می شود، قطره قطره آب می دهند که ممدّ حیات آنها باشد.

دربارهٔ زنده شدن زمین و نباتات و اشجار از آب و بخصوص از آب باران، تفصیلی دارد که بیانش به فرصت دیگری موکول است.

اکنون که تا حدّی تخت آفرینش و تختگاه آن در دنیا معلوم شد یك قدم هم باید به قیامت گذارد و فهمید که آنجا چه خبر است؟! آیا باز تخت آفرینش روی آب است یا نه؟ قرآن کریم در آیهٔ مسطور در آغاز این مبحث فرموده که: در قیامت، تخت آفرینش (عرش) را هشت (بدون ذکر موضوع) بر بالای خود برمی دارند.

موضوع این هشت که ذکر نشده برای این است که: از حوصلهٔ ادراکات ما بیرون است.

و لیکن تا این اندازه می توان دریافت که چون در قیامت آب و آفتاب و... در کار نیست، پس برای تختگاه عرش، هشت چیز دیگر در کار است.

توضیح - وقتی که اشخاص مرده را در خواب می بینیم، خیالات نیست، بلکه امور واقعی است. آنها را با لباس های متنوع و گوناگون مشاهده می کنیم. در صورتی که آنجا نه خیاطی در کار است و نه صباغی.

دلیل اینکه می گویم: خیالات نیست، برای این است که: گاه مردگان، اخباری از آینده می دهند که محیّر العقول است و نوعا برای اتمام حجت و لو برای

یك مرتبه هم شده، اشخاص در خواب با این منظره روبه رو شده اند. اکنون می گویم:

این هیاکل خاك شـده که بصورت زنـده با لباس های متنوع و گوناگون در خواب می بینیم، از همان «هشت» موضوع (تختگاه عرش)، مدد می گیرند.

و امّـا جهت اینکه خداونـد در قرآن کریم آن «هشت» (تختگـاه عرش) را مخصوص قیامت قرار داده، بااینکه در دنیا هم همان طور که قبلا گفته شد در خواب(1)دیـده می شود، این است که: این مظاهر تختگاه عرش، در دنیا بصورت فرد فرد است ولی در قیامت بصورت دسـته جمعی است که در آنجا تمام خلایق احضار می شوند، و وجودشان از تختگاه نیرو می گیرد.

و برای تقریب مطلب به ذهن باید گفته شود که: اسـتفادهٔ انسان از مظاهر مختلف در دنیا و در برزخ و در قیامت و در بهشت یا جهنم، نظیر اسـتفادهٔ یك نفر انسان در دنیا از لباس های متنوع [لباس عروسی، لباس سربینهٔ حمام، لباس گرم خانهٔ حمام، لباس کار، لباس منزل، لباس عصر، لباس شب، لباس خواب، لباس سلام، لباس بیمار و بالنتیجه لباس مرگ (کفن)]، در اوقات مختلف است.

خداوند در سورهٔ مؤمن آیهٔ 7 فرموده: «اَلَّذِینَ یَحْمِلُونَ اَلْعَرْشَ وَ مَنْ حَوْلَهُ یُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ...» و در اینجا مراد این است که: بردارندگان تخت آفرینش و فرشتگانی که اطراف آن تخت هستند، خدا را (خواه تکوینا و خواه تشریفا) از عیوب و نقائص و شرك پیراسته می سازند.

و در سورهٔ طه آیـهٔ 4 فرموده: «اَلرَّحْمٰنُ عَلَی اَلْعَرْشِ اِسْتَوَیٰ» و در اینجـا مراد این است که: بخشایشـگر، بر تخت آفرینش، همه را زیر نظر دارد، و هر چیز در قبضهٔ قدرت اوست.

1- درك این مظاهر منحصر به خواب نیست، بلکه اگر کسی چشم برزخیش گشوده شد، در بیداری هم درك می کند.

(5) «حِس ابِيَهْ»

الهاء لنظم رءوس الآی و هی هاء الاستراحة - تفسیر مجمع البیان.

(6) «ذَرْعُه ا سَبْعُونَ ذِر اعاً»

الـذراع، من الرجل: من طرف المرفق الی طرف الاصـبع الوسـطی. الساعد (منجد). ذراع: اندازه ای است از آرنج تا سـر انگشـتان که لفظ فارسیش ارش است (فرهنگ نظام). ارش بر وزن عدس است. ب.

(7) «اَلْخ اطِؤُنَ»

الفرق بین الخاطی و المخطی ان المخطی قد یکون من غیر تعمد و الخاطی المذنب المتعمد الجائر عن الصراط المستقیم - تفسیر مجمع البیان.

(8) «وَ لَوْ تَقَوَّلَ...»

این آیه، ناظر به توراة است که در سـفر تثنیه باب 18 شماره های 18-22، خدا به موسـی دربارهٔ ظهور پیامبر (محمّد صلّی اللّه علیه و آله) می فرماید: «نبی ای را برای ایشان از میان برادران ایشان(1) مثل تو(2) مبعوث خواهم کرد و کلام خود را به دهانش خواهم گذاشت(3) و هرآنچه به او امر فرمایم به ایشان خواهد گفت. و هرکسی که سخنان مرا که او باسم من گوید نشنود، من از او مطالبه خواهم کرد. و اما نبی ای که جسارت نموده باسم من سـخن گوید که به گفتنش امر نفرمودم، یا باسم خدایان غیر سـخن گوید، آن نبی البته کشـته شود. و اگر در دل خود گوئی: سـخنی را که خداونـد نگفته است، چگونه تشـخیص نمائیم؟ هنگامی که نبی باسم خداونـد سـخن گوید، اگر آن چیز واقع نشود(4) و به انجام نرسد این امری

1- اسماعیل و اسحاق برادرند. محمد (ص) از نسل اسماعیل است، و موسی و بنی اسرائیل از نسل اسحاق اند.

2- قرآن کریم در سورهٔ مزمل آیهٔ 15 می گوید: محمد و موسی مماثل همند.

3- مراد قرآن است.

4- خبرهای غیبی مراد است.

است که خداوند نگفته است، بلکه آن نبی(1) آن را از روی تکبر گفته است، پس از او نترس».

(9) «فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ»

برای درك معنی «اسم» به تفسیر سورهٔ حمد از همین کتاب مراجعه شود.

(10) دعاء سوم صحیفهٔ سجادیه

و کان من دعائه علیه السّلام فی الصلاة علی حملة العرش و کل ملك مقرب:

«اللهم و حملة عرشك...» بار الها! (رحمت فرست) بر حملهٔ عرشت که از تسبیح تو سست نمی شوند و از تقدیست ملول نمی گردند و از عبادتت وانمی مانند و در مقام امر تو کوتاهی را بر کوشش نمی گزینند و از شیفتگی بسوی تو غافل نمی شوند.

و بر اسرافیل صاحب صور که «چشم بر حکم و گوش بر فرمان» در انتظار صدور دستور و حلول امر تست تا به دمیدن (در صور) در افتادگان به زندان قبور را از (خواب مرگ) بیدار کند.

و بر میکائیل که نزد تو صاحب جاه و از اطاعت تو دارای مقام بلند است.

و بر جبرئیل، امین وحیت، که در میان اهل آسمانها مطاع و در پیشگاه تو ارجمند و نزد تو مقرب است. و برآن روح که به فرشتگان حجب موکل است.

و برآن روح که از عالم امرتست، پس بر همگی ایشان رحمت فرست.

و بر فرشتگانی که پائین تر از ایشانند، از: ساکنان آسمانها و اهل امانت بر پیامهایت و.... و برآن فرشتگان که چون فرمان تو به عملی ساختن وعده ات (بقیام رستاخیز) صادر شود، بر اطراف آسمانها گماشته شوند. و بر خزانه داران...

و بر فرشتگان بزرگواری که حفظکننده و نویسنده اند.

و بر فرشتهٔ مرگ و یارانش، و بر منکر و نکیر، و بر رومان و بر طواف کنندگان بیت المعمور، و بر مالك و خازنان دوزخ، و بر رضوان و کلید داران بهشت.

و بر فرشتگانی که مأمور آتشند و... (رحمت فرست). (به خلاصه از ترجمهٔ سید صدرالدین بلاغی از صحیفهٔ کاملهٔ سجادیه ص 25-29).

1- نبی کاذب مراد است.

سورة المعارج

اشاره

حجة التفاسير كلمهٔ (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جميع صفات كمال است.

كشاف:

سورهٔ معارج مكى.

مشتمل بر: 44 آيه.

216 كلمه.

861 حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

داراى ذيول و تعليقه.

ص: 89

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره المعارج (70): آيات 1 تا 3

اشاره

1-3 سَأَلَ سٰائِلٌ ... اَلْمَعٰارِجِ

سؤال از تاريخ نزول عذاب

(چون پيامبر ص، مشركان را به عذاب خدا بيم مى داد از روى استهزاء به پيامبر ص، يا از تاريخ نزول عذاب پرسش مى كردند و يا نزول عذاب را خواستار مى شدند. در يكى از اين موارد، آيه آمد كه:) سائلى نزول عذابى را كه بر كافران فرود آينده است خواستار گرديده است (1) همان عذابى كه براى كافران پيش بينى شده و هيچ بازدارنده اى براى آن نيست (و طلبيدنش تحصيل حاصل است) عذابى كه از جانب خداى صاحب درجه هاى بلند است (2).

سوره المعارج (70): آيه 4

اشاره

4 تَعْرُجُ ... سَنَةٍ

بر آورد صعود فرشتگان و روح به درجه هاى الهى

[فرشتگان و روح - كه فرشتهٔ خاصى است - با بالهاى ملكوتى قوى و سريع خودشان كه پست ترين فرشتگان داراى دو بال و متوسط آنها داراى سه بال و عالى.

آنها داراى چهار بال (1) و اعلاى آنها داراى ششصد بال(2) و بالاتر آنها داراى شانزده هزار بال اند(3) و بيشتر، بسوى خدا پرواز مى نمايند، يعنى به درجه هاى بلند الهى عروج مى كنند. و با در نظر گرفتن سرعت سير نور كه در هر ثانيه سيصد هزار كيلومتر راه را طى مى كند (4) و با در نظر گرفتن اين موضوع كه سير فرشتگان سريع تر از نور است، اندازهٔ اوج گرفتن فرشتگان، مدت پنجاه هزار سال طول مى كشد(3)كه هرروزى از اين سالها به اندازهٔ يك هزار سال معمولى ماست (5) و با اين بر آورد، باز

1- همين سورهٔ معارج.

2- تفسير بيضاوى در سورهٔ ملائكه.

3- روايت اكمال.

هم معلوم نشـده که نهـایت اوج گرفتن فرشـته هـا تا چه درجه ای از درجه های بلنـد الهی است (6) لذا خدا فرموده:] فرشـتگان و روح، بجانب خدا عروج می کنند، در روزی که اندازهٔ آن پنجاه هزار سال است (7).

سوره المعارج (70): آیات 5 تا 18

اشاره

5-18 فَاصْبِرْ ... فَأَوْعیٰ

امر خدا به پیامبر (ص)

ای پیامبر! (با این جریان که شـنیدی، کافران بجای صـعود نردبانهای معرفت خدا و پرسـیدن طریقهٔ صـعود آن از تو، دربارهٔ تنزل و انحطاط خود و نزول عـذاب پرسـش و اسـتعجال می کننـد و لیکن) پس تو صـبر کن، صـبری نیکو (یعنی صـبری که جزع و فزع و شـکایت در آن نباشد).

البته کافران روز وقوع عذاب را از امکان، به دور می دانند و ما آن را قریب الوقوع می دانیم (8).

قیامت در روزی به پامی شود که آسـمان مانند روی و آهن گداخته می شود (9) و کوهها (که هریك دارای رنگ خاصـی است) مانند پشم رنگارنگ می گردد، و هیـچ خویشـی از حال خویشـی نمی پرسـد (تصور نرود که خویشاونـدان دیـده نمی شونـد، بلکه) خویشاونـدان به یکدیگر شـناسانده می شوند (و لیکن شدت گرفتاری آنان مانع از احوال پرسی است) در آن روز، مجرم دوست دارد که او را عذاب نکنند و پسـران خود و زن خود و برادر خود و قبیلـهٔ خود را که او را در دنیا نزد خود جای داده انـد (یعنی پناهگاه او بوده اند) (10) و هرکس که در روی زمین بوده است بالتمام عوض بدهـد، و سـپس این عوض ها او را از عـذاب برهانـد. حاشا (که چنین کاری بشود. نه مجرم در آن روز عوض دارد که بدهد و نه این که عذاب، عوض بردار است). البته آتش دوزخ زبانه ای است خالص، پوست از سـرها می کند (همان سـرها که عقل را به کار نینـداخت) (11) آتش زبانه می زنـد و کافر را به خود می کشـد (از صـدساله و دویست ساله راه. چنانچه آهن ربا، آهن را جذب می کند) (12) همان کافری که به ایمان پشت کرد و از فرمان خدا و پیامبرش

اعراض کرد و مال دنیا را جمع کرد و آن را در ظرف گذارد و از خرج کردن آن خودداری کرد.

سوره المعارج (70): آیات 19 تا 35

اشاره

19-35 إِنَّ اَلْإِنْسٰانَ ... مُكْرَمُونَ

اقتضاء سرشت آدمی و راه اصلاح آن

البته آدمی، «هلوع»(1) آفریده شده است، یعنی چون شرّ به او برسد بسیار بی تاب است و چون خیر به او برسد بخیل است و مانع آن از دیگران است. از این اصل کلی نمازگزاران مستثنی شده اند، همان نمازگزارانی که خودشان (بی امر دیگری) به نماز خود ادامه می دهند و ترك نمی کنند و همانها که حصه ای معین برای پرداخت به سائل و به بی بهره که روی سؤال ندارد، در اموالشان است (13) و همانها که روز جزاء را تصدیق می کنند و همانها که از عذاب پروردگارشان بر خویشتن ترسانند.

زیرا البته از عذاب پروردگارشان ایمنی حاصل نشده. و همانها که حافظ اندام نهانی خود هستند، مگر بر زنان خود یا کنیزانی که به ملکیت آنان در آمده، که کاشفان اندام نهانی بر این دو دسته البته مورد سرزنش نیستند. پس هرکس جز آن را بپوید پس آنان همانهایند که از مرز مقررات الهی تجاوز کرده اند. و همانها که در حفظ امانات و رد آنها و به وفاء به پیمان های خود پای بندند و همانها که دربارهٔ اداء شهادت خود پایدارند (به دروغ شهادت نمی دهند و شهادت را کتمان نمی کنند) و همانها که شرایط و ارکان و اوقات نماز را محافظت می کنند، آن گروه (توصیف شده)، در بهشتهایند و مورد احترام اند.

سوره المعارج (70): آیات 36 تا 44

اشاره

36-44 فَمٰا لِ اَلَّذِينَ ... يُوعَدُونَ

کافران (14)

پس چه کار دارند کافران که گرد تو را گرفته اند و بسوی تو شتابانند، و گردن کشیده و چشم به تو دوخته اند، از جانب راست و از جانب چپ تو گروه گروه حلقه زده اند؟ (و می گویند اگر اینها که محمد می گوید راست باشد، در آخرت بهتر و برتر از آن ماست

1- «هلوع» بر وزن «ملول».

همچنان که در دنیا دارائی ما بهتر و برتر از اصحاب محمّد است) (15) آیا طمع می کند هر مردی از این کفار که وارد بهشت دارای نعمتها بشود؟ نه چنین است (و کـافران را در بهشت راه نیست) البته مـا این کافران را از چیزی که خود می داننـد آفریـده ایم (مخلوق از منی که از انـدام نهانی مردی و زنی آمده، شایسـتگی عالم قدس را ندارد مگر اینکه بوسـیلهٔ ایمان و طاعت، کمال پیدا کند و پاك بشود تا بتواند دیده بر پاکان بیندازد).

پس این طور نیست که کافران می گوینـد. به پروردگار مشـرق ها و مغرب ها سوگند به جامی آورم که ما بر هلاك ساختن کافران و آوردن به از ایشان، توانائیم و کسی ما را مغلوب نمی تواند ساخت (16).

پس ای پیامبر! مشـرکان را رها کن که در گرداب سـخنان باطل خود غوطه بزننـد و بازی کننـد، تا برسـند به روز خودشان که وعده داده می شوند، همان روز که از گورها شـتابان بیرون می آیند که گوئی ایشان بجانب درفش افراشـته، می شتابند (17) در حالی که دیدگان آن ها از شـدت ترس و شـتافتن فروافتـاده است و گرد خواری و نگونساری سـر تا پای آن ها را فروگرفته است، آن روز، همان روزی است که بکفار وعده داده شده بود.

«پایان»

ذیول

(1) مشـرکان بارهـا دربارهٔ تاریـخ نزول عـذاب و اسـتعجال در نزول آن سؤال کرده انـد و بارها هم به آن ها جوابها داده شـده است که در مواردی از قرآن کریم منعکس است. از جمله: نضر بن حارث بن کلده، خواستار نزول عذاب گردید و در این سوره به او جواب داده شده و طبق فرمودهٔ حضـرت صادق علیه السّلام نعمان بن حارث فهری موضوع جانشینی علی علیه السّلام را (در غدیر خم بجای پیامبر صلّی اللّه علیه و آله) شنید، خواستار نزول سنگ شد و سنگی بر سر او فرود آمد و کشته گردید، و آیات اوائل این سوره نازل شد.

(تفسیر مجمع البیان).

محرر این تفسیر گوید: آیات اوائل سوره، قبلا نازل شده و ذکر آن ها در واقعهٔ جانشینی علی علیه السّلام، از باب انطباق مصداق و موضوع بوده است، و یا آیه دوبار نازل شده است.

(2) خدا در قرآن کریم سورهٔ مؤمن آیهٔ 15 «رَفِيعُ اَلدَّرَجٰاتِ» دربارهٔ خود فرموده است.

(3) «جٰاعِلِ اَلْمَلاٰئِكَةِ رُسُلاً أُولِي أَجْنِحَةٍ مَثْنىٰ وَ ثُلاٰثَ وَ رُبٰاعَ» (سورهٔ فاطر آیهٔ 1).

(4) تفسیر مراغی در سورهٔ بروج.

(5) در سورهٔ سجده آیهٔ 5 فرموده: «يُدَبِّرُ اَلْأَمْرَ مِنَ اَلسَّمٰاءِ إِلَى اَلْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كٰانَ مِقْدٰارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمّٰا تَعُدُّونَ» .

(6) تقریرات مقدمه، از مدرکات محرر این تفسیر است. و در تفسیر صافی می نویسد که: این امتداد زمانی بر سبیل تمثیل عالم ملکوت به عالم ملك است.

(7) در مجمع البیان چهار قول در تفسیر آیه نقل کرده است: یك قول به این که خدا صاحب درجات است که به پیامبران و اولیاء در بهشت درجه عنایت می فرماید. و قول دیگر تحدید روز قیامت است. و قول سوم تحدید عروج فرشته است. و قول چهارم تحدید از اول نزول فرشته به دنیا تا آخر عروج آنها به آسمان است. و بنا بر قول سوم عروج یك روز فرشته، با پنجاه هزار سال عروج آدمی مطابق است. و قول پنجم قول محرر این تفسیر است که: معنای نمونهٔ درجات الهیرا نوشته ام و لیکن بصورت دیگر.

تذکر - در تفسیر صافی در موضوع قول دوم به ترجمه و خلاصه می نویسد: در قیامت پنجاه موقف است که: هر موقف، مقام هزار سال است. آنگاه می نویسد:

دراین باره حضرت صادق علیه السّلام این آیه را تلاوت فرمود (نقل از کافی). و به پیامبر صلّی اللّه علیه و آله عرض کرده اند: این روز چه اندازه طولانی است؟ حضرت قسم یاد کرد که برای مؤمن از خواندن یك نماز واجب در دار دنیا سبکتر است (تفسیر مجمع البیان از ابو سعید خدری).

اگر غیر از خدا حساب خلایق را عهده دار بشود، پنجاه هزار سال طول می کشد و هنوز

تمام نشده است، و لیکن خدا یك ساعت حساب همه را رسیدگی می کند (امام صادق علیه السّلام).

روز به نیمه نمی رسد که اهل بهشت به بهشت و اهل آتش به آتش رفته اند (حضـرت صادق علیه السّلام) (هر دو روایت ترجمه از تفسـیر مجمع البیان است).

(8) تفسیر صافی.

(9) «مهل» وارد در قرآن کریم بضم میم و سکون هاء است و چند معنی دارد:

(الف) معـدنیات جواهر، ماننـد: نقره و آهن و مس و غیره (ب) قطران رقیق (ج) گداخته از روی و آهن (د) روغن زیتون یا در دو لای آن، یا رقیق و تنك آنست (ه) خاکستر و اخگر که به نان چسبیده و می ریزد (و) زهر (ز) چرك و زردابی که از مرده تراوش می کند و روان می شود (شرح قاموس به خلاصه) و محرر این تفسیر معنی سوم را نوشته ام.

(10) مراد از «فصیله» وارد در قرآن کریم، قبیله است و یا به معنای مادر است چنان که در تفسیر قمی نوشته.

(11) تفسیر صافی.

(12) تفسیر کاشفی.

(13) حضـرت سـجاد علیه السّلام فرموده که: این حق غیر از زکاة واجب و غیر از صدقـهٔ واجب است و آن بهره ای از مال است که بقدر توانـائی بمصـرف صـلهٔ رحم و تقویت ضـعیف و غلام و کنیز و صـلهٔ برادر دینی در راه خـدا و یا برای حادثه ای که جهت آن برادر رخ داده است، می رسد. و مطابق فرمودهٔ حضرت سجاد علیه السّلام، اخبار دیگری هم هست (تفسیر صافی).

(14) مراد از کافران، منافقان اند. چنانکه در تفسیر مجمع البیان گفته است.

و محرر این تفسـیر گویـد: اولاـ- سوره مکی است و ثانیـا - موضوع پیـدایش منافقین در مـدینه بوده است. بنابراین، مراد از کافران، همان مشرکان است.

(15) تفسیر ابو الفتوح.

(16) تفسیر ابو مسلم.

(17) «نصب» بضم نون و بضم صاد، ممکن است مفرد باشد یا جمع و معانی متعدد دارد. لغت را به بینید.

تعلیقه

«یَخُوضُوا وَ یَلْعَبُوا» خوض در باطل و بازی با کلام الله

خوض و فرورفتن در باطل و با کلام اللّه بازی کردن، یکرنگ و دورنگ نیست.

مشرکی که منکر قرآن می شود و حاخامی که نصوص توراة وارده دربارهٔ ظهور خاتم انبیاء صلی اللّه علیه و آله را تحریف می کند، و کشیشی که نصوص انجیل وارده دربارهٔ ظهور آن حضرت را تغییر می دهد، و مسلمانی که نصوص قرآن وارده دربارهٔ آل محمّد صلی اللّه علیه و آله را انکار و یا سوء تعبیر می نماید، همگی مصادیق خائضین در باطل اند و بلا استثناء با احکام خدا و دستورهای او بازی می کنند.

تأویل کردن سر سید احمد خان و اذناب او معجزات مذکور در قرآن کریم را بر افکار ماخولیائی، خوض در باطل و بازی با کلام اللّه است.

کتاب الناسخ و المنسوخ نوشتن شهاب الدین احمد جرانی معروف به ابن المتوّج متوفی پیش از 838 ه. ق، دربارهٔ قرآن کریم و شرح کردن سید عبد الجلیل حسینی قاری، آن را در سال 976 و ترجمه نمودن دکتر محمّد جعفر اسلامی آن را، و حاشیه و تعلیقه افزودن برآن و چاپ آن از محل سهم امام (ط: 1344/9/28 شمسی ش 11860) نیز خوض در باطل و بازی کردن با کلام اللّه است.

عجبا که ابو مسلم اصفهانی متوفی در سال 322 هجری در تفسیر خود منکر نسخ است در قرآن. و حال آنکه اسلام از جهت داشتن مبلغین زبر دست در آن عصر در نهایت قدرت و سلطه بوده و امروز که ازهرجهت اسلام نیازمند به مبلغین عالیمقام است، کتاب الناسخ و المنسوخ را چاپ و در دسترس می گذارند در صورتی که ما مدلّل کرده ایم که ناسخ و منسوخ در قرآن کریم حتی برای نمونه هم، وجود ندارد.

سورهٔ نوح (علیه السلام)

اشاره

حجة التفاسیر کلمات (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جمیع صفات کمال است.

کشاف:

سورهٔ نوح مکی.

مشتمل بر: 28(1) آیه.

224 کلمه.

929 حرف.

(تعداد کلمات و حروف طبق تفسیر تنویر المقباس است) دارای ذیول و تعلیقات.

1- در بعضی قرآنها، سورهٔ نوح را (29) آیه و در بعضی (28) آیه و در بعضی (30) آیه شمار کرده اند. یعنی فواصل جمله ها را بعضی بیشتر و بعضی کمتر گرفته اند.

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره نوح (71): آيات 1 تا 4

اشاره

1-4 إِنّٰا أَرْسَلْنٰا ... تَعْلَمُونَ

رسالت نوح (ع)

البته، ما نوح را (بعنوان رسالت) بسوى قومش فرستاديم (و فرموديم) كه:

قوم خود را پيش از اينكه گرفتار شكنجهٔ دردناك بشوند، از خود سرى بيم كن.

نوح، (براى انجام فرمان ما به نزد قوم خود آمد و) گفت: اى قوم من! البته من از جانب خدا مأمورم كه شما را (از مخالفت فرمان خدا) بيم دهم (و حقايق را براى شما) آشكار كنم، به اين گونه كه: خدا را بپرستيد و از مخالفت او بپرهيزيد و از من پيروى كنيد (تا ديگر اوامر و نواهى خدا را با شما در ميان بگذارم). اگر پذيرفتيد، خدا گناهان گذشتهٔ شما را مى آمرزد و زندگانى شما، مسير مقرر خود را طى خواهد كرد.

و اگر نپذيرفتيد فرمان عذاب خدا درمى رسد. و البته، فرمان مرگبار خدا تأخير بردار نيست. و من از شما مى خواهم كه دانش خود را دربارهٔ پيشنهادهاى من به كار بيندازيد.

سوره نوح (71): آيات 5 تا 20

اشاره

5-20 قٰالَ رَبِّ ... فِجٰاجاً

رد كردن قوم نوح (ع) دعوت او را و شكايت نوح (ع) بدرگاه خداى تعالى

(نوح سالها قوم خود را دعوت كرد و از هر درى با آنها سخن گفت و ليكن بجز معدودى، بقيه دعوتش را نپذيرفتند و در آزارش كوشيدند، آنگاه) نوح گفت:

پروردگارا! البته، قوم خودم را شب و روز دعوت كردم و شرط رسالت بجاى آوردم و هرچه بر دعوت افزودم، قوم بر گريختن و رميدن از من افزودند. و من هرگاه ايشان را به پرستش تو دعوت كردم تا تو ايشان را بيامرزى، انگشتان خود را در گوشهاى خويش فروبردند (تا سخن مرا نشنوند) و جامه هاى خود را به سر كشيدند

(تا مرا نبینند) و برای شـنیدن سـخنان رؤساء باطل خود، گوش خویش را همچون گوش اسب تیز کردند (1) و در سرکشی سخت پافشاری کردند. باز (دست بر نداشـتم و) دعوت خود را ادامه دادم، دسـته جمعی ایشان را به آواز بلند دعوت کردم، باز افراد را آشکارا و در مجالس بسـیار سـرّی دعـوت نمودم. و دعوتم این بود که گفتم: از پروردگارتـان آمرزش بطلبیـد. زیرا البته، خـدا آمرزگـار است. و (به برکت طلب آمرزش) (2) بارانهای سودمند پی درپی برای شما می فرستد و بر اموال و فرزندان ذکور شما می افزاید و برای شما بوستانها بعمل می آورد و نهرها برای شـما بجریان می انـدازد. شـما را چه شـده که خـدا را به بزرگی نمی شناسـید؟! و حال آنکه خـدا شـما را گونه گونه آفریـد (به صورتهای گوناگون و سـیرتهای گوناگون و هریك از شما صورتها طی کردید: از جمادی به نباتی و از آن به حیوانی و از آن به انسانی رهسپار شدید) آیا در این فکر نرفته اید که چگونه خدا هفت آسمان منظم را آفریده؟ (3).

آیا نمی بینیـد که در این جمله چگونه ماه را مایهٔ نور (شب) قرار داده؟ و آیا نمی بینید که چگونه خورشـید را چراغ فروزان (روز) قرار داده؟ و خدا شـما را از زمین رویانیده، رویاندنی (که شـرح آن کتابها می خواهد). سـپس شما را به زمین بر می گرداند و (دیگربار) بیرون می آورد، بیرون آوردنی (که تفصـیل آن کتابها می خواهد) و خدا زمین را برای شـما فرش قرار داده تا از طرق مختلفهٔ آن، بهره برداری کنید (که شرح آن کتابها لازم دارد).

سوره نوح (71): آیات 21 تا 25

اشاره

21-25 قٰالَ نُوحٌ ... أَنْصٰاراً

شکایت نوح (ع) بار دیگر و پایان کار قوم

نوح گفت: پروردگارا! البته، این قوم، مرا نافرمانی کردند و رئیسی را پیروی کردند که از کثرت دارائی و فرزند، جز خسران چیزی نیندوخت و آن قوم و اتبـاع، حیله کردنـد، حیله ای بزرگ [چه آنکه شـهرت دادنـد: سـختیها که به مردم رو می آورد از شومی نوح و یاران اوست. لـذا «یمحویل» که پادشاه وقت بود، نوح را دستگیر کرد و سه سال زندانی نمود و چون آن پادشاه در گذشت «درمشیل» بر تخت

نشـست و نوح را از زنـدان خواست و گفت: ای نوح! باید از افساد دین مردم و سب خدایان دست برداری. و بمناسـبت عید بت «یغوث»، نوح را از زنـدان آزاد کرد. و لیکن همین که عیـد فرارسـید و مراسم عیـد به پاشـد، نوح دیگربـار در میـان جمعیت ظـاهر شـد و مردم را به یکتاپرستی دعوت کرد. و مردم برحسب عادت، انگشت در گوش کردند و جامه به سـر کشـیدند تا بگمان فاسد خود، در روز عید به نکبت دچار نگردند.

گرچه دل خـارای قوم از بانگ نوح متأثر نگردیـد، و لیکن بتان از جا کنـده شدنـد و از کرسـی به زیر افتادنـد. در این موقع، مردم بجان نوح افتادنـد و او را زدنـد و خونین ساختنـد و به کاخ پادشاهی بردند، همان کاخی که بانواع رنگها مزین و به زیباترین تصاویر منقوش و به دیبا و حریر مفروش بود. و تختی از زر ناب و مرصّع به گوهرهای ثمین در آن قرار داشت. چون نوح را به آنجا کشانیدند، پادشاه گفت:

آیا شـرط نکردم که دربارهٔ خدایان سخنی نگوئی؟ و نهی نکردم که مردم را دعوت نکنی؟ اکنون کارت به آنجا کشیده که خدایان را به سجده آورده ای و از کرسی هاشان به پائین افکنده ای! این علم را از که آموخته ای و از کجا دریافته ای؟ نوح با بدن خونین جواب داد که: اگر اینان خـدایان بودنـد، از پا درنمی آمدنـد . ای «درمشـیل»! از خدا بترس و شـریك برای او قرار مده. زیرا، تو او را نمی بینی ولی او تو را می بیند. «درمشیل» گفت: چگونه در برابر من زبان آوری می کنی؟! آنگاه امر داد نوح را به زندان بردند و دستور داد در عید آینده که برای بت دیگری (غیر از بت یغوث) به پامی شود، نوح را برای خشنودی بت، ذبح کنند. و سپس دستور داد تا بتها را دوباره بر کرسیهای خود بنشانند.

اما «درمشیل» خوابی هولناك دربارهٔ نوح دید و امر داد او را رها کنند و به مردم گفت: او مردی است دیوانه و قابل مؤاخذه نیست.

در همین زمان «سویدین» کاهن بزرگ، حادثهٔ طوفان را به مردم خبر داد و به مردم گفت: زمان آن نزدیك شده و باید نوح را کشت. و لیکن خدا، نوح را از

کیـد و مکر ایشان حفظ کرد] و (بالجمله، رؤساء مملکت) گفتنـد: ای مردم! البته البته، خـدایان خود را ترك مکنیـد و بت «ود»(1) را ترك مکنید، و بت «سواع»(2)را ترك مکنید و بتهای «یغوث» و «یعوق» و «نسـر» را ترك مکنید(3). و البته، رؤساء مملکت بسـیاری از مردم را بوسیلهٔ این بتان گمراه کردند. و (پروردگارا!) بر ظالمان چیزی جز هلاك میفزای (زیرا قحطی و مرض، چاره ساز این قوم نیست) (4).

(پس از اینکه نوح و اتباعش به کشتی سوار شدند، خبر به «درمشـیل» رسید و وی با عده ای بسراغ نوح آمد و به نوح گفت: اگر پیاده نشوید همهٔ شماها را با کشتی می سوزانم.

آب کو که شما بر کشتی سوار شده اید؟! نوح گفت: خیلی مغرور شده ای، زود ایمان بیاور و بتها را بدور بینداز تا جان به سلامت بدر بری، و الا عذاب در پی تو است.

پادشاه و نوح در گفتگو بودند که خبر رسـید از تنور نان زنی که مشغول پختن نان بوده است، آب بیرون زده است. پادشاه گفت: چیز مهمی نیست.

نوح گفت: علامت غضب است. خـدا بمن خبر داده، اگر بـاور نـداری اسـبت را جابجـا کن. همین که اسب را جابجـا کرد آب از جـای سمهای اسب جوشیدن گرفت.

پادشـاه بـاز اسب را جابجا کرد، آب از زیر سـمهای اسب جوشـید. و در این اثناء از اطراف خبر آوردنـد که آب طغیان کرده و از زمین می جوشد. لذا، «درمشـیل» برگشت تا زن و فرزند خود را بردارد و به کوه بالا برود بالجمله:) آن قوم به علت گناهان خود غرق شدند و تسـلیم آتش گردیدند (5) پس یاورانی که قدرت بر استخلاص آنان داشته باشند از غیر خدا، نیافتند.

1- ود: بفتح واو و شد دال است.

2- سواع بر وزن غلام است.

3- بت «ود» بصورت مردی و «سواع» بصورت زنی و «یغوث» بصورت شـیری و «یعوق» بصورت اسبی و «نسـر» بصورت کرکسی بوده. (تفسیر زواری).

سوره نوح (71): آیات 26 تا 28

اشاره

26-28 وَ قٰالَ نُوحٌ ... تَبٰاراً

دعای نوح (ع) در کشتی (6)

و (چون نوح در کشتی قرار گرفت و طوفان بگسترش پرداخت) نوح عرض کرد: پروردگارا! از این کافران احدی را باقی مگذار، زیرا اگر باقی بگذاری، بندگان تو را گمراه می سازند و جز بدکار ناسپاس زاد و ولد نمی کنند. پروردگارا! مرا و پدر و مادرم را (7) و هرکه از راه ایمان وارد کشتی من شده است، و مردان با ایمان و زنان با ایمان را بیامرز، و ظالمان را غیر از نابودی چیزی میفزای.

«پایان»

ذیول

(1) «اصروا» اصر علی الامر: عزم و ثبت علیه و اکثر ما یستعمل فی الشر و الذنوب. یقال «اصر علی الذنب» اذا لم یقلع عنه - الفرس أذنه و باذنه: بمعنی صرها، ای سواها و نصبها للاستماع (منجد).

(2) قلانسی از بزرگان اهل سنت در تفسیر خود به خلاصه چنین آورده که:

مردی نزد حضرت امیرالمؤمنین علیه السّلام آمد و عرض کرد: گنه بسیار کرده ام، دیگری آمد عرض کرد: ضیاع من بجهت کمی آب خشك شده، دیگری آمد و عرض کرد: فقیرم، دیگری آمد و عرض کرد: فرزند ندارم، دیگری عرض کرد: باغ و بوستان من کم میوه شده، دیگری عرض کرد: در ناحیهٔ ما چشمه ها خشك شده و قحطی پیدا شده. و هریك از این اشخاص خواهش دعائی کردند. حضرت بهر کدام جواب داد که: برو استغفار کن. ابن عباس حاضر بود، عرض کرد: یا امیرالمؤمنین! از تو سؤالات مختلف کردند و تو همه را یك جواب دادی!؟ فرمود: یا ابن عم! آیا نشنیدی قول خدای تعالی را که: «فَقُلْتُ اِسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كٰانَ غَفّٰاراً» (تفسیر زواری در هامش قرآن چاپ حاج شیخ محمّد حسین خوانساری).

دستور استغفار مذکور در سورهٔ نوح، از اسرار است. و پیامبر ص فرموده: «من اکثر

الاستغفار جعل اللّه له من كلّ غم فرجا و من كل ضيق مخرجا و رزقه من حيث لا يحتسب».

(سفينة البحار در لغت «غفر») يعنى كسى كه از خدا بسيار طلب آمرزش كند، خدا برايش از هر اندوهى فرج مى رساند و از هر تنگى خلاصى مى بخشد و از راه بى گمان روزى به او مى رساند.

(3) «طباقا»: رجوع به تفسير سورهٔ ملك.

(4) «ضلالا» اى هلاكا (تفسير مجمع البيان).

(5) «فَأُدْخِلُوا نٰاراً فَلَمْ يَجِدُوا لَهُمْ مِنْ دُونِ اَللّٰهِ أَنْصٰاراً» اتى سبحانه بالفاظ المضى على معنى الاستقبال لصدق الوعد به (تفسير مجمع البيان).

(6) نظر محرر اين تفسير است.

(7) اسم پدر نوح (لمك بن متوشالح) است و اسم مادر نوح (سمخاء دختر انوش) است (تفسير مجمع البيان).

(متوشالح) بفتح ميم و ضم تاء و سكون واو و شين الفى و فتح لام و حاء آخر است. و (لامك) بلام الفى و فتح ميم و كاف آخر است. (توراة عربى مشكول. سفر تكوين باب پنجم).

اسم مادر نوح (سمخا) است و بقول صاحب اشراق التواريخ (قسوس) دختر (كابيل) است و بقول صاحب كشف الاسرار (هيجل) دختر (لاموس) است (تفسير روح البيان).

تعليقات

(1) «نوح (ع)»

نوح: شيخ المرسلين است و نامش عبد الغفار است و او را «نوح» گفته اند، ازبس بر مردم نوحه كرد. يا، كلمه، سريانى است و معناى آن ساكن است. زيرا زمين از خباثت كفار پاك شد و به او آرامش يافت. (تفسير روح البيان به ترجمه و خلاصه). و در توراة سفر تكوين 29:5 مكتوب است «و وى را نوح نام نهاده گفت: اين ما را تسلّى خواهد داد از اعمال ما و از محنت دستهاى ما از زمينى كه خداوند آن را ملعون

کرد» و محرر این تفسیر گوید: مفاد توراة به معنای دوم نزدیك است.

تذکر - موضوع دو پادشاه معاصر حضرت نوح علیه السّلام که با آن حضرت مخالف بوده اند، منقول و ترجمه از کتاب: «اخبار الزمان» است.

(2) کشتی نوح علیه السلام

یار مردان خدا باش که در کشتی نوح *** هست خاکی که به آبی بخورد طوفان را

(لسان الغیب).

شعر اشاره باین است که: نوح علیه السّلام قبل از طوفان، جسد آدم ابو البشر علیه السّلام را از مکه حمل کرده و در کشتی گذارده است. و پس از فرونشستن طوفان، به نجف برده و در آنجا به خاك سپرده است. و چون این قطعه خاك حمل شده از مرد خدا بوده، لذا اعتنائی به طوفان نداشته است. (و طوفان در برابر نیروی او حکم جرعهٔ آبی را داشته است).

ای دل ار سیل فنا بنیاد هستی بر کند *** گر تو را نوح است کشتیبان، ز طوفان غم مخور

این شعر هم از لسان الغیب است و نظرش به ولای اهل بیت پیامبر صلی اللّه علیه و آله بوده که پیامبر صلی اللّه علیه و آله فرموده: «مثل اهل بیتی کمثل سفینة نوح، من رکبها نجی و من تخلف عنها زخ فی النار»(1): داستان اهل بیت من، داستان کشتی نوح است، هرکس به آن کشتی سوار شد، نجات می یابد و هرکس تخلف ورزید، در آتش افکنده می شود.

چه غم دیوار امت را که باشد چون تو پشتیبان *** چه باك از موج بحر آن را، که باشد نوح کشتیبان

این هم، زبان ایمانی افصح المتکلمین شیرازی است در کتاب گلستان.

و محتشم کاشانی(2) به فرمودهٔ پیامبر صلی اللّه علیه و آله نظر داشته، آنجا که گفته است:

کشتی شکست خوردهٔ طوفان کربلا *** در خاك و خون فتاده به میدان کربلا

کنایه از اینکه: کشتی نجات را در کربلا درهم کشتند.

1- کتاب اجازات بحار - سفینة البحار در لغت سفن.

2- در کاشان موفون است.

سورة الجنّ

اشاره

حجة التفاسير كلمات (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جميع صفات كمال است.

كشاف:

سورة جن(1) مكى.

مشتمل بر: 28 آيه.

285 كلمه.

870 حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

داراى ذيول و تعليقه.

ص: 105

1- اثبات وجود جن از كتابهاى عهد عتيق (توراة و ضمائم) و از كتابهاى عهد جديد (انجيل و ضمائم) و تحقيقات دربارة آن، در جلد دوم تاريخ نائين تأليف محرر اين تفسير، مفصلا ذكر شده است.

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الجن (72): آيات 1 تا 15

مقدّمه

ديگر ابو طالب و خـديجه در قيـد حيات نبودنـد كه از پيامبر صـلى اللّه عليه و آله حمايت كننـد، و از آزار مشـركين مكه جلوگيرى نمايند. مسـلمان ها هم به حبشه رفته بودند. لذا، مشركين، سخت در آزار پيامبر ص مى كوشيدند. و حضرت يكه و تنها از مكه بعزم طائف براى به يارى طلبيدن قوم ثقيف، حركت فرمود.

پيامبر با سه نفر از بزرگان طائف ملاقات فرمود كه هر سه برادر بودند:

1 - عبد ياليل (بضم دال و فتح لام اول) پسر عمرو بن عمير (بر وزن رجيل).

2 - مسعود.

3 - حبيب.

پس از اينكه حضرت آن ها را به اسلام دعوت فرمود، يكى از آنها گفت: پوشش كعبه را كنده ام! اگر خدا ترا فرستاده باشد.

ديگرى گفت: خـدا ديگر كسـى را نداشت كه ترا فرسـتاده؟! ديگرى گفت: بخدا قسم من هرگز با تو سـخن نمى گويم. زيرا، اگر تو فرسـتادۀ خـدائى، مقام تو بالاتر از اين است كه: من با تو سـخن بگويم؟ و اگر دروغ بخدا بزنى كه سـزاوار نيست من با تو سـخن بگويم! لذا، پيامبر صلى اللّه عليه و آله بـا نوميـدى برخاست و خواهش كرد كه اين مـذاكرات مكتوم بمانـد. زيرا، انتشار اين خبر در مكه موجب تجرى بيشتر اهل مكه مى گرديد. اما برعكس، غلامان خود و مردم سفله را وادار كردند كه به پيامبر صلى اللّه عليه و آله دشنام بدهند و بانگ بزنند و اين سان حضـرت را در ميان گرفتند و كارى كردند كه حضـرت ناچار شد به بسـتان عتبه (بضم عين) بن ربيعه و شيبه (بفتح شين) بن ربيعه پناه ببرد، و اين هر دو در بستان بودند. حضرت توقف فرمود تا مردم متفرق شدند. و حضرت در پناه درخت انگورى نشست و عتبه و شيبه ناظر تمام كار مردم بودنـد. چون حضـرت از دست رجاله ها آرامش يافت، دعائى خواند كه مفاد آن شـكايت بدرگاه پروردگار است و دعاء اين است: «اللهم اليك اشكو...».

دو پسر ربيعه از مشاهدۀ احوال، دلشان برحم آمد و غلامى نصرانى داشتند

بنام عدّاس (بر وزن صرّاف) به او گفتند: يك طبق انگور نزد اين مرد ببر و بگو:

بخورد. عدّاس چنين كرد و حضرت دست برد كه تناول كند، گفت: «بسم اللّه» و تناول فرمود. عدّاس نگاهى بر وى حضرت نمود و عرض كرد: اين كلام، كلام مردم اين بلاد نيست؟! پيامبر صلى اللّه عليه و آله فرمود: اهل كجائى و چه كيشى دارى؟ عرض كرد: من اهل نينوى هستم و كيش نصرانى دارم. حضرت فرمود: تو از شهر مرد صالح «يونس بن متى» هستى. عدّاس گفت: تو از كجا يونس را مى شناسى!؟ فرمود: او برادر من است.

او پيغمبر بود و منهم پيغمبرم.

عدّاس، سر و دو دست و دو پاى حضرت را بوسه باران كرد، پسران ربيعه بهم گفتند كه اين مرد، عدّاس را فاسد كرد. چون عدّاس برگشت به او گفتند: چرا سر و دست و پاى اين مرد را بوسيدى؟ عدّاس گفت: اى آقايان من! در روى زمين كسى بهتر از او نيست، چيزى بمن گفته كه غير از پيامبر، ديگرى آن را نمى داند. گفتند:

خلاصه تو را از دينت برنگرداند، دين تو بهتر از دين او است.

پيامبر صلى اللّه عليه و آله كه از خير مردم ثقيف ناامید شد، از طائف برگشت و عزم مكه كرد. چون به نخله (1) رسيد در دل شب بخواندن نماز شروع فرمود. هفت كس از جن ازآنجا مى گذشتند و قرآن را كه پيامبر صلى اللّه عليه و آله در نماز مى خواند استماع كردند.

چون نماز پيامبر صلى اللّه عليه و آله به پايان رسيد، جنيان رفتند و بقوم خود جريان قرآن را خبر دادند و خود ايمان آوردند. و خدا اين خبر را به پيامبر صلى اللّه عليه و آله داد (شطرى از اين مطلب در سورهٔ احقاف مذكور است و سورهٔ جن تفصيل آن را ذكر كرده).

(سيرهٔ ابن هشام ج 1 و 2 ص 419-422 به ترجمه و خلاصه).

1-5 قُلْ أُوحِيَ ... حَطَباً

استماع جن در نخله، قرآن را از زبان پیامبر (ص)

ای پیـامبر! بگو: بمن وحی شـده است که چنـد کس از جن به قرآن گوش فرادادنـد پس (چون به نزد قوم خود رفتنـد) گفتنـد: البته، ما قرآن عجیبی شنیدیم (قرآنی شنیدیم) که به راه راست راهنمائی می کند. پس ما به آن قرآن ایمان آوردیم و احدی را در الوهیت و عبادت، شریك پروردگارمان قرار نمی دهیم.

و جن بیان کردند که: جلال و عظمت پروردگارمان بلند است. نه زن گرفته است و نه فرزند.

و بیان کردند که: پیشوای نادان ما (ابلیس) بر خدا دروغ می گفته، و حال آنکه ما معتقد بودیم که: انس و جن بر خدا دروغ نمی گویند(1).

و بیان کردنـد که: مردانی از انس پناه می گرفتنـد به مردانی از جن، پس بر سـتمکاری جن افزودند (زیرا می گفتند که: بزرگی ما به مرتبه ای است که آدمیان به ما پناه می جویند).

و بیان کردند که: کفار آدمیان مانند شما جنیان معتقد بودند که خدا احدی را به پیامبری مبعوث نمی کند(2) (در صورتی که اکنون با بعثت پیامبر صلی اللّه علیه و آله و سلّم خلاف آن ظاهر شده است).

و بیان کردند که: ما به (مرز) آسمان نزدیك دست می رسانیدیم و اکنون می یابیم که مرز آسمان نزدیك از پاسبانان سخت و شهابها پر شده است.

و بیان کردند که: پیش از این، در جاهائی می نشـستیم برای گرفتن خبر از آسمان های دور و اکنون هرکه برود خبری استماع کند، شهاب را در کمین خود

1- خود غلط بود آنچه ما پنداشتیم.

2- خود غلط بود آنچه ما پنداشتیم.

می یابد که او را هدف قرار می دهد(1).

و بیان کردند که: نمی دانیم آیا دربارهٔ خاك نشینان (اهل زمین) شرّی خواسته شده یا پروردگارشان خیری دربارهٔ ایشان خواسته است؟ و بیان کردند که: بعضی از ما جنیان، شایستگانند و بعضی از ما شایسته نیستند.

و ما جنیان فرقه های مختلف بوده ایم.

و بیان کردند که: ما معتقدیم به این که با خدا در زمین نمی توانیم ستیزه کنیم و نمی توانیم بوسیلهٔ فرار، با خدا ستیزه کنیم.

و بیان کردند که: ما چون قرآن را که راهنماست شنیدیم به آن ایمان آوردیم و در نتیجه هرکس به پروردگار خود ایمان بیاورد، نه از هیچ کاستی می ترسد و نه از هیچ ستمی.

و بیان کردند که: جمعی از ما مسلمانند و جمعی از ما کج روانند (مشرکانند) و در نتیجه، هرکس اسلام بیاورد خود و مصاحبانش، آهنگ راه راست کرده اند (و به مقصد خواهند رسید) و اما کج روان (مشرکان) هیزم جهنم اند.

سوره الجن (72): آیات 16 تا 28

اشاره

16-28 وَ أَنْ لَوِ ... كُلَّ شَيْ ءٍ عَدَداً

تنگسالی مکه و شئون سنگین پیامبر (ص)

ای پیامبر! بگو: از طرف خدا بمن وحی شده است که اگر مردم مکه بر راه اسلام استقامت کرده بودند (گرفتار خشکسالی و تنگدستی نمی شدند و) از باران فراوان رحمت خود سیرابشان ساخته بودیم تا (آنجا که احتیاجی به مسافرت بنقاط دیگر نداشتند و) در همان شهر روزی را بر ایشان فراخ می ساختیم (2) (و این سختی، نتیجهٔ اعراض از یاد پروردگار است) و هرکس از یاد پروردگار خود اعراض کند، پروردگار، او را به شکنجهٔ سخت در می آورد و گرفتار می سازد.

و نیز بگو: مسجدها را برای خدا ساخته اند و خاص خداست (مسجد -

1- جن در مرز آسمان نزدیك، استراق سمع از آسمان دور می کردند. ولی همین که پیامبر (ص) مبعوث گردید، بکلی از نزدیك شدن به آن مرز، محروم شدند.

الحرام جایگاه بتان نیست) بنابراین، احدی را با خدا در آن مساجد مخوانید(1) (3).

و نیز بگو: چون «عبد اللّه» (یعنی محمّد بندهٔ خدا) برای دعوت به یکتاپرستی یکتنه ایستاد و خدا را به یکتائی می خواند، کافران مکه دست بدست یکدیگر داده و در پی او افتادند تا او را آزار کنند و به طوری ازدحام کردند که همچون موی بین دو شانهٔ شیر، دست بردار از او نبودند و نزدیك بود که از کار دعوت بازش دارند(2).

ای پیامبر! بگو: من پروردگارم را می خوانم و بس. و احدی را با او شریك نمی سازم.

ای پیامبر! (خشکی و تنگسالی را نتیجهٔ اهانت تو به بتان می دانند) تو بگو:

من برای شما نه مالك زیانم و نه مالك سودم.

ای پیامبر! (به تو پیشنهاد می دهند که با بتان کنار بیائی تا به تو پناه بدهند) تو بگو: مرا احدی از عقوبت خدا نمی تواند پناه بدهد و من غیر از خدا پناهگاهی نمی یابم و من وظیفه ای ندارم غیر از تبلیغ از جانب خدا و رسانیدن پیغامهای او و هرکس خدا و رسول خدا را نافرمانی کند، در نتیجه البته، برای اوست آتش جهنم. و اهل جهنم جاودان و همیشه در آن آتش خواهند بود.

(مشرکان که پیامبر را ضعیف و بی یار و مددکار دیده اند و اراذل و اوباش را فراهم آورده بر او هجوم می برند و پولها در این راه خرج می کنند، در حقیقت به جنگ خدا می روند). باشد تا آنچه را که به آنها وعده داده می شود به بینند و چون دیدند، البته، خواهند دانست که کی مددکارش ضعیف تر و در شمارش، کمتر است.

ای پیامبر! (بر سبیل استهزاء، کفار از تاریخ غلبهٔ مسلمانان بر کفار از تو می پرسند) تو در جوابشان بگو: من نمی دانم که آنچه وعده داده می شوید نزدیك است، یا پروردگارم زمان دوری برای آن مقرر می فرماید. خدا دانای نهان است،

1- ب.

2- ب.

پس احدی را بر امور نهانی خاص خود، مطلع نمی سازد، مگر رسولی را که مورد پسند اوست. و خدا نگهبانانی از پیش رو و از پشت سر آن رسول، در می آورد.

(و نه تنها این رسول چنین است، بلکه رسولان عهد پیشین نیز در تحت این انتظامات بوده اند) تا خدا بداند که رسولان پیغام های پروردگارشان را به مردم رسانیده اند.

بااینکه علم خدا به مکنونات و ضمایر رسولان احاطه دارد و خدا شمار هر چیزی را فراگرفته است (و حساب هر چیز را دارد).

«پایان»

ذیول

(1) نخله: أحد وادیین علی لیلة من مکة، یقال لاحدهما: نخلة الشامیة، و للآخر: نخلة الیمانیة. (راجع ذیل سیرة ابن هشام ج 1 و 2 ص 422).

(2) «لنفتنهم» در قاموس چند معنی برای فتنه کرده است که از جمله مال است.

و اما اینکه نوع مفسرین فتنه را بمعنی امتحان و آزمایش گرفته اند، مناسب مقام نیست. ب.

(3) دربارهٔ «مساجد» چند قول است که در تفسیر مجمع البیان نقل شده.

تعلیقه

(1) «پری»

(الف) پری، قسمی از مخلوق خوشگل لطیف است، که از نظر انسان مخفی است و گاهی دیده می شود. مقابل دیو، که مخلوق بدصورت بدهیکل زشت و شریر است که او هم از نظر مخفی است و گاهی ظاهر می شود(1).

ایرانیان قبل از اسلام اعتقاد به پری و دیو داشتند و بعد از اسلام همان اعتقاد را ازاین جهت ادامه دادند که جن عربی دو قسم است: مؤمن و کافر. و جن مؤمن، تأویل

1- پری نهفته رخ و، دیو در کرشمهٔ حسن بسوخت دیده ز حیرت که این چه بوالعجبی است (لسان الغیب).

به پری می شود و کافر به دیو.

مخفی نماند که دیو و پری غیر از فرشته اند. که فرشتگان، پر دارند، و پری و دیو، (پر) ندارند.

در اوستا، پئی ریکا Pairika و در پهلوی پریک Parik است. در کتاب اوستا، پری مخلوق مادهٔ خیلی خوشگل ماوراءالطبیعه است که مردم را بحسن خود فریب می دهد. و در اوستا جادو و پری مکرر با هم ذکر شده اند. مأخذ اشتقاق لفظ از «پر» است بمعنی پریدن و فریب دادن. در سنسکریت هم «پر» بمعنی فریب دادن است.

(ب) پری، روز پیش از روز گذشته که در تکلم پریروز استعمال می شود...

(فرهنگ نظام).

(2) «جن»

جن (بکسر جیم و شد نون) قسمی از مخلوق زمینی لطیف است که می تواند متشکل به اشکال مختلفه شود. اعتقاد به جن از اسلام است و ایرانیان قبل از اسلام اعتقاد به دیو و پری داشتند که در اسلام از اقسام جن محسوب شدند. در اوستا هم جئینی بهمان معنی جن هست. و جن کشته و جن زده هم هست (در عصر زبان اوستا، زبان آریائی ایران و زبان سامی آشور، با هم مخلوط شده بودند و از هم الفاظ گرفتند، چه گاهی آشور بر حصه ای از ایران سلطنت داشته و گاهی ایران بر تمام آشور. و در نتیجه تمدن و زبان آن دو خلط شده (فرهنگ نظام).

بعض از متأخرین جن را بمعنی مخفی و پوشیده گرفته اند و آن را بمعنی (میکرب) گفته اند. زیرا، میکرب هم مخفی و پوشیده است و لیکن می گویم: هر میکربی، پوشیده است و لیکن هر پوشیده ای، میکرب نیست. (و انکار جن بهمان معنی که قرآن فرموده است، از ضعف نفس است. و البته، داستانهای خرافی عوام دربارهٔ جن، مربوط باصل موضوع وجود جن، نیست. زیرا، عرف عوام، دیوانه است).

(محرر این تفسیر).

ص: 112

سورة المزمّل

اشاره

(بضم میم و شـد زاء مفتوح و کسـر میم مشـدد) حجـة التفاسـیر کلمات (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مسـتجمع جمیع صفات کمال است.

کلمات (هو) که مراد خداست به (غیب مطلق) ترجمه شده است.

کشاف:

سورهٔ مزمل مکی.

مشتمل بر: 20 آیه.

285 کلمه.

838 حرف.

(تعداد کلمات و حروف طبق تفسیر تنویر المقباس است)(1)دارای ذیول و تعلیقات.

1- و طبق تفسیر مزبور، سوره مکی است بغیر از آیهٔ: «وَ ذَرْنِي وَ اَلْمُكَذِّبِينَ أُولِي اَلنَّعْمَةِ وَ مَهِّلْهُمْ قَلِيلاً» که مدنی است.

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره المزمل (73): آيات 1 تا 14

اشاره

1-14 يٰا أَيُّهَا اَلْمُزَّمِّلُ ... مَهِيلاً

اوامر خدا به پيامبر (ص)

اى كسوت پيامبرى به بر كرده! شب زنده دار باش مگر بعضـى از شبها كه معذور باشى(1) نيمى از شب را (بيدار باش) يا از نيم كمى بكاه يـا بر نيم چيزى بيفزاى، و در شب، قرآن بخوان با تأنى كامل (و شـمرده). البته، ما على التحقيق فرمان سـنگينى بر تو القاء مى كنيم(2) بى ترديد جهت شب زنده دارى، همان شب زنده دارى كه مراد ماست (1) اين است كه: گوش و چشم و قلب شديدا هم آهنگ تر، و منطق، بـا قلب يـك جهت تر (و حال توجه بيشتر) است (زيرا گوش از شـنيدن و چشم از ديـدن و دل از توجه به كارهاى روزانه، فراغت دارد) و تو البته در روز (با ما نمى توانى خلوت كنى زيرا) به كار دامنه دار تبليغ اشتغال دارى(3).

و اى پيـامبر! (علاوه بر خوانـدن قرآن) اسم پروردگار خود را ياد كن و ازهرجهت پيونـد خود را از خلق بگسل (و يكـدل و يك جهت رو به پروردگـار خود كن همـان كه:) پروردگـار مشـرق و مغرب است. همان غيب مطلق كه معبود شايسـته اى غير از او نيست، و بنابراين، او را كارساز خود بگير. و در برابر گفته هاى كفار دربارهٔ تو از: ساحر، كذاب، شاعر، مجنون، مسـحور و كاهن، صبر كن و از كافران فاصله بگير (و آنها را ترك كن) فاصـله اى زيبا (از رفتار زشـتشان نزد هيچ كس شكايت مكن، و در پى انتقام از آنان مباش، و در مكالمه و مقابله با آنان خوشرفتارى كن، و از پند و

1- تفسير مجمع البيان.

2- مراد، فرمـان انتخـاب پيامبر به «مقام محمود» است (سورهٔ بنى اسـرائيل ديـده شود). و آن رياست فائقه بر خلق اولين و آخرين است. (محرر اين تفسير).

3- با يار كجا نشيند آن كو انديشهٔ خاص و عام دارد (لسان الغيب).

اندرز آنان قصور مکن، و در راهنمائی ایشان کوشا باش، و نقاط ضعف پرستش آنها را روشن کن، و با استدلال، مراتب یکتاپرستی را برای آنها بیان ساز) و آنها را که (سر لجاج و عناد دارند و) قرآن را تکذیب می کنند، همان صاحبان نعمت (نعمتی که ما به آنها داده ایم و از آن سوءاستفاده می کنند)، سروکارشان را با من بگذار و اندکی ایشان را مهلت بده (من به حسابشان می رسم) البته نزد ماست قیدهای گران و آتش دوزخ و طعام گلوگیر و شکنجهٔ دردناك (از مارها و کژدمها. و خدا داناست که عذابهای دیگر چه خواهد بود) - (این کیفرها داده می شود) در روزی که: زمین و کوهها به لرزه درمی آید، و کوهها بصورت تل ریگ روان پراکنده خواهد شد.

سوره المزمل (73): آیات 15 تا 19

اشاره

15-19 إِنَّا أَرْسَلْنٰا ... سَبِيلاً

خطاب الهی به مردم

ای کفار قریش! (ای مردم جهان!) البته ما بسوی شما رسولی (و پیکی) فرستادیم که در حضور خدا بر شما گواهی دهنده است (که کدام کس او را پذیرفته و کدام کس از او، رخ بر تافته، پیکی که حقانیت او مشهود است و ابهامی در کار او نیست.

و اعزام پیك از طرف ما سابقه دار است) همان طور که بسوی فرعون رسولی فرستادیم و چون فرعون (پادشاه مقتدر مصر) آن رسول را نافرمانی کرد (و از پیروی او سرباززد) ما صرف نظر نکردیم و با شدت او را گرفتیم (و در دریای سرخ، غرقش کردیم)(1) پس شما اگر راه کفر را پیش بگیرید، چگونه پرهیز می کنید از روزی که: کودکان را از شدت اهوال بصورت پیران درمی آورد؟! در آن روز رشتهٔ آسمان گسیخته و شکافته می شود و وعدهٔ خدا شدنی است (و تخلف بردار نیست). البته، این توصیفات پند است،

1- تشبیه محمد (ص) به موسی (ع) اشاره است به سفر تثنیهٔ توراة که در سورهٔ حاقه ذکر شد، و تعریض است به یهود که با نص توراة، از ایمان به محمد (ص) پیامبر خدا کوتاهی کردند. و اگر یهود، بدستور توراة در ایمان پیشقدم شده بودند، کفار قریش هم اسلام می آوردند و یا اقلا ابر تیرهٔ مزاحمتشان متجاوز از سیزده سال خورشید وجود پیامبر (ص) را در میان نمی گرفت.

پس هرکس بخواهـد به خدا راه پیدا کند، راه باز است (و هرکس نخواهد، بسوء اختیار خود کوتاهی کرده است و عقوبت دامنگیر او خواهد شد).

سوره المزمل (73): آیه 20

اشاره

20 إِنَّ رَبَّكَ ... رَحِيمٌ

خطاب الهی باصحاب پیامبر (ص)

(ای پیامبر!) البته، پروردگار تو می داند که تو شب زنده داری، قریب به دو سوم از شب و (گاهی) نیمی از شب و (گاهی) یك سوم از شـب و (نیز) طایفه ئی از اصحاب که با تو هستند (به این گونه شب زنده داری می کنند و قرآن می خوانند و ذکر خدا می گویند) و خدا که شب و روز را عیار می گیرد (گاه شب را کوتاه می کنـد و روز را بلنـد، و گاه شب را بلند می سازد و روز را کوتاه) می داند که شـما اصـحاب پیامبر صلی اللّه علیه و آله توانائی شب زنده داری ندارید (و پابه پای پیامبر نمی توانید سـلوك کنید). در نتیجه، خدا بشما رحمت آورده (و بر شما اصـحاب، تکلیف نکرده است) پس شما آنچه را که برایتان آسان است، قرآن بخوانید، خدا داناست که بهری از شما بیماران خواهید بود، و بهری برای طلب روزی، در زمین بسـفر می رونـد، و بهری در راه خـدا به میـدان جنـگ رفته کارزار می کننـد، پس (چون طاقت انجام این دسـتور را ندارید، این ریاضت را برای پیامبر صـلی اللّه علیه و آله بگذارید) شـما، آن قدر که برایتان آسان باشد (و زحمتتان نباشد) شبانه از قرآن بخوانیـد و نماز را به پابدارید و زکاة را بپردازید و وامی نیکو به خدا وام بدهید(1) و آنچه از عمل خیر بسود خودتان به پیش می فرستید (2) نزد خـدا، همان غیب مطلق اندوخته می کنید(2) و آن خیر را می یابیـد در حـالی که مزدش بزرگـتر از خود خیر است. و از قصور و تقصیرات خود بدرگاه خدا آمرزش بطلبید (3) زیرا البته خدا آمرزگار و مهربان است.

«پایان»

1- سورهٔ معارج را به بینید.

2- از محرر این تفسیر است.

ذیول

(1) این شب زنده داری برای خواندن قرآن است، چنانکه ابو مسلم اصفهانی در تفسیر آیهٔ «فَاقْرَؤُا ما تَیَسَّرَ مِنَ اَلْقُرْآنِ» از همین سوره، گفته است. (تفسیر مجمع البیان).

(2)

برگ عیشی، به گور خویش فرست *** کس نیارد ز پس، تو پیش فرست

(3) بنده همان به که ز تقصیر خویش *** عذر بدرگاه خدا آورد

ورنه سزاوار خداوندیش *** کس نتواند که به جاآورد

(افصح المتکلمین شیرازی).

تعلیقات

اشاره

خواند مزّمّل نبی را زین سبب *** که برون آ از گلیم ای بو الهرب

سر مکش اندر گلیم و رو مپوش *** که جهان جسمیست سرگردان، تو هوش

هین «قم اللیل» که شمعی ای همام *** شمع، دائم شب بود اندر قیام

بی فروغت روز روشن هم شب است *** بی پناهت، شیر اسیر ارنب است(1)

باش کشتیبان در این بحر صفا *** که تو نوح ثانیی ای مصطفی

(رومی - دفتر چهارم مثنوی).

مزمل و مدثر

1 - در لغت می نویسد: (تزمل و ازمل و ازدمل بثوبه: تلفف) یعنی خود را در جامهٔ خویشتن پیچید. و در شرح قاموس می نویسد: تزمل از باب تفعل (بشد عین) یعنی پیچیده شد(2) مثل ازمل از باب تفعل که اصل آن تزمل بوده است، تاء را قلب به زای کرده اند از برای قرب مخارج و از برای تعذر ابتداء بسا کن، در اول آن

1- ارنب بر وزن جعفر یعنی خرگوش.

2- «پیچید» صحیح است. ب.

همزه آورده اند. چنانکه ز محشری و قاضی بیضاوی و از هری گفته اند. و مثل افعلل که مصنف گفته، غلط کرده، بلکه افعل بشد فاء باید که از باب تفعل است (ه).

2 – مدثر: در منجد می نویسد: «اصلها متدثر، ادغمت التاء فی الدال» نیز «تدثر و ادثرت بالثوب: اشتمل و تلفف به فهو و متدثر و مدثر» در شرح قاموس می نویسد:

تدثر بالثوب از باب تفعل یعنی خود را پیچید در جامه.

3 – محرر این تفسیر می نویسد: مراد از هر دو لقب: «مزمل» و «مدثر»، که خدا به پیامبر صلی اللّه علیه و آله و سلّم فرموده، تذکر حالت مراقبهٔ آن حضرت است (مراقبه: بضم میم و راء الفی و فتح قاف و باء مفتوح و هاء آخر است). در لغت می نویسد: «راقبه، حرسه. راقب اللّه فی امره: خافه».

(مراقب یعنی نگهبان و مراقبه که مصدر است یعنی به حالت نگهبان بودن).

(نگهبانی برای رسیدن پیامی از دوست و یا کشف اسرار و یا دیدار مناظر است.

محرر این تفسیر).

در دیباچهٔ گلستان افصح المتکلمین شیرازی چنین نوشته شده: «یکی از صاحب – دلان سر به جیب(1) مراقبه (مراقبت) فروبرده بود و در بحر مکاشفه (مکاشفت) مستغرق گشته، حالی که از آن حالت بازآمد، یکی از دوستان بطریق انبساط گفت:

ازین بوستان که بودی ما را چه تحفه ای کرامت آوردی؟ گفتا: بخاطر داشتم که چون به درخت گل رسم دامنی پر کنم، هدیهٔ اصحاب را، چون برسیدم بوی گلم چنان مست کرد که دامنم از دست برفت (ه).

محرر این تفسیر معتقد است که: سورهٔ مزمل قبلا نازل شده و پس از مدتی سورهٔ مدثر نازل گردیده، که امر به دعوت صادر شده است. و تمام آیات سورهٔ مدثر هم یك مرتبه نازل نشده است.

1- جیب: بفتح جیم یعنی گریبان.

سورة المدّثّر

اشاره

(مدثر بر وزن مزمل) حجة التفاسير كلمات (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جميع صفات كمال است.

كلمات (هو) كه مراد خداست به (غيب مطلق) ترجمه شده است.

كشاف:

سورة مدثر مكى.

مشتمل بر: 55 آيه.

255 كلمه.

1010 حرف.

(تعداد كلمات و حروف طبق تفسير تنوير المقباس است) داراى ذيول.

ص: 119

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره المدثر (74): آيات 1 تا 7

اشاره

1-7 يٰا أَيُّهَا اَلْمُدَّثِّرُ ... فَاصْبِرْ

فرمانهاى خدا به پيامبر (ص)

اى خلعت نبوت ببر كرده! به پاخيز، پس نافرمانان را بيم ده (خفتگانى را كه به خواب نوشين غفلت و نافرمانى خدا فرورفته اند. براى كوچ بيدار كن. و ايشان را از حركت كاروان بشريت و انسانيت و تنها ماندن خفتگان بترسان) و پروردگار خود را پس (از اين) به بزرگى ياد كن(1) و جامه هاى خود را من بعد كوتاه كن (كه برسم اشراف عرب به زمين نكشد و آلوده نگردد).

و از پليدى، پس از اين دورى گزين (و فاصله گير) و (در خدمات خود به عالم انسانيت) بر كس منت مگذار چه آنكه وارد عالم كثرت مى شوى (زيرا اگر بر كسى منت گذاردى چشم يكتا بين تو، دو بين مى شود، يك چشمت به ماست و يك چشمت به ديگرى. و در نتيجه چشم يكتا بين تو از مرز يكتاپرستى وارد عالم كثرت و دوبينى مى گردد در هر كار خدا را منظور داشته باش و بس و چيز ديگرى را در مدّ نظر مياور)(2) و (از اين) پس براى پروردگارت (نه براى غير او، در اداء رسالت و تحمل آزار مردم و انواع رنجها و مجاهدات) صابر باش.

سوره المدثر (74): آيات 8 تا 10

اشاره

8-10 فَإِذٰا ... يَسِيرٍ

روز دميدن در ناقور، روزى دشوار است

بارى، وقتى كه در ناقور (يعنى در صور) دميده شود (قيامت به پاگردد) پس

1- و بگو: «اللّه اكبر» يعنى خدا از توصيف، بزرگتر است. اى برتر از خيال و قياس و گمان و وهم و ز هرچه گفته اند و شنيديم و خوانده ايم مجلس تمام گشت و به آخر رسيد عمر ما همچنان در اول وصف تو مانده ايم (افصح المتكلمين شيرازى).

2- . ب.

آن روز، همان روز، روزی است که: بر همه دشوار است. بر کافران آسان نیست (و لیکن بر مؤمنان آسان می گردد(1).

سوره المدثر (74): آیات 11 تا 25

اشاره

11-25 ذَرْنِي ... قَوْلُ اَلْبَشَرِ

سرگذشت ولید بن مغیرهٔ مخزومی و ولید صفتان

[ولید از پیامبر صلی اللّه علیه و آله فواتح سورهٔ «حم مؤمن» را شنید و موی بر اندام او راست شد. به میان قوم برآمده و گفت: به خدا قسم! کلامی از محمّد شنیدم که سخن انس و جن نیست و مر آن را حلاوتی و برآن زیبائی و بهجتی است. صدرش سیرکننده و ذیلش سیراب سازنده است. و این کلام غالب است و مغلوب نمی گردد.

قریش قسم یاد کردند که ولید اسلام آورده، و قسم یاد کردند که از اسلام او همهٔ قریش اسلام خواهند آورد. به ولید «ریحانهٔ قریش» می گفتند. ابو جهل گفت: من این کار را کفایت می کنم. آنگاه رفت و غمناك پهلوی ولید نشست.

ولید گفت: ای برادرزاده! چرا غمگینی؟ أبو جهل گفت: قریش می گویند: ولید پیر و خرف شده که سخنان محمّد را تحسین کرده است.

ولید برخاست و با ابو جهل به مجلس قریش آمد و اظهار داشت: شما آیا معتقدید که محمّد جن زده است؟ آیا دیده اید حالت خناقی که جن زدگان پیدا می کنند، پیدا کرده باشد؟ گفتند: «اللهم لا»(2). آیا معتقدید که کاهن است؟ آیا کار کهانت از او دیده اید؟ گفتند: «اللهم لا». آیا معتقدید که شاعر است؟ آیا هیچگاه دیده اید شعری سروده باشد؟ گفتند: «اللهم لا» آیا معتقدید که دروغگو است»؟ آیا هیچگاه دروغی از او شنیده اید؟ گفتند: «اللهم لا»، و قبل از ادعاء نبوت، از صدقش به «صادق امین» نامیده می شد. گفتند: پس موضوع چیست؟ ولید با خود فکر کرد و به اطراف نظر افکند و رو ترش کرد و گفت: محمّد ساحر است و بس. مگر ندیده اید که بین مرد و زنش و مرد و فرزندانش و مرد و دوستانش جدائی

1- . ب.

2- خدا شاهد است که: نه.

می افکند (همه را بهم ریخته است) پس او ساحر است و آنچه را می گوید، سحری است مؤثر(1). لذا خدا فرمود: ای پیامبر!] مرا بگذار با کسی که او را تنها (فاقد مال و اولاد و انصار و اعوان) آفریدم و مال فراوان (در ما بین مکه و طایف از: املاك مزروعی و قنوات و مال التجاره و شتران و اسبان و گوسفندان و کنیزان و غلامان) به او دادم و پسرانی که همه وقت پیش چشمانش بودند به او دادم، و اسباب جاه و ثروت و مرجعیت قریش را بنحو کامل برای او آماده کردم و باز هم طمع دارد که (بر جاه و ثروت و بر فرزندانش) بیفزایم. دیگر نمی افزایم. زیرا با آیات ما بدون تردید عناد ورزید (از یکتاپرستی و از پذیرفتن پیامبر ما و قرآن ما سرباززد) البته، او را به تحمل بالا رفتن بر گردنهٔ مشقات مجبورش می سازم (و آسایش و راحتی را از او سلب می کنم).

زیرا البته، او فکر کرد که دربارهٔ محمّد و قرآن چه طعنه ای بزند و بر آورد کرد (گفت:

کلام جن زده و کاهن و شاعر و دروغگو نیست) پس کشته باد ولید، چه خوب برآورد کرد، باز کشته باد ولید، چه خوب برآورد کرد(2). باز در کار قرآن نگریست سپس رو ترش کرد و پیشانی درهم کشید (مانند انسان بسیار متفکر)، ازآن پس به حق پشت کرد و خود را بزرگ (و مغز متفکر قریش) نشان داد. پس گفت: قرآن فقط سحری است که از ساحران آموخته می شود. قرآن فقط کلام بشر است.

سوره المدثر (74): آیات 26 تا 30

اشاره

26-30 سَأُصْلِيهِ ... عَشَرَ

سرنوشت ولید

(مزهٔ عناد و پشت کردن به حق و بزرگی فروختن ولید را به او خواهم چشانید) البته، او را در سقر(3) می افکنم. و ای پیامبر! چه خوب می دانی تو که سقر چیست.

1- به ترجمه از تفسیر مجمع البیان.

2- این جمله ها را مفسرین بعنوان مذمت تلقی کرده اند، و ما بعنوان مدح تلقی کرده ایم. و دلیل ما این است که: آراء اولیهٔ او درست بوده و رأی اخیر او نادرست است (و این کلام در عرب، هم در مدح و استحسان به کارمی رود و هم در مذمت).

3- سقر، بفتح سین و قاف مفتوح است.

سقر، (ازیك طرف می سوزاند و) چیزی باقی نمی گذارد (و ازیك طرف، آن سوخته را زنده می سازد) و وانمی گذارد (و بهمین ترتیب ادامه می دهد) دیدن سقر موی بشر را سفید می کند(1). بر سقر نوزده فرشته موکل است.

سوره المدثر (74): آیه 31

اشاره

31 و ما جعلنا ... لِلْبَشَرِ

عدد موکلان سقر

(ابو جهل که از تعداد موکلان سقر با خبر شد، گفت: ای قریش! موکلان سقر نوزده نفرند و شما لشکری از شجاعانید. آیا هر ده نفر مردتان یکی از خازنان سـقر را نمی تواند دفع کند؟ یکی از پهلوانان مکه گفت: من ده تا از آنها را بدست راست و نه تا را بدست چپ می گیرم و به سلامت می گـذریم و به بهشت وارد می شویم (1) آیه آمد که:) و موکلان سـقر را غیر از فرشـتگان، قرار نداده ایم (و فرشتگان، قوی ترین خلق انـد و کفار غفلت دارنـد از اینکه فرشـتگان بقـدری نیرومندند که چهار شـهر قوم لوط را از جا کندند و واژگون کرده پرتاب نمودند) و شمـاره هـای موکلان سـقر را نوزده تا قرار نـدادیم مگر برای فتنه در حق کافران (چوب در سوراخ زنبور کردیم که کفر درونی خود را بیرون بریزنـد. زیرا، گفتنـد: این عـدد کم چگونه کفار خلق اولین و آخرین را اداره می کند!) و تا اهل کتاب (معاصـر پیامبر) یقین کنند (که قرآن کتاب الهی است. زیرا، اهل کتاب اجمالا از نیروی فرشـتگان که در کتابهای خود خوانـده اند آگاهند) و تا ایمان نومسـلمانان افزایش یابد (زیرا، از نیروی فرشتگان اطلاع حاصل می کنند) و تا شك نیارند اهل کتاب و مسلمانان (که بعد از عصر پیامبر بوجود می آیند، زیرا، اولا: قدرت فرشـتگان برای آنها توضیح و تشریح شده است و ثانیا: آنان با مشاهدهٔ حرکت کردن چند هزار نفر در کشتی با یك ناخدا و در قطار با یك رانـنده و در هواپیما با یك خلبان، بر کمی فرشـتگان موکل بر سـقر، ایراد نخواهند کرد) و تا کسانی که در دلهاشان بیماری شكّ و نفاق است و کافران (که این دو دسته بعد از نزول

1- ب.

این سوره تا قیام قیامت پیدا می شوند) بگویند: خدا از بیان این عدد چه مرادی داشته است؟(1) با بیان همین نکات(2) خدا هرکس را که بخواهد گمراه می کند (در اثر سوء اختیار آن کس) و هرکس را که بخواهد راهنمائی می کند (در اثر حسن اختیار آن کس)(3).

ای پیامبر! (ابو جهل می گوید: ای گروه قریش! حالا محمّد نوزده یار و مددکار بیش ندارد، ولی) لشکرهای پروردگارت را غیر از خود پروردگار (یعنی همان غیب مطلق) هیچ کس نمی داند (و شمار نمی تواند) (2) و بیان شمار موکلان سقر فقط برای تذکر بشر است (تا از غضب الهی بترسند و از نافرمانی خدا بپرهیزند).

سوره المدثر (74): آیات 32 تا 47

اشاره

32-47 كَلاّ ... اَلْيَقِينُ

توصیف سقر و احوال اهل سقر

(کافران، سقر را افسانه می پندارند، ولی) آن طور نیست که کافران می گویند.

قسم به ماه (که محاق ماه، رمز محاق این عالم است) و قسم به شب آنگاه که سپری شود (که زوال تاریکی، رمز زوال پرده هائی است که روی حقایق این عالم کشیده شده است) و قسم به بامداد، آنگاه که افق را روشن کند (که ظهور نور، رمز کشف حقایق در عالم آخرت است) که البته سقر یکی از دوزخهای بزرگ (و نهایت هولناك) است (3). سقر را برای بشر، بیم کننده قرار دادیم. برای هرکس که بخواهد قدم پیش بگذارد (و ایمان بیاورد) و هرکه بخواهد قدم بعقب بکشد (و کفر پیشه کند) - (برای هرکس که بخواهد وارد آن شود و هرکه بخواهد از آن فاصله بگیرد).

هرکس در گرو عملی است که در دار دنیا انجام داده (و گرفتار و محبوس است

1- تفکیك آیات و حل آنها که بر جملهٔ مفسران مشکل شده است، از محرر این تفسیر است.

2- چون حروف بسم اللّه الرحمن الرحیم نوزده تاست، منکر آن گرفتار نوزده فرشتهٔ موکل بر سقر می شود. ب.

3- محرر این تفسیر.

و آزادی نـدارد) مگر اصـحاب یمین (یعنی آنان که نامه های اعمالشان بدست راسـتشان داده شده است که آنان آزادند) و اینان در بهشـتها (4) هستند و چون از ارتفاعات بهشت، مجرمان را مشاهده می کنند، می پرسند که: چه عملی شما را به سقر کشانید؟ اهل سقر در جواب می گویند: سـبب آن بود که: ما از نمازگزاران نبودیم و مسـکین را اطعام نمی کردیم و ما با آنها که در گرداب (و مرداب) امور باطل فرومی رفتنـد همکاری می کردیم و در آن گرداب (و مرداب) فرومی رفتیم و روز جزاء را دروغ می شـمردیم (و باور نمی داشتیم) تا آنکه در همین احوال مرگ ما فرارسید.

سوره المدثر (74): آیات 48 تا 51

اشاره

48-51 فَمٰا تَنْفَعُهُمْ ... قَسْوَرَةٍ

گورخران فراری از شیران

ای پیـامبر! شـفاعت شـفیعان، برای اصـحاب سـقر هیـچ سودی نـدارد (و از طرفی کیست که مبادرت به شـفاعت کنـد) پس کافران با این گرفتاریهای سـخت که در پیش دارند، چرا از قرآن رخ تافته اند؟ و چنان رخ تافته اند که پنداری آنان گورخرانی هستند که از مشاهدهٔ شیر، پا به فرار گذارده اند!

سوره المدثر (74): آیات 52 تا 56

اشاره

52-56 بَلْ ... یَشٰاءَ اَللّٰهُ

بهانه جوئی کافران و ریشهٔ بهانه جوئی آنان

(کافران به پیامبر صـلی اللّه علیه و آله و سـلّم گفتند که: اگر می خواهی به تو ایمان بیاوریم باید نامهٔ خاص، از خدا به فلان و فلان برسد که در آن نامه ها نوشته باشد که: ما تو را پیروی کنیم.

آیه آمد که: ای پیامبر! اینها بهانه جوئی می کنند و به آمدن نامه برای فلان و فلان اکتفاء نمی کنند) بلکه هر شخصی از ایشان می خواهد که از طرف خدا نامه های جداگانه برای او داده شود. این طور نخواهد شد. اگر چنین شود باز هم ایمان نمی آورند. بلکه ریشهٔ این بهانه جوئیها این است که: از آخرت نمی ترسـند (و درخواستشان محض عناد است). چنین نخواهد شد. (خدا نامه برای افراد نمی فرستد و خدا قرآن را فرسـتاده است و) البته قرآن، تـذکره است. پس هرکس می خواهـد از آن یاد کنـد (و هرکس نمی خواهد از آن یاد نکند) و لیکن این کافران سرسخت

لجوج و عنود از قرآن یاد نمی کننـد، مگر اینکه: خـدا بخواهـد (یعنی آنها را مجبور کند. ولی مبنای این عالم بر اختیار است و جبر در کار نیست).

تتمهٔ 56 هُوَ أَهْلُ اَلتَّقْوىٰ وَ أَهْلُ اَلْمَغْفِرَةِ

خلاصهٔ کلام

خدا (همان غیب مطلق) سزاوار است که از مخالفت او بپرهیزند و خدا (همان غیب مطلق) سزاوار آنست که از قصور و تقصیر پرهیزکاران در گذرد.

«پایان»

ذیول

ذیول(1) و اخرج عن السـدی قال: لما نزلت «علیها تسـعة عشـر» قال رجل من قریش یدعی ابا الاشد یا معشـر قریش: لا یهولنکم التسـعة عشـر، انا ادفع عنکم بمنکبی الایمن عشـرة و بمنکبی الایسر التسعة، فانزل اللّه: «وَ مٰا جَعَلْنٰا أَصْحٰابَ اَلنّٰارِ إِلاّٰ مَلاٰئِکَةً» - الآیة (کتاب لباب النقول فی اسباب النزول - تألیف جلال الدین عبد الرحمن بن ابی بکر السیوطی المتوفی سنة 911).

ابو الاسد الجمحی (تفسیر مجمع البیان فی سورة المدثر).

ابو الاسـد (شد. خ ل) بن کلدة(1) و هو رجـل من جمـح کان قویا شدیـد الخلق بحیث یجلس علی أدیم عکاظی فتجرّه العشـرة من تحته فینقطع و لا یبرح من مکانه.

عن الکلبی (تفسیر مجمع البیان فی سورة البلد).

ابو الاسود بن اسید بن کلدة الجمحی (تفسیر روح البیان فی سورة المدثر).

و ابو الاشدّ (بشد الدال) اسمه سنان بن خالد بن الاشدّ من الابطال. و آخر محدث یکنی بابی الاشد او هو بالسین (قاموس).

اقول: (راجع تفسیرنا هذا فی سورة الصافات).

(2) برای نمونه به لشکرهای ذیل توجه شود:

1- کلدة: بفتح کاف و نیز بفتح لام است (شرح قاموس).

در حدود 15000 قسم جانور تك سلولی تاکنون شناخته شده که عموما اندازهٔ بسیار کوچك دارند، به طوری که از چند میکرون بزرگتر نیستند ولی بعضی ها بالنسبه بزرگ می باشند... (بیولوژی برای همه ص 39 تألیف دکتر محمود بهزاد).

اگر دومیلیارد Milliard مولکول(1) آب را بدنبال هم در امتداد یك خط مستقیم قرار دهند درازی همهٔ آن ها یك میلیمتر می شود و روی این اصل اگر بخواهند تعداد مولکولهائی را که در یك قطرهٔ آب موجود است شماره کنند، اگر در هر دقیقه 300 مولکول بشمارند، چندین میلیارد سال طول می کشد. (بیولوژی برای همه ص 74).

ذرات گرد بدون دانه (داخل خون) که از دو طرف فرورفتگی دارند «گلبول قرمز» نام دارند، و ذرات دارای دانه را «گلبول سفید» می گویند. تعداد گلبولهای قرمز در هر قطره خون صدمیلیون Million است (بیولوژی برای همه ص 24).

(3) دوزخ ها را ابن عباس چنین شمرده:

جهنم، سقر (بفتح سین و قاف مفتوح)، لظی (بفتح لام و بظاء الفی)، حطمه (بضم حاء و فتح طاء و میم مفتوح)، سعیر (بر وزن شدید)، جحیم (بر وزن شدید)، هاویه (بر وزن شاکیه).

در تفسیر تنویر المقباس در سورهٔ مدثر به خلاصه می نویسد: سقر باب من ابواب النار منها جهنم و سقر و لظی و الحطمة و السعیر و الجحیم و الهاویة.

(4) بهشت ها را ابن عباس چنین شمرده(2):

جنة الفردوس، عدن (بسکون دال)، جنة النعیم، دار الخلد (بضم خاء و سکون لام)، جنة المأوی، دار السلام، علیین.

قال ابن عباس (رضی اللّه عنه): انما قال «جنات» بلفظ الجمع لکون الجنان سبعا...

(کتاب مفردات راغب ص 97).

1- کوچك ترین جزء هر مادهٔ مرکب را که خاصیت اصلی خود را حفظ کرده باشد (مولکول) می گویند (بیولوژی برای همه ص 60).
2- بهشت، هشت در دارد.

الصورة

ص: 128

سورة القيمة

اشاره

(قیامت: رستاخیز) (1) حجة التفاسیر کشاف:

سورهٔ قیامه (قیامت) مکی.

مشتمل بر: 40 آیه.

99 کلمه.

652 حرف.

(تعداد کلمات و حروف طبق تفسیر تنویر المقباس است) دارای حواشی و ذیول.

ص: 129

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره القيامة (75): آيات 1 تا 4

مقدّمه

عديّ بن ربيعه(1) از پيامبر صلى اللّه عليه و آله دربارهٔ قيامت سؤال كرد و پس از شنيدن جواب از پيامبر صلى اللّه عليه و آله گفت كه: اگر آن روز را معاينه به بينم باور نمى كنم. چگونه ممكن است استخوان هاى متفرقه با هم مجتمع شود؟! آيه آمد كه: لاٰ أُقْسِمُ ...).

1-4 لاٰ أُقْسِمُ ... بَنٰانَهُ

انكار عدى از قيامت و رد بر او

آن طور نيست (كه عدى گمان كرده) قسم به جا مى آورم(2) به روز قيامت (كه قيامت راست است) و (با برهان مى گويم:) آن طور نيست (كه عدى گمان كرده) قسم به جا مى آورم به حسن ملامتگر (كه قيامت راست است) [اين حس ملامتگر شعله اى است كه از كانون عدل الهى افروخته شده است و اين حس در نهاد تمام افراد بشر با شدت و ضعف موجود است كه صاحب خود را كه بد كرده در مواقع تنهائى ملامت و سرزنش مى كند. و اين حس، همان است كه بنام «وجدان»(3) شهرت دارد و همين وجدان حكم مى كند كه اين جهان، روز بازخواستى «قيامتى» در پى دارد. و اگر اين حس ملامتگر بنام «وجدان» در آدمى سركوب شده و در خواب رفته باشد، در قيامت بيدار

1- (عدى بن ربيعه) تفاسير تنوير المقباس و بيضاوى و كاشفى. و (عدى بن ابى ربيعه) تفسير روح البيان. و عدى بر وزن شريف است.

2- قسم مى خورم و قسم ياد مى كنم، بد تعبيرى است دربارهٔ خداى (عز و جل) كه در ترجمه هاى قرآن كريم به كار برده اند. پس از مدتى فكر بنظر محرر اين تفسير چنين رسيد كه: بجاى آنها «قسم به جامى آورم» ترجمه شود.

3- الوجدان (بكسر الواو) مص. و فى عرف بعضهم، هو النفس و قواها الباطنة (منجد).

می شود و صاحب خود را که کفر پیشه کرده است ملامت و سرزنش می کند(1).][(2).

آیا انسان (یعنی عدی) چنین می پندارد که (چون مرد و استخوانش پوسید و ریزه های آن با ذرات خاك در آمیخت، محال است که: با هم یك جا جمع شود و پیوسته گردد. و) ما استخوان های او را جمع نمی (توانیم) کنیم(3) ! آری (می توانیم جمع کنیم و) توانائیم بر اینکه هموار کنیم سر انگشتان او را (2) (که اکنون با همین سر انگشتان، استخوان های پوسیده را در محضر پیامبر صلی اللّه علیه و آله می ساید و با سر انگشت اشاره می کند و سر انگشتان خود را به چپ و راست حرکت می دهد)(4).

سوره القیامة (75): آیات 4 تا 19

اشاره

5-19 بَلْ ... بَیَانَهُ

سبب انکار قیامت

انسان (یعنی عدی که قیامت را انکار می کند، سببش ابهام این مسئله و عدم وضوح دلائل قدرت الهی نیست) بلکه (سببش این است که:) او می خواهد در (زمان حال و) آینده به فجور (و معصیت و بی باکی و فسق) خود ادامه دهد (زیرا، فکر قیامت و ترس از روز حساب عیش او را کدر و تیره می سازد و در لذات و کامرانیش خلل می اندازد. لذا، آن روز را انکار می کند و از جمله: از روی استهزاء) می پرسد (اگر) روز قیامت (راست است) کی فرامی رسد؟ (و تاریخ سال و ماه و روز وقوع آن چیست؟).

پس (ای پیامبر! در جوابش بگو:) چون چشم خیره شود، و ماه تیره گردد، (به علت تیرگی آفتاب) و آفتاب و ماه جمع آوری گردد (و در یك جا افکنده شود)

1- گاهی شخص که تنها می شود از خود تمجید و تحسین می کند و با خویشتن می گوید: «عجب کاری کردم» یا «چه خوب کاری کردم». و گاهی خود را سرزنش می کند و با خویش می گوید: «بدکاری کردم». و چون در این سوره روی سخن با منکر قیامت است جنبهٔ ملامتش یادآوری شده (محرر این تفسیر).

2- این تحقیق خاص محرر این تفسیر است.

3- تفسیر تنویر المقباس.

4- بین الهلالین خاص محرر این تفسیر است.

همین انسان (یعنی عدی که امروز می گوید: روز قیامت کی به پامی شود؟ در آن روز) می گوید: گریزگاه کجاست؟ اما چنین امری امکان پـذیر نیست. زیرا، هیـچ پناهی نیست، آن روز قرارگاه بحضور پروردگار تو است، انسان (یعنی عـدی) در آن روز باعمالی که پیش فرسـتاده است و سـنتهای بدی که پس از خود باقی گذاشـته است(1)خبر داده می شود، بلکه انسـان (یعنی عـدی قبل از اسـتحضار از اعمالش در قیامت) بر حال خود بیناست و اگرچه پرده ها بر عمل خود بیفکند و عذرها بتراشد.

(در آن وقت که عدی نامهٔ سـیاه خود را می خواند از روی خجلت و شـرمساری، جسته گریخته و با شتاب و عجله می خواند و ما به او می گوئیم: نامهٔ عملت را تند تند مخوان) زبانت را بشـتاب مجنبان و شمرده بخوان (تا يك يك را مورد بررسی قرار بدهیم). البته، بر ماست گرد آوردن اوراق نامـهٔ اعمال، و بر ماست خوانـدن آن. پس چون هر ورقی را خواندیم، بعد تو در خواندن، آن را بازگو کن، باز (اگر با خود گوئی که: منکر می شوم) البته بر عهدهٔ ماست که آن را بر تو مدلل و واضح کنیم(2).

سوره القيامة (75): آيات 20 تا 25

اشاره

20-25 كَلاّٰ بَلْ ... فٰاقِرَةٌ

سبب دیگر انکار قیامت

(ای عدی و عدی صـفتان) نه چنین است (که وجدان شما بقیام قیامت حکم نکند) بلکه (انکار قیامت برای اینست که: غرق امور دنیا شده ایـد، چون دنیا نقـد است و بزودی حاصل می شود. لذا، آن) نقد را دوست می دارید و آخرت را (که رسـیدن به آن را دور و نسـیئه(3) می پندارید) وامی گذارید (و لیکن همین نقد، با شتاب می رود و همان آخرت فرامی رسد و در روز قیامت) روهائی تروتازه (و غرق بهجت و

1- تفسیر بیضاوی در یکی از وجوه.

2- تفسیر مجمع البیان بنقل از بلخی.

3- نسیئه بر وزن شریفه به معنی تأخیر، خریدوفروش چیزی بوعده که وجه آن بعد داده شود. در فارسی نسیه تلفظ می شود.

سرور بی اندازه) بسوی پروردگار خود ناظر است(1) و روهائی ترش (و پریشان و بی رونق) است که: معتقد است بلای شکنندهٔ مهره های پشتش بر سر او فروخواهد آمد.

سوره القیامة (75): آیات 26 تا 35

اشاره

26-35 كَلاّٰ ... فَأَوْلىٰ

آخرت دور نیست

نه چنین است (که عـدی آخرت را دور می دانـد. زیرا، مرگ، آسـتانهٔ قیـامت است و مرگ بانسان نزدیك است. مردن هرکس در حق او قیام قیـامت کوچك است که نمونه ای است از قیام قیامت بزرگ). چون جان (آهنگ رفتن کنـد و) به اسـتخوان های بالای سـینه و چنبر گردن برسد و از طرف کسان جان بلب رسیده، گفته شود که:

کیست افسون کننده و شفادهنده؟ و جان بلب رسیده یقین کند که این عارضه، سبب جدائی (از تمام عزیزان و دوستان و چیزهای مألوف و محبوب او) است، و (سـختی جان کندن با سـختی فراق اموال و اهل وعیال و فرزندان و طعنهٔ دشمنان و سختی احوال قبر و برزخ و آخرت در هم آمیزد و به مفـارقت روح) دو ساق پایش در کفن پیچیـده شود (و به او اعلام شود که:) آن روز، روز بازگشت بسوی پروردگار تسـت (که آغاز سفر آخرت از اینجاست).

پس انسان (یعنی عدی(2) برای چنین سـفری توشه تهیه نکرد) نه (خـدا و رسول و قرآن را) تصدیق کرد و نه نماز گذارد و لیکن (این جمله را) تکذیب کرد و از حق رو گردانید. سـپس بسوی کسان خود رفت که از روی افتخار می خرامید (و بر این سرکشـی و بدبختی لاف می زد که همه را دروغ شمرده ام).

عدی(3) وای (3) بر (جسم ناسوتی) تو، پس وای (بر روح ملکوتی تو) سپس

1- با چشم سـر (بفتح سـین و تخفیف راء) و یا با چشم سـر (بکسـر سـین و شد راء) و این یکی از مسائل بزرگ علم کلام است که علماء ظاهر و باطن، زورآزمائی خود را در فهم آن نشان داده اند.

2- یا ابو جهل بنقل تفسیر کاشفی.

3- یا ابو جهل بنقل تفسیر کاشفی.

وای بر (عقل جبروتی) تو، پس وای (بر روان لاهوتی تو)(1) (4).

سوره القیامة (75): آیات 36 تا 40

اشاره

36-40 أَ یَحْسَبُ ... اَلْمَوْتیٰ

خلاصهٔ کلام

(ای پیامبر!) آیا انسان (عدی) می پندارد که مهمل و بی قید گذاشته می شود (که در دنیا هر کار می خواهد بکند و پس از مردن زنده نخواهد شد و حساب اعمال از او کشیده نمی شود؟) آیا انسان (یعنی عدی) قطرهٔ آبی از منی ریخته شده در رحم نبوده؟ سپس بصورت خون بسته در آمده، پس خدا اعضاء و اجزاء او را آفریده و بعد از آن، جان انسانی به او دمیده و پس (از تولدش و پشت سر گذاردن چند سال، خدا) از او جفت نر و ماده (پسر و دختر) بوجود آورده است؟ آیا آن آفریدگار، توانائی ندارد بر اینکه مردگان را زنده سازد؟!(2).

«پایان»

ذیول

(1) رستاخیز

رستخیز، بکسر راء و سکون سین و فتح تاء و خاء یائی و زاء آخر یعنی قیامت، که جهان دیگر است. این لفظ را فرهنگ نویسان فارسی بعضی با فتح اول ضبط

1- این نکات خاص همین تفسیر است. و چهار تکبیر اذان اشاره به این چهار عالم است که نمازگزار، در اذان نماز، خدا را به بزرگی یاد می کند. من همان دم که وضو ساختم از چشمهٔ عشق چار تکبیر زدم یکسره بر هرچه که هست (لسان الغیب).

2- براء (بر وزن سلام) بن عازب گفته که: حضرت رسول (ص) بعد از نزول آیهٔ: «أَ لَیْسَ ذٰلِكَ بِقٰادِرٍ عَلیٰ أَنْ: یُحْیِيَ اَلْمَوْتیٰ» عرض کرد: «سبحانك اللهم و بلی» یعنی: پاکا! پروردگارا! تو بر زنده ساختن مردگان توانائی (تفسیر مجمع البیان به ترجمه).

کردند که مأخوذ از رستن (رهیدن) باشد و بعضی با ضم اول دانستند که مأخوذ از رستن (روئیدن) باشد و بعضی هر دو حرکت را جائز دانستند. لیکن، صحیح، با کسر اول است. چه، در پهلوی «ریستاخیز» است و «ریست» بمعنی مرده می باشد و معنی مجموع، برخاستن مرده است. در اوستا هم «ایریسته» بمعنی مرده است (فرهنك نظام به خلاصه). رستاخیز، بکسر راء بمعنی قیامت است. برای ریشه به «رستخیز» رجوع شود.

(2) «بنانه» القرآن الکریم

قال فی معجم القرآن (ذیل ص 115 و 116 ج 1) «و من الغرائب المدهشة ان العلم الحدیث استعمل بصمة(1) الاصابع للدلالة علی صاحبها. و قد اتفق العلماء علی أن کل ملیون بصمة لا تکاد توجد واحدة تتفق خطوطها مع خطوط الاخری إلا ما ندر أن تشبه واحدة غیرها بعض الشبه فی منعرجات الخطوط من هذا الملیون فقط.

کما حدثنی بذلك ضابط موظف فی قسم تحقیق الشخصیة».

انگشت نگاری (داکتیلوسکوپی DactyloscoPic)، عملی است که بوسیلهٔ آن اشخاص را از اثر خطهای سر انگشتان آنها تشخیص می دهند. در شهربانی شعبه ای است که بوسیلهٔ انگشت نگاری دزدان و تبهکاران را پیدا می کنند (فرهنك نو).

اقول: و من العجائب، اختلاف خطوط الاکف «علم الکف». و اختلاف احکامها و اختلافها تابع لاختلاف مقدرات صاحبها و انکار الغربیین لهذا العلم لغشاء علی ابصارهم، و لا نساوی خطوط اکف الناس کما لا تساوی مقدراتهم! (محرر هذا التفسیر).

(3) اولی

«أَوْلیٰ لَكَ» : ویل لك... تفسیر القاضی البیضاوی.

(4) «الوجود»

اعلم ان للوجود بالاجمال سلسلتین: طولیة و عرضیة. اما، الطولیة فبعد مبدئها

1- البصمة (بفتح الباء) ای العلامة و هو من کلام العامة (منجد). باسمه، چاپ، عکس چاپ شده. و کلمه ترکی است (فرهنك نو).

و هو مبدأ المبادی و غایة الغایات: اللاهوت و الجبروت و الملکوت و الناسوت. و اما، العرضیة فاعنی بها هنا عالم الاجسام الطبیعیة(1).

مبدأ المبادی: هو غیب الغیوب و الغیب المکنون و الغیب المصون و هو حقیقة الوجود الذی لا اسم و لا رسم.

و اللاهوت: هو الوجود الجامع لجمیع الاسماء الحسنی و الصفات العلیا الملزومة للاعیان الثابتات الکامنات تحت الاسماء و الصفات العلیا.

و الجبروت: عالم العقول الکلیة.

و الملکوت: قسمان: اعلی و اسفل. فالملکوت الاعلی هو النفوس الکلیة و الملکوت الاسفل هو المثل المعلقة.

و الناسوت: هو عالم الشهادة: علویاته و سفلیاته. (راجع هامش شرح المنظومة ص 70 للحاج مولی هادی السبزواری).

اقول: و رأیت بعضا بانهم قد ذکروا فی الترتیب الصعودی: الناسوت (و هو عالم الملک «بضم المیم») ثم الجبروت ثم الملکوت ثم اللاهوت ثم الهاهوت (و لا مشاحة فی الاصطلاح) (محرر هذا التفسیر).

1- راجع شرح المنظومة ص 71.

سورة الإنسان (سورة «دهر» هم گفته می شود)

اشاره

حجة التفاسیر کلمات (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جمیع صفات کمال است.

کشاف:

سورة انسان، دارای سه دسته آیات: مکی - مدنی - مکی(1)مشتمل بر: 31 آیه.

240 کلمه.

1054 حرف.

(تعداد کلمات و حروف طبق تفسیر تنویر المقباس است) دارای حواشی و ذیول و تعلیقات.

1- مکی قلمداد کردن تمام این سوره، برای دشـمنی با علی و فاطمه و حسنین علیهم السلام است. زیرا، در این سوره واقعه ای دربارة آنان و فضه خادمه شان نقل شـده است که واقعه، در مدینه اتفاق افتاده است، بشـرح تفسـیر سوره و اگر تمام سوره مکی قلمداد شود، دیگر این واقعه، مورد نخواهد داشت. بالجمله، این سوره مکی خالص نیست و بلکه بترتیبی است که محرر این تفسیر، تقریر و تحریر و تحقیق کرده ام.

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الإنسان (76): آيات 1 تا 4

مقدمهٔ آيات مكى سوره

در سورهٔ قيـامه «قيامت» روى سـخن با انسان (يعنى عـدى) بود و جوابهاى انكار او از قيامت داده شـد. در آغاز سورهٔ دهر باز اين موضوع تعقيب شـده است كه موجوديت انسان (يعنى عـدى) در برهه اى از دهر (يعنى روزگار) نبوده و بعد بوجود آمده است و... على هذا همان طور كه نبود و بود شد، پس از مرگ هم بار ديگر زنده مى گردد (اين مذاكرات در مكه انجام شده است).

1-4 هَلْ أَتىٰ ... سَعِيراً

دنبالهٔ سخن با انسان (يعنى عدى)

آيا واقعا (1) برهه اى (2) از دهر (يعنى روزگـار) (3) بر انسان (يعنى عدى) گذشـته (و پشت سـر گذارده) است كه چيز يادشده اى نبوده است؟ (و بعـد از آن آفريده شده است؟ جوابش اين است كه: آرى چنين است) البته ما آن انسان را از آب آميختهٔ مرد و زن آفريده ايم، (و) (1) او را در معرض آزمايش تكاليف مى گذاريم. پس، ما او را (باعتبار اصل فطرت و عقل و فهم فطرى) شـنوا و بينا قرار داده ايم (مضافا به اين كه به موضوع فطرت قناعت نكرده ايم و) البته، ما (بوسـيلهٔ پيامبر صلى اللّه عليه و آله و سلّم فرستادهٔ خودمان و قرآن) او را به راه راست راهنمائى كرده ايم (اكنون مختار است مى خواهـد) يا سپاسـگزار (ما) باشد و يا ناسـپاس باشد(2) البته، ما براى كافران (يعنى ناسـپاسان) زنجيرها و غلها و آتش افروخته را (كه عكس العمل كفر ايشان است) آماده ساخته ايم.

«پايان تفسير آيات مكى»

1- تفسير آيات ما بين دو ستاره، خاص محرر اين تفسير است.

2- تفسير آيات ما بين دو ستاره، خاص محرر اين تفسير است.

سوره الإنسان (76): آیات 5 تا 16

مقدمهٔ آیات مدنی دربارهٔ ابرار «نیکوکاران»

ابن عباس گفته که: حسن و حسین بیمار شدند(1) رسول خدا صلی اللّه علیه و آله و سلم با جمعی به عیادت ایشان آمدند. پس گفتند: یا ابا الحسن(2)! کاش برای فرزندانت نذری می کردی. پس، علی و فاطمه و کنیزشان فضه، نذر کردند که اگر دو بیمار بهبود یافتند سه روز روزه بگیرند. پس شفاء یافتند و برای روزه گرفتن وسیله ای نداشتند.

پس علی از شمعون خیبری سه صاع جو قرض کرد. پس فاطمه یك صاع آن را آسیا کرد و پنج قرص نان پخت. آنگاه بحضور خود گذاردند تا افطار کنند. پس مسکینی به در خانه آمد، این پنج نفر، افطاری خود را به مسکین دادند و به آب تنها روزه گشادند و شب را گذرانیدند و دیگر روز روزه گرفتند. پس از اینکه شام شد و طعام حاضر کردند، یتیمی به در خانه آمد. لذا، پنج نفر افطاری خود را به آن یتیم دادند. و شب سوم اسیری به سروقت ایشان آمد و افطاری خود را به او دادند. آنگاه، جبرئیل نازل شد و سورهٔ دهر(3) را آورد و گفت: «یا محمّد! بگیر این سوره را. خدا تو را دربارهٔ اهل بیتت تهنیت گفته(4)». (تفسیر انوار التنزیل و اسرار التأویل امام بیضاوی شافعی، چاپ مصر به ترجمه) (4).

5-16 إِنَّ اَلْأَبْرٰارَ ... تَقْدِيراً

سرگذشت و سرنوشت ابرار «نیکوکاران» جام اول

البته، نیکوکاران (بدست خود)(5) از جام شرابی می نوشند که آمیخته به کافور

1- در نسخهٔ اصل، بعد از اسامی مقدس، کلمهٔ «رضی اللّه عنه» و یا «عنهم» و یا «عنها» می باشد که در متن نقل نگردید.

2- علی (ع) مراد است.

3- مراد، آیات مدنی سوره است.

4- رجوع به تعلیقات قسمت «ج».

5- ب.

است (که سـرد و خوشـبو و سـفید رنگ و مفرح و مقوی قلب و دماغ و دافع تشنگی و التهاب جگر و زایل کنندهٔ غمها و اندوههاست. این کافور، از دنیا نیست بلکه آن) از چشـمه ای است (در بهشت) که بندگان خدا از آن می نوشند (و آن چشمه باختیار آن بندگان است و) بهر طرفی که بخواهند آن را (از پائین کاخها به بالای آنها و از فواره ها و از آبشارها در نهایت سهولت و آسانی) روان می سازند.

(چنین پاداش برای این است که: این) نیکوکاران به نذر خود وفاء می کنند و از روزی که شـر آن روز، دامن گستر است (و شـبح مخوف آن بر سر هرکسی سایه افکنده است) می ترسند. و (در سه شبانه روز یك مرد و دو زن و دو کودك روزه دار با شدت احتیاج، با کمال خلوص و شوق) در راه دوستی خدا، طعام خود را به مسـکین (که محتاج بی سـرمایه است) و یتیم (که خرد سال فاقد پدر است) و اسـیر (که از کفار مکه گرفته اند)(1) می خوراننـد (و روز را بروزه بر گـذار می کننـد و شب با آب افطار می نمایند) - (و زبان حال و مقال ایشان این اسـت که:) ما بشـما اطعام می کنیم برای ذات خدا و بس. نه از شـما عوضـی می خواهیم و نه از شـما انتظار سپاسگزاری داریم. (و این اطعام ما برای این است که: وظیفه داریم که از بیچارگـان دسـتگیری کنیم) زیرا (روز قیـامت در کـار است و) البته، مـا از پروردگارمان می ترسـیم. همان پروردگاری که روزی را بر پا می کند که: آن روز چهرهٔ خود را در هم کشـیده و ترش رو است (و مردم بالتبع، چهره در هم کشـیده و ترش رو هستند) همان روز دشوار سخت(2).

در نتیجه، خدا نیکوکاران را از شـر (و بدی و رنج و هول و عذاب) نگاه دارد و برای ایشان تازگی و خوشـی (در چهره شان) و شادی (و فرح در دلهاشان) پیش آورد و بجهت صبری که کردند، بهشت را به ایشان پاداش دهد و لباسهای ابریشمین پوشاند.

1- یکی از دلایل مدنی بودن آیات، آمدن اسیر است بدر خانه. چون: اسلام در مدینه اسیر گرفته است نه در مکه.

2- در تفسیر روح البیان وجوهی در ترکیب نحوی آیه نوشته است. و بیان متن از محرر این تفسیر است.

در بهشت بر تختهای مرصع تکیه خواهنـد زد. در بهشت نه گرمای سوزان آفتاب می بیننـد ، و نه سـرمای زننده (زیرا بهشت هوائی معتدل دارد)(1).

و نزدیك آن بهشت، بهشت دیگری داده می شود(2) که درختان (آزاد و درختان گل و میوه) بر آنها سایه افکنده (که نورهای قوی و حرارت را تعدیل کرده است) و میوه های درختان، آویزان و رام شده به تصـرف ایشان گذاشته شده است (که بحالت ایستاده و نشسته و دراز کشیده بی تحمل زحمتی آن را می چینند. دیگر به تکاندن و یا پا زدن باغبان و یا چیدن با ابزار و یا بالا رفتن با نردبان، نیازی نیست. نه خطر سقوط از درخت در کار است و نه خونین شدن دست و پا از خلیدن تیغ و خار).

و آوندها (یعنی جامهای شـراب) که در ظروف سـیمین است (5) (و آن را دقیقا انـدازه گیری کرده اند) و صـراحیهای بلورین که در ظروف سیمین است (5) (و) آن را دقیقا اندازه گیری کرده اند، بر گرد نیکوکاران به گردش می افتد(3).

سوره الإنسان (76): آیات 17 تا 21

اشاره

17-21 وَ یُسْقَوْنَ ... فِضَّةٍ

جام دوم

(نیکوکاران، به بهشت اول که وارد شدند بدست خود جام شـراب کافوری می نوشند تا دلهاشان از حرارت رنج و سختی ها که کشیده اند و از غمها و اندوهها که متحمل گردیده اند، خنك و فارغ البال گردد) و در بهشت دوم (از دست ساقیان کمان ابرو، مه سـیما، پری پیکر)(4) جام شرابی نوشانیده می شوند که آمیخته به زنجبیل است (که

1- هوا خوشگوار و زمین پرنگار نه سرد و نه گرم و همیشه بهار

2- تفاسیر بیضاوی و نیشابوری.

3- تفسیر متن که از (آوندها) شروع و به (می افتد) ختم شده، خاص محرر این تفسیر است.

4- چون توصـیف ساقیان از حوصـلهٔ شنوندگان خارج بوده است، قرآن کریم «یُسْقَوْنَ» را در اصطلاح ادبی، به صیغهٔ مجهول فرموده است نه به صیغهٔ معلوم.

گرم و محرك حرارت غريزى و مقوى قوت حافظه و هاضـمه و معـده و كبد و مفتح سدّهٔ جگر و محلّل و مقطع و مبهى است، تا آشامندگان از آن بر سـر نشاط آيند و كام دل بسـتانند. اما اين زنجبيل از دنيا نيست بلكه) از چشـمه اى است در بهشت دوم كه آن چشـمه به سلسبيل ناميـده مى شـود (سـلسبيل مى گوينـد زيرا، بسـيار گوارا است و زود به گلو فرومى رود. سـر چشـمه اش از بهشت عـدن از عرش است و بصورت آبشـار از آنجـا بر نيكوكـاران فرومى ريزد، و در اختيار ايشان است هرجا كه بخواهنـد ببرنـد: به بالاى كاخها و به اوج شاخه هاى درختان براى شستن آنها، و از مجارى لوله ها بداخل فواره ها كه بصورت دانه هاى مروارىد برمى گردد).

و پسـران آراسـته به گوشواره ها (و دست برنجنها) - (كه پير نمى شونـد و بر حال كودكى باقى مى ماننـد)(1) بر گرد نيكوكـاران گردش مى كننـد (كه مانند غلامان حلقه بگوش در انتظار ارجاع خدمتى هسـتند كه انجام بدهند. و به اندازه اى زيبا هسـتند كه:) چون ايشان را ببينى، آنها را مروارىد افشانده شده از صدف، كه دست كسى به آن نرسيده و از رونق و آبدارى آن كاسته نشده و تروتازه است، مى پندارى. و چون نگاه كنى، در آنجا نعمتهائى كه در وصف نمى گنجـد و پادشاهى بزرگى را (كه زوال نـدارد) مى بينى [در آنجا: وسـعت محل، راحتى، تن آسـائى، آرامش، مـال، سامان و سـرعت ارتباطات از منزلى به منزلى (بااينكه هزار سال راه مسافت ما بين آنهاست) حكمفرماست]. لباس روپوش آنـان جـامه هـاى ديبـاى نـازك سبز و ديبـاى سـتبر است (امـا لطـافت و جنس لباس هاى زيرين آنها از حيز تحرير و تقرير خارج است)(2) و آراسته شوند از دست برنجنهائى كه در ظروف سيمين است (5)(3).

1- براى «مُخَلَّدُونَ» وارد در قرآن كريم، در قاموس، سه، معنى كرده كه در ترجمهٔ متن اقتباس كرده ام.

2- تو خود حديث مفصل بخوان ازين مجمل.

3- بااين همه توصـيفات كه در اين سوره، از بهشت مشاهـده مى شود، اسـمى از حور و نامى از ذهب يعنى طلا «تلا» برده نشده است. و اسم «فضه» يعنى نقره «سيم» مكرر برده شده است و هر دو موضوع سرى دارد. اما اينكه اسمى از «حور» برده نشده است براى احترام اسم فاطمه (عليها السلام) است كه آيات بر او دور مى زند. و اما اسمى از ذهب برده نشده، براى احترام كنيز فاطمه كه موسومه به «فضه» است. فَاعْتَبِرُوا يٰا أُولِي اَلْأَبْصٰارِ (محرر ايسن تفسير).

سوره الإنسان (76): آیه 22

اشاره

تتمهٔ 21 و 22 وَ سَقٰاهُمْ ... مَشْكُوراً

جام سوم

[نیکوکاران، جام شراب کافوری را خود برمی دارند و می نوشند (و آشفتگی را پشت سر می گذارند) و پس از... جام شراب زنجبیلی را از دست ساقیان گل چهره می گیرند و می نوشند (و سرگرم کامرانی می شوند) و (پس از...(1)] پروردگار آن نیکوکاران (بدون واسطه)، نیکوکاران را از جام شراب طهور سیراب می سازد، (و به آنان گفته می شود:) البته، این جام سوم پاداش شما بوده است و کوشش شما (بدرگاه خدا) مقبول افتاده است.

(چون نیکوکاران از جام سوم نوشیدند، حالتی به آنان دست می دهد که بزبان ساده «با همه و بی همه» است. یعنی هم از تمام لذات و نعمای دو بهشت، بهره مند و کامیابند و هم در عین حال به لذت مطالعهٔ جمال و تشرف به لقاء و بقاء به بقاء حق، ارتقاء می یابند. و این منتهی درجهٔ ترقیات و آخرین درجات ابرار «نیکوکاران» است، و فرشتگان به این مقام دسترسی ندارند. زیرا، اولا: فرشته نمی تواند جامع هر دو جهت «با همه و بی همه» باشد. و ثانیا: فرشته در یکی از تجلیات الهیه مستغرق است و به تمام آنها نمی تواند نائل گردد. و به عبارت دیگر، فرشته، مانند دانشمندی است که:

در یك رشته از علوم و فنون متخصص است و در سائر رشته ها یا بکلی وارد نیست و یا اگر مختصر اطلاعی هم دارد، تخصص ندارد).

«پایان تفسیر آیات مدنی»

سوره الإنسان (76): آیات 23 تا 31

مقدمهٔ آیات مکی دربارهٔ تسلیم و پیشنهاد از طرف دو نفر از اشراف مشرکان مکه به پیامبر (ص)

[عتبة بن ربیعه، به پیامبر صلی اللّه علیه و آله پیشنهاد داد و گفت: یا محمّد! اگر تو این قیام

1- فاصلهٔ ما بین نوشیدن هر جام، معین نشده است.

را کرده ای برای اینکه زنی نیکو می خواهی، در همهٔ عرب نیکوتر از دختران من نیست. یکی را بگیر، هرکدام را که خواستی بی مهر به تو می دهم، تو از یکتاپرستی و ضدیت با بتان بر گرد. و ولید بن مغیره به پیامبر صلی اللّه علیه و آله پیشنهاد داد و گفت:

اگر این دعوی نبوت را برای مـال می کنی، قریش می داننـد که کسـی بیشتر از من مال نـدارد، من چنـدان مال به تو می دهم که تو خشـنود شوی. پیامبر صلی اللّه علیه و آله و سلّم از اول سورهٔ حم سجده تا آیهٔ: «فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صٰاعِقَةً مِثْلَ صٰاعِقَةِ عٰادٍ وَ ثَمُودَ» را قرائت و هر دو پیشـنهاد را رد فرمود و پیشنهاددهندگان رفتند و یکی از ایشان گفت: من پنداشتم که خانهٔ کعبه می خواهد خراب شود (از عظمت و ابهت این آیات) (تفسیر نیشابوری به ترجمه) و دراین باره این آیات آمد که:] 23-31 إِنّٰا نَحْنُ ... أَلِيماً

بیان اهمیت قرآن و خطاب به پیامبر (ص) دربارهٔ رد دو پیشنهاد

ای پیامبر! البته، ما قرآن را بر تو فروفرسـتادیم فرسـتادنی توأم با تمام تشـریفات و توجه شدیـد ما به آن. پس، برای اجراء فرمان پروردگارت، صبر کن و پیرو (عتبهٔ) گناهکار یا (ولید) ناسپاس، مشو. و نام پروردگارت را بامدادان و ما بین عصر و مغرب (6) یاد کن. و پاره ای از شب (پس از خواندن قرآن (7) برای پروردگارت سـجده کن. و در طول شب زنـده داری خویش، پروردگارت را به پاکی یاد کن. البته، این گروه کافران سرای زودگذر را دوست می دارند و روز گران بار را پشت سر می اندازند.

ما این کافران را آفریـدیم و مجاری ادرار و مدفوع آنها را (8) ما محکم کرده ایم(1)و (چون اختیارات در دست ماست)، هرگاه مشـیت ما تعلق بگیرد این مشرکان را می بریم و گروه دیگری مطیع و فرمان بر بجای آنها می آوریم. و چنان می بریم که گردی از ایشان باقی نماند.

1- گر ببنـدد چنانکه نگشایـد گر دل از عمر بر کنی شایـد ور گشایـد چنانکه نتوان بست گو بشوی از حیات دنیا دست (افصـح المتکلمین شیرازی).

البته، این آیات قرآن، تـذکره (یادبود و اندرز) است. پس، هرکس بخواهد بجانب پروردگار خود راهی پیش گیرد. و شـما (مشـرکان، مردمی هستیـد لجوج و عنود) نمی خواهیـد (راهی به خـدا پیـدا کنید) مگر اینکه خدا بخواهد (و مجبورتان کند. و لیکن جبر در کار نیست)(1). البته، خـدا داناست (که شـما ایمان نخواهید آورد) و کارهای او از روی اساس است (که بشـر را مختار قرار داده و مجبور نمی سازد) - (و هرکس بخواهد به خدا راه پیدا کند) خدا او را در رحمت خود وارد می سازد و خدا برای ظالمان «مشرکان»(2) عذاب دردناك آماده ساخته است.

«پایان تفسیر آیات مکی آخر سوره»

ذیول

(1) «هل اتی»

معناه قـد اتی ای أ لم یأت علی الانسان حین من الدهر و قد کان شـیئا الا انه لم یکن شـیئا مذکورا... و روی العیاشـی باسـناده عن سـعید الحداد عن ابی جعفر علیه السّلام قال کان مذکورا فی العلم و لم یکن مذکورا فی الخلق (تفسیر مجمع البیان ملخصا).

«هل» استفهام تقریر و تقریب و لذلك فسر ب «قد» (تفسیر البیضاوی).

(2) «حین»

الحین: الوقت عموما و المدة. ج: احیان (منجد).

(3) «الدهر»

الـدهر: فی الاصل، اسم لمدة العالم من مبدأ وجوده الی انقضائه و علی ذلك قوله تعالی «هَلْ أَتیٰ عَلَی اَلْإِنْسٰانِ حِینٌ مِنَ اَلدَّهْرِ» ثم یعبر به عن کل مدة کثیرة و هو خلاف الزمان فان الزمان یقع علی المدة القلیلة و الکثیرة (مفردات الراغب).

کل موجود فلوجوده وعاء او ما یجری مجراه فوعاء السیّالات کالحرکات

1- تفسیر ابو مسلم اصفهانی بنقل تفسیر مجمع البیان.

2- «إِنَّ اَلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِیمٌ» قرآن کریم.

و المتحركـات هو الزمـان... و ما يجرى مجرى الوعاء للمفارقات النورية(1)هو الدهر و هو كنفسـها بسـيط مجرد عن الكمية و الاتصال و السـيلان و نحوها و نسـبته الى الزمان نسـبة الروح الى الجسد. و ما يجرى مجرى الوعاء للحق و صـفاته و اسـمائه هو السرمد (راجع شرح المنظومة للحاج مولى هادى السبزوارى ص 70).

(4) تفسير بيضاوى

و نيز تفسـير روح البيان و تفسـير كاشفى و غيرهما از عامه و تفسير مجمع البيان و غيره از خاصه كه بالغ بر بيست تفسير از بزرگان مفسرين است، اين حقيقت تاريخى را دربارهٔ اين پنـج نفر ذكر كرده انـد و سـندها برآن اقامه كرده اند. و در گلوى بعضـى از اهل سـنت، اين واقعه، همچون اسـتخوانى سـهمگين خليده است كه نه توانسـته اند آن را فروبرند (هضم كنند، از خباثت باطنى خود) و نه توانسته اند آن را بيرون بيفكنند (و انكار كنند زيرا خاصه و عامه اين آيات را دربارهٔ اين پنج نفر ذكر كرده اند).

(5) «مِنْ فِضَّةٍ» آيات 15 و 16 و 21

«من» گاهى مرادف «فى» است مثل گفتـهٔ خـداى كه: «أَرُونِي مٰا ذٰا خَلَقُوا مِنَ اَلْأَرْضِ» يعنى بنمائيـد مرا آنچه خلق كرده اند و آفريده اند در زمين. و گفتهٔ خداى كه: «إِذٰا نُودِيَ لِلصَّلاٰةِ مِنْ يَوْمِ اَلْجُمُعَةِ» يعنى هرگاه ندا كرده شود از براى نماز در روز جمعه. (شرح قاموس).

محرر اين تفسير گويد: «مِنْ فِضَّةٍ» هم به معناى «فى فضة»، مى باشد.

(6) «اصيلا»

اصيل (بر وزن شريف)، يعنى شبانگاه. و وقت نماز خفتن است. و جوهرى گفته است كه: بعد از عصر است تا نماز شام. (شرح قاموس).

1- المفارقات النورية: كالعقول الكلية النزولية و الصـعودية و كل عقل بسيط بالفعل بما هو عقل و كذا العالم المأخوذ جملة بل كل متغير بما هو متعلق بما فوقه من المفارق انما هو فى الدهر و يكون ثابتا. (منه رحمه اللّه).

(7) رجوع به سورهٔ مزمل

(8) «وَ شَدَدْنٰ ا أَسْرَهُمْ»

... یعنی بستم مفاصل ایشان را. یا، اسر بمعنی رودهٔ بول و رودهٔ نجاست است.

وقتی که برآیـد بول و نجاست از هر دو، منقبض شود. یا، معنی آن این است که: هر دو پیش از ارادهٔ بول و غائط، مسترخی نمی شوند بلکه منقبض می باشند (شرح قاموس).

محرر این تفسـیر گویـد: اغلب مفسـرین، این آیه را بطریق دیگری ترجمه و تفسـیر کرده اند و تفسـیر ما مطابق یکی از سه معنای قاموس و شرح آن است.

تعلیقات

«الف»

مطلبی که بسـیار مهم است این است که: آیا نوشـیدن جامهای شـراب کافوری و شـراب زنجبیلی و شراب طهور، مخصوص خاندان مورد بحث این سوره است و یـا شـیعیان هم بهره دارنـد؟ در تفسـیر صـافی در ذیـل آیـهٔ «یُفَجِّرُونَهٰا تَفْجِیراً» به ترجمه نوشـته است که: در کتاب مجالس از حضـرت امام محمّد باقر علیه السّلام روایت شده که: مبدأ چشمهٔ کافوری در خانهٔ پیامبر صلی اللّه علیه و آله است و از آنجا به خانه های پیامبران و مؤمنان جریان دارد.

و از این حدیث معلوم می شود که: پیروان پیامبر صلی اللّه علیه و آله هم بالتبع: نه بالاصاله از این چشمه های بهشتی بهره دارند. اما البته، اولا: از تمام چشمه ها معلوم نیست. ثانیا:

ادامهٔ آنها هم معلوم نیست. اما محرر این تفسـیر معتقد است که: پیروان خاص پیامبر و آل علیهم السّلام اجمالا از هر سه چشمه بهره مند هستند، گرچه برای یك فرصت هم شده. و دلیلش این است که: در همین دنیا هم افرادی از خاصان، از نمونهٔ این سه جام، بهره مند هستند.

و لیکن بهره منـدی آنها را از نشانه ها باید شـناخت. یعنی آثار فراغ کافوری و آثار حرارت زنجبیلی و آثار طهارت و قداست طهوری را باید در نظر گرفت و پس از آن حکم کرد که آیا واجد هر سه مرحله اند و یا یکی و یا دوتا از این مراحل را دارند و آنهم تا چه حد مسـتفیض اند، آیا برقی زده و خاموش شده و یا اینکه ادامه دارد؟

بالجمله، اهل ایمان، از چشمه های دیگری استفاده می کنند و این چشمه ها خاص معصومین چهارده گانه است.

«ب»

فضه: دختر پادشاه هنـد بوده و ذخیره ئی از اکسـیر داشـته و مس را تغییر داده که کومکی به زندگانی امیرالمؤمنین علیه السّلام نموده باشد. امام علیه السّلام از وی نپذیرفته و گنجهای زمین را به او نشان داده است (روایت برسی - سفینة البحار به ترجمه).

فضّه: در مکتب علوی و فاطمی کارش به آنجا رسـید که: مدت بیست سال هر سخن که می خواست بگوید، آیهٔ مناسبی با مطلب خود، از قرآن می خواند. و بغیر از قرآن، تکلم نمی کرد (و تفصیل آن در کتب مبسوطه مذکور است).

فضّه: برخلاف بانوی خود، فاطمه علیها السّلام عمر طولانی کرد. زیرا، در کربلا هم حاضر بوده و موضوع «شیر و فضّه» راجع به او است.

فضّه: دختری داشته بنام مسکه، و مسکه دختری داشته بنام شهره، که این شهره هم دارای جلالت قدر بوده است (سفینة البحار به ترجمه).

شخصیت فضّه را در پاورقی صفحهٔ 142 نوشته ام، ملاحظه کنید (محرر این تفسیر).

«ج»

روز بیست و پنجم مـاه ذی الحجه(1) روز شـریفی است. و روزی است که: «هل اتی» (2) در حق اهل بیت نازل شده. بجهت آنکه سـه روز روزه گرفتند و افطار(3)خود را به مسکین و یتیم و اسیر دادند و به آب افطار نمودند. و شایسته است که شیعیان اهل بیت علیهم السّلام در این ایام، خصوص در شب بیست و پنجم، تأسی به موالی خود نمایند در تصدق به مساکین و ایتام و سعی در اطعام ایشان. و این روز را روزه بدارند (کتاب مفاتیح الجنان محدث قمی ص 271 چاپ طهران).

1- سال را معلوم نکرده.

2- هل اتی نیست بلکه آیاتی از سورهٔ هل اتی، یعنی سورهٔ دهر یا سورهٔ انسان است.

3- فطور (بر وزن قبول) صحیح است نه افطار. و اگر افطاریه یا افطاری نوشته بود باز بلامانع بود.

سورة المرسلات

اشاره

حجة التفاسير كشاف:

سورة مرسلات مكى.

مشتمل بر: 50 آيه.

181 كلمه.

816 حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

داراى ذيول.

ص: 149

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره المرسلات (77): آیات 1 تا 7

اشاره

1-7 وَ اَلْمُرْسَلاٰتِ ... لَوٰاقِعٌ

قسمهای خدا دربارهٔ قیامت

قسم به فرستاده شدگان پی درپی(1) (چون بادهای همیشگی و موسمی و کناره و موقعی).

پس، قسم به جهندگان به سختی (چون گردباد).

قسم به گستراننـدگانی که گسترش آنها دامنه دار است (چون بادها که ابر را برای باریـدن می گسترانند و بادهائی که تخم گلها و گیاهان را از سرزمینی به سرزمین دیگر منتقل می سازند).

پس قسم به جداکنندگان، جدائی کامل العیار (چون بادهای پراکنده کنندهٔ ابر).

پس قسم به القاکنندگان یاد. خواه برای اتمام حجت (1) یا برای بیم (چون باد بهاری که درختان را آبستن می کند. زیرا، آنها را به یاد خرمی و سـرسبزی می انـدازد و رمز حیـات و اتمام حجت بر خلایق است. و چون باد خزانی که رمز مرگ است. و چون بادی که قوم عاد را نابود کرد) - (بتمام این ها قسم که:) البته، قیامتی که بشما وعده داده می شود، بودنی است (و واقع خواهد شد).

سوره المرسلات (77): آیات 8 تا 11

اشاره

8-11 فَإِذَا ... أُقِّتَتْ

شب دنیا آبستن این حوادث است

پس، چون سـتارگان، بی فروغ شود، و چون آسـمان شـکافته (و رشـته اش از هم گسسته) گردد، و چون کوهها کوبیده و سوده و به یاد داده شود(2)، و چون به رسولان،

1- پی درپی طبق تفسیر مجمع البیان. و به نیکی طبق تفسیر کاشفی.

2- شرح قاموس.

وقت حضور جهت شهادت دادن بر امتها، اعلام شود(1) (قیامت واقع خواهد شد)(2).

سوره المرسلات (77): آیات 12 تا 15

اشاره

12-15 لِأَيِّ ... لِلْمُكَذِّبِينَ

یوم الفصل

این حوادث برای چه روزی ضرب الاجل شده است؟ برای «یوم الفصل» (یعنی روز فیصلهٔ بین حق و باطل) و ای پیامبر! خدا چه خوب دانا کرده است تو را که روز فیصلهٔ بین حق و باطل، چگونه روزی است و چه اندازه مهم است. وای در آن روز بر احوال تکذیب کنندگان! (که خدا و پیامبر و قرآن و یوم الفصل یعنی قیامت را دروغ شمردند) (2).

سوره المرسلات (77): آیات 16 تا 19

اشاره

16-19 أَ لَمْ ... لِلْمُكَذِّبِينَ

تذکر وقایع تاریخی

ای پیامبر! آیا نه این است که: پیشینیان (چون قوم نوح و عاد و ثمود و غیرهم) را هلاك کرده ایم؟ سپس اقوامی را که پس از این می آیند بدنبال آنها می فرستیم، همین گونه با تبه کاران عهد تو رفتار می کنیم(3). وای در آن روز بر احوال تکذیب کنندگان!

سوره المرسلات (77): آیات 20 تا 24

اشاره

20-24 أَ لَمْ ... لِلْمُكَذِّبِينَ

تذکر انفسی (یعنی به خود بنگرید)

آیا نه این است که: ما شما بنی نوع بشر را (با این حواس و عقل و منطق) از آب بی مقدار نطفه آفریدیم؟ پس آن آب را در جای مضبوط (یعنی رحم) تا مدت معین (که دورهٔ آبستنی سپری شد)، قرار دادیم. پس (دیدید که) توانا بودیم بر آفرینش شما، پس خوب توانائیم. وای در روز قیامت بر احوال تکذیب کنندگان!

1- تفسیر بیضاوی.

2- تفسیر مجمع البیان.

3- چنانکه کفار مکه در روز جنگ بدر کشته شدند.

سوره المرسلات (77): آیات 25 تا 28

اشاره

25-28 أَ لَمْ ... لِلْمُكَذِّبِينَ

تذکر آفاقی (یعنی بجهان بنگرید)

آیا نه این است که: زمین را (همچون مادری که فرزندانش را در آغوش می گیرد) جای جمع شدن قرار دادیم که زندگان را (به روی خود) و مردگان را (به درون خود) جمع کرده (و در آغوش گرفته) است (3) و در زمین کوههای پابرجا و بلند را قرار دادیم (4) و شما را از آب خوشگوار نوشانیدیم. و ای در روز قیامت بر احوال تکذیب کنندگان!

سوره المرسلات (77): آیات 29 تا 40

اشاره

29-40 اِنْطَلِقُوا ... لِلْمُكَذِّبِينَ

سرنوشت تبه کاران

(در یوم الفصل به تکذیب کنندگان گفته می شود:) بروید به آنجا که آن را تکذیب می کردید (یعنی دوزخ). بروید بسوی سایهٔ دودی که از دوزخ متصاعد است و سه شاخ دارد (شاخی بالای سر و شاخی جانب راست و شاخی جانب چپتان را فرامی گیرد) این سایه از آن سایه ها نیست که خنك کند و راحتی در آن باشد و این سایه حرارت زبانهٔ آتش را رد نمی کند. البته، دوزخ، شراره ها پرتاب می کند که هر شرارهٔ آن در بزرگی مانند یك قصر است. و چنان پی درپی می جهد و رنگ زرد دارد که گوئی شتران زردموی اند (که قطار قطار به چابکی می گذرند). وای در روز قیامت بر احوال تکذیب کنندگان! این روز، روزی است که: کافران (به حجت و دلیل) سخن نمی گویند و رخصت معذرت دروغین به ایشان داده نمی شود. وای در روز قیامت بر احوال تکذیب کنندگان! در آن روز اعلام می شود که: امروز، روز فیصلهٔ میان حق و باطل است که ما، شما امت محمّد را با تمام پیشینیان جمع کردیم. اکنون که همگی جمع شده اید و نیروی عظیم متشکل دارید. اگر حیله ای دارید برای تخلص خود به کار ببرید! وای در روز قیامت بر احوال تکذیب کنندگان!

سوره المرسلات (77): آیات 41 تا 45

اشاره

41-45 إِنَّ اَلْمُتَّقِينَ ... لِلْمُكَذِّبِينَ

سرنوشت پرهیزکاران

البته، متقیان (یعنی پرهیزکاران از مخالفت خـدا) در زیر سایه های درختان بهشت و کنار چشـمه های روان با میوه های گوناگون بهر کدام که تمایل پیـدا می کنند، به سـر می برند. (و به آنها گفته می شود:) بخورید و بیاشامید، گوارا باد شـما را. به واسـطهٔ عملی که در دار دنیا می کردید.

البته، ما نیکوکاران را این گونه مزد می دهیم، وای در روز قیامت بر احوال تکذیب کنندگان!

سوره المرسلات (77): آیات 46 تا 49

اشاره

46-49 كُلُوا ... لِلْمُكَذِّبِينَ

سرنوشت تبهکاران

(ای تکذیب کنندگان) بخورید و چند روزی در دار دنیا برخوردار شوید (همچون خوردن و برخوردار شدن کسی که محکوم به اعدام است و ساعت دیگر طناب دار را می بوسد). زیرا البته، شـما تبهکارید. وای در روز قیامت بر احوال تکذیب کنندگان! و چون به تکذیب کنندگان گفته شـود که: در برابر خـدا و اوامر و نـواهی او کمر اطـاعت و تعظیم خم کنیـد، خم نمی شونـد. وای در روز قیـامت بر احـوال تکـذیب کنندگان!

سوره المرسلات (77): آیه 50

اشاره

50 فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ

سؤال

(اگر کافران به قرآن که سراسـر آن معجز و حجتهای باهر و آیات قاهر است، ایمان نمی آورند) پس، بعد از قرآن بکدام سخن و کتابی ایمان می آورند؟!

ذیول

(1) «عذرا»

اى لاجل الاعذار من اللّه الى خلقه لئلا يكون لاحد حجة (كشف الاسرار بنقل تفسير روح البيان).

ص: 153

(2) «وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ»

یعنی مشقت بسیار، مر دروغ زنان راست که مشقت دوزخ و شراره های آن را باور ندارند (تفسیر روح البیان).

(3) «كِفاتاً»

کفات (بر وزن کتاب) جائی است که: فراهم آورده می شود چیز در آن و می گویند:

«الارض کفات لنا» یعنی زمین جای جمع شدن است از برای ما (شرح قاموس).

الکفـات: اسم ما یکفت ای یضم و یجمع من کفت الشـیء اذا ضـمه و جمعه کالضـمام لما یضم و الجماع لما یجمع... ای أ لم نصـیرها کفاتـا تضم احیـاء کثیرة علی ظهرها و امواتا غیر محصورة فی بطنها و لهـذا کانوا یسـمون الارض أما تشبیها لها بالام فی ضـمها للناس الی نفسـها احیـاء و امواتـا کالامـ التی تضم اولادهـا الیها و تضـبطهم... و ایضا تکفت من الاحیاء من الامور المسـتقذرة (تفسـیر روح البیان ملخصا).

(4) رواسی شامخات

یعنی کوههای استوار و بلند در زمین قرار دادیم (تا لنگر زمین باشد و تا در نتیجه، گرمای سخت را تخفیف بدهد و تا باد در سراسر زمین به یك قسم نوزد و تا برف پایدار بماند و تا آب باران در زمین جلگه و هموار جمع نشود که مجمع و مولد حشـرات و جانوران گردد و تا بستن سـدها برای تجمع آب امکان پذیر شود و تا معادن را در دل خود پرورش دهد و تا انسان چابك و هشـیار امروزی بوجود بیاید. و اگر زمین بکلی هموار بود و پستی و بلنـدی نـداشت، انسانها، تنبل و بی فکر از کار در می آمدنـد. پس، این پستی و بلنـدیهای روی زمین در عوامل طبیعی آب و هواء و باران و باد و گیاه و جانور، تصرفات گوناگون کرده و آنها را برای ایجاد انسان کامل و تمدن عالی، آماده ساخته است).

سورة النّبأ

اشاره

(نبأ، بر وزن خبر است) حجة التفاسير كشاف:

سورة نبأ مكى.

مشتمل بر: 41 آيه.

130 كلمه.

690 حرف.

(تعداد كلمات و حروف طبق تفسير تنوير المقباس است) داراى تعليقات.

ص: 155

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره النبإ (78): آيات 1 تا 16

مقدّمه

چون پيامبر صـلّى اللّه عليه و آله و سـلّم از طرف خدا به پيامبرى مبعوث شد، و يكتاپرستى و قيامت، يعنى روز رستاخيز بعد از مرگ عموم بشـر را به مردم اعلام فرمود، و قرآن را بر ايشان خواند، مردم بر سبيل انكار و تعجب از يكديگر مى پرسيدند: اينها چيست كه محمّد آورده و مردم را به آنهـا دعوت مى كنـد؟ و حقيقت قضايا كـدام است؟! اختلافاتى كه در مكه دربارهٔ قيامت، دور مى زد عبارت بود از اينكه: يك دسـته بكلى حيات پس از مرگ را منكر بودنـد و مى گفتند: «من مات فات» يعنى هركس مرد نابود شد. دسـته ئى به روش مصـريان معتقد بودند كه تا جسم مرده از هم نپاشـيده است، بعد از مرگ باز روح بسـراغ آن جسم مى آيد و از ارزاق دنيا متنعم مى گردد، ولى اگر جسم از هم پاشيد، روح سرگردان مى شود و ديگر راه به جائى ندارد. و ليكن صاحبان اين عقيده مى بايستى از مومياىى كردن اجساد مردگان بطريق مردم مصـر اسـتفاده مى كردند. اما، نظر به فقدان وسائل مومياىى در عاصـمهٔ عربسـتان، آثارى از اجساد مومياىى شده در مكه و اطراف آن ديده نمى شود. دسـته ئى بر دوش عوام مسـيحيان مى گفتند: قيامت، روحانى است نه جسمانى. دسته اى به روش عوام يهود مى گفتند: ما گوشمان باين سخنان بدهكار نيست و مانند يهود بايد بدنبال تحصيل ماديات برويم.

فرق اين دسته با دستهٔ اول اين بود كه: دستهٔ اخير مرگ را از طرف خدا، و دستهٔ اول، مرگ را از طرف دهر مى دانستند.

دسـتهٔ ديگر، دودل و مردد و مشـكوك بودنـد. و چـون خـدا، اين سـوره را بر پيـامبر صـلّى اللّه عليه و آله و سـلّم نـازل فرمود، پرده از روى معتقدات مردم آن عصر برداشت و با ادلهٔ متقن، باثبات قيامت پرداخت. به شرحى كه اكنون ذكر خواهد شد:

16-1 عَمَّ ... أَلْفافاً

پرسشهائی از پیامبر اکرم درباره فرارسیدن روز قیامت

(ای پیامبر! می دانی) مردم از یکـدیگر ازچه چیز می پرسـند؟ از خبر بزرگ از یکدیگر می پرسـند، همان خبری که آنان دربارهٔ آن اختلاف دارند (یعنی وقوع روز قیامت). این اختلاف مورد ندارد زیرا، بزودی خواهند دانست (چه، مرگشان فرامی رسد و حجابها برطرف می گردد و حقیقت بر آنها مکشوف خواهد شد). باز می گوئیم: این اختلاف مورد ندارد. زیرا البته، خواهند دانست (چه، آنکه قیامت را خواهند دید).

(ریشهٔ اختلافات و انکار قیامت و تعجبشان، از تردید در قدرت ما سرچشمه گرفته است. ای پیامبر! به اینان که قدرت ما را انکار دارند بگو: خدا می فرماید:) آیا نه این است که: ما زمین را فراشـی گسترده ساخته ایم که قرارگاه شما (و جای فعل و انفعالات شما) باشد؟ و کوهها را گـل میـخ زمین قرار دادیم (ریشـهٔ کوهها و وجود سـنگها و اتصال رشـتهٔ آنها در داخل زمین، مانع از هم پاشـیدن زمین خاکی است و در حقیقت کوهها، مانند استخوانهای بدن آدمی است).

و ما شما را همتایان (نر و ماده) آفریدیم.

و خواب شـما را قاطع (کار و تصـرفات روزانهٔ شما) قرار دادیم(1) (تا رفع خسـتگی کنید و استراحت نمائید و قوای شـما تجدید فعالیت و نشاط کند).

و شب را (که پرده های ظلمت خود را بر افق شـما فرومی افکنـد، همچون لباس و) پوشـش قرار دادیم (که گرد یکـدیگر مجتمع شوید و به خواب اندر روید).

1- مفردات راغب.

و روز را وقت طلب معیشت قرار دادیم.

و بنا کردیم بر زبر شما، هفت آسمان سخت (چون شکل زمین، تخم مرغی است، گرداگرد آن را از هر طرف حساب کنیم، بالای سر محسوب می گردد).

و آفتاب را چراغ فروزان (در منظومهٔ شمسی) قرار دادیم.

و از ابرها آب باران ریزان فروریختیم، تا به این وسیله مزروعات (درو شدنی) و گیاهان (درو نشدنی)(1) و بوستانهای (خرم و سرسبز) درهم پیچیده (یعنی بسیار و به یکدیگر نزدیك) را از زمین بیرون بیاوریم.

سوره النبإ (78): آیات 17 تا 20

اشاره

17-20 إِنَّ يَوْمَ اَلْفَصْلِ ... سَرٰاباً

روز جدا کردن حق از باطل

(اینها نمونه ای است از مظاهر قدرت ما، آیا با این اقتدارات که موجودات را از گنجینهٔ عدم بیرون کشیده ایم، نمی توانیم مردگان را بار دیگر زنده سازیم و به میدان حشر بکشیم؟ بین حق و باطل را جدا کنیم؟).

البته، روز جدا کردن بین حق و باطل «يَوْمَ اَلْفَصْلِ» وقت مقرر و معین دارد، همان روزی که (نفخهٔ دوم) در صور دمیده می شود. پس، فوج فوج از قبرهای خود به عرصهٔ محشر می آئید، و شکافته شود آسمان در آن روز. و در نتیجهٔ قطع جاذبه، آسمان بصورت دروازه دروازه شده باشد(2) و کوهها چون غبار به هواء رود(3)و بصورت سراب درآید (بنظر، کوه می آید ولی در حقیقت مانند پنبهٔ زده شده، مجموعه ای از غبار است(4).

سوره النبإ (78): آیات 21 تا 30

اشاره

21-30 إِنَّ جَهَنَّمَ ... عَذٰاباً

سرنوشت طاغیان بر خدا

البته، جهنم گذرگاه (و کمینگاه) است (زیرا، تمام افراد بشر از: صالح و

1- تفسیر مجمع البیان.

2- ناظر بهم خوردن نظام منظومه هاست.

3- ناظر بهم خوردن نظام زمین است.

4- سوره های واقعه و قارعه دیده شود.

طالـح، پرهیزکار و طاغی، بایستی از جهنم عبور کنند(1) و گریزی و گزیری از این رهگـذر نیست. النهایه، صالحان عبور می کنند و) برای طاغیان، جهنم قرارگاه خواهد شد.

و این طاغیان، احقابی (یعنی زمانی مبهم) در جهنم درنگ کنندگانند.

در جهنم نه لذت خنکی هواء (یا راحتی خواب) را می چشند و نه مزهٔ آبی را می چشند که رافع تشنگی آنان باشد، و آشامیدنی آنها فقط آب جوشـان و چرك زخمهـای دوزخیـان است. این کیفر، موافق اسـتحقاق ایشـان است و جهت کیفرشان این است که: به روز حساب اعتقاد نداشتند(2) و آیات ما (از پیامبران و کتابهای منزل) را سخت تکذیب کردند، و ما تمام اعمال آنها را در کتابی ضبط کرده ایم (و به آنان گفته می شود) پس، به کیفر اعمال خود (عـذاب جهنم را) بچشـید و ازاین پس ما کاری نمی کنیم، مگر اینکه عـذابی بر عذاب شـما می افزائیم (همچنان که در دار دنیا شما بر تکذیب و انکار می افزودید).

سوره النبإ (78): آیات 31 تا 40

اشاره

31-41 إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ ... تُرٰاباً

پرهیزکاران

البته، برای پرهیزکاران از مخالفت خداست جای رسـتگاری (دارای) بوستانها و تاکستانها و دوشیزگان نارپستان همزاد و هم سال، و جام پر از شـراب. در آنجـا نه سـخن بیهوده می شـنوند و نه دروغی. (ای پیـامبر! آنچه گفته شـد،) بعنوان مزد، از جانب پروردگارت داده می شود (بلکه) بعنوان عطای کافی به شمار است، همان پروردگار آسمانها و زمین و آنچه در میان هر دو است، همان بخشایشگر که بی رخصت او احدی یارای دم زدن ندارد.

در روزی که روح می ایسـتد و فرشـتگان صـف می کشـند، روح و فرشـتگان سـخن نمی گوینـد، و فقـط کسـی حق سـخن گفتن دارد که بخشایشگر، به او اجازه داده باشد،

1- قرآن کریم در سورهٔ مریم فرموده: «وَ إِنْ مِنْكُمْ إِلاّٰ وٰارِدُهٰا كٰانَ عَلىٰ رَبِّكَ حَتْماً مَقْضِيًّا».

2- تفسیر مجمع البیان از ابو مسلم اصفهانی.

و آن کس هم سخن صواب بگوید. (و اگر از روی راستی و درستی سخن نگوید، بی درنگ از سخن او جلوگیری می شود).

آن روز (یعنی روز قیام روح و صف کشیدن فرشتگان) لامحاله، خواهد بود، پس هرکس که خواهد، بسوی پروردگار خود، قرار گاهی بگیرد(1). البته، ما شما را از عذاب قریب الوقوع، ترسانیدیم یعنی عذاب روزی که هرکس هرچه را پیش فرستاده بود، (به آن) می نگرد و کافر می گوید: ای کاش من خاك بودم و آفریده نشده بودم.

«پایان»

تعلیقات

«وَ جَعَلْنا نَوْمَكُمْ سُباتاً» ای قطعا للعمل و ذلك اشارة الی ما قال فی صفة اللیل لتسکنوا فیه (مفردات الراغب).

«وَ فُتِحَتِ اَلسَّماءُ فَكانَتْ أَبْواباً» اقول: قال اللّه العزیز فی سورة الفرقان «وَ یَوْمَ تَشَقَّقُ اَلسَّماءُ بِالْغَمامِ وَ نُزِّلَ اَلْمَلائِكَةُ تَنْزِیلاً» .

«أَحْقاباً» ... الصحیح ان الحقبة مدة من الزمان مبهمة (مفردات الراغب).

«غَسّاقاً» الغساق: ما یقطر من جلود اهل النار (مفردات الراغب).

«فَلَنْ نَزِیدَكُمْ إِلاّ عَذاباً» «لا» برای نفی مطلق است و «لن» برای نفی است نه مطلقا و ترجمهٔ «لن» به «هرگز نه» غلط است. (تفصیل در قاموس و کلیات ابو البقاء و منجد).

«إِنَّ لِلْمُتَّقِینَ مَفازاً» ای فوزا ای مکان فوز، ثم فسر فقال حدائق و اعنابا (مفردات الراغب). «لاٰ یَسْمَعُونَ...» (آدمی فربه شود از راه گوش).

«جَزاءً مِنْ رَبِّكَ عَطاءً حِساباً» جزاء من ربك بمقتضی وعده، عطاء تفضلا منه اذ لا یجب علیه شیء (تفسیر بیضاوی).

«ذٰلِكَ اَلْیَوْمُ اَلْحَقُّ» الکائن لا محالة (تفسیر بیضاوی).

«عَذاباً قَرِیباً» نزدیکی وقت قیامت، بجهت محقق الوقوع بودن آن است (قیامت گرچه دیر آید، بیاید).

1- و هرکس نخواهد، خود داند، زیرا جبر در کار نیست.

سورة النّازعات

اشاره

حجة التفاسير كلمة (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جميع صفات كمال است.

كشاف:

سورة نازعات مكى.

مشتمل بر: 46 آيه.

173 كلمه.

953 حرف.

(تعداد كلمات و حروف طبق تفسير تنوير المقباس است) داراى ذيول و تعليقه.

ص: 161

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره النازعات (79): آيات 1 تا 14

اشاره

1-14 وَ اَلنّٰازِعٰاتِ ... بِالسّٰاهِرَةِ

شبهات منكران معاد و رد بر آنان

قسم به موجوداتی كه لباس هستی ديگران را به سختی از برشان بيرون می كنند.

قسم به موجوداتی كه لباس هستی ديگران را به آسانی از برشان بيرون می كنند.

قسم به موجوداتی كه به شدت در درياى هستی ديگران شناوری می نمايند.

قسم به موجوداتی كه در نظام هستی برای حفظ هستی خود (از راه جلب نفع و يا دفع ضرر و راههای ديگر) به شدت بر يكديگر سبقت می جويند.

قسم به موجوداتی كه در دوران هستی خود كار، يا كارهائی را به سامان می رسانند.

(باين پنج دسته، قسم) (1) در آن روز كه بلرزد راجفه (يعنی لرزنده، و آن روز دميدن نخستين در صور است كه: زمين و آسمان به لرزه درآيد و زندگان از هول بميرند).

و بدنبال آن، رادفه (يعنی از پی در آينده و رديف شونده) درآيد، (و آن روز دميدن دوم در صور است كه: خلايق زنده گردند). دلهائی همان روز ترسان و لرزان باشد و ديدگانشان فروافتاده باشد. (چنين اشخاصی امروز) می گويند: آيا ما، بعد از مرگ بحالت اول بازخواهيم گشت؟ (و زنده خواهيم شد؟) اگر جسدمان موميائی شده بود، استبعادی نداشت. ولی پيكری كه به خاك سپرده شد، چگونه زنده می شود! (اين شبهۀ اولشان است دربارۀ بطلان قيامت).

آيا، ما چون استخوانهای پوسيده شده باشيم (بازخواهيم گشت؟ اين شبهۀ دومشان است دربارۀ بطلان قيامت).

(پس،) گفتند: اگر چنين باشد در اين صورت (اين بازگشتن) بازگشتنی زيانبار است (زيرا، چرا بايد بميريم و برگرديم؟ از اول نبايد بميريم. اين شبهۀ سومشان است دربارۀ بطلان قيامت).

پس، (جواب هر سه شبهه شان این است که:) قیام قیامت فقط با یك نعرهٔ تند است (که از دمیدن دوم اسرافیل در صور به پامی گردد)(1).
پس از آن، ناگهان خلایق در صحرای سفید هموار محشرند(2).

سوره النازعات (79): آیات 15 تا 26

اشاره

15-26 هَلْ ... يَخْشىٰ

تسلیت خدا به پیامبر (ص)

ای پیامبر! آیا از سرگذشت موسی خبر داری؟ آنگاه که وی را پروردگارش در وادی مقدس در سرزمین طوی(2) نداء کرد (و به موسی گفت:) برو بسوی فرعون. زیرا البته، او از اندازهٔ خود گذشته و ناسپاسی و بی ایمانی به خدا و گناه را از حدّ گذرانیده است(3) (4) پس، به او بگو: آیا میل و رغبت داری که از لوث کفر و نافرمانی پاك شوی که بنفع تو است؟ و به این که تو را بسوی پروردگارت راهنمائی کنم که بالنتیجه از مخالفت او بهراسی؟ پس، (موسی رفت و فرعون را به یکتاپرستی دعوت کرد و چون فرعون معجزه طلبید) موسی معجز بزرگ: قلب عصا را به مار، به او نمود. در نتیجه، فرعون، موسی را تکذیب کرد و نافرمانی نمود.

سپس، از موسی اعراض کرد، و در ابطال کار او بهر طرف می شتافت. پس اشراف و ارکان کشور مصر را جمع آورد و بانك خود را بلند کرد و پس از بیان مقدمه ای گفت: من پروردگار شمایم که بالادست ندارم. چون حجت، بر فرعون تمام شد خدا او را به عقوبت اخروی و دنیوی گرفتار ساخت (در آخرت به دوزخ و در دار دنیا بغرق او و سپاهیانش در دریای سرخ). البته، برای کسی که از عواقب سوء، اندیشناك باشد، سرگذشت فرعون، موجب عبرت است.

1- تفسیر بیضاوی.
2- طوی بضم طاء و واو الفی است (مفردات راغب).
3- شرح قاموس در لغت «طغی».
4- تفسیر بیضاوی.

سوره النازعات (79): آیات 27 تا 33

اشاره

27-33 أَ أَنْتُمْ ... لِأَنْعامِكُمْ

ریشهٔ انکار معاد

(انکار شما از معاد و قیامت از تردید دربارهٔ قدرت ما سرچشمه گرفته است.

بنابراین، می پرسیم:) آیا آفرینش شما سخت تر است یا آسمان (با آن عظمت) که خدا ساختمان کرده است؟ خدا آسمان رفیع (نسبت به زمین) را برافراشت. پس، هر جزئی از آن را به محل خودش گذارد (یکی را جاذب و دیگری را مجذوب، یکی را نوربخش و دیگری را روشنی پذیر، یکی را بزرگ و دیگری را کوچك، یکی را ثابت و دیگری را سیار، یکی را تندرو و دیگری را کندرو ساخت) و شبش را خدا تاریك ساخت و روشنی روزش را خدا بیرون آورد. و پس از آن، خدا زمین را گسترانید (و برای سکونت مهیا ساخت). خذا آب زمین و گیاه زمین را از زمین، بیرون آورد (3) و خدا کوهها را در زمین استوار ساخت(1). این آب و گیاه و کوه، برای برخورداری شما و چهارپایان شماست (که خدا مقرر فرموده)(2)(بنابراین، به پاکردن قیامت و دوباره زنده ساختن شما در برابر این خلقتهای شگرف بی سابقه، هیچ اهمیتی ندارد).

سوره النازعات (79): آیات 34 تا 41

اشاره

34-41 فَإِذٰا ... اَلْجَنَّةَ هِيَ اَلْمَأْوىٰ

طامة الکبری

طامة الکبری(3)

پس، چون (روز) طامة الکبری [که یکی از اسامی قیامت است یعنی (روز)

1- سورهٔ مرسلات را به بینید.

2- ابروباد و مه و خورشید و فلك در کارند تا تو نانی بکف آری و به غفلت نخوری همه از بهر تو سرگشته و فرمانبردار شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبری (افصح المتکلمین شیرازی).

3- طامه: بطاء الفی و شد میم است.

هنگامهٔ بزرگ که بالاترین هنگامه هاست] فرارسد، همان روزی که آدمی تمام عملیات گذشته اش را به یاد آورد، همان روزی که دوزخ در معرض دید بینندگان گذارده شود، (در چنین روزی مردم دو دسته باشند: طاغی «سرکش» و خائف «اندیشناك از خدا») در نتیجه، اما آن کس که پا از دائرهٔ فرمان خدا بیرون گذارده و زندگانی دنیا را بر آخرت برگزیده (و ساز قیامت ساز نکرده است) پس البته، دوزخ، همان دوزخ، جای آرامیدن او است(1) و امّا آن کس که از ایستادن بحضور پروردگار خود (برای حساب) ترسیده و خویشتن را، از خواهش نامشروع، بازداشته است، پس البته، همان بهشت، جای آرامیدن اوست(2).

سوره النازعات (79): آیات 42 تا 46

اشاره

42-46 يَسْئَلُونَكَ ... ضُحٰاهٰا

پرسش منکران معاد از تاریخ وقوع قیامت

ای پیامبر! منکران معاد، از تو از ساعت (که یکی دیگر از اسامی قیامت است) (4) می پرسند که وقوع (5) آن در چه تاریخی است؟ ای پیامبر! تو از یاد کردن قیامت چه طرفی می بندی؟ منتهای علم تاریخ قیامت بسوی پروردگار تو است (به کسی خبر نمی دهد) فقط تو ترسانندهٔ کسی هستی که از قیامت می ترسد. (رسیدگی بحساب تمام خلایق در نظر منکران قیامت طولانی و دشوار می نماید و لیکن چون خدا حسابگر چالاك است) در روزی که کافران، قیامت را می بینند، به نظرشان، گویا درنگ نکرده اند مگر شامگاه روزی یا چاشتگاه آن.

«پایان»

ذیول

ذیول(1) تشخیص موارد قسم از محرر این تفسیر است.(2) از این آیات معلوم می شود که در بعثت موسی علیه السّلام به پیامبری، تنها، نجات

1- دوزخ یگانه جای او است - تفسیر پادشاهی افغانستان.

2- یگانه جای او است - تفسیر پادشاهی افغانستان.

بنی اسـرائیل منظور نبوده بلکه اصـلاح فرعون و اتبـاعش هم مقصود بوده است. و اختصـاص موسـی علیه السّلام به نژاد بنی اسـرائیل که حاخامهای یهود و کشیشان عیسوی می گویند، غلط است.

(3) «أَخْرَجَ مِنْهٰا مٰاءَهٰا وَ مَرْعٰاهٰا» مرعی (بر وزن فردا) گیاه و چریدن و چراگاه (فرهنگ نظام).

(4) ساعت: جزئی از اجزاء زمان است و از قیامت هم تعبیر شده است. زیرا، از جهت سـرعت در حساب، به ساعت تشبیه شده (مفردات راغب به خلاصه).

(5) «أَيّٰانَ مُرْسٰاهٰا» مرسـی بضم میم و سـکون راء و سـین الفی به نوشتهٔ منجد، اسم مفعول است. بعد می نویسد: «أَيّٰانَ مُرْسٰاهٰا» ای متی وقوعها (ه).

تعلیقه

«وَ نَهَى اَلنَّفْسَ عَنِ اَلْهَوى » هوای نفس، مادر بیماریهای روانی است

افزایش بیماریهـای روانی یکی دیگر از خاصـیت هـای قرن مـا است. تقریبـا می توان گفت که دنیای علمی امروز، اغلب امراض عفونی را شکست داده و با داروهای مختلف آنتی بیوتیك، بر اغلب امراض عفونی و میکروبی فائق آمده است.

این تفوق و پیروزی، دوران خوشـی را نویـد می داد، و چنین پیش بینی می شـد که بزودی بشـر بدنیای دور از مرض، ورود خواهد کرد و از صحت و سـلامتی پایـداری برخوردار خواهـد شـد. ولی، بـدبختانه این امیـد بزودی بیـأس مبـدل گردیـد و امراض روانی بصورت یکی از مشـکلات بزرگ و پیچیده در برابر بشر قرار گرفت. دانشمندان به تکاپو و کوشش افتادند، خواستند تا هرچه زودتر و سریع تر بر این هیولای هولناك هم پیروز شده و گریبان بشـریت را از چنگالهای خوردکنندهٔ آن نجات بخشـند. ولی، هرچه بیشتر تلاش کردند، اشکال و پیچیدگی کار بیشتر نمودار شد، به طوری که امروز مسئلهٔ «بیماری روانی» بصورت یکی از عمومی ترین و در عین حال پیچیده ترین مشکلات

بشریت درآمده است.

روش کار دانشـمندان برای از بین بردن یك بدبختی، معمولا اینست که: نخست به جسـتجوی علل و ریشهٔ آن بدبختی می پردازند و پس از کشف علل و موجبات آن، با وسائلی متناسب، به از بین بردن و ریشه کن کردن آن مشـغول می شونـد. این قاعـدهٔ کلی در همه جا و در هر رشته ای مورد توجه جدی صاحب نظران می باشد.

در اینجـا نیز دانشـمندان به فکر افتادنـد که نخست بتحقیق و مطـالعه و کشف علل و موجبات امراض روانی بپردازنـد. چه آنکه، با کشـف علت، مبارزه با آن بسی سهل تر و ساده تر خواهد گردید.

در این مورد نظریه های مختلفی در جهان علم پدید آمد:

عده ای زندگی خشك بی روح ماشینی را موجب توسعهٔ امراض روانی دانستند.

جمعی به پیروی از «مورل» معتقد شدند که جامعه در افزایش بیماریهای روانی نقش بزرگ و عمده ای دارد.

و بعضی تراکم جمعیت را علت دانسته اند.

و بالاخره هرکس در این بین برطبق طرز تفکر خاصش، نظریه ای ابراز نموده است ولی...

دسته ای از دانشمندان واقع بین چنین اظهار نموده اند که: دوری بشر از مبانی دین و مذهب، موجب توسعه و افزایش بیماریهای روانی شده است. می گویند که: روح بشـر در اثر روبه رو شدن با ترسها، دلهره ها، نگرانیها، محرومیت ها و مسائلی از این قبیل، همانند کشتی طوفان زده ای می شود که شدیدا احتیاج به لنگری قوی و نیرومند دارد.

و اضافه می کنند که: این لنگر جز ایمان به خدا و مذهب چیز دیگری نمی تواند باشد.

تنهـا در پرتو نیروی ایمان است که می توان روح بشـر را از آشـفتگی و حیرت و دودلی و سـرگردانی و نگرانی نجات داد، و امراض روانی را معالجه کرد.

«ویلیام جیمز» استاد و روانشناس بزرگ امریکائی می گوید: «مؤثرترین داروی شفابخش نگرانی، ایمان و اعتقاد مذهبی است».

شاید اگر جملهٔ فوق را یك مبلغ مذهبی بگوید، شما آن را حمل بر تعصب کنید ولی توجه داشته باشید که گویندهٔ آن پدر روانشناسی جدید یعنی «ویلیام جیمز» است و او این نتیجه را از راه تحقیقات تجربی بدست آورده است و در این گفته، او تنها نیست.

«دیل کارنگی» از قول «دکتر الکسیس کارل» زیست شناس بزرگ، چنین نقل می کند که گفته است:

(دعاء و نماز قوی ترین نیروئی است که انسان می تواند تولید کند. نیروئی است که چون قوهٔ جاذبهٔ زمین، وجود حقیقی و خارجی دارد. در حرفهٔ پزشکی خود، من مردانی را دیده ام که پس از آنکه تمام معالجات دیگر در حال آنان مؤثر واقع نشده بود، به نیروی دعاء و عبادت از بیماری و مالیخولیا رهائی یافتند. دعاء و نیاز چون «رادیوم» یك منبع نیروی مشعشعی است که خود به خود تولید می شود. از راه دعاء، بشر می کوشد نیروی محدود خود را با متوسل شدن بمنبع نامحدود تمام نیروها، افزایش دهد) دکتر الکسیس کارل اضافه می کند (وقتی که ما دعاء می خوانیم خود را به قوهٔ محرکهٔ پایان ناپذیری که تمام کائنات را بهم پیوسته است متصل و مربوط می کنیم، ما دعاء می کنیم که قسمتی از آن نیرو بحوائج ما اختصاص داده شود، به وسیلهٔ همین استدعاء، نواقص ما مرتفع می شود، با قدرتی بیشتر و حالی بهتر از جا برمی خیزیم. هروقت ما با شور و حرارت، خداوند را در دعاء و نماز مخاطب می سازیم، هم روح و هم جسم خود را بوجهی احسن تغییر می دهیم. غیرممکن است مرد یا زنی تنها برای یك لحظه بدعاء بپردازد و نتیجهٔ مثبت و مفیدی از آن نگیرد.).

(اقتباس از نوشتهٔ دکتر محمّد رضا صالحی کرمانی – ط: 1344/3/22 ش 11703).

ص: 168

روز (عصای سـفید) برای کوران - که جمعیت طرفدار آن تازگی بوجود آمده و یك روز از سال را باین مناسبت اعلام کرده و این موضوع را ابتکار خود می داند - در اسلام تمام 365 روز سال است.

سورهٔ عبس

اشاره

حجة التفاسیر کشاف:

سورهٔ عبس مکی.

مشتمل بر: 42 آیه.

133 کلمه.

533 حرف.

(تعداد کلمات و حروف طبق تفسیر تنویر المقباس است) دارای تعلیقه.

کلیات سوره:

یکی از جلسـات پیامبر (ص) در منزل یکتن از امویان تشـکیل شـده بود. موضوع جلسه دربارهٔ انکار و اثبات قیامت دور می زد. میزبان از ورود کوری تازه وارد (ابن ام مکتوم) اظهار کراهت کرد....

از جمله مطالب سوره این است که: «کوری عیب نیست، بی دینی و بی ایمانی عیب است».

ص: 169

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره عبس (80): آيات 1 تا 16

مقدّمه

عمرو، همان «اعمى» (يعنى كور) است كه خدا درباره اش فرموده: «عَبَسَ وَ تَوَلّٰى. أَنْ جٰاءَهُ اَلْأَعْمىٰ» .

پـدرش، قيس (بفتـح قاف) بن زائدة بن الاصم (بفتح صاد و شد ميم)(1) بن هدم (بكسـر هاء و سـكون دال) بن رواحة (بفتح راء) بن حجر (بضم حاء و سكون جيم) بن عبد بن معيص (بر وزن شريف) بن عامر بن لؤى (بر وزن حسين) است.

مادرش، عاتكه است كه به «ام مكتوم» شـهرت دارد. عاتكه دختر عبد اللّه بن عنكثة (بر وزن سلطنه) بن عامر بن مخزوم است (كتاب نسب قريش ص 343 به ترجمه).

آن اعمى، مؤذن پيـامبر صـلّى اللّه عليه و آله و سـلّم بوده و پسـر دائى خـديجه (ام المؤمنين) است (ابن حزم در جمهرة ص 162 و اصابه 5759 طبق ذيل ص 343 كتاب نسب قريش به ترجمه).

در تفسير صافى بنقل از تفسير قمى به ترجمه مى نويسد: «عَبَسَ وَ تَوَلّٰى...» دربارۀ عثمان و ابن ام مكتوم نازل شده است.

ابن ام مكتوم مؤذن پيامبر صـلّى اللّه عليه و آله بود و كور بود. به خـدمت پيامبر صـلّى اللّه عليه و آله آمد و اصـحاب هم بودند و عثمان نيز حضور داشت. پيامبر صلّى اللّه عليه و آله ابن ام مكتوم را بر عثمان مقدم داشت، پس عثمان رو ترش كرد و پشت به او كرد.

تفسـير مجمع البيان از حضـرت صادق عليه السّلام روايت كرده كه: «عَبَسَ وَ تَوَلّٰى...» دربارۀ مردى از بنى اميه نازل شده كه وى خدمت پيامبر صـلّى اللّه عليه و آله و سـلّم بود و ابن ام مكتوم كه وارد شد آن اموى، اجتناب كرد و خود را جمع نمود و رو ترش كرد و رو برگردانيد (ه).

محرر اين تفسـير گويد: در عهد بنى اميّه موضوع را باين صورت درآوردند كه: پيامبر صـلّى اللّه عليه و آله و سـلّم از ديدن ابن ام مكتوم رو ترش فرمود و اعراض كرد. (تا اسمى از عثمان و يا مرد اموى) در زبانها نباشد (اقتباس از تفسير صافى).

محرر اين تفسـير گويد: از صـفى عليشاه تعجب دارم كه چگونه در تفسـير منظوم خود اين جريان را نسـبت به پيامبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم داده است.

1- جندب (بضم جيم) همان اصم است (ص 230 كتاب نسب قريش).

گهی بر طارم اعلی نشینم *** گهی تا پشت پای خود نه بینم!

(تجاوز اللّه عن کبوة ارتکبها).

محرر این تفسیر گوید: عموم تفاسیر اهل سنت، خطاب سوره را متوجه پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم دانسته اند. و لیکن غلط کرده اند.

صاحب تفسیر مجمع البیان و صاحب تفسیر نیشابوری اسم «اعمی» را عبد اللّه بن ام مکتوم نوشته اند. آنگاه عبد اللّه را پسر شریح بن مالك بن ربیعهٔ فهری از بنی عامر بن لوی معرفی کرده اند.

محدث قمی در کتاب سفینة البحار در لغت «کتم» نوشته که: «اقول: ابن ام مکتوم، اسمه عبد اللّه صحابی مهاجری» (ه).

صاحب تفسیر کشاف دربارهٔ ام مکتوم گفته: که وی مادر پدر آن «اعمی» است.

کتاب نسب قریش (در ص 437) مجددا نوشته: عمرو بن قیس بن زائدة بن الاصم بن هدم بن رواحة بن حجر، الذی یقول اللّه فیه: «عَبَسَ وَ تَوَلّٰی. أَنْ جٰاءَهُ اَلْأَعْمیٰ» و هو ابن ام مکتوم بنت عبد اللّه بن عنکثة بن عامر بن مخزوم، و کان رسول اللّه صلّی اللّه علیه و سلّم یستخلف ابن أمّ مکتوم علی المدینة بعض المرار(1) اذا خرج، و شهد ابن أم مکتوم القادسیة، و کان معه اللواء، و قتل شهیدا بالقادسیة. و هو ابن خال خدیجة بنت خویلد. أمها: فاطمة بنت زائدة بن الاصم بن هدم (ه).

محرر این تفسیر گوید: چون کتاب نسب قریش، در رشتهٔ انساب است و آن را ابو عبد اللّه مصعب بن عبد اللّه بن مصعب زبیری (156- 236) تألیف کرده است(2)بیان آن، دراین باره (یعنی در قسمت نسب) قابل قبول است، نه بیان دیگران.

1- مرار بر وزن کتاب جمع مره است. یعنی بارها «دفعات».

2- نخستین ناشر و مصحح و تعلیقه نویس کتاب نسب قریش (ا. لیفی بروفنسال) استاد زبان و تمدن عربی در سوربون و مدیر دروس اسلامی در دانشگاه پاریس است.

1-5 عَبَسَ ... بَرَرَةٍ

بی تأثیر بودن بینائی چشم و نابینائی در أمر دین و سرگذشت ابن ام مکتوم

(آن مرد اموی) رو ترش کرد و رخ بر گردانید. زیرا، نابینا (یعنی ابن ام مکتوم) بسوی او آمد. و تو چه می دانی که ابن ام مکتوم از محضر پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم استفاده نمی برد؟ (کوری چشم سر که عیب نیست کوری چشم دل، عیب است. ای اموی! کی ترا مستحضر کرده است که ابن ام مکتوم، قابل نیست؟). از ابن ام مکتوم (مسلمان) انتظار می رود که در محضر پیامبر، چیزی بیاموزد که از نقیصهٔ جهل پاك شود و یا آیه ای از قرآن فراگیرد و آن آیه برای او سودمند باشد.

اما تو (ای اموی!) به کسی که خود را از اشراف و ثروتمندان قریش می داند(1)و خویشتن را از خدا و پیامبرش مستغنی و بی نیاز می شمارد(2). در حین ورود وی به محضر پیامبر، پس تو روی خوش به او نشان می دهی. و چیزی که از شخص مستغنی، بر زیان تو باقی می ماند این است که: وی از صفات رذیله پاك نمی شود و سخن حق در او تأثیر نمی کند.

و امّا (ابن ام مکتوم همان) کسی که بسوی تو آمد، همان کسی که برای کسب فیض از محضر پیامبر می شتابد، و هم او از مخالفت فرمان خدا می ترسد، پس تو از او تغافل می کنی و با دیگران مشغول بصحبت می شوی.

این روش، پسندیده نیست. البته، این تذکرات و حقایق، که آیات قرآن بیان می فرماید، موجب تذکر و پند است برای خلق. پس، هرکس بخواهد،

1- تن آدمی شریف است بجان آدمیت نه همین لباس زیباست نشان آدمیت

2- ب.

آن را یـاد بیـاورد و سـرمشق زنـدگانی خود قرار بدهـد (و هرکس نخواهـد، نکنـد. زیرا، جبر در کار نیست) - (و بینا و نابینا دراین باره فرقی ندارنـد). آیات قرآن در دفاتر گرامی (و محترم) ثبت است. آن دفاتر بلنـدمرتبه است، از هر شـبهه و تناقض و سـهو و نسـیان و دسـتبرد هر شیطان، پاك و پیراسته است. آن دفاتر بدست (فرشتگان) نویسندگان بزرگواران نیکوکاران است(1).

سوره عبس (80): آیات 17 تا 42

مقدّمه

عتبه پسـر أبو لهب که اول بـار داماد پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله و سـلّم بود و به آخر، دختر آن حضـرت را طلاق داد و گفت: (کفرت برب النجم اذا هوی) (یعنی پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله و سلّم چون آیهٔ «وَ اَلنَّجْمِ إِذٰا هَویٰ» را از سورهٔ «و النجم» تلاوت فرمود، او چنین گفت. و آب دهان به روی اشـرف کائنات انداخت) و حضرت او را نفرین کرد که: «اللهم سلط علیه کلبا من کلابك»: بار الها! سگی از سگهایت را بر او مسلط کن. اندك وقتی نگذشت که:

شیر، سر او را کند. در این باب حسان بن ثابت قصیده ای سروده. و حق سبحانه عتبه را لعنت کرده که می فرماید: «قُتِلَ اَلْإِنْسٰانُ...» .

محرر این تفسـیر گوید: در تفاسیر موجود نزد اینجانب، اسم آن کافر را عتبه (بضم عین و سکون تاء) نوشته اند و لیکن مطابق کتاب «نسب قریش»، عتیبه (بضم عین و فتـح تاء و سـکون یاء و باء مفتوح) صـحیح است (و تفصـیل آن در سورهٔ ابو لهب ذکر خواهد شد) و امّا آیات، تعمیم دارد و شامل هر انسان ناسپاس است.

16-42 قُتِلَ ... اَلْفَجَرَةُ

ناسپاسی انسان

کشته باد انسان! چه اندازه ناسپاس است! (هیچ فکر نمی کند که خدا او را)

1- جمع آوردن صـفات: نویسـندگان و بزرگواران و نیکوکاران، بجهت رعایت امانت در ترجمه است. و فارسـی سلیس آن: (... فرشتگان نویسندهٔ بزرگوار نیکوکار است) می باشد.

ازچه چیز آفریـده است؟ خـدا انسان را از آب (مرد و زن) آفریـده است. پس، آن انسان را در پنجـهٔ تدبیر و تصـرفات خود از حالی بحالی، بصورت حاضـر درآورده است. و پس از تحولاـتی راه خیر و شـر و صـلاح و فسـاد و ایمـان و کفر را برای او هموار و آسـان ساخته است. سپس، آن انسان را میرانیده و باز او را در قبر کرده است(1) باز آن وقتی که مشیت خدا تعلق بگیرد، انسان را زنده می سازد.

(انسان می گویـد: از تولـد تا قبر را دیـده ام اما زنـده شـدن پس از آن را ندیده ام و چنین چیزی محال و دروغ است. در جواب می گویم:) چنین نیست که انسان می گویـد. خـدا قیامتی را که فرمانش برآن قرار گرفته است هنوز به مرحلـهٔ اجراء نگذارده است. زیرا، وقتش نرسـیده است(2). (ولی انسان، مکرر در مکرر نظیر آن را همه وقت دربارهٔ مرگ و به قبر گـذاردن و زنـده شـدن پس از مرگ، دیـده و می بیند)(3). پس، آدمی بایـد به خوراك شـبانه روزی خود بنگرد [که اصل آنها دانه(4) است که زمانی زنـده بوده و بعـد مرده و در قبر (یعنی زیر خاك) مدفون شده و برای زنده شدنش] ما از ابر با فشارهای باد و هواء و... آب باران برآن فروریختیم. سـپس، (با تحولاتی که دربارهٔ آن دانه انجام دادیم، آن دانـهٔ مرده را زنده ساختیم و) زمین را (که قبر آن دانه بود) به شدت شـکافتیم (تا جوانهٔ دانه و نهال اشـجار از زیر خاك و داخل قبر سر بیرون بیاورد) پس، (بین که ما) در زمین، دانه (از گندم و جو...) و تاك و درخت سایه افکن (چون کاج و سـرو و بید و غیرها) و زیتون و خرما و باغهای پردرخت انبوه و سـتبر و میوه و گیاههای خودرو (و گیاههای وجینی چون یونجه و شـبدر و غیرها) رویانیدیم تا شـما از آنها بهره مند شوید و چهارپایان شما از آنها برخوردار شوند.

1- قبرها، گوناگون است از: شکم جانوران و آب دریاها و خاك و آتش.

2- مفسرین معنای دیگری کرده اند و تفسیر متن، خاص این تفسیر است.

3- مفسرین ربط این آیات را که ما ذکر کردیم درنیافته اند.

4- و تخمه و تخم.

پس، (اکنون که شواهد بی شمار و نظائر بی حساب بر زنده شدن پس از مرگ و قیامت مردگان را دیده و می بینید، بدانید که:) چون «صاخّه»(1) (یعنی آواز کرکننده، که نفخهٔ دوم صور است) طنین انداز شود (آن روز، هولناك و شدائد آن بسیار است و فریاد وانفساه از همه بلند است، همان) روزی که بگریزد مرد از برادر خود (همان برادر با جان برابرش) و از مادر خود (با آن همه مهربانی و حقوق مادری) و از پدر خود (با وجود شفقت و عطوفت پدری) و از زن خود (که روزگاری همدم و مونسش بوده) و از پسران خود (که به ایشان مستظهر بوده، و مددکارش بوده اند).

آن روز برای هر شخصی از اهل قیامت (از شدت سختی) حالی و کاری است که از توجه به سرنوشت دیگران، بازش می دارد.

آن روز، روهائی درخشان (از نور ایمان،) و خندان و شادمان است.

و آن روز، روهائی غبار (غم) برآن نشسته و آثار تیرگی و سیاهی آن را فرومی گیرد. آن گروه که چهره های غبارآلود و سیاه دارند، همانها، کافران فاجرانند.

«پایان»

تعلیقه

اهمیت چشم در بدن انسان ده میلیون رنگ

(به عقیدهٔ رئیس ادارهٔ مقیاسهای آمریکا چشم انسان قادر است ده میلیون رنگ را تشخیص دهد. و در همهٔ زبانها فقط از 17500 رنگ نام برده شده است).

چشم انسان قادر است ده میلیون رنگ را از هم تشخیص بدهد ولی هنگامی که انسان بخواهد این رنگ های مختلف را نامگذاری کند مغز از طبقه بندی آنها و نامیدنشان، عاجز می شود.

1- «صاخه» بصاد الفی و شد خاء مفتوح است.

مثلا اسامی: قرمز، کبود، ساتن مخملی یا رنگ گوجه فرنگی هیچ کدام صراحت توصیفی ندارند.

در فرهنگ مختلف کشورها هفده هزار و پانصد رنگ مختلف نامبرده شده است که طراحان و نقاشان از این اسامی استفاده می کنند. ولی اکثر این نامها جز اغتشاش ذهنی حاصلی ندارند و اکثرا دارای حشو و زوائد هستند. مثلا، رنگی که در یك دیکسیونر، بنام سبز آفریقائی نامیده شده است در فرهنگ دیگر، آبی از آب در می آید.

مدت بیست و هشت سال است که ادارهٔ ملی مقیاس ها در امریکا برپاست کنت کلی برای رفع این اغتشاش و هرج و مرج کار می کند. و هفتهٔ گذشته توسط این مؤسسه راه تازه ای برای تعیین و نامگذاری رنگها پیشنهاد شده. کنت کلی از بیست و هشت رنگ اصلی و آشنا نمونه هائی به دو شکل تیره و روشن یا کمرنگ و پررنگ تهیه کرده است و با ترکیب آنها روی هم رفته دویست و شصت و هفت نام معین برای آن ها در نظر گرفته است.

سعی شده است این نامها بیشتر حساب شده و توصیفی باشند. مانند: قرمز درخشان، صورتی ملایم یا قهوه ای مایل به زرد روشن. کنت کلی امیدوار است که بدین طریق بتوان یك مقیاس عمومی و بین المللی برای شناختن رنگهای مختلف تعیین کرد تا وقتی مثلا کسی برای شما از رنگی نام می برد شما بتوانید منظور او را به خوبی بفهمید.

«نیویورك» (نقل از، ط: 1340/11/22).

اما در عین حال باید دانست: هرچند بنظر می رسد که ما بوسیلهٔ حواس پنجگانه و یا بقولی بیش از پنجگانه که به ما داده شده، قادر به درك همه چیز هستیم، ولی واقعیت چنین نیست. زیرا، حواس ما محدود است و قادر به درك خیلی از چیزها نمی باشد. مثلا، بسیاری از رنگها وجود دارد که ما از دیدن آنها عاجزیم و نیز بسیاری اصوات هست که شنیدن آنها از قدرت ما خارج است.

ص: 176

سورة التّكوير

اشاره

حجة التفاسير كلمهٔ (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جميع صفات كمال است.

كشاف:

سورهٔ تكوير مكى.

مشتمل بر: 29 آيه.

104 كلمه.

533 حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

داراى ذيول و تعليقه.

ص: 177

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره التكوير (81): آيات 1 تا 15

اشاره

1-15 إِذَا اَلشَّمْسُ ... فَلاٰ

دورنمای قیامت

چون آفتاب، تاريك گردد (و طومار عمر او در هم پيچيده شود)، و چون ستارگان، بى فروغ و تيره گردد، و چون كوهها، روان ساخته شود (و مانند گرد بر زمين و مانند ذرات به هواء رود)، و چون شتران آبستن ده ماهه (كه در نزد مردم عرب بسيار عزيز است) واگذاشته شود (و از شدت هول و هراس به آنها توجه نگردد)، و چون جانوران وحشى (در اثر لرزش شديد زمين) جمع كرده شوند(1)، و چون درياها (در اثر انفجار كوههاى آتشفشان زير دريا و ساير نقاط) به غليان آيد (و آبها بخار شود)، و چون ارواح آدميان دوباره با اجسادشان جفت كرده شود، و چون دربارهٔ دختر زنده به گور شده پرسش شود كه بكدام گناه كشته شده است؟ (1) و چون نامه هاى اعمال (مردم) گشوده شود، و چون پرده از روى اهل آسمان برداشته شود(2)، و چون دوزخ، تافته و افروخته گردد، و چون وعدهٔ ورود به بهشت نزديك گردانيده شود(3)؛ (چون اين امور دوازده گانه كه شش تاى آن مربوط به زمين دنيا و شش تاى ديگرش مربوط به زمين محشر است، واقع شود) هركس هر عملى را كه كرده است (از نيك و از بد) بداند. پس، اى كافران! آن طور نيست كه گمان كرده ايد (كه قرآن از قول جن و يا شيطان است، تا در نتيجه، قيامت از قول جن و يا شيطان باشد و آنان دروغ گفته باشند).

سوره التكوير (81): آيات 16 تا 29

اشاره

تتمهٔ 15-29 أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ ... اَلْعٰالَمِينَ

قرآن و پيامبر (ص)

قسم به آنها كه از تيررس ديد چشمها به دورند، و در مدار و حوزهٔ خود در حركت اند،

1- جمع شدن جانوران در اثر زمين لرزهٔ شديد است و طبق تفسير مجمع البيان و غيره، جمع آورى جانوران وحشى براى حساب است.

2- تفسيرهاى ديگرى نيز شده است.

3- بهشت نزديك آورده شود (تفاسير ديگر.

و در کنام (1) خود قرار گرفته اند (از: فرشتگان و یا ستارگان و یا گاوان وحشی و آهوان و...) (2).

و قسم به شب آنگاه که رو بیاورد.

و قسم به صبح چون بدمد، که این قرآن البته البته، گفتهٔ محمّد (3) رسول بزرگوار است(4) که دارای نیروی (نبوت) است و نزد خدای عرش، با جاه و منزلت است، و در عرش، مطاع (و فرمانروا است) و متصف به امانت است (همه او را محمد امین می گوئید) و (محمّد) رفیق شما (که با هم معاشر بوده و هستید) جن زده نیست (که جن مددکار او باشد و قرآن را به محمّد آموخته باشد. زیرا، محمّد با شما معاشرت دارد و می بینید که عاقل کامل است و آثار تماس با جن در او مشهود نیست). و البته، قسم که محمّد، خدا را در افق امکان و وجوب دیده است(2) (و قرآن را شنیده است).

و محمّد به غیب تهمت نزده است (همچون کاهن و ساحر و عرّاف(3) (5) زیرا، محمّد، بدون دریافت مزد، حقایق غیب و شهود را در دسترس شما می گذارد. اما، کاهنان و ساحران و عرّافان تا مزدی نگیرند، لب به سخن نمی گشایند) و این قرآن گفتهٔ شیطان رانده شده نیست (که بعضی کافران آن را شعر، و از القاءات شیطان می دانند. زیرا، شیطان، دشمن بنی نوع بشر است و هیچگاه شیطان، راه سعادت و نیکبختی را به بشر یاد نمی دهد، در صورتی که قرآن در راه سعادت و خوشبختی بشر کوشاست).

(اکنون که این حقایق معلوم شد) پس، شما مردم (که از قرآن و پیامبر می گریزید) به کجا می روید؟ (دربارهٔ) قرآن (فقط باید گفت که قرآن) سند و قبالهٔ جهانهاست(4). (سند و قباله است) برای هرکس از شما که بخواهد به راه راست برود (نه راه کج). ولی شما کافران نمی خواهید (به راه راست بروید) مگر اینکه، خدا

1- سورهٔ و النجم را به بینید.

2- «عراف» بر وزن صراف.

3- رجوع به آخر سورهٔ قلم.

4- گرچه قرآن از لب پیغمبر است هرکه گوید: حق نگفته، کافر است

که پروردگار جهانهاست، بخواهد (و شما را مجبور کند که به راه راست بروید.

اما جبر در کار نیست(1).

«پایان»

ذیول

ذیول(1) عرب(2) در عهد جاهلیت، دستور می دادند زنان بر سر گودالی وضع حمل کنند. اگر مولود پسر بود، نگاهداری می کردند و اگر دختر بود بعضی به علت فقر و تنگدستی و بالاخره بیم از مخارج عروسی، و بعضی از جهت عار و ننگ از داماد، دختر را زنده به گور می کردند. و گاه می گذاشتند تا بزرگ شود و چون شش ساله می شد، در صحرا گودالی می کندند و بعد به مادرش می گفتند که: او را آرایش کن تا آنکه شوهر بدهیم. پس، آن دختر را در صحرا بر لب آن گودال می آوردند و می گفتند: در این گودال نگاه کن. آنگاه از پشت سر، او را در آن گودال می انداختند و خاك بر رویش می ریختند تا مساوی زمین شود. و گاه دختران را نمی کشتند ولی آنها را در نهایت خفت و خواری نگاه می داشتند و لباسهای پشمین و موئین به او می پوشانیدند و به شترچرانی وامی داشتند. (تفسیر مراغی را به بینید).

(2) کنام، (بضم کاف) دو معنی دارد:

(الف) شبگاه شیر، و دد، و دام.

(ب) و جهانگیری معنی آرامگاه آدمی و آشیانهٔ مرغان را هم اضافه کرده (ولی استعمال در معانی مذکوره مجازا جایز است).

در سنسکریت «ك» (بضم کاف «مفرد») بمعنی زمین و «نم» بمعنی خم شدن است و معنی مرکب: زمینی (است) که در آن حیوان برای خوابیدن یا چریدن خم می شود (فرهنگ نظام به خلاصه).

(3) «الخنس الجوار الکنس» مذکور در قرآن کریم را مفسرین چنین معنی

1- تفسیر ابو مسلم اصفهانی بنقل تفسیر مجمع البیان.

2- موارد استثنائی هم داشته ولی بسیار کم.

کرده اند که:... و لیکن محرر این تفسیر بشرح مذکور در متن دریافته ام.

(4) اغلب مفسرین، رسول بزرگوار را جبرئیل گفته اند. و همانها می گویند:

محمّد، جبرئیل را در افق مبین دیده است. و چون جبرئیل مکرر شرفیاب محضر رسول اکرم می شده، گفته اند: شکل جبرئیل در این بار بسیار بزرگ بوده است. بهر حال نظر ما بشرح مذکور در متن است.

(5) در مفردات راغب به ترجمه می نویسد: فرق بین عرّاف و کاهن این است که:

عرّاف از آینده و کاهن از گذشته خبر می دهد.

تعلیقه

تحقیق

محرر این تفسیر گوید: سرّ اینکه قرآن کریم در سوره های متعدد دربارهٔ قیام قیامت پا فشاری فرموده است، این است که: قرآن و پیامبر نه تنها با دهریه و ملحدان در کشمکش بوده، بلکه با اهل کتاب نیز که منکر رستاخیز (قیامت) بوده اند مهاجه داشته. زیرا، ما می بینیم در توراة موجود در دست یهود، ابدا نامی از قیامت مردگان مشهود نیست. در این صورت، دو احتمال در پیش نظر ما حکمفرماست:

احتمال اول، این است که: موضوع قیامت در توراة موجود بوده است و لیکن حاخامهای یهود آن را از توراة حذف کرده اند تا دیگر هراس و دلهره ای در اجراء منویات سوء خود نداشته باشند.

احتمال دوم، این است که: در توراة اسمی از قیامت نبوده و پایه ومایهٔ عقلانی امت موسی بحدی ضعیف بوده است که موضوع قیامت یعنی روز ظهور عدل تام الهی را درك نمی کرده اند. و لذا، اسمی از قیامت برده نشده است.

محرر این تفسیر گوید: احتمال اول قطعی است بدلائل ذیل:

1 - اگر پایه ومایهٔ عقلانی امت موسی تا این حد سست و ناتوان بوده، نمی بایستی مسئله یکتاپرستی که اصعب و اعلی و اجل بود، برآن قوم القاء شود.

2 - در قرآن کریم تصریح دارد به این که: حضرت موسی علیه السّلام موضوع قیامت را

با فرعون و اتباع و هم با امت خود در میان گذاشته است.

3 – از این بالاتر آنکه تمام پیامبران، مأموریت داشته اند که موضوع قیام قیامت را به امت خود القاء کنند. و آیات قرآن دراین باره صراحت دارد. در این صورت، چگونه پیامبر اولوالعزمی همچون موسی علیه السّلام چنین مأموریتی نداشته است؟! 4 – بنی اسرائیل در مصر بوده اند و اوضاع مومیائی مردگان و زیارت ارواح را از اجساد مومیائی شده بتفصیل دیده و شنیده اند. و موضوع «کتاب اموات» در بین مردم مصر و کاهنان مصری یکی از برنامه های وسیع آن ملت بوده است. آیا پایه ومایهٔ عقلانی آن ملت خودسر به این گونه امور حکم می کرده است؟ و بنی اسرائیل چنین پایه ومایه ای نداشته اند؟! اما نصاری – آنچه از انجیلهای فعلی چهارگانهٔ (متی – لوقا – مرقس – یوحنا) و توابع انجیل تحریف شده، مستفاد می شود و جزء عقاید فعلی این امت است این است که: قیامت، روحانی صرف است و بکلی جسمانی نیست.

و جهت این عقیده، تماس شدید نصرانیان با یونانیان و بهره مند شدن از فلسفه های آنان است. (و چون فلسفهٔ آن زمان نمی توانسته است موضوع قیامت جسمانی و روحانی را هضم و حل کند، لذا قائل به قیامت روحانی تنها شده است).

(این ظاهر قضیه است) و امّا حقیقت امر این است که: نصاری هم، حساب و کتابی و میزان و صراطی ندارند. زیرا، با گناه بخشی کشیشان و دریافت حق گناه بخشی از امت عیسی علیه السّلام دیگر گناهی برای آن امت باقی نمی ماند. بعلاوه، می گویند: عیسی خود را تسلیم دار کرده(1) تا گناه امتش بخشیده شود و به خلاصه: بار گناه آنها را برداشته است.

اما باز هم اگر بیشتر کاوش کنیم، می ترسیم که موضوع قیامت نصاری هم...

.

1– به عقیدهٔ باطل نصاری

سورة الانفطار

اشاره

حجة التفاسير كلمهٔ (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جميع صفات كمال است.

كشاف:

سورهٔ انفطار مكى.

مشتمل بر: 19 آيه.

80 كلمه.

107 حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

داراى ذيول و تعليقات.

ص: 183

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الانفطار (82): آیات 1 تا 5

مقدّمه

اعمال انسانها در چند جا یا عکسبرداری می شود و یا ثبت می گردد:

1 – در مغز (خاطرات فراموش شده که به یاد می آید، در نوارهای مغزی عکسبرداری شده است).

2 – در پیشانی (اسم دیگرش «ناصیه» است). و همان طور که «رنگ رخساره خبر می دهد از سرّ ضمیر» همین گونه خطوط پیشانی از مجموعهٔ اسرار درونی خبر می دهد و قرآن کریم فرموده: «يُعْرَفُ اَلْمُجْرِمُونَ بِسِيمٰاهُمْ» (1) و البته، قرینهٔ آن «یعرف المتقون بسیماهم» در آن پنهان است.

3 – در کف دستها (که خطوط حاصله، سرگذشت دوران زندگانی دنیا را با سرنوشت روز حساب و شمار معین می کند)(2).

4 – در نوار، که فرشتگان عکسبرداری می کنند.

5 – در دفاتر، که فرشتگان اعمال انسانها را در آن دفاتر ثبت می کنند.

و در روز قیامت این پنج موضوع، حاضر می گردد و هرکس از مجموع اعمال دنیوی خود که فراموش نکرده و یا فراموش کرده است، آگاه می گردد.

در قرآن کریم در چند جا، از جمله همین سورهٔ انفطار، این موضوع را تذکر داده است. بشرح آینده:

1– قرآن کریم سورهٔ الرحمن.

2– نامهٔ بهشتی بدست راست اوست و نامهٔ جهنمی بدست چپ اوست.

1-5 إِذَا اَلسَّمٰاءُ ... أَخَّرَتْ

ظهور نوارها و دفاتر اعمال هر انسان و استحضار انسان از اعمال گذشتهٔ خود

چون آسمان بشکافد (و رشته های جاذبه و ارتباطاتش از هم بگسلد و نظاماتش دگرگون شود)، و چون ستارگان در هم فروریزد، و چون جدار دریاها از هم پاشانده شود (و آبها درهم و برهم و از هر سو روان گردد)، و چون قبرها زیر و زبر کرده شود (و مردگان زنده شده سر از قبور بدر کنند، در چنین موقع) هرکس از آنچه پیش فرستاده و از آنچه پشت سرافکنده (از طاعات و مظالم)، بداند.

سوره الانفطار (82): آیات 6 تا 12

اشاره

6-12 يٰا أَيُّهَا اَلْإِنْسٰانُ ... تَفْعَلُونَ

اعتراض خدا بر انسان و...

ای انسان! چه چیز تو را بر نافرمانی پروردگار کریمت فریفته (و گستاخ ساخته است)؟ همان پروردگاری که:

(الف) تو را آفرید.

(ب) پس از آن آفرینش تو را بر مقتضای حکمت قرار داد (1).

(ج) پس از آن تو را دارای عقل فاصل ما بین خیر و شر ساخت (2).

(د) تو را بهر صورت که خواست ترکیب کرد (3).

(در هر چهار مرحله، احدی هیچ گونه اختیاری نداشت بغیر از خدا. در قیام قیامت هم غیر از خدا کسی اختیاری ندارد).

چنین نیست که تصور کرده اید که مردگان برانگیخته نمی شوند و حسابی در کار نیست (از گفتن این سخنان خودداری کنید. و لیکن، شما متنبه نمی شوید) بلکه روز جزاء را تکذیب می کنید ، درحالی که البته، هم اکنون، نگاهبانانی از فرشتگان بر شما گماشته شده اند، که نزد پروردگار، بزرگوارند و اعمال شما را می نویسند و آنچه را که می کنید می دانند.

سوره الانفطار (82): آیات 13 تا 19

اشاره

13-19 إِنَّ ٱلْأَبْرَارَ ... لِلَّهِ

خلاصهٔ کلام

البته، نیکوکـاران جایشـان در بهشت است. و البته، تبه کاران (کافران) جایشان در دوزخ است. تبه کاران در روز جزاء، وارد دوزخ خواهند شد، و از دوزخ غایب نخواهند بود (جاوید در آن باشند و بیرون نیایند(1).

ای پیـامبر! خـدا چه خوب تو را دانـا کرده است که روز جزاء چه انـدازه مهمّ است. بـاز می گویـم: ای پیامبر! خـدا چه خوب تو را دانا کرده است که روز جزاء چه اندازه مهمّ است(2). همان روزی که هیچ کس برای هیچ کس چیزی در اختیار ندارد (که برای او جلب منفعتی کند و یا دفع مضـرتی نمایـد. زیرا، کلیهٔ وسائط و وسائل دنیوی و اختیارات از میان برداشـته شده است) و (در آن روز) فرمان مر خدا راست (و بس).

«پایان»

ذیول

ذیول(1) «الـذی خلقك فسویك»: ای جعل خلقتك علی ما اقتضت الحکمة (مفردات راغب).(2) «فعدلك»: یعنی سنجید و برابر کرد تو را (شرح قاموس دیده شود).

(3) به تعلیقه رجوع شود.

تعلیقات

1 - تحقیق

محرر این تفسـیر می گویـم: خـدا در ترکیب انسـان هر صورتی را بخواهـد می آفریـند، از: نر و مـاده و خنثی و عاقـل و متوسـط و عادی و ضعیف و ابله و بله و کوتاه

1- تفسیر روح البیان و غیره.

2- رجوع به صفحهٔ 80 سطر 5 و صفحهٔ 122 سطر آخر متن.

و بلند و زیبا و نازیبا و سیاه و سفید و گندم گون. و با اعضاء مختلف از: سر و گوش و دهان و بینی و گردن و مو، و از: ساق و کمر و شکم و کفها و انگشتان (با خطوط مختلف) و غیرها.

و از جمله: در طب تنها ده گونه پردهٔ بکارت برای دوشیزگان صورت می دهند(1) (تو خود حدیث مفصل بخوان از این مجمل).

این نمونه ها برای فهم عوام کافی است که بدانند اولا: بشر در خلقت خود دخالت ندارد و ثانیا: پیکرها یکسان نیست. و اما، برای تذکر خواص می گویم: از آغاز آفرینش تا کنون و بلکه تا قیام قیامت دو موجود مساوی از جمیع جهات وجود نداشته و نخواهد داشت (زیرا، مادة المواد هر چیز غیر از مادة المواد آن دیگری است و زمان آفرینش آن تقدم و یا تأخر دارد و مکان آن متفاوت است و شکل آن فرق دارد بالاخره در جهاتی با هم اختلاف دارد. مثلا دو کفش یك کارخانه که دارای یك اندازه باشد اولا: در مادهٔ خود با هم اختلاف دارد. ثانیا: یکی مقدم تهیه شده و دیگری مؤخر. و ثالثا: حیّزی را که کفشی اشغال کرده است با حیّز کفش دیگر فرق دارد. و رابعا: زمان مصرف آن دو کفش، غیر از یکدیگر است. و خامسا: عمر هر دو کفش مطابقت ندارد. و هکذا...) پس، هر چیز یکتاست و توحید یعنی یکتائی، در تمام ذرات عالم، حکمفرماست و تکرار در کار نیست.

مجددا می گویم: اگر یك حرف (الف) نوشتیم، با نظر باختلاف مکان و زمان و مقتضیات و نویسنده و وسائل کتابت و غیرها، آن الف، دیگر، دوم، ندارد. و از اینجا باید دریافت که شرك تامّ در عالم وجود ندارد. و شرك تامّ، ظلم عظیمی است که تبه کاران به دماغ بشر تحمیل کرده اند. و محال است دو شریك تام الشر که، یافت شود. و دو شریك ناقص الشر که هم، شرکت ناقص دارند. و شرکاء ناقص هر دو ناقص اند.

محرر این تفسیر می گویم: مسئله توحید خدا، که امّ المسائل و ابو الکلام

1- اگر طب کلیاتی را بنحو نمونه گفته است، ایرادی نداریم. و اگر در حقیقت انحصار به این ده گونه کرده است غلط گفته است. زیرا، (گونه ها) شمار ندارد.

است، معنـای آن، این نیست که می گوینـد: «خـدا یـك است و دو نیست» زیرا هر چیز، یك است و دو نیست (بشـرحی که تقریر کردم). بلکه، توحیـد خدا، عبارت است از اینکه: ذات فناناپذیری که از صـبح ازل بوده و تا شام ابد خواهد بود و محتاج به کسـی نیست و همدمی نـدارد و شبیه و نظیر خود را زاد و ولـد نمی کند (یکتاست)، و سایر چیزها، فناپذیر است و محتاج است و همدم می طلبد و نوعا زایش می کند.

2 - تحقیق

یکی از اسـرار پافشاری قرآن کریم دربارهٔ پیاده شدن آفتاب و ماه و ستارگان از تخت جلال نورپاشی، این است که: پرستندگان این اجرام را متوجه خطای خودشان سازد (رجوع به سورهٔ انشقاق).

بت مولك: (مظهر آفتاب) (سـفر لاویان توراة 21:18) مولوك (کتاب اعمال رسولان 43:7) ملك که ملکوم نیز خوانـده شده است (کتاب اول پادشاهان 5:11 و کتاب عاموس 26:5) خـدای عمونیان است که قربانیهای انسانی از برای وی تقـدیم می نمودند، مخصوصا از بچه ها.

عبادت این نجس خبیث در میان عبرانیان استمرار یافته، اسباب اشتعال نایرهٔ غضب حضرت باری تعالی نسبت به ایشان گردید.

و چنـانکه حاخامیـان می گوینـد: این بت از مس ساخته شـده و بر کرسـی ای از مس نشسـته و دارای سـر گوساله بوده و تاجی بر سـر می داشت. و کرسی و خود بت مجوف می بود.

و در جوف آن آتش می افروختند. و چون حرارت بازوهای بت به درجهٔ سـرخی می رسید، قربانی آدمی را بر آنها گذارده فورا می سوخت، و اهالی نیز در آن اثنا طبلها می نواختند که صدای داد و فریاد وی را نشـنوند. و با وجودی که پیامبران مکررا این عادت وحشـیانه را سـخت منع فرمودند، باز یهود بارها به آن گرفتار شدند و آن را عبادت نمودند (تفصیل در لغت مولك از کتاب قاموس مقدس).

سورة المطفّفين

اشاره

حجة التفاسير كشاف:

سورة مطففين مدنى و مكى(1).

مشتمل بر: 36 آيه.

169 كلمه.

730 حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

داراى تعليقات.

ص: 189

1- آغاز سوره، مدنى است و اما ذيل سوره (از آية 29 الى 36) كه موضوع خنده در آن عنوان شده است (بشرح متن)، چون مربوط به مكه است (مكى) است. و تفسير كشاف ذيل سوره را مربوط بحضرت اميرالمؤمنين على (ع) دانسته، و نوشته است كه: منافقان بحضرت خنديدند و گفتند: على (اصلع) است يعنى پيشانيش مو ندارد. در اين صورت تمام سوره، مدنى خواهد بود. زيرا، در تفسير كشاف از «منافقان» اسم برده شده است و منافقان در مكه وجود نداشته اند، بلكه پيدايش آنان در مدينه بوده است.

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره المطففين (83): آيات 1 تا 7

مقدّمه

در آن هنگام كه پيامبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم به شهر مدينه نزول اجلال فرمود، در شهر مدينه مردى بنام ابو جهينه داراى دو پيمانه بود: يكى بزرگ و ديگرى كوچك. چون مى خواست چيزى بخرد، پيمانـهٔ بزرگ را به كار مى برد و چون مى خواست بفروشد، از پيمانهٔ كوچك استفاده مى كرد.

روى هم رفته شـهر مـدينه از حيث كيل از همه جا بدتر بود. لذا، اين آيات (1 الى 28) دراين باره نازل شد(1). شهر مكه هم مانند مدينه بود(2).

1-7 وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ ... كَلاٌّ

هشدار خداوند به مطففان و كم فروشها

واى (عـذاب سـخت) از آن مطففان است! همانها كه چون چيزى از مردم با پيمانه مى خرنـد كامل دريافت مى كنند و چون پيمانه يا وزن مى كننـد تـا به مردم چيزى بفروشـند، كم مى دهنـد و زيـان به ايشان مى رساننـد. آيا آن كم فروشان معتقـد نيسـتند كه براى روزى بزرگ برانگيخته شدگانند؟ همان روز كه مردم براى پروردگار جهانها به پامى ايستند.

سوره المطففين (83): آيات 7 تا 17

اشاره

تتمهٔ 7-17 كَلاٌّ ... تُكَذِّبُونَ

سرنوشت تبه كاران

چنين نيست كه سوداگران(3) گمان برده اند كه هرگونه بخواهند معامله كنند، آزادند و روز حسابى در كار نيست. زيرا البته، (پرونده و) نامهٔ اعمال تبه كاران در «سجين» است.

1- تفسير مجمع البيان.

2- تفسير مراغى.

3- سودا، چند معنى دارد. از جملهٔ: بمعنى معامله است و در اين معنى تركى است. و سوداگر، بمعنى تاجر است (فرهنگ نظام).

و ای پیامبر! خدا چو خوب دانا کرده است تو را که «سـجین» چیست. (سجین، دبیر خانهٔ زندانیان است)(1) پرونده و نامهٔ اعمال تبه کاران پرونده ای است که یکایك کارهاشان در آن نوشـته شده و مهر محکومیت برآن زده شده است. وای (عذاب سـخت) در آن روز که قیامت برپامی گردد، از آن تکذیب کنندگان است! همانها که روز جزاء را تکذیب می کنند. و روز جزاء را کسی تکذیب نمی کند مگر هر ستمکار از حد در گذشته (بزهکار بی باك) که چون آیات قرآن ما بر او خوانده می شود، می گوید که: این افسانه های پیشینیان است.

چنین نیست که آیات ما افسانه باشـد. بلکه، سـرتاپا حقیقت است ولی اصل مطلب این است که: تکـذیب کننـدگان، عملیات بدی که می کردند بر صفحهٔ دلهاشان زنگار(2) بسته است.

چنین نیست که زنگاری شـدن دل عکس العمل بـد نداشـته باشد. زیرا البته، کسانی که دلهاشان زنگاری شده در آن روز از دیدار پروردگار خود(3) ممنوع و محروم اند. سـپس، آنان البته، وارد دوزخ می شوند. ازآن پس به آنها گفته می شود: این دوزخ، همان است که در دار دنیا آن را دروغ می شمردید.

سوره المطففین (83): آیات 18 تا 28

اشاره

18-28 كَلاّٰ إِنَّ كِتٰابَ اَلْأَبْرٰارِ ... اَلْمُقَرَّبُونَ

سرنوشت نیکوکاران

چنین نیست که اعمال نیکوکاران بی نتیجه باشـد. زیرا البته، (پرونـده و) نامـهٔ اعمال نیکوکاران در علیین است. و ای پیامبر! خدا چه خوب دانا کرده است تو را که علیین چیست.

(علیین(4) دبیر خانهٔ عالی مرتبهٔ بهشتیان است) - (پرونده و) نامهٔ اعمال

1- سجین، بر وزن ابلیس است.

2- زنگار، چرکی که روی آهن و مس و فلزات دیگر و امثال آنها می نشیند. نیز آفتی که در غله پیدا می شود و آن را فاسد می سازد (فرهنگ نظام).

3- یا از کرامت و رحمت پروردگار خود.

4- علیین: بکسر عین و شد لام مکسور یائی و یاء یائی و نون آخر.

نیکوکاران پرونده ای است که: یکایك کارهایشان در آن نوشته شده و مهر شده است.

اشـخاص عالیمقام از این پرونـده مستحضـر می شونـد (و از عملیات نیکوکاران تقدیر و تحسـین می کنند). البته، نیکوکاران غرق در ناز و نعمت انـد، بر تختهـای آراسـته و فـاخر و مرصع به گوهرهـا تکیه زده انـد و به آن اوضاع می نگرنـد. ای پیامبر! تو در چهره هاشان شادابی نعمتها را می شناسـی (و رنگ رخساره شان از سـرّ ضـمیرشان خبر می دهد)، نوشانیده می شوند از شـراب سـفید خوشـبوی سـر به مهر، مهرش (بجای گل و لاك) مشك (1) خالص است (این شـراب مهم سر بمهر، غیر از نهر شرابی است که در خانه های بهشتیان در جریان است). و کسانی که تمایل به شـراب دارنـد بایـد باین شـراب روی رغبت نشان بدهنـد (و عملی کنند که این شـراب به آنها داده شود). این شراب، از تسنیم آمیخته است، یعنی از چشمه ای که اشخاص عالیمقام از آن می نوشند. (شراب اشخاص عالیمقام از تسنیم است و شراب نیکوکاران از تسنیم، چاشنی دارد).

سوره المطففین (83): آیات 29 تا 36

مقدّمه

بزرگان قریش هرگاه فقرای صـحابهٔ پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله، چون: عمار و خبّاب و صهیب و بلال و امثال ایشان را می دیدند، سخریه و استهزاء می کردند و می خندیدند. لذا، این آیات نازل شد که(1):

29-36 إِنَّ اَلَّذِينَ أَجْرَمُوا ... يَفْعَلُونَ

خنده بجای خنده

البته، در دار دنیـا مجرمـان به مؤمنـان می خندنـد، و چـون به آنهـا می گذرنـد بـا (دست) و چشم و ابرو اسـتهزاء می کننـد، و چون به نزد همکاران خود می روند از عملیات خود، سـر، کیف و خوشـحالند. (و نقل مجلسشان عیب جوئی از مؤمنان است). و چون مؤمنان را می بینند می گویند: بطور قطع و یقین اینها گمراهند (زیرا، لذت نقد را از کف داده اند و

1- تفسیر ابو الفتوح و تفسیر کاشفی.

بـدنبال امر موهوم می دوند و خود را به زحمت بی فائدهٔ عبادت و حفظ ناموس و دلسوزی فقراء، گرفتار کرده اند)(1) ولی مطلب اینجاست که کسـی به مجرمـان، مـأموریت نـداده است که نگهبانـان مؤمنـان باشـند و اعمال آنها را تحت نظر بگیرنـد (و کنترل Controle کنند). بالنتیجه، در روز جزاء، مؤمنان به کافران می خندند، درحالی که مؤمنان بر تختهای مرصع تکیه زده اند و به بدی حال کافران می نگرند و به مؤمنان گفته می شود که: آیا سزای کردار کافران داده شد؟ «پایان»

تعلیقات

مشك (بضم میم) - خون منجمـدی است که از حیوانی کوچکتر از آهو در بلاد هند و چین و ترك حاصل شود. و آن را آهوی چینی نامند. دسـتهای او کوتـاه تر از پـا و دو دنـدان پیش او کـج بطرف زمین و شاخ او منحنی و سـفید و دراز بحـدی که به دنبالـهٔ او می رسـد و در آن سوراخهائی است که استنشاق به آن کند. و مشك چهار قسم است:

1 - ترکی، و آن خونی است که از آن حیوان بطریق حیض یا بواسـیر دفع شده و آن در نهایت خوش بوئی (است) و بوی او رعاف می آورد. و رنگش زرد و قطعات آن دراز و با صلابت و قلیل الوجود است.

2 - تبتی و آن نافه است و از جمعیت خون او در حوالی ناف بهم می رسد. و بعد از رسیدن، بسبب خارش با پوستی که ظرف آن است می افکند.

3 - چینی و آن خونی است که بعد از صید، موضع ناف او را شکافته اطراف را بدست می مالند، تا خون اطراف جمع شود، پس خشك می کنند. و آن سیاه با صلابت می باشد.

4 - هندی و آن خونی است که از ذبح آن حیوان بهم می رسد. با جگر و سـرگین او خمیر کرده خشك می نمایند و آن اشـقر و غیر صـلب است. و معطرات از... به آن مخلوط

1- در این روزگار، تبه کاران به مردم با ایمان فناتیك Fanatique می گویند. یعنی کسی که کورکورانه به یك مرامی تأسی کند، تعصب در مذهب.

می کنند و در نافه ها می کنند. و علامت مشك مغشوش، از سیاهی مفرط و ثقل آن معلوم است. (تحفهٔ حکیم مؤمن به خلاصه).

بعـد از حکیم مؤمن، معلومـات دیگری دربارهٔ مشك اضافه نشـده مگر اینکه در فك اعلای نهنگ غـده ای است که در آن مشك است. نیز جانوری است شبیه به موش که در پهلوی آن غده ای است که دارای مشك است. در بعضـی بلاد ایران مشك را با کسر اول تلفظ می کنند. و «مسك» با سـین مهملـهٔ مکسور، معرب مشك است، و چون در (زبان) سـریانی که برادر (زبان) عربی است، مسـکه است، پس احتمال این است که در عربی اصلی باشد و در فارسی، مفرس است. و یا هر دو زبان از زبان جائی است که مشك خیز است. (فرهنگ نظام).

عدل - محرر این تفسـیر گوید: قرآن کریم برای تثبیت اصل عدل و داد، هرکجا که نقطهٔ مخالفی دیده است به مبارزه با آن نقطه قیام فرموده است. از جمله مظاهر عدل و داد و حیف و میل، ترازو (میزان) و پیمانه (کیل) است که عدل و داد، و نیز حیف و میل را نشان می دهد.

حضـرت شـعیب علیه السّلام دربارهٔ عدل در کیل و وزن، بر قوم خود مبعوث شد و تا آنجا مقاومت فرمود که آن قوم متخلف را دستخوش عذاب و هلاك ساخت. اما، دیگر قرنها سپری شده بود و هرکس خود را در دادوستد مختار می دانست. قرآن کریم که محیی مراسم عدل و داد است، در ضمن دستورات عدیده، به اصطلاح عمل کیل و وزن نیز دستور فرمود.

اکنون، در این سوره (یعنی سورهٔ مطففین) خـدا نکتـهٔ بسـیار برهانی را تـذکر فرموده و آن نکته این است که: آیا من که دسـتور می دهم هر چیزی را که خریـدوفروش می کنید باید پرچم عدل و داد بر بالای سـر ترازو و یا پیمانهٔ آن افراشـته باشد، آیا خودم برای اعمال و رفتار بشـر میزانی عادلانه بر پا نکنم؟! البتّه، من عادل حقیقی هسـتم و عـدل من به وجوب قیام قیامت جهت سـنجش اعمال نیکان و بدان و دادن مزد متناسب بهر یك، حکم می کند.

سورة الانشقاق

اشاره

حجة التفاسير كلمهٔ (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جميع صفات كمال است.

كشاف:

سورهٔ انشقاق مكى.

مشتمل بر: 25 آيه.

109 كلمه.

730 حرف.

(تعداد كلمات و حروف طبق تفسير تنوير المقباس است) داراى تعليقه.

ص: 195

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الانشقاق (84): آيات 1 تا 25

اشاره

1-25 إِذَا ... مَمْنُونٍ

شب دنيا آبستن اين حوادث است

چون آسمان بشكافد (و رشته هاى جاذبه و ارتباطاتش از هم بگسلد) و فرمان پروردگار خود را انقياد كند - و حق به آسمان داده شده است كه منقـاد و مطيع است - و چون زمين كشـيده شود (همچون پوست كه كشـيده مى شود) و زمين، آنچه را در آنست (از معادن و گنجها و مردگان بيندازد) و خالى شود، و زمين، فرمان پروردگار خود را انقياد كند و حق به زمين داده شده است كه منقاد و مطيع است - (چون اين وقايع واقع شود، انسان هر عملى را كه كرده است از خير و از شر، مى بيند)(1).

اى انسـان! البته، تو دوشـادوش رنـج، آنهم رنـج كامل، بسوى پروردگارت شـتابانى (به حركت جوهرى) و در نتيجه، در قيامت با پروردگار ملاقات خواهى كرد.

پس امّا، آن كس كه نامهٔ عملش بدست راسـتش داده شده است، پس زود باشد كه محاسبه شود، حسابى آسان (و دربارهٔ او سختگيرى نمى شود) و وى برمى گردد بجانب اهل خود (مسلمانان يا كسان خود، يا قبيلهٔ خود، يا حور عين) شادمان.

و اما، كسـى كه نامهٔ عملش از پشت سـرش (به دست چپ او) داده شده است، پس، زود باشد كه بگويد: «وا ثبوراه!» (: مرگ كجاست) و درآيد به آتش افروخته.

زيرا، وى البته در دار دنيـا در ميـان اهل خود(2) شادمـان بود. و البته، او معتقـد بود كه پس از مرگ ديگر زنـده نمى گردد (و در ميـان تودهٔ خاكها گم مى شود) آرى، پروردگار او را بازگشت خواهـد داد. زيرا البته، پروردگارش بمحل او بيناست. پس اين طور نيست كه معتقد بوده (كه پس از مرگ در ميان تودهٔ خاكها گم مى شود).

1- تفسير مجمع البيان.

2- هم مسلكان.

قسم به جامی آورم به سرخی اول شب(1) و به شب و بهر چه تاریکی شب آن را فروپوشد . و به ماه چون خانه اش پر شود (یعنی شبهای سیزدهم تا شانزدهم)(2) که شما انسانها البته، و بطور یقین از صحرای عدم تا صحرای محشر پشت سر هم طبقه ئی پس از طبقه ئی سوار می شوید. پس، بااین همه تبدل حالات، کافران را چه شده است که ایمان نمی آورند؟ و چون قرآن بر آنها خوانده می شود فروتنی نمی کنند؟ (و از اطاعت ، سربازمیزنند)! (آنها که کافر شده اند نه از راه قصور بیان و یا دسترسی نداشتن به برهان، کفر را پذیرفته اند) بلکه، (از راه عناد) قرآن را تکذیب می کنند. و خدا به نقشه های شومی که در ضمیر خود (می پرورانند و) نگاه می دارند، از همه کس داناتر است.

بنابراین، ای پیامبر! کافران را به شکنجهٔ دردناك مژده بده، و لیکن(3) آنها که ایمان آوردند و کارهای شایسته کردند، مر آنها راست مزد پایان ناپذیر.

«پایان»

تعلیقه

تحقیق

یکی از اسرار اینکه قرآن کریم در سوره های متعدد نسبت به بطلان اثر آفتاب و ماه و ستارگان، در قیامت، پافشاری فرموده است، این است که: عبدهٔ شمس (آفتاب) و عبدهٔ قمر (ماه) و عبدهٔ نجوم (ستارگان) را متذکر کند که این مظاهر، پایدار نیستند و همگی واژگون خواهند شد و تمام، در تدبیر و تقدیر و تصرف خدای یکتا هستند.

1- تفسیر مجمع البیان.

2- تفسیر مجمع البیان.

3- مستثنای منقطع است بمعنی لیکن (تفسیر ابو الفتوح).

آفتـاب: اول معبودی است که بنی نوع بشـر بعـد از ترك عبـادت یزدان پاك به آن نیّر تابناك سـجده برده است. و هر طایفه و کشوری آن را به اسـمی خاص پرسـتش کرده اند. فینیقیان بنام «بعل» و موآبیان بنام «کموش» و عمونیان بنام «مولوك» می نامیده اند. و نیز اهالی مصر آن را بنام «اون» عبادت می کرده اند. و منسی (بفتح میم و فتح نون و شد سین الفی) پادشاه یهودا نیز آفتاب پرستی را به طوری که در آشور رواج داشت داخـل کشور یهودا کرد (کتاب دوم پادشاهان 3:21 و 5) و او و آمون که بعـد از او به تخت برآمـد، اسـبان و عراده های چند برای آفتاب، تقدیس نمودند و بر بامها برایش بخور سوزانیدند (کتاب دوم پادشاهان 5:23 و 11).

و ماهتاب «ملکة السموات» را که صیدونیان آن را «عشتورت» می نامیدند و عبادتش از آنجا به آسیای صغیر امتداد یافت و سامیان غالبا آن را «استرتی» و «عشتروت» می نامیدند، پرسـتش می شده. و زنان یهود برای ماهتاب قرصهای نان که نقش ماه بر آنها منقوش بود تقدیم می نمودند (قاموس مقدس را به بینید.) ستارگان هم، بنامهای زهره و ناهید و شعری (بر وزن فردا) و غیرها پرستش می شده است (معبد آناهیتا در کنگاور از همین مبحث است).

متأسـفانه پرسـتندگان اجرام کواکب و مظاهر آنها، منحصـر بعصـر پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله و سلّم نبوده اند. بلکه، در عصر ما در همین زمین در بلاـد هنـد و ژاپن نیز فراواننـد. گرچه نفوذ اسـلام از تحجر این گونه عقائـد بسـی کاسـته است و اخیرا هم اکتشافات علمی کومك بزرگی دراین بـاره کرده است. و لیکن، در عین حـال نشـر حقـایق قرآن بوسـیلهٔ مبلغین زبردست اسـلامی برای ریشه کن کردن این عقاید فاسد، بیش از پیش لازم است (رجوع به سورهٔ انفطار).

ص: 198

سورة البروج

اشاره

حجـة التفاسـير كلمات (اللّه) به (خـدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مسـتجمع جميع صـفات كمال است كلمات (هو) كه مراد خداست به (غيب مطلق) ترجمه شده است.

كشاف:

سورة بروج مكى.

مشتمل بر: 22 آيه.

109 كلمه.

438 حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

داراى تعليقه.

ص: 199

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره البروج (85): آيات 1 تا 22

مقدّمه

اشاره

مسيحيت نسطوری از ايران (از مداين) تنها به تركستان نرفت بلكه در عربستان و هندوستان نيز انتشار يافت. در يك كتاب خيلی قديمی كه به تازگی كشف شده مرقوم گرديده كه: در مدت سلطنت يزدگرد اول (سال 399-420 ميلادی) تاجری موسوم به حيان (بر وزن صراف) از اهل نجران كه در جنوب عربستان است مسافرتی به ايران نمود و در شهر حيره كه نزديك نجف است با بعضی از مسيحيان آشنا شد و ايمان آورد و تعميد گرفت. چون به نجران مراجعت نمود فاميل خود و بسياری از اهالی مملكت خود را بقبول مسيحيت هدايت نمود و بالاخره پادشاه نجران و بسياری از رعايايش مسيحی شدند.

در سال 523 ميلادی جفای شديدی بتوسط مصروق پادشاه يهودی يمن(1) بر مسيحيان وارد آمد. مصروق، مملكت نجران را در تحت تسلط خود آورد و به تمام مسيحيان امر كرد كه يا مسيح را انكار نمايند و يهودی شوند و يا حاضر به مرگ گردند. چون مسيحيان از انكار ايمان امتناع نمودند، مصروق امر نمود تا نمازخانه ای را كه در آن 427 كشيش جمع شده بودند آتش زنند و همه را بسوزانند.

بعد به مسيحيان ديگر نجران روی آورده مرد و زن و بچه را قتل عام نمود. در اين جفا، زنان نيز به اندازهٔ مردان، با شجاعت، علاقهٔ خود را به مسيح نشان دادند.

(نقل از جلد مقدمهٔ همين تفسير - رجوع به كتاب تاريخ كليسای قديم ص 315 و 316).

1- ذو نواس، صحيح است (رجوع بتاريخ سينا ج 3 ص 625 - و معجم القرآن ج اول ذيل ص 33).

22-1 وَ اَلسَّمٰاءِ ذٰاتِ اَلْبُرُوجِ ... مَحْفُوظٍ

اصحاب اخدود

قسم به آسـمان دارای دژها(1) و به روز (قیامت) وعـده داده شـده، و به (خـدای) حاضـر (در همه جا)، و به همـهٔ آفریده ها که در حضور اوست، که اصحاب اخدود (یاران خندق و شکاف طولانی گود(2) شکافی) دارای آتش و هیزم بسیار، کشته شدند.

در آن وقتی که قاتلان (افروزنـدگان آتش از: شاه و وزیر و اتباع) بر کنارهٔ آن خندق نشسـته بودند، و آن قاتلان که بسوزانیدن مؤمنان امر داده بودنـد در هنگام سوختن مؤمنان، حضور داشـتند (نه مؤمنان از ایمان خود دست بردار بودند و نه آن سـنگدلان از کار خود نادم و پشـیمان می شدند) و این کافران از مؤمنان انتقام نگرفتند مگر برای اینکه مؤمنان به خدای غالب بر جمیع اشـیاء که کارهایش پسندیده است، ایمان آورده بودند. همان خدائی که از آن اوست پادشاهی (و تصرف تام) آسمانها و زمین، و خدا بر هر چیزی گواه است.

(امروز هم کفـار مکه انواع مشـقات را بر پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله و سـلّم و اتباع او روا می دارنـد، بجرم ایمان به خـدا) البته، کسانی که مردان با ایمان و زنان با ایمان را در شـکنجه می گذارند، بتصور اینکه آنان را از دین برگردانند، و سپس از رفتار خود دست بر نمی دارند و از کار خود پشیمان نمی شوند و توبه نمی کنند، در نتیجه، از آن ایشان است عذاب جهنم و از آن ایشان است عذاب آتش سوزان.

البته، کسانی که ایمان آوردند و کارهای شایسـته کردند، از آن ایشانست بهشـتها (بوستانها) که از زیر کاخهای آن نهرها روان می گردد. آن ورود به بهشتها، رستگاری (و فیروزی) بزرگ است.

1- دارای ستاره های بزرگ (یکی از احتمالات تفسیر بیضاوی).

2- مفردات راغب.

ای پیامبر! البته، دست اندازی شدید پروردگار تو (به کافران و جباران) سخت است، (و از این مهلت موقت که می دهد نباید سوءاستفاده بشود) زیرا البته، خدا همان غیب مطلق در دنیا به دست اندازی آغاز می کند و در آخرت از سر می گیرد(1) و آن غیب مطلق آمرزگار تائبان و دوستدار مؤمنان است. و هم او صاحب تخت آفرینش است و بزرگوار است. و هم او هر کاری را که اراده کند، انجام می دهد (اراده اش چنان قوی است که بمجرد اراده، آن کار، انجام شده است).

ای پیامبر! محققا از سرگذشت لشکرها اطلاع داری؟ همان سرگذشت لشکرهای فرعون و ثمود (که با پیامبران چگونه رفتار کردند و به چه سرنوشت شومی گرفتار شدند!). کفار قریش از این سرگذشتها عبرت نمی گیرند. بلکه، این کافران غرق در تکذیب تو و قرآن اند، و خدا از هر سو آنها را در میان گرفته و به آنها محیط است(2) و از قبضهٔ قدرت او احدی بیرون نمی تواند رفت.

(تکذیب کافران از قرآن و نسبت های شعر و سحر و غیرها، بی اساس است) بلکه، آن کتاب: قرآن (بزرگوار و) گرامی قدر است که اصل آن در لوح محفوظ (از هرگونه دستبرد و تغییر و تبدیل و نقصان و زیان، مصون) است.

«پایان»

تعلیقه

در این سوره، سرگذشت جباران یکی بطور تفصیل و دوتا بطور اجمال به مشرکان قریش تذکر داده شده است تا دست از ظلم و ایذاء پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و اتباع بردارند.

[جریان اصحاب اخدود (یعنی مردم با ایمانی که به اخدود «گودال» پر از آتش انداخته شدند تا از ایمان برگردند) در عهد ذو نواس و حکومت او بوده.

1- و اللّه هو المبدئ (ء) المعید: ای هو السبب فی المبدإ و النهایة (مفردات راغب در لغت «بدء»).

2- تفسیر مجمع البیان و تفسیر خلاصهٔ منهج الصادقین.

ذو نواس از پادشاهان تبّع یمن است که به (اذواء) معروفند و او نزد رومان به (دمیانوس) نامیده می شود. ذو نواس از سال 515 میلادی تا سال 535 حکومت کرد.

حکم ذو نواس بر تمام جزیرة العرب نافذ بود و تمام نواحی آن خراج گزار او بودند.

ذو نواس بعد از اینکه کیش صابئه داشت بکیش یهودیت درآمد و یك روز بر نصارای نجران خشم گرفت و در تعذیب آنها کوشید تا آنجا که گودالی کند و آن را پر از آتش کرد و محکمهٔ تفتیشی دائر کرد - مانند محکمهٔ تفتیش مسیحی اروپائی - و هر نصرانی را که دست از نصرانیت برنداشت و بکیش یهودیت برنگشت در آن آتش انداخت].

قرآن کریم، این واقعه را بعنوان کراهت از جور و ظلم فقط نقل کرده است.

و هنوز حوادث اسپانیا و محاکم تفتیش و جنایات جنگهای صلیبی واقع نشده بوده است. و مسیحیان در جنگهای صلیبی کاری کردند که از رفتار ذو نواس یهودی شنیع تر بوده.

محکمهٔ تفتیش عقائد از آغاز تأسیس آن (سال 1481 میلادی تا سال 1808 میلادی) انواع کشتارهای فجیع را با صورتهای گوناگون انجام داد و دویست هزار نفر را زنده زنده طعمهٔ آتش کرد که از جمله در حق مسلمانان (در فوریهٔ سال 1502 میلادی) حکم صادر شد که هرکدام نصرانی نشوند اموالشان مصادره شود و خودشان را عقوبت کنند. همان گونه که در (30 مارس سال 1492) با یهود کردند.

محکمهٔ تفتیش، در آغاز برای مقاومت با علم و فلسفه، تأسیس شد و مؤسس آن راهبی بود باسم (نور کماندا) و محکمه بعد از قرار مجمع (لاتران) تأسیس شد که اعتراف گذارش را وسیلهٔ تجسس قرار داد. شهادت پسر بر پدر و مادرش و دختر بر پدر و مادرش و برادر و خواهرش و بالعکس پذیرفته بود. و این محکمه در طول هجده سال (یعنی از سال 1481 تا سال 1499. م) مبادرت باحکام مختلف کرد از جمله احکامش:

سوزانیدن به آتش بود که ده هزار و دویست و بیست نفر را به آتش سوزانیدند، و «دار زدن» بود که شش هزار و هشتصد و شصت نفر را بدار کشیدند، و انواع کشتن دیگر بود که نود و

هفت هزار و سیزده نفر را بانواع کشتنها، کشتند. محکمهٔ تفتیش عقائد مدت 327 سال برپابود و از سوزانیدن و کشتن در طول این مدّت فروگذار نکرد (از جریان دو بار جنگ بین المللی هم که کم وبیش مردم این عصر، مستحضرند تفصیلی نمی دهیم).

اما از بیت المقدس بگویم که: نصارای اروپائی، هفتاد هزار نفر مسلمان را در مسجد اقصی که مسلمانان به آنجا پناه برده بودند سر بریدند و کار به آنجا رسید که اسبها تا سینه در خون شناور بودند. و نصاری، ریشهٔ مسلمانان را در صقلیه (سیسیل) و جنوب فرانسه و سردینیا، کندند و از میلیونها مسلمان در اروپا، اثری باقی نگذاردند. و در جنگ بوسنه و هرسك قائد اطریشی دویست هزار اسیر مسلمان را سر برید و پاپها (پدران روحانی عیسوی) به او تبریك گفتند. و تعجب است که با این فجایع، مسیحیت را، دین صلح و سلام می دانند(1) (به ترجمه و خلاصه از ذیل ص 33 و 34 ج 1 کتاب معجم القرآن عبد الرءوف مصری).

انکیزیسیون (2) (Inquisition) یعنی ادارهٔ تفتیش عقاید، محکمهٔ مذهبی که در مائة 12 برای تعقیب متخلفین از مقررات مذهبی تأسیس شد. این محکمه را ابتداء، راهبان اداره می کردند. در قرن 13 از طرف پاپ بدست جمعیتی از تارکین دنیا سپرده شد و عمل مجازات را با نهایت قساوت و سفاکی انجام می داد. در قرن 16 در تمام اروپا «باستثناء انگلستان» تسلط پیدا کرد. امّا، بعد از یك قرن رو بضعف گذاشت. بالاخره در مائة 18 از اغلب ممالك برچیده شد. در اسپانیا، ناپلئون اول آن را از بین برد. در مملکت مزبور 340 هزار نفر مورد شکنجهٔ این محکمه واقع گردیدند و 32 هزار نفر آنها را، عمال بی رحم انکیزیسیون آتش زدند.

(فرهنگ نو).

1- فهنیئا للمسیح بمدینة اتباعه فی القرن العشرین و فیما قبله و ما بعده (ص 34 کتاب معجم القرآن).
2- لاروس چاپ 1929.

الدم الوارد الى الخصـيتين يأتيهما بشريانين دقيقين طويلين يخرجان من الابهر الممتد من القلب خلف الترائب الى نهاية الصلب تقريبا (و الصـلب هو السلسـلة فقريـة كما سـبق) و هـذا الـدم يغذى الخصـية فتنقسم خلاياها بعد أن تتغذى به و ينشأ من انقسامها هذه الحيوانات المنويـة. و على ذلـك فأصل المنى او دمه يخرج كما قال تعالى «مِنْ بَيْنِ اَلصُّلْبِ وَ اَلتَّرائِبِ» (كتاب دروس سـنن الكائنات تأليف الـدكتور محمد توفيق الصدقى المصرى المطبوع سنة 1333 بمصر ج 1 ص 112 نشـر فى مجلة المنار) ثم اقول: ما ذكرنا فى التعليقات من ان ماء الدافق، من الرجل، اخذناه من كتاب تحفة الخوانين.

سورة الطّارق

اشاره

حجة التفاسير كشاف:

سورة طارق مكى.

مشتمل بر: 17 آيه.

61 كلمه.

239 حرف.

(تعداد كلمات و حروف طبق تفسير تنوير المقباس است) داراى تعليقات.

ص: 205

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الطارق (86): آیات 1 تا 17

اشاره

1-17 وَ اَلسَّمٰاءِ وَ اَلطّٰارِقِ ... رُوَيْداً

نیرنگ کفار و عقیم ساختن خدا آن را

قسم به آسمان، و قسم به «طارق»، و ای پیامبر! خدا چه خوب دانا کرده است تو را که «طارق» چه اندازه مهم است. «طارق» ستاره ای است درخشان که نور آن نافذ است(1)؛ که هر فردی از افراد انسان نگهبانی(2) بر او گماشته است. پس، (سر خود نیست و آن نگهبان اعمال او را زیر نظر دارد و ثبت و ضبط می کند و نتیجهٔ این نگهبانی در روز قیامت معلوم می گردد و این از قدرت کاملهٔ خداست. و اگر کسی در قدرت خدا تردید دارد) بایستی بنگرد که ازچه چیز آفریده شده است.

آفریده شده است از آب جهندهٔ(3) مرد همان آبی که از میان پشت و استخوانهای سینه بیرون می آید(4).

البته خدا بر بازگردانیدن انسان پس از مرگش تواناست. (بازگردانیده می شود) در روز که از اسرار نهفتهٔ دلها و کارها پرده برداشته می شود، پس در آن روز نه هیچ گونه نیرو دارد (که از خود دفاع کند) و نه یاوری دارد) که آن یاور از وی دفاع کند).

1- این ستاره اگر معنی عام داشته باشد، شامل هر ستارهٔ درخشان نافذ النور است. و اگر مراد ستارهٔ خاصی باشد، علم آن نزد خدا و پیامبر (ص) است.

2- در مورد (حافظ و نگهبان) و اقسام آن به تعلیقات همین سوره مراجعه شود.

3- بعضی تفاسیر برای مرد و زن هر دو، آب جهنده قائل شده اند و در کتابهای طبی، برای مرد تنها، آب جهنده قائل شده. و بعضی دیگر آب پشت را اختصاص به مرد و آب استخوانهای سینه را اختصاص به زن داده اند. و لیکن، محرر این تفسیر بشرح متن نوشته ام.

4- پیدایش آب جهندهٔ مرد و محل آن و ترتیب حرکت آن، خود محتاج به طب و تشریح است که در کتب مبسوطهٔ مربوطه باید دید.

قسم به ابر بارنـده و قسم به زمین شـکافنده (برای روئیدن رسـتنیها) که البته، قرآن، قول فاصل میان حق و باطل است. و مضامین آن بازی و شوخی نیست (و وعـده های آن حق و صدق است). البته، کافران (در دار الندوه)(1) نیرنگ به کار می برنـد، نیرنگی مهم تا از کار پیامبر و قرآن جلوگیری کنند و من هر عملی که می کنند آن را موبه مو بمثل آن عقیم می سازم. پس، ای پیامبر! کافران را مهلت بده و کمی فروگذار (و از حرکات و اقداماتشان پریشان مشو و نفرین مکن، تا نتیجه ظاهر شود).

«پایان»

تعلیقات

الف - قـال الراغب فی المفردات: «الطـارق»: السالـك للطریق لکن خصّ فی التعارف بالآتی لیلا فقیل طرق اهله طروقا، و عبر عن النجم بالطارق لاختصاص ظهوره باللیل قال: «وَ اَلسَّمٰاءِ وَ اَلطّٰارِقِ» ...

ب - در تفسـیر مراغی ج 30 به خلاـصه و ترجمه می نویسـد: در سورهٔ طارق مطالبی تـذکر داده شـده است از جمله: نفوذ نور سـتاره ها است، خواه نورشان اصـلی باشد و خواه تبعی. نور در یك ثانیه سـیصد هزار کیلومتر راه طی می کند. نور اگر اطراف زمین سیر کند در یك ثانیه هشت بار گرد زمین می گردد. و به عبارت دیگر، تیری که از تفنگ(2) رها می شود، اگر یك سال و نیم با همان قدرت پرتاب، راه طی کند، مساوی با طیّ نور است در یك ثانیه.

در این صورت بایـد دیـد اجرامی که بعـد از یك میلیون و نیم سال، نورشان به ما می رسـد چه اندازه از منظومهٔ شمسـی ما دور است و چه اندازه از قرص آفتاب بزرگتر است (ه).

1- دار الندوه، بفتح نون، مجلس شورای مکه بوده است و بمجالس مشورتی دیگر هم گفته می شود.

2- تفك: بضم تاء، لولهٔ چوبی یا فلزی که به درازی نیزه و گلولهٔ گلی در آن گذاشته پف می کردند و آن گلوله بزور نفس دور می رفته و با آن پرندگان کوچك را شکار می کردند. بعد از اختراع تفنگ، آن را هم تفك می گفتند. شاید لفظ تفنگ مأخوذ از تفك است (فرهنگ نظام).

ج - در این سورهٔ طارق، همین سورهٔ مختصر، چند خبر غیبی مذکور است:

(در سوره هـای دیگر نقـل اخبـار از مغیبات را ذکر نکرده ام و اینجا بعنوان نمونه برای اینکه خواننـدگان قرآن کریم به این نکته توجه داشـته باشند، راه را باز می کنم).

1 - خبر از نفوذ نور است (این مسـئله علمی به هیـچ وجه در کتب منسوب به پیامبران سـلف عنوان نشده). 2 - اهمیت سیر نور است که پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم از آن مستحضر بوده (نه دیگران) (و اکنون اندازه گیری شده).

3 - گمـارده بودن حـافظی و نگهبانی برای هر انسان است (این خبر را مردم عادی باور ندارنـد و لیکن در پاره ای از حوادث که متوجه آنان شده و بطرز معجزآسائی رهائی یافته اند، دیده اند. از قبیل: هجوم سگ درنده یا ددهای کشنده و یا مارهای زننده و...).

این حافظ، سه معنی دارد: یکی حفظ از حوادث(1) است و دیگری حفـظ اعمال و کردارهای خوب انسان است و آن دیگر حفظ اعمال و کردارهای زشت انسان است(2) (همـهٔ این حافظان در کارند) این حفظه، همان فرشـتگانند. این حافظان خیالات نیسـتند. اما، مردم فوق العاده، حافظان را می بینند. همان مردمی که صـفاء نفس کامل دارند. (و در مواقع خاصه ارواح سـعدائی که از جهان درگذشته اند به حفظ انسان گماشـته می شونـد. گاه در سـختی ها که متوجه زنـدگان می شود، همان ارواح درگذشـته، به زندگان، راهنمائیهائی می کنند. و برای هرکسـی بجهـت اتمـام حجـت هم شـده، و برای یـك بـار در عمر هم شـده این موضـوع، پیش آمـده است. البته، اشـخاص دیر بـاور در سرگذشتهای خودشان باید دقیقا مطالعه کنند).

4 و 5 و 6 - خلق انسان و رجع آسمان و صدع زمین مذکور در سوره است، که هریك مشتمل بر نکات علمی است، و شرح آن به فرصت دیگری موکول است.

7 - خبر از نیرنگهای دشـمنان اسلام و خبر از باطل شدن آن نیرنگها و نابود شدن نیرنگ بازان است، و این خبر به همان پیامبری داده شده که در مکه بی مددکار، گرفتار دست دشمنان قوی پنجه بوده است (و مسلمانان از آزار مشرکان به حبشه مهاجرت کرده بودند).

1- سورهٔ رعد آیهٔ 12.

2- سورهٔ انفطار آیهٔ 10.

سورة الأعلى

اشاره

حجة التفاسير كلمهٔ (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جميع صفات كمال است كشاف:

سورهٔ اعلى مكى.

مشتمل بر: 19 آيه.

72 كلمه.

284 حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

داراى ذيول و تعليقه.

ص: 209

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الأعلى (87): آيات 1 تا 5

اشاره

1-5 سَبِّحِ ... أَحْوىٰ

اسم پروردگار

ای پیامبر! اسم پروردگارت را که بلند است، به پاکی یاد کن (و از توصیفات نکوهیدهٔ بت پرستان و تشبیهات نامناسب یهودان و ننگ تثلیث مسیحیان، پیراسته ساز).

همان پروردگاری که چیز را آفرید. پس (بحال خود نگذارد. بلکه،) آن چیز را به صلاح آورد.

و همـان پروردگاری که وسائل صـلاح و آسایش آن چیز را به او داد (و به سامان آورد) (1)، و بعد از آن او را به راه اسـتفادهٔ از آن وسائل (یا بطریق تسخیر، همچون پستان گرفتن طفل، و یا بطریق تعلیم، همچون امور یاد گرفتنی) رهبری کرد(1).

و همان پروردگاری که گیاه را از زمین بیرون آورد، (که انسان و حیوان از تازهٔ آن اسـتفاده کننـد) و پس از آن، گیاه را خشك و سـیاه ساخت (که انسان و حیوان از خشك آن که، ذخیره شده است، نیز استفاده کنند).

سوره الأعلى (87): آيات 6 تا 19

اشاره

6-19 سَنُقْرِئُكَ ... صُحُفِ (2) ابراهیم و موسی (ع)

حالات شخصیهٔ پیامبر (ص)

ای پیامبر! البته، قرآن را (که مشـتمل بر علوم گذشـته و آینـده است) ما به تو تعلیم می دهیم(2) و در نـتیجه، آنچه را که مـا به تو تعلیم می دهیم فراموش نخواهی کرد، مگر علومی را که خدا خواسـته است تو برآن مطلع نگردی، که از علوم مکنون مخزون ماست (همچون تاریخ وقوع قیامت و غیره)، که به تو تعلیم نمی کنیم(3). البته، (خدا) همان غیب مطلق، هر چیز آشکار را و آنچه را که

1- اقتباس از کتاب (مفردات راغب) در لغت «قدر».

2- تفسیر صافی بنقل از تفسیر قمی.

3- محرر این تفسیر.

پنهان است، می داند.

و ای پیامبر! مشکلات علوم شریعت سمحهٔ سهلهٔ غراء را که با فطرت انسانی مطابقت دارد برای تو آسان می سازیم(1).

پس، ای پیامبر! اکنون (که تو عالم بما کان و مایکونی، و به جز موارد استثنائی همه را به تو تعلیم داده ایم)، تو شرط بلاغ و ابلاغ رسالت را به جا بیاور، اگر سود کند (و اگر سود نکند)(2) (3). البته، کسی که از وخامت عاقبت نافرمانی خدا می ترسد، پند می گیرد، و بدبخت ترین مخلوقات، از پند گرفتن پهلو تهی می کند، همان کس که خود را تسلیم آتش بزرگ می سازد. سپس، در آتش نه می میرد (که از عذاب بیاساید) و نه زنده می گردد (به زندگی قرین آسایشی).

علی التحقیق، کسی که خود را از لوث کفر و نافرمانی پاك ساخت و نام پروردگار خود را یاد کرد، و پس از آن نماز گذارد (همان نمازی که ستون دین و ملاك قبول دیگر اعمال است)، این چنین کس رستگار شده است. (و لیکن، شما کافران تن باین کار نمی دهید) بلکه، زندگانی (موقت) دنیا را بر آخرت ترجیح می دهید و حال آنکه آخرت، خوب و پایدار است(3) (و زندگانی دنیا قرین رنج ها و ناکامیها و ناپایدار است)». البته، آنچه گفته شد(4) (مطلب تازه ئی نیست بلکه مفاد آنها) در صحیفه های پیامبران پیشین است. در صحیفه های ابراهیم (4) و

1- از جمله: عبد اللّه بن سلام اعلم علماء یهود عصر پیامبر (ص) یك هزار مسئله از غوامض مسائل از پیامبر (ص) سؤال کرد و جواب دریافت، که خود کتابی شده و نزد حاخامهای یهود موجود است (سورهٔ احقاف را به بینید).

2- من آنچه شرط بلاغ است با تو می گویم تو خواه از سخنم پند گیر و خواه ملال (لسان الغیب).

3- در این جا «خیر» و «ابقی»، هر دو کلمه از معنی تفضیلی تجرید شده است. و یا اگر تفضیل اراده شده باشد، بر سبیل مماشات با کفار مخاطبین است.

4- اشاره به داخل علامت («») است رجوع به (تفسیر مجمع البیان).

صحیفه های موسی منعکس است (بنابراین، مردم مکه که خود را منتسب به ابراهیم می دانند و خانهٔ ما را که وی تجدید کرده است قبله می شناسند، از او پیروی کنند. و گروه یهودان و مسیحیان که خود را تابع توراة می پندارند از موسی همان موسائی که او هم از نسل ابراهیم و مؤید کلام و کار اوست، پیروی کنند).

«پایان»

ذیول

(1) محرر این تفسیر می گوید: آفریدن و رها کردن آسان است. اما، آفریدن و به سامان آوردن، کاری است دشوار. و برای روشن ساختن این موضوع، چند مثال لازم است:

الف – مردی زن می گیرد و به خانه می آورد (این هم یك نوع آفریدن است) اما، در سامان زن نمی کوشد، این مرتکب، کار جاهلانه و گناه انجام داده است. زیرا:

مقدرات یك دختر را بکلی، فاسد کرده است.

مردیت بیازمای و وانگه زن کن *** دختر منشان به خانه و شیون کن

(افصح المتکلمین شیرازی).

ب – مردی چند فرزند می آورد (این هم یك گونه آفریدن است) و بعد در تربیت و سامان دادن آنها نمی کوشد. اگر کسی قدم خیری دراین باره پیش نگذارد، در حقیقت چند عمل جنایت آمیز بوقوع پیوسته است. مگر اینکه، «دستی از غیب برون آید و کاری بکند».

ج – مرشدان در افزایش تعداد و شمار مریدان ساعی هستند (این نیز یك گونه آفرینش است) و پس از انقیاد مرید، در پرورش و به سامان رسانیدن او اقدامی نمی کنند.

این از اعظم جنایات است. زیرا، دیگر روزنه و امید صلاحی از هیچ سو برای اصلاح حال مرید آشفتهٔ بخت برگشته نیست، (چنانکه تخم مرغ سالم را اگر موقت زیر بال مرغ گذاردند و قبل از موعد، مرغ از روی تخم برخاست، آن تخم فاسد می شود. که نه برای خوردن سود دارد و نه برای نگاهداری و نه جوجه ای از آن پیدا می شود.

و لیکن اگر آن تخم را به زیر پر مرغ نگذارده بودند، به صورتهای دیگر، قابل استفاده بود).

د – کشوردارها که در توسعهٔ کشور می کوشند و بعد در آب و نان و تعلیم و ترتیب مادی و معنوی افراد ضمیمه شده، نمی کوشند؛ مرتکب جنایات شده اند.

بایستی جواب بندگان خدا را که حقوقشان ازهرجهت بدست آن کشورگشا، دستخوش تضییع شده است، بدهند و اگر در دنیا کسی نتوانست از آنها جواب بگیرد، خدای «مٰالِكِ يَوْمِ اَلدِّينِ» ، روز جزاء از آنان بازخواست خواهد کرد.

محرر این تفسیر گوید: اکنون که با این چند مثال، مطلب را بیان کردم می گویم:

خدا بهر چیزی آنچه را باید بدهد، داده است (اگر کسری ای دارد، ظلم بقیهٔ افراد بشر، موجب آن کسری شده است) و این مثالهای چهارگانهٔ ذیل، بعنوان نمونه برای ایضاح این مسئله کافی است:

اول: شبه دو پستان در سینهٔ مرد (همان شبه دو پستانی که داروین بنظرش زائد آمده)، همان که در زبان عربی به آن ثدی (بفتح ثاء و سکون دال) می گویند، یعنی پستان زن. و به عبارت دیگر: غدهٔ شیر در سینهٔ زن(1) و نقطهٔ ارتفاع آن را حلمه (بفتح حاء و لام و میم هر سه) می گویند، این شبه دو پستان مرد زائد نیست و لنگرگاه قوهٔ بدن است از قسمت سر تا پستان (هم در انسان و هم در حیوان) (و هم لنگرگاه عقل و حلم و صبر است در انسان عاقل) (البته، مطالعهٔ دقیق لازم است تا موضوع بیان ما مدلل بشود).

دوم: زائدهٔ دودیه (Appendice آپاندیس) (همان زائده ای که داروین بنظرش زائد آمده و در منجد در کنار تصویر انسان بنام «زائدهٔ دودیه» تعبیر کرده است)، این نیز زائد نیست، و لنگرگاه از سینه به پائین است برای حمل بار سنگین. و دلیل این موضوع، آنست که: در انسانهائی که این زائده را جراحی کرده اند، دیگر نمی توانند بار سنگین حمل کنند. پس دو موضوع فوق دلیل آفریدن و سامان دادن خداست.

1– ثدی به پستان مرد هم گفته می شود چون قاموس گفته: مراد از «ثدی» پستان زن است، بعد گفته: عام است در زن و مرد – در منجد: ثدی را دربارهٔ پستان زن گفته است و بس.

سوم: خدا برای شیر دادن، پستان مادینه را تر و مرطوب قرار داده است و ریشهٔ کلمهٔ «ثدی» هم به این معنی دلالت دارد. و «لگن خاصرهٔ» زن را برای حمل، بزرگ آفریده و هکذا. پس، موضوعات مزبوره، خود دلالت دارد که خدا آفریده و سامان داده است.

چهارم: خدا به کوران (که از چشم محروم شده اند) هوش اضافی عنایت فرموده که جبران آن ضایعه را بنماید. و شما بسیار کورها را می بینید که در نیروی حفظ (ناشی از عدم تفرق قوی از راه چشم)، بر چشم دارها برتری دارند. (پس، معلوم شد که خدا کور را هم به سامان آورده است). و هکذا، بسا لنگ ها را می بینید که به سامان آورده و حتی در طول تاریخ سلطنت کرده اند. از جمله: امیر تیمور کورکانی(1) است.

و وی اگر ختا و چین را (که در حین یورش آوردن به آنجا، مرد) گرفته بود، همهٔ آسیا را گرفته بود. و آنچه در حقش گفته بودند که: (نیم تنی جملهٔ عالم گرفت)، راست آمد.

وفاتش در سال 807 در اترار(2) (اتفاق افتاد) (تاریخ اصفهان و ری به خلاصه).

و مناسب سامان دادن خدا به هر موجودی است، این مضمون:

آنکه رخسار تو را رنگ گل نسرین داد *** صبر و آرام تواند به من مسکین داد

گنج زرگر نبود گنج قناعت باقی است *** آنکه آن داد به شاهان به گدایان این داد

(لسان الغیب).

دنبالهٔ ذیول (2) صحف (بضم صاد و ضم حاء) جمع صحیفه است و آن ورقه ای است که برای

1- تمرلنك اسم صحیحش تمر بفتح تاء و ضم میم و راء ساکن است که در لغت ترکی بمعنی آهن است. و لقبش کورکان است (با دو کاف عربی) که در ترکی بمعنی داماد است. بمناسبت اینکه خواهر امیر حسین قزغن حاکم ماوراءالنهر زن او بوده. به این جهت، او را داماد گفتند. و کرکن بضم کاف (و او بجای ضمه) و فتح راء و فتح کاف (الف بجای فتحه) و سکون نون است. (کتاب زنبیل. ص 193 و 196 و 197 به خلاصه).

2- اترار بضم همزه (اطرار معرب آن است) نام شهری است در کنار رود سیحون (کتاب زنبیل مزبور).

خواندن آن ازاین رو به آن رو، می شود. و مصحف که جمع آن مصاحف است از همین معنی است (تفسیر مجمع البیان در سورهٔ مدثر به ترجمه).

(3) در آیات این سوره ملاحظه کردید که خدا، پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم را عالم کرده به علم لدنی (و در سورهٔ جمعه فرموده:) «يُعَلِّمُهُمُ اَلْكِتٰابَ وَ اَلْحِكْمَةَ» (و در سورهٔ طه آیهٔ 113 فرموده:) «وَ قُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْماً» و...

و نیز در سورهٔ احقاف ملاحظه کردید که عبد اللّه بن سلام یك هزار مسئله دشوار از پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم سؤال کرده است. اکنون، با این جریان چقدر جای تأسف است که اذناب بعض از مستشرقین، به پیروی از آنان، پیامبر صلّی اللّه علیه و آله را مانند طوطی (العیاذ باللّه) می دانند که آنچه به او گفته شده است بازگو می کند، و همین متن قرآن را می داند و بس.

محرر این تفسیر می گویم: آیا اگر کسی دارای منتهای علم نباشد، چگونه می تواند، معانی و مقاصد و نکات قرآن را استخراج کند؟ و آیا می تواند جزئیات امور را بر کلیات تطبیق دهد؟ و آیا می تواند با مردم مختلف آنهم در مباحث مشکلهٔ مختلفه، بحث و استدلال کند و راه مستقیم را به آنها نشان بدهد؟ البته، از دلهای مریض بیش از این انتظار نمی توان داشت. کار مریض هذیان گفتن است، نه بیان مطالب صحیح و مستدل.

و با مراجعه به آیات و متون تواریخ، دراین باره کتابی مستقل می توان فراهم ساخت.

(4) یکی از مستشرقین ملحدین اظهار کرده که حضرت محمّد ص تا در مکه بود اسمی از ابراهیم نمی برد و چون به مدینه وارد گردید و با یهودان تماس گرفت به فکر ابراهیم افتاد! محرر این تفسیر گوید: این مستشرق ملحد نادان و یا تجاهل کننده، می بایستی قبلا سوره ها و آیاتی را که در مکه نازل گردیده است می دید تا بعدا چنین افتراء شیطانی را عنوان نمی کرد. بالجمله، یکی از سوره ها که مشتمل بر اسم ابراهیم است همین سورهٔ «اعلی» است که در مکه و قبل از هجرت نازل شده است.

تعلیقه

«سَبِّحِ اِسْمَ رَبِّكَ اَلْأَعْلَى»

یعنی اسم پروردگار خود را که بلندمرتبه است از هر توصیف ناشایست تنزیه

کن. یا اسم پروردگار خود را که برتر است، از هر توصیف ناشایست تنزیه کن.

فرق این دو تعبیر این است که: در اولی «اعلی» را بمعنی «عـالی» گرفته ایم و از معنی تفضـیلی (که مقتضای کلمه است. زیرا، کلمه افعل تفضیل است) پیاده کرده ایم، و در دومی همان مقتضای کلمه را پذیرفته ایم و کلمه را از معنای تفضیلی پیاده نکرده ایم.

هر دو تعبیر، طرفدار دارد. در تفسـیر مجمع البیان به ترجمه می نویسد: «اعلی» نظیر «اکبر» است(1) و معنای آن عالی در سلطه و قدرت است و غیر او در تحت سلطهٔ او است (ه).

پس تفسـیر مزبور اعلی و اکبر را از معنی تفضیلی پیاده کرده و دلیل او این است که: تفضیل دادن چیزی بر چیزی لازمه اش این است که: اولا دو چیز در کار باشد و ثانیا در مقایسه، یکی بیشتر داشته باشد و یکی کمتر. و لیکن، ذات خدا و صفات او را با چیزی نمی توان مقایسه کرد. زیرا، چیزی در کار نیست که خدا را با آن چیز مقایسه کنیم.

(این موضوع را در کتاب کلیات ابو البقاء در لغت «اسم التفضیل» هم متعرض شده است و طرفدار آن است).

نحویهـا طرفـدار معنی دوم انـد. زیرا، در کتاب مجمع البحرین در لغت «کبر» به ترجمه می نویسـد: که «اللّه اکبر» را این طور معنی کرده انـد: خـدا بزرگتر است از هر چیزی. و اصـل جمله «اللّه اکبر من کل شـیء» بوده و عبارت «من کل شـیء» را چون مقصود واضـح بوده است، حذف کرده اند.

بعد می نویسد: در حدیث، همین «اللّه اکبر» را به این گونه معنی کرده است:

«اللّه اکبر من ان یوصف»: خدا بزرگتر است از اینکه توصیف بشود.

رجوع به سخن دربارهٔ کلمهٔ اعلی

شیخ سعدی هم طرفدار معنی دوم است. زیرا، در ترجمهٔ: «سبحان ربی الاعلی» و یا: «سَبِّحِ اِسْمَ رَبِّكَ اَلْأَعْلَى» چنین گفته:

ای برتر از خیال و قیاس و گمان و وهم *** و ز هرچه گفته اند و شنیدیم و خوانده ایم

مجلس تمام گشت و بآخر رسید عمر *** ما همچنان در اول وصف تو مانده ایم

1- در اللّه اکبر.

سورة الغاشية

اشاره

حجة التفاسير كلمهٔ (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جميع صفات كمال است.

كشاف:

سورهٔ غاشيه مكى.

مشتمل بر: 26 آيه.

92 كلمه.

381 حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

داراى ذيول و تعليقه.

ص: 217

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الغاشية (88): آيات 1 تا 16

اشاره

1-16 هَلْ أَتٰاكَ ... مَبْثُوثَةٌ

غاشيه

ای پیامبر! آیا نه این است که علی التحقیق خبر غاشیه برای تو آمده است؟! (غاشیه یکی از اسامی روز قیامت است یعنی روز سختی که هیبت آن همه همه کس را فراگیرنده است(1)(2) در آن روز، روهائی خوار (و) زحمت کشنده (و) رنج برنده بچشم می خورد، که (صاحبانش) به آتش سوزان(3) تسلیم می شوند (چون تشنه می گردند - پس از مدتی استغاثه) از چشمهٔ آب (بسیار) جوشان، نوشانیده می شوند (و چون گرسنه می گردند) برای آنان خوراکی ای نباشد غیر از «ضریع» (1). (اهل حجاز چون خار شبرق خشك شود آن را «ضریع» می گویند، و آن خبیث ترین خوراکی ها و بدمزه ترین آنهاست. و اما به فرمودهٔ پیامبر صلّی اللّه علیه و آله «ضریع» که در آتش است شبیه به خار است. و آن از صبر تلخ تر، و از مردار بدبوتر، و از آتش سوزنده تر است)(4) خوردن آن نه فربه می کند و نه از گرسنگی بی نیاز می سازد.

(و) در آن روز روهائی تازه که اثر نعمت در آن روها پدیدار است بچشم می خورد که از نتیجهٔ کوشش خود (که در دار دنیا کرده اند) خشنوداند. جای آنها، در بهشت عالی است که در آنجا سخن لغو و بی ارزش به گوششان نمی خورد. در بهشت است چشمهٔ رونده (از شراب و شیر و انگبین و آب)، در بهشت است تختهای مرصع افراشته در کف

1- تفسیرهای مجمع البیان و روح البیان.

2- «يَوْمَ يَغْشٰاهُمُ اَلْعَذٰابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ» قرآن کریم سورهٔ عنکبوت آیهٔ 55. نیز «يَوْماً كٰانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيراً» قرآن کریم سورهٔ انسان.

3- درجهٔ حرارتش بالاست. و سجاوندی گفته: دائم سوزان است (تفسیر روح - البیان).

4- تفسیر مجمع البیان به ترجمه و خلاصه.

بهشت و طیار در فضاء(1) و صـراحیها (دارای انواع آشامیدنیها) به نزد بهشتیان نهاده، و بالشـهای بافته به زر، بهم پیوسته است، و فرشهای زربفت الوان، گسترده است.

سوره الغاشیة (88): آیات 17 تا 20

اشاره

17-20 أَ فَلاٰ ... سُطِحَتْ

استهزاء کافران و جواب به آنها

(مشـرکان بطریق اسـتهزاء گفتند: اگر اینها واقعیت دارد، پس بلال و خباب و امثال ایشان را بسـی زحمت باید تا بر بالای آن تخت بروند، و بسی فرصت لازم است تا از آن فرود بیایند(2) غافل از آنکه: اجزاء بهشت را ما به فرمان بهشتیان گذارده ایم. اگر قیامت و دوزخ و بهشـت را باور ندارنـد و این امکانات را از حیطـهٔ قـدرت ما خارج می داننـد، به دنیای حاضـر خود نگاه کنند). پس، آیا به شتر (کشتی بیابان) نمی نگرند که چگونه آفریده شده؟! (2) و به آسمان نمی نگرند که چگونه بلند افراشته شده؟! و به کوهها نمی نگرند که چگونه استوار شده؟! و به زمین نمی نگرند که چگونه (برای نگاهداری اهل خود) گسترده شده؟! (و آغوش خود را همچون مادری باز کرده؟!).

سوره الغاشیة (88): آیات 21 تا 26

اشاره

21-26 فَذَكِّرْ ... حِسٰابَهُمْ

خلاصهٔ کلام با سید انام

ای پیامبر! پس با ذکر این بیانات عبرت پـذیر، چون وظیفهٔ تو تذکر است و بس، تو تذکر بده. تو بر کفار، نگهبان و حافظ و چیره نیستی که به جبر و زور دلهای آنها را بطرف خـدا بگردانی. لکن(3)، کسـی که از خدا رو گردانید و کفر را پیشهٔ خود قرار داد، بالنتیجه، خدا به بزرگترین عذاب او را عذاب می کند. زیرا البته، بازگشت کافران بسوی ماست. سپس البته، حسابشان بر عهدهٔ ماست.

«پایان».

1- ب.

2- تفسیر روح البیان.

3- تفسیر روح البیان.

ذیول

(1) ضریع

ضریع (بر وزن شریر) گیاهی است خارناك، چون تر باشد عرب آن را «شبرق»(1) گویند. و شتران و چهارپایان خورند و چون خشك شود آن را «ضریع» خوانند و هیچ دابّه، گرد آن نگردد. و در آخرت شجرهٔ ناریه بود بشکل آن (تفسیر کاشفی).

تـذکر دوزخ درکـاتی دارد که غـذای هر درکه ای مطـابق آن درکه است. یکجا: زقوم است و یکجا: غسـلین و یکجا: ضـریع (تفسـیر روح البیان).

(2) ابل

سیوطی در کتاب المزهر نوشـته که: إبل بمعنی ابر است. و راغب در کتاب مفردات نوشـته که: ابل به شتران بسیار گفته می شود. و مفرد از ریشـهٔ این کلمه، ندارد و آیهٔ «أَ فَلاٰ یَنْظُرُونَ إِلَی اَلْإِبِلِ کَیْفَ خُلِقَتْ» بقولی مرادش توجه مردم است به خلقت ابر. آنگاه راغب می گوید: اگر این قول صحیح باشد، ابر را به شتران و احوال آن را به احوال شتران تشبیه کرده است (ه).

چون عرب مـدار معاشـشان بر چهارپایان بوده بالخصوص شتر، ازاین جهت است که در قرآن کریم شتر را بر آسـمان و زمین مقدم داشـته است. و هر گروهی از مردم به آنچه انس دارند، دلخوشـی دارند و در سـخنان خود به کار می برند، و لذا، در اشـعار عرب از شتر بسـیار یاد شده است و هندیان از گاو یاد کرده اند. زیرا، گاو در بلاد هند بسـیار است و هنود آن را می پرسـتند. و لذا، عمرو بن کلثوم عرب، ذراع(2) معشوقه را به ذراع شتر تشبیه کرده است. و هندیها راه رفتن معشوقه را به راه رفتن فیل تشبیه می کنند، و راه رفتن فیل

1- شبرق بکسر شین و راء مکسور است (تفسیر روح البیان).

2- ذراع بر وزن کتاب بمعنی قسمتی از دست است که بین مفصل آرنج و مفصل مچ قرار دارد.

زیبائی ای که پس از انس به آن، آشکار می شود. و بینی معشوقه را به بینی طوطی تشبیه می کنند (زیرا فیل و طوطی در هند فراوان است). و فارسی زبانها راه رفتن معشوقه را به راه رفتن کبك تشبیه می کنند (کتاب سبحة المرجان ص 141 به ترجمه).

محرر این تفسیر گوید: بیان چهار موضوع: شتر و آسمان و کوه و زمین، در این سوره، زنگ خطری است برای کفار عهد پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و اشارهٔ ضمنی است به:

معذب شدن قوم صالح علیه السّلام (پی کنندهٔ شتر صالح علیه السّلام) و معذب شدن دیگر اقوام به صیحهٔ آسمانی، و معذب شدن قوم ثمود که خانه های خود را در کوه تراشیده بودند، و معذب شدن قارون که زمین او را بلعید.

شتر: بموافق شریعت موسوی از حیوانات نجس محسوب است (رجوع به توراة سفر لاویان 4:11 و سفر تثنیه 7:14).

محرر این تفسیر گوید: جهت این تحریم در محل خود ذکر خواهد شد.

تعلیقه

اگر بخواهیم زندگی سعادتمندی پیدا کنیم شرط اولش آنست که به یك اصلی، به یك مبدائی ایمان پیدا کنیم و به آن معتقد باشیم. ایمان بخدا، ایمان به آخرت و معاد، فطری بشر است و محال است که از جامعهٔ بشریت خارج گردد. منتهی، ایمان هم مثل وجدان اگر به کار بیفتد نیرومند می گردد و اگر عاطل و باطل بماند ضایع و تباه می شود. و گرنه هیچ بشر عاقلی نمی تواند بی ایمان باشد.

گاندی در یکی از نطقهای خود می گوید: کسانی، تظاهر به بی دینی و بی ایمانی می کنند و می گویند: بهترین دین و ایمان، تابعیت از وجدان است. غافل از اینکه دین و ایمان چیزی جز وجدان نیست. پس، آنها هم که می گویند: دین نداریم وجدان داریم.

اگر راستی راستی وجدان داشته باشند، بتمام معنی دیندار هستند و خدای بزرگ را بنام وجدان می پرستند.

گاندی راست می گوید. اگر کسی تابع وجدان باشد نمی تواند دین و ایمان را

انکار کند. وجدان یعنی همان حس درونی که بانسان می گوید: این عالم بزرگ، این فضای وسیع با این نظامات کامل، خود به خود پدید نیامده و موجد و خالقی داشته و دارد که فوق تمام این مخلوقات می باشد. همان خالق بزرگ، خدائی است که بشر را آفریده و به او وجدان داده تا بنفع خودش و نوعش در این چند روزه عمر دنیا از اوامر وجدان پیروی کند و برای زندگانی دیگر و بهتری مجهز شود.

حضرت امیر مؤمنان مولای متقیان در یکی از بیانات حکیمانهٔ خود راجع به این موضوع چنین می فرماید:

«مردم! بدانید که شما مسافرید و دنیا مسافرخانه است. مبدأ این سفر موقع تولد و پایانش مرگ است. سالهای عمر شما منزل هائی است که بسرعت طی می شود و خواه ناخواه به سرمنزل اصلی که عالم دیگری می باشد منتهی می گردد. پس، خوشا بحال کسانی که با اطمینان خاطر رو به آن منزل می روند.» فرق بزرگ انسان و حیوان همین است که انسان تعقل دارد، تفکر می کند، علاوه بر محسوسات چیز دیگری هم درك می کند. مثلا در تهران نشسته و از جزئیات و کلیات نیویورك اطلاع می یابد. برعکس حیوان، که جز محسوسات عادی چیز دیگری نمی داند. حال چقدر بی خبری می خواهد که انسان هم خود را در ردیف حیوان بگذارد و بگوید: تا چیزی را حس نکنم، نمی پذیرم. در صورتی که همین قبیل اشخاص هم در جریان روزانهٔ زندگی خود قدم بقدم تابع معقولات هستند و قسمت عمدهٔ ادراکات آنان ما فوق محسوسات می باشد.

تشریح این قضایا البته، در این مختصر نمی گنجد. همین قدر می گوئیم که: بقول یکی از فلاسفهٔ معاصر بدبخت کسانی که دستی دستی وجدان و احساسات درونی خود را خفه می سازند و نمی خواهند از این نعمتی که اساس سعادت زندگی است بهره مند شوند.

(ط: شنبه 12 خرداد 1335).

ص: 222

سورة الفجر

اشاره

حجة التفاسير كشاف:

سورة فجر مكى.

مشتمل بر: 29 آيه.

139 كلمه.

597 حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

داراى تعليقات.

ص: 223

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الفجر (89): آيات 1 تا 30

اشاره

1-29 وَ اَلْفَجْرِ ... جَنَّتِي

قسمهای پروردگار و سرگذشت و سرنوشت انسانهائی که روانشان ناآرام است، و سرنوشت انسانهائی که روانشان آرام یافته

قسم به بامداد (روز نبوت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم)، و قسم به شبهای دهگانه (دورهٔ امامت حسن و حسین و علی و باقر و صادق و موسی و علی و محمّد و علی و حسن علیهم السّلام، که در تاریکی ظلم دوران حکومت بنی امیه و قسمتی از بنی عباس به سربردند)، و قسم به جفت (یعنی علی و زهراء علیهما السّلام)، و قسم به فرد (یعنی امام طاق، محمّد بن الحسن العسکری علیه السّلام)، و قسم به شب (شب غیبت محمّد بن الحسن علیه السّلام)(1)، آنگاه که بگذرد، که کفار، معذب می شوند. آیا آن قسمها که ذکر شد برای صاحب عقل کافی است؟ ای پیامبر! آیا نه این است که: می دانی پروردگارت با قوم عاد و با شهر ارم(2)دارای عماد(3) (یعنی بناهای بزرگ)(4) چه کرد!؟ همان بناهائی که در کشورها همانندش بظهور نرسیده.

1- استخراج و استنباط اسامی چهارده معصوم علیهم السلام از محرر این تفسیر است.

2- ارم: (بکسر همزه و فتح راء) شاید همان هرم و اهرام باشد چنانکه گفته شده، و اگر سرزمین عاد کاوش بشود، شاید هرم و اهرام (همچون مصر) از دل خاك پیدا شود. بالجمله، اگر اهرامی همچون مصر در کار نباشد بناهای مهم تر دارد که قرآن کریم تصریح فرموده. و بعضی ارم را نام قبیله گفته اند. (بقیه در تعلیقات).

3- معنی عماد را در لغت ببیند.

4- منازل قوم عاد: در ریگستان احقاف (بفتح همزه) بوده (جلد مقدمه را ببینید).

ای پیـامبر! آیـا نه این است که می دانی پروردگـارت با قوم ثمود چه کرد؟! همانها که در وادی القری(1) خانه های خود را(2) در سنگهای کوه کنده و تراشیده بودند.

ای پیـامبر! آیـا نه این است که می دانی پروردگـارت بـا فرعون دارای اهرام چه کرد؟! همـان عادیـان و ثمودیـان و فرعونیـان که در کشورها گردنکشـی کردند و در نتیجه، در آن کشورها بسـیار تباه کاری کردند. پس، پروردگارت تازیانهٔ عذاب را بر آنها فروریخت (عادیان را با باد و ثمودیان را با نعره و فرعونیان را با غرق، معذب فرمود).

ای پیـامبر! البته، پروردگار تو در کمینگاه است و مراقب اعمال انسانهاسـت(3) اما، انسان (که باین موضوعات توجه نـدارد) پس، آنگاه که پروردگارش او را در معرض آزمایش قرار دهد و به جاه و نعمت او را سرافراز سازد، در این صورت می گوید:

پروردگارم مرا سـرافراز ساخت. و اما، آنگاه که پروردگار، او را در معرض آزمایش قرار دهد، پس، روزی را بر او تنگ سازد، در این صورت می گوید: پروردگارم مرا خوار ساخته است.

چنین نیست که تنگی نعمت بمنظور خوار ساختن باشد بلکه، برای این است که:

شما کافران، یتیم را احترام نمی گذارید و مسـکین (بینوا) را اطعام نمی کنید و مرده ریگ (مال ارث) را می خورید، خوردنی یکجا (به زنان و به کودکان میراث نمی دهید)(4) و مال را دوست می دارید دوستی فراوان (دلتان از عشق جمع مال

1- بضم قاف و راء الفی.

2- در حجر (بکسـر حاء و سـکون جیم) واقع در ما بین شام و حجاز (رجوع به سورهٔ حجر). و حجر مـذکور در این سوره که بمعنی عقل است، دارای حسن تعبیر است.

3- این جمله جواب قسمتهای اول سوره است (تفسیر ابو الفتوح رازی).

4- اسـلام، قانون ارثی آورده که در جهان بی نظیر است. (در عهـد جاهلیت کسـی به زن و به دختر و کودك ارث نمی داده و هم اکنون در عشایر ایران و عرب و کولیان و غیرهم همین رویه معمول به است).

لبریز است، از هر راهی بدست بیاید از حلال و یا از حرام. مال، قبلهٔ آمال شما شده، مال را در حقیقت می پرستید).

چنین نیست که این بازار، گرم بماند(1) (اوضاع حاضره دگرگون خواهد شد).

ای پیامبر! (انسان اکنون سرگرم جمع مال است متذکر نیست ولی،) چون زمین شکسته شود شکستنی بعد از شکستنی (یعنی پاره پاره گردد) و پروردگار تو تجلی کند(2) و فرشتگان به عرصهٔ محشر حاضر شده و صفی بعد از صفی ایستاده باشند، و در آن روز جهنم در معرض دید خلایق در آورده شود؛ در چنین روزی، انسان متذکر قبایح اعمال و افعال دنیوی خود می گردد. ولی، این تذکر چه سودی برای او دارد؟ (آن روز) می گوید: ای (مردم!) کاشکی من برای زندگانی این روزم عمل خیری پیش فرستاده بودم! پس، در آن روز هیچ کس عذاب او را برعهده نمی گیرد و هیچ کس بند و زنجیر (و غلهای او را) به گردن نمی گذارد.

[در برابر چنین انسانی، انسان دیگر نیز هست که دارای نفس (یعنی روان) آرام گرفته است که خطاب الهی به او درمی رسد که:] ای نفس آرام گرفته! (بشکر در نعمت و به صبر در محنت) بسوی پروردگار خود برگرد(3) که از پروردگار خود راضی (و خشنودی)(4) و مورد رضای (و خشنودی) پروردگاری (پسندیدهٔ اوئی) پس، هم اکنون در زمرهٔ بندگان من (از: مقربان و نزدیکان و خاصان) درآی، و به

1- ای زبردست زیردست آزار گرم تا کی بماند این بازار

2- فرمان پروردگار تو دربارهٔ قیام قیامت بیاید (بعض مفسرین).

3- راجع آن باشد که بازآید بشهر سوی وحدت آید از تفریق دهر [مثنوی مولوی - دفتر اول: موضوع حضرت امیرالمؤمنین علی (ع) و رکابدار].

4- یکی درد و یکی درمان پسندد یکی وصل و یکی هجران پسندد من از درمان و درد و وصل و هجران پسندم آنچه را جانان پسندد. (باباطاهرلر).

بهشت من درآی(1).

«پایان».

تعلیقات

الف: آغـاز سورهٔ فجر یکی از بشارات عهـد جدیـد را بخاطر می آورد. زیرا، در کتاب مکاشـفهٔ یوحنای لاهوتی (باب 12) می نویسد: «و علامتی عظیم در آسـمان ظاهر شد. زنی که آفتاب را در بردارد و ماه زیر پایهایش و بر سـرش تاجی از دوازده ستاره است. و آبستن بوده از درد زه و عذاب زائیدن فریاد برمی آورد».

«آفتاب» پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله و سلّم و «زن» خدیجهٔ کبری علیهما السّلام که زن پیامبر (ص) بوده. و «ماه» فاطمه علیهما السّلام که زائیدهٔ خدیجه است و «دوازده ستاره» دوازده امام اند (محرر این تفسیر به اقتباس از کتاب انیس الاعلام فخر الاسلام).

ب: بهشت طویل و عریض افسانه ای شداد پادشاه قوم عاد که باعتقاد خود در برابر بهشت موعود ساخت، نهایت قدرت و ثروت و سـطوت و عنـاد و کفر این قوم را خاطرنشـان می سـازد. و همین طور که تمـام افسانه های تاریخی را نمی توان قبول کرد بهمین طور نمی توان بکلی انکار کرد و باید با قدم تحقیق، حقائقی را از دل افسانه ها بدست آورد که: (تا نباشد چیزکی مردم نگویند چیزها).

[آورده اند که عاد دو پسـر داشت: (1 - شدید 2 - شـداد) این دو نفر مدعی سـلطنت شدند. پس از آن، شدید مرد و سـلطنت برای شداد بلامنازع شد و کسانی که ادعای سـلطنت در معمورهٔ حوزهٔ خود داشتند پادشاهی او را گردن نهادند و کار غرورش به آنجا رسید که بهشتی در برابر بهشت موعود الهی در روی زمین و در حوزهٔ سـلطنت خود ساخت و آن را در یکی از صـحراهای عدن به پاکرد و بنام (ارم) نامید. وقتی تمام شد و خواست پای تخت خود را به آنجا منتقل کند، بقدر یك شبانه روز راه کاروان رو یعنی

1- این دو، مایهٔ افتخار است: یکی در آمدن در شمار بندگان خاص خدا، و دیگری در آمدن به بهشت.

در حدود دوازده فرسنگ مانده بود که به آنجا برسد، خدا صیحه ای بر آنها فرستاد و نابودشان کرد](1).

و این قوم در جوامع بشری از حیث بلندی قد و نیرومندی جسم و یا از جهت بناهای عالی و یا از هر دو جهت، بی نظیر بوده اند.

ج: قرآن کریم تاریخ قوم عاد و قوم ثمود را بیان فرموده است و اگر تذکر نفرموده بود، بکلی اطلاعی از آنها در دست نبود. زیرا، هر دو قوم از عرب بائده هستند که تاریخ آنان در دست نیست.

د: داود بن فرقد از حضرت ابی عبد اللّه علیه السّلام روایت کرده که: «اقرءوا سورة الفجر فی فرائضکم و نوافلکم فانها سورة الحسین بن علی علیهما السّلام - من قرئها کان مع الحسین بن علی علیهما السّلام یوم القیمة فی درجته من الجنة»: سورهٔ فجر را در نمازهای واجب و مستحب بخوانید. زیرا، این سوره، سورهٔ حسین بن علی علیه السلام است، هرکس آن را بخواند، در روز قیامت در درجه ای که حسین علیه السلام در بهشت دارد، شرکت خواهد داشت.

این خبر را تفسیر مجمع البیان نقل کرده است و اکنون بر عهدهٔ ماست دریافت جهت اختصاص سوره به آن حضرت. و محرر این تفسیر هیچ جهتی نمی یابم غیر از اینکه این سوره از حسین علیه السلام و نه فرزند او سخن می گوید که نهمین فرزندش جهان مداراست.

و روزی که شرك، جهان را فراگیرد یعنی همان «ظلم» مذکور در آیات و اخبار، و «جور» جهان را فراگیرد یعنی همان انحراف بشریت از اصول فطرت انسانیت مذکور در آیات و اخبار، در چنین زمانی نهمین فرزند حسین علیه السلام بنام: محمّد، و القاب: مهدی و صاحب الامر و صاحب العصر و صاحب الزمان و حجّت و ولی عصر و امام غائب، و موصوف به: امام دوازدهم علیه السلام؛ ظهور عمومی خواهد کرد و زمین را به عدل و داد مشحون خواهد ساخت.

1- بین دو کروشه از تفسیر بیضاوی ترجمه و خلاصه شده است.

سورة البلد

اشاره

حجة التفاسير كشاف:

سورة بلد مكى.

مشتمل بر: 20 آيه.

82 كلمه.

320 حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

داراى ذيول.

ص: 229

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره البلد (90): آيات 1 تا 20

مقدّمه

أبو الأشد (دال مشدد است) اسـيد (بر وزن حسـين) بن كلده (بفتح كاف و لام)(1)جمحى (1) مردى بود مغرور به قوت بـدنى خود(2) و قوتش چنـان بود كه پوست عكاظى را به زير پا مى گـذارد و ده نفر تناور آن را مى كشـيدند، آن پوست پاره پاره مى شـد و از زير دو قـدم او بيرون نمى آمد. و او پيامبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم را پيوسته جفا مى كرد(3).

1-20 لاٰ أُقْسِمُ ... مُؤْصَدَةٌ

مقاومت انسان (يعنى همان پهلوان مكه) در برابر پيامبر (ص)

اين طور نيست كه انسان تصور كرده كه پهلوانى، بزور بدنى است.

اى پيـامبر! قسم به جامى آورم باين شـهر مكه و حال آنكه تو در آن فرود آمـده اى، و قسم به زاينـده و آنچه زاده است (ابراهيم و اسـماعيل) (عبد اللّه و محمّد صـلى اللّه عليه و آله و سلّم)، على التحقيق قسم، كه ما انسان را در هواء آفريديم (2) (انسان حدود 24 ساعت بى آب و چنـد روز بى نان مى توانـد زندگانى كند و ليكن بى هوا نمى تواند زنده بماند) آيا انسان مى پندارد كه ذات يكتا (3) بر او قدرت ندارد؟ (در صورتى كه اگر دمى هواء به او نرسد قالب تهى خواهد كرد).

انسان مى گويد (و افتخار مى كند) كه: مال بسيار (در راه دشمنى با محمّد) تباه كرده ام (رشوه ها به مردم داده ام كه محمّد را بيازارند).

آيا انسان مى پندارد كه ذات يكتا او را نديده است؟ (و از عمليات او خبر ندارد؟!) آيا ما براى انسان (در رحم) دو چشم نيافريده ايم؟ و زبان و دو لب (براى او نيافريده ايم؟).

1- سورة مدثر ص 126.

2- تفسير مراغى.

3- تفسير بيضاوى و تفسير كاشفى.

و پس از اینکه (به دنیا آمد) مکیدن از دو پستان را به او راهنمائی کردیم (4).

(پهلوانی تنها کشتی گرفتن نیست - اگر انسان پهلوان است) پس چرا مالی را که در راه دشمنی با پیامبر نفقه کرد در اقتحام عقبه خرج نکرد(1)؟ و ای پیامبر! خدا چه خوب دانا کرده است تو را که (اقتحام) عقبه چیست.

(اقتحام عقبه بر خود هموار کردن رنج، طی گذرگاه سخت مخالفت هواهای نفسانی است و) آن خلاص کردن غلام و کنیز است از قید بردگی، (و نجات دادن بدهکار است از دست طلبکار، و خلاص بیمار بی وسیله است از قید مرض، و شوهر دادن زن بی وسیله است، و زن دادن مرد بی وسیله است، و به کار گماردن بیکار است، و به وطن بازرسانیدن غریب بی وسیلهٔ دور از شهر و دیار است)، یا خورانیدن در روز گرسنگی که طعام به دشواری بدست می آید یتیمی را که تهیگاهش از گرسنگی بهم آمده(1)، یا بینوائی را که از شدت احتیاج و تنگدستی و درماندگی، خاك نشین شده.

سپس، علاوه بر این اقدامات باید (این پهلوان) از آن کسان باشد که ایمان آوردند و یکدیگر را به شکیبائی در برابر مشکلات سفارش کردند، و به مهربانی بر بندگان خدای سفارش کردند.

آن گروه: (گذرکنندگان از عقبه و مؤمنان و سفارش کنندگان به شکیبائی و به مهربانی)، اهل نیکبختی (اصحاب دست راست) اند. و آنان که به آیات ما (از پیامبر و قرآن) کفر ورزیدند، هم آنان اهل بدبختی (اصحاب دست چپ) اند، گماشته بر ایشان است (همچون سرپوش) آتش دربسته و سربسته.

«پایان»

ذیول

ذیول(2)

جمح (بضم جیم و فتح میم) نامش تیم (بفتح تاء و سکون یاء) است و وی پسر عمرو بن هصیص (بر وزن حسین) بن کعب بن لؤیّ (بر وزن حسین) بن غالب است.

1- بنقل تفسیر أبو الفتوح از دیگری.

2- تفسیر کاشفی اقتباسا.

چند نفر از بنو جمح در تاریخ صدر اسلام عنوان دارند:

از جمله: ابی (بر وزن حسین) بن خلف (بر وزن اسد) بن وهب (بر وزن وقت) بن حذافة (بضم حاء) بن جمح بن عمر و مزبور است. و این ابی در جنگ بدر اسیر شد و برای آزادی خود فدیه داد. و در جنگ احد پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم او را کشت.

از جمله: مظعون بن حبیب بن وهب (مذکور در ما قبل) است که کنیه اش ابو السائب است. و وی از مهاجرین اولین است. و اول کس از مهاجرین است که در بقیع مدفون شد.

از جمله: عثمان بن مظعون است که می خواست برای عبادت گوشه نشین شود و پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم او را از این کار بازداشت.

از جمله: جمیل بن معمر (بر وزن جعفر) بن حبیب (مذکور در ما قبل) است و وی در جنگ حنین با پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم بوده و زهیر بن اغرّ هذلی را کشته است و باین جمیل، برای عقلش «ذو القلبین» گفته می شد. خدا فرموده: «مٰا جَعَلَ اَللّٰهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ» . (رجوع به کتاب نسب قریش ص 393 و 387 و 395 به ترجمه و خلاصه).

(2) «کبد» بفتح کاف و باء مفتوح است. و در لغت چند معنی برای آن کرده است. از جمله: هواء است که محرر این تفسیر انتخاب کرده ام. و مفسران دیگر معنی مشقت را انتخاب کرده اند.

(3) مراد از «احد»: در آیات 5 و 7 این سوره، ذات اقدس حضرت الهی است.

(4) «وَ هَدَيْنٰاهُ اَلنَّجْدَيْنِ» معطوف علی أ لم نجعل لانه فی التقدیر مثبت ای جعلنا له ذلك وَ هَدَيْنٰاهُ اَلنَّجْدَيْنِ... طریقی الثدیین لانهما طریقان مرتفعان لنزول اللبن، سببان لحیاة المولود(1).

نه طفل زبان بسته بودی؟ ز لاف! *** همی روزی آمد به جوفت ز ناف

چو نافش بریدند و روزی گسست *** به پستان مادر درآویخت دست

(تفسیر روح البیان ملخصا).

1- مص الثدی و ما یشبهها، سبب لحیاة المولود.

سورة الشّمس

اشاره

حجة التفاسير كلمات (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جميع صفات كمال است.

كشاف:

سورة شمس مكى.

مشتمل بر: 16 آيه.

54 كلمه.

247 حرف.

(تعداد كلمات و حروف طبق تفسير تنوير المقباس است) داراى تعليقات.

ص: 233

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الشمس (91): آيات 1 تا 15

اشاره

1-16 وَ اَلشَّمْسِ ... عُقْبٰاهٰا

نفس «روان» آدمی

قسم به قرص خورشـيد و فروغ آن (در چاشت)، و قسم به ماه آنگاه كه از پى خورشيد درآيد، و قسم به روز آنگاه كه قرص خورشيد را جلوه گر سازد، و قسم به شب آنگاه كه قرص خورشـيد را بپوشاند، و قسم به آسمان و آن كس(1) كه آن را ساخت، و قسم به زمين و آن كس(2) كه آن را گسترانيد، و قسم به روان آدمى و آن كس(3) كه آن را پرداخت (و) پس از آن راه انحراف و بدكارى و راه اسـتقامت و پرهيزكارى او را به او القـاء فرمود (هم از راه فطرت عقل كه پيامبر باطن است و هم از راه پيامبران ظاهر)؛ (بتمام اينها قسم كه) على التحقيق هركس روان را از لوث رذائل پاك ساخت، رستگار شد.

و على التحقيق هركس روان را در قبر شهوت و غضب پنهان ساخت، ناكام شد.

(براى نمونه اين موضوع تاريخى را توجه كنيد كه: قوم) ثمود بسبب سركشى خود، (پيامبر خويشتن را) تكذيب كرد زيرا، بدبخت ترين مردم ثمود را برانگيخت (تا شترى را كه برحسب درخواست قوم، باعجاز صالح از سنگ بيرون آورده شده بود، پى كند، همان شترى كه مرتبا يك روز، تمام آب چشـمه را مى نوشـيد و يك روز، بتمام قوم شـير مى داد). پس، پيامبر خدا (صالح) به قوم گفت: از شتر خدا (كه خدا آن را به درخواست شما نشانهٔ نبوت من قرار داده است) و (از) سيرابى (و نوبت آب) آن دست بداريد. (و گرنه عذاب بر شما فرود خواهد آمد).

1- مراد: خداست - تفسير مجمع البيان.

2- مراد: خداست - تفسير مجمع البيان.

3- مراد: خداست - تفسير مجمع البيان.

(پس قوم گفتنـد: نه شـیر شتر یك روز نه یك روز می خواهیم، و نه شتری می خواهیم که یك روز نه یك روز آب تمام مردم را بنوشد. و این گونه شتر را که صالـح آورده، جادوئی است)، در نتیجه، صالح را تکذیب کردند. پس، شتر را پی کردند. به دنبالهٔ این عمل، پروردگارشان به واسـطهٔ گناهشان که مرتکب شده بودند، آن قوم را به عذاب، ریشه کن ساخت. پس عذاب، همهٔ آن قوم را فراگرفت و بپرداخت. و پروردگار از پایان کار ایشان ترسی ندارد (زیرا، پروردگار، بالادست ندارد و ظلمی هم برآن قوم نکرده است که جای نگرانی در کار باشد).

«پایان»

تعلیقات

شمارهٔ ساعات روز و شب با 24 لفظ

گوینده: حمزة بن الحسن (و العهدة علیه).

ساعات روز: ساعات شب:

شروق بکور بروزن طلوع.

شفق غسق بروزن صمد.

غدوه بضم اول و سکون دوم و فتح سوم.

ضحی بضم ضاد و حاء الفی.

عتمه بر وزن صدقه.

سدفه بر وزن غدوه.

هاجره بکسر جیم.

ظهیره بر وزن شریفه.

فحمه زلّه بر وزن صرفه.

رواح بر وزن سلام.

زلفه بهره بر وزن غدوه.

عصر قصر بفتح اول و سکون دوم.

سحر و فجر بر وزن عصر.

أصیل و عشی بر وزن شریف.

صبح بضم صاد و سکون باء.

غروب بر وزن طلوع.

صباح بر وزن سلام.

ص: 235

(به ترجمه از اللغهٔ امام لغوی ابو منصور عبد الملك بن محمّد ثعالبی چاپ مصر ص 468 و 469).

فیا لیت حظی من وصال امیمة *** غدیات صیف او عشیات شتأة

: یعنی ای کاش من از وصل امیمه در صبحهای روز تابستان و یا نزدیك غروب روزهای زمستان، برخوردار می شدم (به ترجمه از نقل ابن ادریس در کتاب سرائر. رجوع به هامش مجمع البحرین لغت صیف).

توضیح: «امیمه» بضم اول و فتح دوم و چهارم نام معشوقهٔ شاعر است و آن کلمه، تصغیر «ام» بضم همزه و شد میم است. و معانی دیگر نیز دارد.

«غدیات» بر وزن شریفات جمع بر غدوه بضم اول و سکون دوم و فتح سوم است.

«عشیات» بر وزن شریفات جمع بر عشیه بر وزن شریفه است.

«شتأه» بر وزن صرفه است.

تذکر: دانستن این ساعات در قرآن کریم مورد احتیاج شدید است.

آسمان در سنسکریت «شیام» و در اوستا «سامه»: چیزی که رنگ تاریك و کبود دارد.

حرف (آ) در اول کلمه مزید مقدم است و (الف و نون) در آخر، علامت نسبت است.

پس، ریشهٔ شام و آسمان یکی است چه شام نام اول شب است برای تاریکی آن (ص 3 مقدمهٔ ج 2 فرهنگ نظام).

محرر این تفسیر گوید: بر مبنای ما، کلیهٔ زبانهای علمی عالم یك اصل داشته و دارد و تحریر مثالهای آن، محتاج به کتابهای عدیده است. برای نمونه این چند مثال ذیل کافی است:

الصورة

منابع عربی و عبری و آشوری بابلی و آرامی و حبشی: کتاب تاریخ اللغات السامیة از دکتر «اسرائیل ولفنسون»، مدرس لغات سامیه در دانشگاه مصر چاپ 1348.

منابع انگلیسی و فرانسوی: کتب لغت مربوط.

(1) با میم مشدد.

(2) با میم مخفف.

(3) ارتس در عبرانی جدید.

(4) هنوز هم لرها بجای «خر» - «حر» می گویند. صاحب تاریخ اصفهان و ری در وقایع سال 1240 اقتباسا می نویسد: در موقع نهضت فتحعلی شاه به اصفهان برای سرکوبی هاشم خان لنبانی بختیاری برادرزن امین الدوله که در اصفهان به کومك الوار، شرارت راه انداخته، و سید بی گناهی را کشته بود، شاه، پسر امین الدوله را عزل کرد و حکومت را به سیف الدوله داد و الوار را که برای عدم شناسائی، جامهٔ روستائی به تن کرده بودند گرفتند و آنها را برای شناختن، استنطاق می کردند که بگویید: (خر و خور و خرما) و چون (الوار حرف «خ» را «ح» تلفظ می کنند) به زبان لری می گفتند: (حر و حور و حرما) و بالنتیجه گرفتار می شدند.

ص: 237

پس، مثالهای بالا و نیز تلفظ «خر» به «حر» در زبان عشایرلر (در پاورقی مذکور است) که با کلمهٔ «حمار» عربی رابطه دارد، خود دلیلی بر وحدت ریشهٔ کلمات زبانهای زندهٔ جهان است.

اکنون می گویم: اصل کلمهٔ مورد بحث، «سماء» بوده و یا چیزی قریب به آن در سریانی قدیم.

و «شیام» سنسکریت و «سامهٔ» اوستا و «آسمان» فارسی معمولی و «شمایم» عبرانی و SKY انگلیسی و Ciel فرانسوی و «شمو» آشوری و «شمایا» آرامی همگی همان «سماء» است.

و «سماء» با ریشهٔ «شم» عبرانی و نیز «شمو» عبرانی و «اسم» عربی و «شومو» آشوری و «شما» آرامی و «سمو» یعنی بلندی در عربی، از یك ریشه است. و در همه، معنی بلندی ملحوظ است، پس آسمان را برای بلندی آن آسمان گفته اند. و موضوع رنگ تاریك و کبود که فرهنگ نظام در ج 2 نوشته است و یا «آس» و «مانند» که در ج 1 نوشته است و آسمان را «آس مانند» گفته و آسیاب را با آن یکی دانسته است؛ بی اساس است.

چرا آسمان آبیست؟

هزاران شاعر «آسمان نیلگون» را ستوده اند بدون آنکه بدانند چرا این رنگ زیبا وجود دارد. علت آبی رنگ بودن آسمان، تراکم هواء و گازهاست.

بهمین علت در روزهای سرد زمستان اگر ابری در کار نباشد، به علت اینکه تراکم هواء و گاز بیشتر است آسمان رنگ آبی تیره تری پیدا می کند.

(ط: 5 شنبه 8 اسفند 1342).

خورشید «شمس»

دانستن این اطلاعات در مورد خورشید لازم است:

خورشید مرکز سیارهٔ شمسی و منشأ اصلی تمام نیروهائی است که روی زمین وجود دارد. فاصلهٔ آن تا زمین تقریبا 150 میلیون کیلومتر است. خورشید 1/300/000 برابر زمین حجم دارد. تا قبل از کپرنیك (1473-1543) Copernic. م) فکر می کردند

همهٔ ستارگان، و از جمله خورشید که یك مرکز سخت و یك محیط مذاب و گازی شکل دارد، دور زمین می چرخد.

ولی کپرنیك دانشمند لهستانی برای نخستین بار ثابت کرد: زمین بدور خورشید می چرخد. در آن روز، همه کپرنیك را لعن کردند ولی بعدها جهان، نبوغ او را ستود. (ط: دوشنبه 5 اسفند 1342).

تحقیق دربارهٔ عقاید، راجع به گردش زمین

در باب هیئت زمین، قدماء یونان عقائدی خرافی ابراز داشتند که... تا آنکه فلاسفه ای تیزهوش در بین آنها پیدا شدند، چون: طالیس و ارسطو و سقراط و افلاطون که قائل به کروی بودن آن شدند و گفتند: در فضاء معلق است... تا آنکه در قرن پنجم قبل از میلاد فیثاغورس(1) علاوه کرد که زمین به دور خورشید می گردد. و این عقیده، ادامه داشت و مردم آن را پذیرفته بودند تا اینکه بطلیموس فلکی در حدود یك صد و چهل سال قبل از میلاد قائل به کرویت شد و لیکن اظهار داشت که زمین ساکن است و خورشید به دور آن می گردد. و این نظریه، نظر به نفوذ روم و ضعیف شدن یونان، مورد توجه قرار گرفت و در مراکز تعلیم و تعلم منتشر شد. فارابی و ابن سیناء هم در عهد اسلام بهمین نظریه گرویدند. تا آنکه کپرنیك در قرن شانزدهم میلادی (دهم هجری) به طریقهٔ فیثاغورس دائر بر حرکت زمین برگشت و گفت که: خورشید مرکز است و زمین و کواکب سیاره، به دور آن در حرکت اند و ادلهٔ ریاضی برآن اقامه کرد. و لیکن مجمع کلیسای روم او را ملحد شناخت و از کتاب او و خواندن آن جلوگیری نمود، و اگر قدرت می داشتند وی را می سوزانیدند. و لیکن، برغم کلیسا عقیدهٔ او منتشر شد و پس از او جماعتی که روی کار آمدند نظریهٔ او را با دلائل علمی تأیید کردند.

قول به حرکت زمین، هم قبل از کپرنیك و هم بعد از او در بعض کتابهای علماء اسلام دیده می شود. از جمله: عضد الدین عبد الرحمن بن احمد متوفی به سال 756 هجری در کتاب خود موسوم به «مواقف» حرکت زمین را ذکر کرده و به بحث

1- کلمهٔ یونانی فیثاغورس Pythagore با «س» آخر است نه با «ث» آخر. ب.

پرداخته. و پس از او سـید شـریف علی بن محمّـد جرجانی متوفی به سال 816 هجری شـارح کتاب مواقف دنبالـهٔ آن را گرفته و با حرکت زمین موافقت کرده است. و علامه شیخ بهاءالدین عاملی در رسالهٔ خود موسوم به «تشریح الافلاك» نیز با این نظریه موافقت نموده و علماء دیگر هم موافقت کرده اند که در کتابهای آنان مندرج است.

علماء اسلام فتواهائی که دربارهٔ روزه و نماز و ارث و ساعت استجابت دعاء داده اند، بر مبنای کروی بودن زمین بوده:

1 – فقهاء می گویند: دیدن اهل مغرب زمین، ماه را [با حفظ این معنی که وجوب روزه به دیدن (هلال) از طرف طائفه ای از مردم بسـتگی دارد] برای وجوب بر اهل مشـرق زمین کافی است. اما روزه بستن و روزه گشادن را تابع افق روزه دار دانسته اند (پس، اختلاف مطالع، دلیل بر این است که (هلال) در تمام نقاط زمین دفعة واحده، دیده نمی شود)(1).

2 – فقهاء در باب نماز نوشته اند که: در بعض نقاط وقتهای نماز بلند، و در بعضی نقاط کوتاه می شود که حتی وقت نماز عشاء از میان می رود (پس طولانی بودن و یا کوتاه شدن اوقات، دلیل دیگر است بر اینکه خورشید بر همه یکسان نمی تابد).

3 – فقهاء در باب مواریث گفته انـد: اگر وارث برنـده از یکدیگر، در یك روز و یك زمان بمیرند و یکی از آنها در مشـرق زمین و دیگری در مغرب زمین بوده باشد، آنکه در مغرب بوده، از آن مشـرقی ارث می برد. زیرا، وقت مشـرقی در وجود مقدم بر وقت مغربی در زوال است، مثلا(2) (و این تقدم و تأخر از محدب بودن سطح زمین حاصل می شود).

4 – سـید عبـد العزیز دباغ از اهل باطن گفته: ساعت اجابت دعاء در روز جمعه که در حـدیث نقل شده و از جلوس امام بر منبر تا انقضاء نماز است: این مخصوص بوقت جلوس امام در مدینهٔ منوره است. زیرا، چون وقت صعود به منبر در تمام شهرها

1– به مبحث صوم از کتاب فقه شیعه مراجعه شود.

2– به مبحث ارث غرقی و مهدوم از کتاب فقه شیعه مراجعه شود.

یکسان نیست لذا، ساعت منبر رفتن مسجد پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ملاك است.

بالجمله: ادلهٔ فقهاء و نیز اهل باطن، دلیل بر کروی بودن زمین است.

و اما جمهور متأخرین از فرنگیان و دیگران که به این گونه موضوعات اشتغال دارند، اتفاق دارند بر کروی بودن زمین بدلائل مذکوره در کتابهاشان که ذکر آنها فعلا مورد احتیاج ما نیست.

مطلب دیگر در تکیه نداشتن زمین بر چیزی و اینکه در فضاء است

پس از اثبات و معلوم شدن کروی بودن زمین، اکنون می گوئیم: زمین به چیزی اتکاء ندارد، و اینکه از یهودان نقل شده که زمین روی شاخ گاو و گاو روی سنگ و سنگ روی ماهی و ماهی در دریا و دریا بر ظلمت است، و هکذا سایر اقوال؛ بی اساس است.

و فکر اینکه زمین روی شاخ گاو است فکری است قدیم که شاید از عهد فراعنه باشد که گاو می پرستیده اند و منظورشان این بوده که: زراعت بوسیلهٔ گاو انجام می شود. و بمرور زمان مردم عوام این موضوع را حقیقت پنداشته اند و از نکتهٔ آن غافل شده اند. و پس از آن، سنگ و ماهی و آب و غیرها را بر اصل مطلب، افزوده اند و کار داستان سراها همین است.

مطلب دیگر در اینکه زمین کروی شکل تام نیست

زمین، کروی شکل تمام نیست. بلکه، در قطبین فرورفتگی دارد و در خط استواء برآمدگی دارد. زیرا، از مقایسهٔ خط نصف النهار یعنی دائرهٔ بزرگی که از دو قطب می گذرد و زمین را به دو نیمکرهٔ شرقی و غربی قسمت می کند، با خطّ استواء یعنی دائرهٔ بزرگی که زمین را به دو نیمکرهٔ شمالی و جنوبی تقسیم می سازد؛ چنین معلوم شده که: طول خطّ استواء مقدار هفتاد هزار متر، زیادتر از طول خطّ نصف النهار است. و نیز قطر خطّ استواء مقدار بیست هزار متر، زیادتر از قطر خطّ نصف النهار است. و این محاسبه روشن می کند که زمین، کروی تام نیست.

مطلب دیگر در معانی پنج آیه از آیات کریمهٔ قرآن

1 - قرآن کریم در سورهٔ یس: 38 فرموده: «وَ اَلشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهٰا ذٰلِكَ

تَقْدِيرُ اَلْعَزِيزِ اَلْعَلِيمِ» .

2 – در سورهٔ نحل: 15 فرموده: «وَ أَلْقىٰ فِي اَلْأَرْضِ رَوٰاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ» .

3 – در سورهٔ نمل: 87 فرموده: «وَ تَرَى اَلْجِبٰالَ تَحْسَبُهٰا جٰامِدَةً وَ هِيَ تَمُرُّ مَرَّ اَلسَّحٰابِ صُنْعَ اَللّٰهِ اَلَّذِي أَتْقَنَ كُلَّ شَيْ ءٍ» .

4 – در سورهٔ یس: 40 فرموده: وَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ .

5 – در سورهٔ شمس: 38 فرموده: «وَ اَلشَّمْسِ وَ ضُحٰاهٰا، وَ اَلْقَمَرِ إِذٰا تَلاٰهٰا، وَ اَلنَّهٰارِ إِذٰا جَلاّٰهٰا، وَ اَللَّيْلِ إِذٰا يَغْشٰاهٰا» .

قرآن کریم در آیهٔ اول فرموده که: خورشید، گردش دارد. اکنون می گوئیم:

نباید کسی تصور کند که گردش آن به گرد زمین است.

آنها هم که می گویند خورشید به گرد زمین حرکت نمی کند نمی گویند که:

خورشید ایستاده و بی گردش است. بلکه، قائل اند به حرکت آن، آنهم حرکت شدید آن بر گرد محور خود. سابقا وسائلی وجود نداشت که بتوانـد حرکت خورشـید را رصد کند. ولی، اکنون با تلسـکوب چنین یافته اند که در جرم خورشـید لکه هائی است که از سـمت شـرقی آن ظاهر می شود و در سـمت غربی آن پنهان می گردد باز در سمت شرقی آن ظاهر می گردد، و از این لکه ها معلوم کرده اند که خورشید در مدت بیست و پنج روز و چهارده ساعت و هشت دقیقه به گرد خودش می گردد.

علاوه بر این، خورشـید با تمام سیارات خود به گرد چیزی می گردد که تا کنون بطور تحقیق معلوم نشده است (قولی دارد که پیرامون ستاره ای از سـتاره های ثریا می گردد – قولی دارد که گرد ستاره ای از ستاره های صورت «نسر الطائر» می گردد – قولی دارد که گرد ستاره ای از صورت «الجاثی علی رکبتیه» می گردد. پس، نزاعی در حرکت خورشـید نیست و فقط مرکزی که خورشـید به گرد آن می گردد و به سـمتی که توجه دارد بطور یقین معلوم نشده است).

بالجمله: در آیهٔ مزبور دو احتمال است:

احتمال اول این است که: آیه ناظر است به این که خورشید تا وقت استقرار خود

در حرکت است و پایان استقرار آن هنگام فناء جهان است (و در قاعدهٔ ادبی «لام» از «لمستقر» بمعنی «الی» است و این سابقه دار است. مثل آیهٔ دیگر که فرموده: «كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى» یعنی «الی اجل»).

احتمال دوم اینست که: آیه، ناظر به گردش خورشید بر گرد محور خودش است (و در قاعدهٔ ادبی: «مستقر» بمعنی مدار و مکانی است که خورشید در آن است و در همان مکان گردش می کند، و در این صورت «لام» «لمستقر» بمعنی «فی» است و این سابقه دار است، مثل آیهٔ «وَ نَضَعُ اَلْمَوٰازِينَ اَلْقِسْطَ لِيَوْمِ اَلْقِيٰامَةِ» که بمعنی «فی یوم القیامة» است و نیز مثل آیهٔ «لاٰ يُجَلِّيهٰا لِوَقْتِهٰا إِلاّٰ هُوَ» که بمعنی «فی وقتها» است و نیز مثل آیهٔ «يٰا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيٰاتِي» که بمعنی «فی حیاتی» است و نیز مثل قول اعراب «مضی لسبیله» که بمعنی «فی سبیله» است).

دنبالهٔ مطلب آیات

قرآن کریم در آیهٔ دوم فرموده که: خدا در زمین کوهها قرار داده که زمین، شما را مضطرب و متزلزل نسازد. پس، این آیه حاکی از نهایت انتظام زمین است و گردش این جسم بزرگ با این نظام و ترتیب فائق، بر کمال قدرت صانع و عظمت آن ذات یکتا، دلالت دارد.

قرآن کریم در آیهٔ سوم فرموده که: کوهها بنظر، ساکن می آید. و حال آنکه، مانند گذشتن ابرها، می گذرد. و این ساختهٔ خدائی است که هر چیز را محکم کرده است (بعضی از مفسرین این آیه را ناظر به روز قیامت دانسته اند و لیکن، ذیل آیه که ناظر به محکم کردن هر چیز است، با روز قیامت که روز خراب زمین است تناسب ندارد و بلکه با دنیا متناسب است).

قرآن کریم در آیهٔ چهارم فرموده که: تمام ستارگان شناور در فضاء، فلکی دارد یعنی مداری دارد که در آن شناور است، و زمین هم خود ستاره ای است (در قاعدهٔ ادبی که فرموده: «كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ» بمعنی «کلهم فی فلك یسبحون» است، چنانکه صاحب تفسیر کشاف گفته است).

راست است که در آیه، غیر از خورشید و ماه ذکر نشده و لیکن ضمیر «کلهم» به تمام ستارگان راجع است.

قرآن کریم در آیهٔ پنجم فرموده که: روز، خورشید را جلوه گر می سازد و نیز فرموده که: شب، خورشید را از انظار می پوشاند. و چون می دانیم که شب و روز از گردش وضعی زمین پیدا می شود، خود این آیات دلیل بر حرکت زمین است (به خلاصه و ترجمه از کتاب النخبة الازهریة فی تخطیط الکرة الارضیة تألیف اسماعیل علی، مدرس علم تقویم البلدان(1) در جامع از هر - چاپ سال 1903 م. ص 11- 19).

از بین رفتن حرکت وضعی زمین

اکنون که معلوم شد، روز و شب از حرکت وضعی زمین، یعنی گردش زمین به دور خود حاصل می گردد، و فصول سالیانه از حرکت انتقالی زمین یعنی گردش زمین تاریك به دور خورشید، حاصل می شود؛ می گوئیم: اگر حرکت وضعی زمین تمام شد، یك طرف زمین، بطرف خورشید و دائما روز و داغ است و طرف دیگر زمین پشت به خورشید و دائما شب و سرد است (در این صورت این روز دائم نیمکره،(2) چون برابر هزار سال شد) - (یعنی زمین بدون حرکت وضعی هزار دور سالیانه به گرد خورشید زد(3) («وَ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذٰابِ وَ لَنْ يُخْلِفَ اَللّٰهُ وَعْدَهُ وَ إِنَّ يَوْماً عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمّٰا تَعُدُّونَ» قرآن کریم سورهٔ حج آیهٔ 46: کفار دربارهٔ نزول عذاب شتاب می کنند، و خدا وعدهٔ خود را خلف نمی کند، و البته، هرروزی نزد پروردگارت همچون یك هزار سال است، به حسابی که شما مردم شمار می کنید) دیگر بشر نمی تواند در زمین زیست کند و بشر عروج می کند. نیز طبق آیهٔ («يُدَبِّرُ اَلْأَمْرَ مِنَ اَلسَّمٰاءِ إِلَى اَلْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كٰانَ مِقْدٰارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمّٰا تَعُدُّونَ» قرآن کریم سورهٔ سجده آیهٔ 4: خدا تدبیر می فرماید کار را از آسمان به زمین، سپس، کار بسوی خدا عروج می کند در روزی که مقدار آن یك هزار سال است(4) به حسابی که شما

1- یعنی علم جغرافیا.

2- و بالتبع شب دائم نیمکرهٔ دیگر.

3- حرکت انتقالی زد.

4- همان روز دائم.

مردم شمار می کنید) دیگر بشری در زمین نمی تواند زیست کرد و بشر از کرهٔ خاکی عروج می کند.

و چون در زمان تعطیل شدن حرکت وضعی زمین بشرح مزبور، زمین پنجاه هزار دور سالیانه به گرد خورشید زد، دیگر فرشتگان و روح نیز در زمین نمی مانند و عروج می کنند: («تَعْرُجُ اَلْمَلائِكَةُ وَ اَلرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كٰانَ مِقْدٰارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ» قرآن کریم سورهٔ معارج آیهٔ 4: در روزی که اندازهٔ آن پنجاه هزار سال است، فرشتگان و روح، بسوی خدا عروج می کنند) و قیامت به پامی شود.

کاهش حرکت زمین

یك پرفسور برجستهٔ شو روی اعلام کرد خورشید زمین را از حرکت می اندازد پروفسور «موگیلوسکی» دانشمند برجستهٔ شو روی اعلام کرد: حرکت وضعی زمین کندتر شده است و این حرکت هر لحظه بتدریج کند می شود.

دانشمند مزبور افزود تحقیقاتی که بعمل آمده، سبب گردیده است که دانشمندان اعتقاد پیدا کنند به این که: پس از چند میلیارد سال، زمین از حرکت بازخواهدماند.

به عقیدهٔ این دانشمند، علت کندی حرکت زمین، فعالیت شدید خورشید می باشد.

دانشمندان شو روی پس از مطالعات فراوان باین نتیجه رسیده اند که: روزها بجای اینکه هر 120 سال یك هزارم ثانیه طولانی تر شود، هر سال یك هزارم ثانیه طولانی تر می گردد، و همین مسئله نشان می دهد که حرکت وضعی زمین کندتر گردیده است(1).

(ط: 5 شنبه 25 فروردین 1345 ش 11952).

حرارت خورشید

دانشمندان ستاره شناس، حرارت سطح کرهٔ خورشید را به شش هزار درجه سانتیگراد و حرارت داخلی آن را به پانزده هزار درجه تخمین زده اند.

علمای مزبور این طور استنباط کرده اند که: چنانچه سطح خورشید حرارت

1- آقای علی مشفقی ایرانی دارای همین نظریه است.

داخلی آن را داشت، کرهٔ زمین خشك می گردید. (ط: 4 شنبه 27 دی 1334).

فاصلهٔ خورشید

فاصلهٔ خورشید از زمین در حدود 149 میلیون کیلومتر می باشد. و طبق محاسبهٔ دانشمندان، این فاصله ثابت نبوده و تا 5 میلیون کیلومتر کم یا زیاد می شود.

برای اینکه اشعهٔ خورشید بسطح زمین برسد 500(1) ثانیه یا در حدود هشت دقیقه وقت لازم است. (ط: یکشنبه دهم مهر 1339).

ده میلیارد سال نوری فاصلهٔ دورترین اجرام سماوی با زمین است

دانشمندان روسی عقیده دارند که بین کرهٔ زمین و دورترین اجرام سماوی، ده میلیارد سال نوری فاصله وجود دارد.

«ژزف شکلفسکی» دانشمند روسی با استفاده از امواج رادیوئی و محاسبات ریاضی، این رقم را پیدا نموده و اضافه کرده است که این دورترین جرم سماوی، با سرعتی برابر 55 در صد سرعت نور حرکت می کند. دانشمند روسی نتیجهٔ کشفیات خود را در این مورد طی یك کنفرانس علمی توضیح داده. (سرعت نور 300 هزار کیلومتر در ثانیه است). (فرانس سو آر). (ط: سه شنبه 29 بهمن 1342).

ماه «قمر»

چرا نور ماه حرارت ندارد؟ نور ماه حرارت دارد، منتهی چون حرارت آن بسیار کم است محسوس نیست.

بمعنی دیگر نور ماه با نور خورشید فرق دارد، نور خورشید از خود اوست ولی، نور ماه عبارتست از انعکاس نور، یعنی نوری که از خورشید به ماه می تابد و ماه را روشن می کند. (ط: سه شنبه 8 اردیبهشت 1343).

چرا کسوف و خسوف روی می دهد؟

می دانیم که ماه دور زمین می چرخد و زمین هم دور خورشید. در نتیجه، طی این گردش، گاهی ماه بین زمین و خورشید قرار می گیرد و برای آن بصورت حایلی

1- . 6 ر 468 ثانیه.

در می آید. در این صورت، تمام یا قسمتی از سطح خورشید بشکل لکهٔ سیاهی دیده می شود، این را «کسوف» می گویند. گاهی از اوقات زمین بین ماه و خورشـید حایل می شود، در این حال تمام یا قسمتی از ماه بصورت لکهٔ سیاهی دیده می شود و باین «خسوف» می گویند. (ط: 4 شنبه 7 اسفند 1342).

چرا باد می وزد؟

علت اصـلی وزیدن باد و طوفان که گاه سرعت حرکت آن به 300 کیلومتر در ساعت می رسـد و در این موقع همه چیز را ویران می سازد، تغییر مکان ناگهانی توده های هواء است. می دانیم که هوای گرم سبك تر از هوای سرد می باشد.

به همین جهت، موقعی که در نقطه ئی توده ای از هواء گرم شـد، بطرف بالاـ حرکت می کنـد و هوای سـرد اطراف، به حرکت درمی آیـد تا جای آن را پر سازد. همین امر، سبب بروز باد و طوفان می شود.

حرکت زمین را هم در ایجاد باد مؤثر می دانند. هر قدر تغییر مکان ناگهانی توده های هواء سـریع تر باشد، سـرعت باد نیز بیشتر است(1). (ط: 5 شنبه 8 اسفند 1342).

کرهٔ زمین شکل گلابی دارد

نیویورك – خبرگزاری فرانسه – سه نفر از متخصصـین امور فضائی در انجمن فیزیك دانان امریکا خاطرنشان ساختند که: زمین شکل گلابی دارد. دانشـمندان مزبور بموجب اطلاعاتی که پس از پرتاب قمر «و انگارد» بـدست آورده انـد تأکیـد نموده اند که: زمین در جنوب، «یخ» بوده و در شمال نقطه ئی را تشکیل می دهد.

دانشمندان مزبور ضمنا می افزایند:

1 – سطح دریا در ناحیهٔ قطب شمال پانزده متر بالاتر از آنست که قبلا حساب شده بود.

2 – برعکس در قطب جنوب سطح دریا 51 متر پائین تر از آنست که قبلا تصور می شد.

1– و جهت اینکه مکان توده های هواء، گاهی تغییر می کند و گاهی تغییر نمی کند، مستند به ارادهٔ خدا است.

3 - تحمل و فشار وزن آب اضافی قطب شمال بیش از آنست که قبلا حساب شده بود.

4 - بدین ترتیب یك نیروی مکانیك به زمین اجازه می دهد که تحمل وزن شمال و جنوب را بکند. (ط: پنج شنبه نهم بهمن 1337).

عجب عمر درازی!

عده ای از دانشمندان امریکائی و روسی طول عمر کرهٔ زمین را تقریبا دوازده میلیون سال نوری تخمین زده اند. در صورتی که، سابقا معتقد بودند طول عمر کرهٔ زمین از یکی دومیلیون سال، کمتر است. تصادفا این یکی از موارد معدودی است که روسها و امریکائیها پس از بحث های جداگانه و تا حدی پنهان از یکدیگر، نتیجهٔ واحدی بدست آورده اند. و این نتیجه را از نظریات سابق صحیح تر می دانند. چون، روی اساس الکترونیکی است. (ط: سه شنبه 10 آبان 1339).

زمین و اندازه های آن

زمین شبیه یك کره است که قطبین آن کمی مسطح تر می باشد. شعاع متوسط آن 6371 کیلومتر است. محیط زمین در روی خط استواء که بیشترین محیط آن می باشد، برابر است با 40076 کیلومتر. محیط قطبی زمین یعنی دایره ای که زمین را دور می زند و از قطب ها می گذرد 40009 کیلومتر است. وزن زمین 10 * 6 تن می باشد به شرطی که جلوی عدد حاصل 21 صفر بگذاریم(1). مساحت زمین 510 میلیون و 101 هزار کیلومتر مربع می باشد.

قطر زمین تقریبا 12 هزار کیلومتر است(2). قطر مدار حرکت زمین بدور خورشید 302 هزار کیلومتر است. و محیط این مدار را زمین با سرعت 110 هزار کیلومتر در ساعت طی می کند. محیط مدار گردش زمین بدور خورشید 950 میلیون کیلومتر است.

1- . 6 کادرلیون تن (اطلس جهان در عصر فضاء).

2- قطر زمین از خط استواء 755 ر 12 کیلومتر و از قطبین 173 ر 12 کیلومتر است. (اطلس جهان در عصر فضاء).

سرعت گردش وضعی زمین در هر ثانیه تقریبا 32 کیلومتر است.

(ط: یکشنبه 11 اسفند 1342).

حرکت وضعی و انتقالی زمین

جرم زمین از خورشید کسب نور می کند. زمین دارای چند حرکت است از جمله: حرکت وضعی، یعنی حرکتی که زمین در 24 ساعت حول محور خود انجام می دهد که از آن شب و روز بوجود می آید. و دیگر حرکت انتقالی، یعنی حرکتی که زمین در یك سال بدور خورشید انجام می دهد و از آن فصول سال تشکیل می شود.

بسوی مرکز زمین

دانشمندان، برای کشف اسرار درون زمین، طرحهای تازه ئی تهیه کرده اند.

بشر تا کنون 8 کیلومتر درون زمین راه یافته است.

معلومات و اطلاعات ما، دربارهٔ نظام گیتی، مثلا دربارهٔ سطح ماه و یا امکان زندگی بر روی سایر سیارات، هر سال وسیع تر و کامل تر می شود. ولی، آیا در عوض از درون سیاره ای که در آن زندگی می کنیم و شعاع(1) متوسط آن به 6371 کیلومتر می رسد چه می دانیم؟ تا بحال حتی یك بار هم بشر موفق نشده است پوشش هستهٔ مرکزی زمین را که از سنگ های مختلف پوشیده شده است از هم بشکافد و درون آن را مورد مطالعه قرار دهد.

عمیق ترین حفاری ای که تا بحال در روی زمین انجام شده هشت کیلومتر می باشد در حالی که این روپوش، در حدود سی کیلومتر از سطح زمین عمق دارد.

عده ای از زمین شناسان در نهایت جدیت در پی حل معمای درون زمین می باشند و همان طور که مسافرت به کرهٔ ماه نهایت آمال دانشمندان علوم فضائی می باشد، این زمین شناسان هم آرزوئی جز رسیدن به آخرین نقطهٔ مرکزی زمین در سر نمی پرورانند.

سابقا گمان می رفت که هستهٔ مرکزی زمین که از عمق تقریبا 2/900 کیلومتری شروع می شود، مرکب از فلز خالص می باشد. و نیز متخصصین فن این طور حدس می زدند که بر روی این هستهٔ فلزی، طبقه ئی از سولفید و اکسید پوشیده شده که تا

1- در اصل مقاله بجای «شعاع»، «قطر» با اندازهٔ تقریبی 6130 کیلومتر نوشته شده است. ولی، آن را بصورت متن تصحیح نمودیم.

هزار کیلومتر زیر سطح زمین ادامه دارد و بر روی آن طبقه ئی از سیلیکات قرار دارد.

ولی، این فرضیه اخیرا غیر قابل قبول شناخته شده.

محققین امریکائی و آلمانی اخیرا باین نتیجه رسیده اند که: زمین نبایستی از حالت مذاب به سردی گرائیده باشد. خصوصا که در تئوری سابق فشار شدید داخل زمین مورد توجه قرار نگرفته بود. این دانشمندان با تجربیات و آزمایشات مخصوص، این حالات را تقلید نمودند و باین نتیجه رسیدند که: در داخل زمین اتمها خیلی به یکدیگر نزدیك می شوند و در عمق بیشتر تغییر فرم می دهند. بقرار معلوم، اتمها به یکدیگر فشار آورده و یکدیگر را خورد می کنند به طوری که مادهٔ موجود در مرکز زمین خواص فلزی به خود می گیرد، بدون آنکه در واقع یك فلز شیمیائی باشد.

معلومات مزبور جهت تحقیقات و تجسسات درون زمین، حائز اهمیت فوق العاده می باشد. (ط: یکشنبه 16 فروردین 1343).

نفس و شهوت

شهوت: میلهای غیر شرعی است که از فاسد گشتن قلبها ناشی می شود، و فساد قلوب، انسان را به شرارت و شیطنت وامی دارد. کسانی که اسیر تمایلات شهوانی خود می باشند، راه گریز ندارند، و آتش این هوسها در آنان فرونمی نشیند و بسان آبی که بر آتش فروزان بریزند، بر شعلهٔ آن می افزاید. تنها راه نجات از این ورطهٔ هولناك، توجه به شخصیت خود و استعانت از درگاه حق تعالی است «إِيَّاكَ نَسْتَعِينُ» . اگر هر روز خواهش جسم بر آورده شود، باید یقین کرد که نه تنها آرزوهای مخوف پایان نمی یابد بلکه، برآن افزوده می گردد.

نفس و غضب

غضب «خشم»: حالتی است نفسانی که پیشامدهای غیر منتظره و گاهی هم منتظره موجب برانگیختن آن می شود. و چون بر طبع انسانی مسلط شود، عقل را از استقامت و درستی بیرون می برد، و اعضاء را برای انتقام و زدوخورد مهیا می سازد. هنگام غضب، خون به جوش می آید و بسرعت بسوی قلب می ریزد و از آنجا در رگها منتشر شده و بسوی بالای بدن می آید.

سورة اللّيل

اشاره

حجة التفاسير كشاف:

سورة ليل مكى.

مشتمل بر: 21 آيه.

71 كلمه.

320 حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

داراى تعليقات.

ص: 251

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الليل (92): آيات 1 تا 21

اشاره

1-21 وَ اَللَّيْلِ ... يَرْضىٰ

بخشنده و بخيل

قسم به شب چون اشـياء را به ظلمت خويش بپوشاند، و قسم به روز چون روشن شود، (و ظلمت شب را برطرف سازد)، و قسم به آنكه نر و ماده را آفريد، (به همهٔ اينها قسم كه:) البته، كوشـش شـما آدميان گوناگون است، (بهرى سـعى مى كنند در نجات خود، و بهرى سـعى مى كنند در هلاك خود) پس، اما آن كس كه مال خود را (در راه خدا) داد، و از مخالفت پروردگار پرهيز كرد، و نيكوترين كلمه (كلمهٔ اسلام) را باور داشت، پس البته، راه رسيدن او را به راحت ترين چيز (يعنى عملى كه او را به بهشت برساند) هموار مى سازيم. و اما، آن كس كه بخل كرد در انفـاق مـال خود، و خود را از خـدا بى نياز شـمرد، و نيكوترين كلمه (كلمـهٔ اسـلام) را تكـذيب كرد (و باور نـداشت) پس البته، راه رسـيدن او را به دشوارترين چيز (يعنى دوزخ كه به سوءنيت خود اختيار كرده است) هموار مى سازيم. و چون (دورهٔ عمرش سپرى شود و) در قبر افتد، دارائى او عذاب را از او برطرف نمى سازد (زيراكه،: «مال تا لب گور است و بعد از آن اعمال»).

البته، بر ماست راهنمائى بشـر. و البته از آن ماست جهان واپسين و جهان پيشين (يعنى دنيا). بنابراين، شما را از آتشى كه زبانه مى زند، بيم دادم (و مى دهم). درنمى آيـد به آن آتش مگر بـدبخت ترين مردم، همان كس كه: خدا و پيامبر را تكذيب كرد، و از ايمان و اطاعت ايشان رو گردانيد. و البته، دور كرده شود از آن آتش، خوشـبخت ترين مردم، همان كس كه مال خود را مى دهد و پاكى و نيك نامى مى جويد. و هيچ كس نزد او هيچ گونه نعمت و منتى ندارد كه صرف مال او در برابر آن نعمت و منت باشد، و

فقـط این مال را برای ذات پروردگار خود، همان پروردگاری که برتر (از خیال و قیاس و گمان و وهم) است انفاق می کنـد. و قسم است که البته، خشنود خواهد شد(1)(خدا او را خشنود خواهد فرمود).

«پایان»

تعلیقات

شأن نزول سوره

در شأن نزول سورهٔ لیل مفسـرین وجوهی نقل کرده اند. و از جمله: داستان ابو دحداح است که در مدینه واقع شده و حال آنکه سوره مکی است. و از جمله:

موضوع بلال حبشـی است که زرخریـد مشـرکین مکه بود و او را سـخت آزار می دادنـد و ابو بکر او را خرید و آزاد کرد. این مطلب را نوع مفسـرین سـنی نوشـته اند. و لیکن، محرر این تفسیر می گویم: چگونه در این سوره ابو بکر مورد ستایش شدید قرار گرفته و به جود و سخاء معرفی شده است و حال آنکه فدك فاطمه علیها السّلام را که حق صدق و ملك طلق او بود پس گرفت و نداد؟! بهر حال به فرمودهٔ صاحب تفسـیر مجمع - البیـان، سوره، دو امر کلی را بیان فرموده است با نتایـج هریك: امر اول: شومی بخل و بی ایمانی است. و امر دوم: مبارك بودن انفاق و ایمان است.

شب

عبرانیان، در قـدیم الایام ساعات شـبانه روز را از غروب آفتاب تا غروب آفتاب دیگر محسوب می داشـتند و بـدین لحاظ، شب، قبل از روز اتفاق می افتاد. و احتمال قوی می رود که این ترتیب از وضع مذاکرات کتاب تکوین توراة (5:1 و 8 و 13) مأخوذ باشد که مسطور است: «و شام بود و صبح بود روز اول» (قاموس مقدس به خلاصه).

محرر این سـطور گوید: موضوع تقدم شب بر روز و یا روز بر شب یکی از مسائل مهمّ است، یعنی در حقیقت تقدم ظلمت بر نور و یا نور بر ظلمت است. از توراة، تقدم

1- جواب قسم مضمر، ای و باللّه لسوف یرضی (تفسیر روح البیان).

ظلمت بر نور معلوم می شود. و لیکن، صحیح، تقدم نور بر ظلمت است. زیرا، اتم اول که آفریده شده دارای نور بوده است:

دل هر ذره را که بشکافی *** آفتابیش در میان بینی

در تفسیر مجمع البیان در ذیل آیهٔ 40 از سورهٔ یس که فرموده: «وَ لاَ اَللَّیْلُ سٰابِقُ اَلنَّهٰارِ» روایتی از تفسیر عیاشی و او به سندهای خود از اشعث بن حاتم نقل کرده که اشعث می گوید: حضرت رضا علیه السّلام و فضل بن سهل ذو الرئاستین و مأمون در ایوان حبری در مرو خراسان نشسته بودند، و من در آن مجلس حضور داشتم، طعام حاضر شد. حضرت رضا علیه السّلام فرمود: مردی از بنی اسرائیل در شهر مدینه از من پرسیده که: روز، قبلا خلق شده یا شب؟ اکنون نظر شما دراین باره چیست؟ مأمون و سهل بحث کردند و نتیجه معلوم نشد. فضل به حضرت عرض کرد: «اصلحك اللّه» شما بفرمائید. حضرت فرمود:

از روی حساب جواب بدهم یا از روی قرآن؟ فضل عرض کرد: از روی حساب.

حضرت فرمود: ای فضل![1] می دانی که طالع دنیا سرطان است و در آن وقت کواکب در شرف خود بوده: زحل در میزان و مشتری در سرطان و آفتاب در حمل و ماه در ثور. آنگاه فرمود: «فذلك یدلّ علی کینونة الشمس فی الحمل فی العاشر من الطالع فی وسط السماء». بعد فرمود: پس روز، پیش از شب آفریده شده است. و اما، قرآن فرموده: «وَ لاَ اَللَّیْلُ سٰابِقُ اَلنَّهٰارِ» یعنی روز بر شب سبقت گرفته است (پایان ترجمهٔ تفسیر مجمع البیان).

1- فضل وزیر مأمون است که بعلم نجوم دانا بود.

سورة الضّحی

اشاره

حجة التفاسیر «وَ اَلضُّحیٰ» ،

رمزی ز روی همچو ماه مصطفی است *** معنی «وَ اَللَّیْلِ» ، گیسوی سیاه مصطفی است

(تفسیر کاشفی).

کشاف:

سورهٔ ضحی مکی.

مشتمل بر: 11 آیه.

40 کلمه.

102 حرف.

(تفسیر تنویر المقباس).

دارای تعلیقات.

ص: 255

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الضحى (93): آيات 1 تا 11

مقدّمه سوره هاى: ضحى و أ لم نشرح - فيل و ايلاف

جماعتى از قدماء گفته اند: ضحى و أ لم نشرح يك سوره است و همين طور فيل و ايلاف، و اين مذهب جماعتى از فقهاء اماميه (رضوان اللّه عليهم) است. و شيخنا بهاء الحق و الدين معتقد است كه: حق، خلاف اين است.

ادلهٔ قائلين به وحدت عبارتست از:

1 - ارتباط معنوى بين ضحى و أ لم نشرح و بين فيل و ايلاف. و جوابش اين است كه:

ميان بسيارى از سور، ارتباط موجود است و كسى نگفته است كه آنها تعدد ندارد.

2 - اخفش و زجاج گفته انـد: (لِإِيلاٰفِ قُرَيْشٍ) متعلق است به (فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ) . و جوابش اين است كه: ممكن است متعلق به: (فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هٰذَا اَلْبَيْتِ) باشد.

و على اى حال قول اين دو، مثبت اين گونه مطالب نيست.

3 - در مصحف ابى بن كعب بين اين سور فاصله ندارد. و جوابش اين است كه:

شايد سهوى در آن شده است، بالخصوص كه در ساير مصحف ها فاصله دارد.

4 - و اما، آنچه جماعتى از مفسرين اصحاب ما اماميه (رضوان اللّه عليهم) مانند:

شيخ الطائفه ابو جعفر طوسـى در تفسـير تبيان و ثقة الاسـلام ابو على طبرسـى در تفسير مجمع البيان، گفته اند كه: از ائمهٔ ما وحدت سور مورد بحث روايت شده است. جوابش اين است كه: ما چنين روايتى نديده ايم. و بلكه رواياتى كه داريم تعدد را بيشتر تقويت مى كند.

بلى، نهايت آنچه از آنها اسـتنباط مى شود جواز جمع بين هر دو سوره است در يك ركعت نماز. و اين فرسـنگها از وحدت دور است و ما كه به مشاهدهٔ مصـحفهاى موجود در مشـهد مولانا و امامنا ابو الحسن الرضا عليه السّلام تشرف جستيم، ديديم بين اين چهار سوره فاصله داده بود، ماننـد ساير سور. و در آن اقطار شايع بود كه: اين مصـحفها بعضـى بخط خود آن حضـرت و بعضـى بخط آباء طاهرين او اسـت (ترجمه از ص 130 تفسير ملاصدرا).

11-1 وَ اَلضَّحیٰ ... فَحَدِّثْ

پیامبر (ص) در دوران توقف خود در مکه بسی آزار کشید و بارها دل تنك شد و بارها خدا او را تسلیت

<و آرامش خاطر داد و وحشتش را به انس مبدل ساخت، در یکی از این موارد، این سوره فرود آمد که: ای پیامبر!:> و قسم به چاشت، و قسم به شب آنگاه که تاریك شود (و اشیاء را به ظلمت بپوشد)؛ که: پروردگارت تو را فرونگذاشته. و دشمن نداشته. و البته، انجام کارت از آغازش بهتر خواهد شد (و حالت آیندهٔ تو نسبت بگذشته درخشنده تر و دم به دم رو به ارتقاء خواهد بود).

و البته، پروردگارت چندان به تو می دهد که بالنتیجه تو خشنود شوی. آیا نیافت ترا یتیم (زیرا، قبل از اینکه تو جهان را به قدومت خوشبخت سازی، عبد اللّه پدرت وفات یافت) پس، تو را (در حمایت جدت عبد المطلب) جای داد؟ و تو را یافت راه گم کرده (در وقتی که حلیمه دایه است تو را آورده بود که به جدت و مادرت بسپارد) پس، تو را به (خاندانت) راه نمود (و جدت عبد المطلب را بر سر تو رسانید). و تو را تنگدست یافت، پس، (بسبب وصلت با خدیجه) توانگر ساخت. اما اکنون، به شکرانهٔ این موهبتها یتیم را بازمزن (بر او ستم مکن و از او پرستاری و دلجوئی کن و پناه ده همچنان که خدا تو را پناه داد) و اما، سائل را (هر سؤالی داشته باشد، از: مالی و علمی و...) پس، زجر مکن (و بانگ مزن و جواب نیکو بده و خواسته های مردم را اجابت کن چنانکه خدا با تو همین گونه رفتار کرد) و اما، نعمت پروردگارت را بالنتیجه بازگو کن (تا مردم از بانیان خیر سپاسگزاری کنند و علاوه دیگران سرمشق بگیرند).

«پایان»

تعلیقات

«وَ وَجَدَكَ ضَ الاًّ فَهَدی »

ضلّ ضلالا و ضلالة ضد اهتدی ای جار عن دین او حق او طریق فهو ضال (منجد).

عبد الله

عبد اللّه برگزیدهٔ پسران عبد المطلب است. هاله، ضجیع عبد المطلب به شوی عرض کرد: آمنه دختر وهب دختر عم من است، و امروز در میان عرب هیچ دختر را آن فضل و ادب نیست، در حشمت و عصمت نادره و در صباحت و ملاحت ماه پاره، و شایسته است که آمنه را بعقد ازدواج عبد اللّه درآوری. پس از مقدمهٔ کوتاهی، در شعب ابو طالب نزدیك جمرة الوسطی، عبد المطلب، آمنه را از بهر عبد اللّه عقد بست، و عبد اللّه بعد از عقد نکاح، یك شبانه روز در نزد آمنه بود و در نخستین نوبت، آمنه بار گرفت و آن نور مبارك محمّدی صلّی اللّه علیه و آله و سلّم از عبد اللّه به او انتقال یافت. و از یمن این حمل، پس از چند سال قحطی، باران بارید و نعمتها ارزان شد تا جائی که آن سال را «سنة الفتح» نامیدند.

عبد المطلب در همان سال عبد اللّه را برسم بازرگانان بسمت شام فرستاد، و عبد اللّه هنگام مراجعت از شام چون به مدینه رسید مریض شد و همراهان او را گذاشتند و به مکه رفتند. بعد از آن، عبد اللّه در آن بیماری رحلت کرد و جسدش را در «دار التبابعه» به خاك سپردند. مدت زندگانی عبد اللّه بیست و پنج سال بود و هنگام وفات او هنوز آمنه علیها السّلام وضع حمل نکرده بود.

خدیجه

در قبرستان حجون(1) واقع در مکه، زیارت قبر حضرت خدیجهٔ کبری کردم و صلاة و سلام به روح پرفتوح شوهر بزرگوار و بر داماد نامدار و بر دختر عالی مقدار و بر اولاد او ائمهٔ اطهار، فرستادم. و الحق این زن در دین نبوی و ترویج شریعت مصطفوی خیلی خدمت کرده است که مردان عالم باید غاشیهٔ بندگی او را بدوش بکشند.

(کتاب هدایة السبیل حاج فرهاد میرزا ص 200).

1- قبرستان حجون (بر وزن قبول) طرف چپ کسی است که از مکهٔ معظمه بیرون می آید درحالی که هنوز بیوتات مکه تمام نشده (هدایة السبیل ص 182).

تکذیب قصة شق الصدر

قرأنا فی کتب المؤرخین و المفسرین حدیث ملکین ینفردان بمحمد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و یشقان صدره بالسکین، و یستخرجان من فؤاده علقة سوداء، هی مرکز الشیطان من قلب الانسان. و قرأنا فی کتب المؤرخین و المفسرین اساطیر غیر هاتین من الاساطیر التی یحملونها علی الدین، و یقحمونها فی التفسیر، فهل یرید الکتاب البسطاء منا ان نؤمن بای شیء یذکره المؤرخون و المفسرون من غیر تمحیص؟! هذه منزلة لم یطلبها حتی الدین لنفسه من الناس، و قد سخر القرآن من ایمان الببغاوات الذین یسمعون فیحکون من دون روية، و القردة الذین یرون فیقلدون من غیر تدبر. (راجع کتاب «من اشعة القرآن»: تألیف محمّد امین زین الدین - طبع النجف الاشرف سنة 1374).

سورة الانشراح

اشاره

حجة التفاسیر کشاف:

سورة انشراح مکی.

مشتمل بر: 8 آیه.

27 کلمه.

103 حرف.

(تفسیر تنویر المقباس).

دارای ذیول و تعلیقه.

ص: 259

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الشرح (94): آيات 1 تا 8

اشاره

1-8 أَ لَمْ نَشْرَحْ ... فَارْغَبْ

تسليت خدا مر پيامبر (ص) را در برابر آزار مشركين

اى پيامبر! آيا نه اين است كه: ما سينهٔ تو را براى تو گشاده ساختيم (و درياهاى علوم و معارف الهيه را در آن جاى داديم)، و (ما) بار سنگين تو را از پشتت فرونهاديم، همان بار (دشمنان و تهى دستى و بى ياورى) كه پشت تو را سنگين ساخته بود، و ياد (و نام) تو را براى تو بلندآوازه ساختيم (و با نام خود در قبول اسلام و در اذان و در اقامهٔ نماز و در خطبه و در نماز، توأم نموديم كه هركه بگويد: «لا اله الا اللّه» از او پذيرفته نگردد تا «محمّد رسول اللّه» را بعد از آن نگويد)؟ پس البته، با دشوارى، آسانى است (در دنيا) البته، با دشوارى، آسانى است (در آخرت) (1)(1).

بالنتيجه، اى پيامبر! هرگاه (از اداء تبليغ رسالت) فارغ شدى، پس رنج عبادت خدا را بر خود هموار كن و بسوى پروردگارت (نه ديگرى) پس (از اين مرحمت ها) دل ببند.

«پايان»

ذيول

(1) «فَإِنَّ مَعَ اَلْعُسْرِ يُسْراً - إِنَّ مَعَ اَلْعُسْرِ يُسْراً»

پيامبرى كه در مراجعت از سفر طائف به مكه تأمين جانى نداشت و يكه و تنها شده بود و در جوار يكى از اهل مكه درآمد كه كشته نشود (نه عبد المطلب زنده بود و نه خديجه، و نه ابو طالب، و نه مسلمين در مكه بودند. زيرا، به حبشه پناهنده شده بودند)، همين پيامبر، در سال دهم هجرى برحسب خواست خدا كارش به آنجا رسيد كه با شركت يك صد و بيست هزار نفر، حج گذارد و در مراجعت، در سرزمين غدير خم رسما نزديك شدن زمان رحلت خود را اعلام فرمود، و هم پسر عم خود على عليه السّلام را به جانشينى خويش منصوب داشت. و فرمان: «من كنت مولاه فهذا على مولاه» را صادر فرمود، و

1- تفسير مجمع البيان.

به حاضـران ابلاغ فرمود که: مراتب را به غائبان انهاء کنند. پس از برگذار شدن این جلسهٔ مهم، پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله و سـلّم به مدینه مراجعت فرمود و چون متجاوز از دو ماه گذشت، به جوار پروردگار خویش بازگشت.

زحمات پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله و سـلّم، چنان عکس العمل پیدا کرد که از سال اول هجری تا سال یازدهم، شـبه جزیرهٔ عربسـتان، در تحت فرمان اسلام درآمد و از سال دوازدهم، بفتوحات ذیل شروع شد:

فتح ایران بین سالهای 14 تا 15 - فتح شامات بین سالهای 15 تا 27 - فتح کابل در سال 31 - فتح روم از سال 15 تا 54 - فتح افریقا از سال 25 ببعد - فتح ماوراءالنهر از سال 89 - فتح اسپانیا سال 91 - فتح اندلس سال 92 - فتح کاشغر تا حدود متصرفات چین سال 96 - فتح خاك فرانسه سال 107 - فتح جزیرهٔ سیسیل سال 109 - فتح گرجستان سال 118 - بسط قشون مسلمین تا دریای اتلانتیك سال 347 - فتح هند سال 392 - فتح کشمیر سال 408.

تعلیقه حالات شخصیت پیامبر (ص) قبل از بعثت

پیـامبر صـلّی اللّه علیه و آله و سـلّم در سن چهل سالگی به رسالت مبعوث شـده است و قبل از آن، پیامبر بوده و روح القـدس با او تماس داشـته، و در مدت چهل سال ما قبل رسالت و بعثت، به شـریعت خود متعبد بوده است و سیرهٔ آن حضرت و احوال خاصهٔ او شاهد بر این موضوع است.

و اگر خلاف این اصل در بعض کتابهای حـدیث یا تفاسـیر و یا کلمات، دیـده شود باید بر محمل صـحیح حمل گردد و گرنه آن را بر دیوار بایستی کوبید.

در آیهٔ 123 از سورهٔ «نحـل» که فرموده: «ثُمَّ أَوْحَيْنٰا إِلَيْكَ أَنِ اِتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرٰاهِيمَ حَنِيفاً وَ مٰا كٰانَ مِنَ اَلْمُشْرِكِينَ» : مراد این است که خـدا می فرمایـد: ای پیـامبر! مـا به تو وحی کردیم که از کیش ابراهیم پیروی کن که وی بتوحیـد خـالص معتقـد بود و از مشـرکین نبود. و کلمـات: «حنیفا» و «ما کان من المشـرکین» دلالت دارد که امر خدا به پیامبر، دربارهٔ پیروی از ابراهیم راجع به امر توحید است نه احکام شـرعی (و اگر در امر

احکام بود، نسخ احکام او، روا نبود)(1).

شیخ صدوق در ضمن بیان اعتقادات امامیّه، نیز چنین فرموده است.

و شیخ مفید در ضمن جواب مسئله متمم پنجاه، از سؤالات عکبریه، نیز این چنین فرموده است.

و شیخ الطائفه شیخ محمّد بن حسن طوسی نجفی شیخ الامامیه علی الاطلاق در کتاب «عدة الاصول» فصلی منعقد کرده که: آیا پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم به شریعت پیامبران پیشین متعبد بوده است یا نه؟ آنگاه به ترجمه می نویسد: ما طائفهٔ امامیه قائلیم که پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم پیرو شریعت پیامبران پیشین نبوده است، نه قبل از ابلاغ رسالت و نه بعد از آن. و پیش از بعثت، وظائف خاصهٔ او به او وحی می شده و برطبق آن رفتار می کرده است و از شریعت کسی پیروی نمی فرموده است. و فقهاء و متکلمین اهل سنت در این موضوع اختلاف کرده اند. و اکثر علماء علم کلام، همان را گفته اند که طائفه امامیه به آن قائل اند. و فرقهٔ محقهٔ امامیه در این مسئله اجماع دارند و اجماع آنان حجّت است و مخالفی ندارد.

علاوه بر اجماع، پیامبری که افضل از جمیع پیامبران است، چگونه پیرو مفضول خواهد شد؟! (ه).

شیخ شهید سعید، ابن فتال نیشابوری در کتاب روضة الواعظین (به ترجمه) می نویسد:

بدان که طائفهٔ محقه، بالاجماع می گویند: که پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم در نهان پیامبر بوده است و روزه می داشته و نماز می خوانده است و پس از چهل سالگی در بیست و هفتم ماه رجب، مأمور به اظهار رسالت شده (رجوع به ص 65 چاپ قم)، نیز محقق اردبیلی در بعض تعلیقات خود (که نسخهٔ خطی آن در مکتبهٔ طباطبائی موجود است)، نیز محقق قمی در کتاب قوانین؛ و از عامه: امام فخر رازی (در کتاب معالم اصول الدین) دراین باره مفصلا ادله اقامه کرده اند. (به خلاصه و ترجمه از تعلیقات کتاب جنة المأوی چاپ سال 1380 تبریز که اصل کتاب از آیة اللّه شیخ محمّد حسین آل کاشف الغطاء و تعلیقات از سید محمّد علی قاضی طباطبائی است).

1- مراد از آیهٔ «فَبِهُدٰاهُمُ اِقْتَدِهْ» سورهٔ «انعام» آیهٔ 90 و آیهٔ «وَ مَنْ یَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرٰاهِیمَ إِلاّٰ مَنْ سَ فِهَ نَفْسَهُ» سورهٔ «بقره» آیهٔ 130 و غیرها، پیروی در عقلیات است نه شرعیات.

سورة التّين

اشاره

حجة التفاسير كلمهٔ (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جميع صفات كمال است.

كشاف:

سورهٔ تين مكى.

مشتمل بر: 8 آيه.

34 كلمه.

150 حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

داراى تعليقات.

ص: 263

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره التين (95): آيات 1 تا 8

اشاره

1-8 وَ اَلتِّينِ ... اَلْحٰاكِمِينَ

مايهٔ ارزش انسان

قسم به انجير (همان انجيرى كه انسان را به ياد عهد آدم ابو البشر عليه السّلام و حواء عليهما السّلام مى اندازد كه در بهشت پس از مقدمهٔ كوتاهى لباسهاشان از تنشان ريخت و خود را به ناچار با برگ انجير پوشانيدند).

و قسم به زيتون (همان زيتونى كه انسان را به ياد عهد نوح، شيخ المرسلين عليه السّلام - آدم دوم - مى اندازد كه در اثر نافرمانى مردم، طوفان حكمفرما شد و چون مدتى برآن گذشت، نوح عليه السّلام از كشتى، كبوترى بيرون فرستاد تا خبرى از وضع طوفان بياورد، و چون كبوتر برگشت، برگ زيتونى به منقار گرفته و مراجعت نمود، و نوح و همراهان آگاهى يافتند كه آب فرونشسته. زيرا، درخت زيتون سر از آب به در كرده بود(1)، و قسم به طور سينا [همان كوه سينا كه انسان را به ياد عهد فراعنه و مظالم آنان و اقدامات موسى كليم اللّه براى نجات بنى اسرائيل و دريافت وحى (و نزول توراة) در كوه سينا، مى اندازد]، و قسم به اين شهر جاى امن وامان (يعنى شهر مكهٔ معظمه كه انسان را به ياد اولين بناى خانهٔ خدا بدست آدم ابو البشر عليه السّلام و به ياد تجديد خانهٔ توحيد بدست شيخ الانبياء ابراهيم عليه السّلام با كومك اسماعيل بن ابراهيم جد پيامبر ختمى مرتبت صلّى اللّه عليه و آله و سلّم و به ياد تولد سرسلسلهٔ كائنات حضرت محمّد صلّى اللّه عليه و آله و سلّم خاتم پيامبران و به ياد نزول بزرگترين و آخرين امانت خدا يعنى قرآن كريم در اين شهر؛ مى اندازد)؛ قسم (باين چهار، سربند تاريخ جهان بشريت) كه على التحقيق ما، انسان را در - نيكوترين صورتى آفريديم [او را از عالم جمادى به عالم نباتى و بعد از آن به عالم حيوانى و بعد از

1- ازاين جهت برگ زيتون علامت صلح شناخته شده.

آن به عالم انسانی (عقلانی) ارتقاء دادیم].

سپس او را (در اثر عـدم عمل به عقل و فطریات که از وظائف انسانیت است) به پست ترین مراتب فروماندگان، هبوط (و تنزل) دادیم (زیرا، حیوان و نبات و جماد هریك منافعی دارند و انسان بی ایمان شرور، نه تنها منفعت ندارد، بلکه، کارش یکپارچه ضرر و زیان است).

به استثنای کسانی که ایمان آوردند و کارهای شایسته (و بایسته) کردند (که آنها خود را به بالاترین مناصب، صعود دادند) پس، از آن ایشان است مزد غیر ممنون (یعنی نامتناهی)(1).

پس، ای انسان! بعد از این مطالب مستدل چه امری وادار می سازد تو را که روز جزاء را تکذیب کنی!. (یعنی بگوئی: خدا حکومت ندارد یا حکومت عادلانه نـدارد) آیـا خـدا حاکم ترین حاکمان نیست؟ (در پیشـگاه حکومت خـدا تمام حکومتهای دنیا، زبون و ناچیز است. در جایی که این حکام کوچك به وفاداران خود انعام و به مخالفان خود کیفر می دهند، چگونه «احکم الحاکمین» این گونه نخواهد بود!؟.).

«پایان»

تعلیقات

انجیر

Eig انجیر - یکی از خواص غریبهٔ درخت انجیر آنست که: میوه اش قبل از ظهور برگ ظاهر می شود. و چون درختی برگش ظاهر می شـد و از میوه اثری پیدا نبود آن سال امید باروری از آن درخت نمی داشتند، و ظهور برگ نشان نزدیکی فصل تابستان بود.

انجیر بر سه قسم می باشد:

1 - انجیر نوبر است که اواخر تیر ماه می رسـد و آن انجیری است که: بسـیار لذیـذ و نیکو و لطیف می باشد. و هوشع نبی علاقات خدای تعالی را با بنی اسرائیل به انجیر

1- از کلمهٔ: (ناممنون)، تفاسیر دیگر نیز شده است.

نوبر تشبیه فرموده می گوید: «پدران شـما را مثل نوبر انجیر در موسـمش دیدم» (هوشع 10:9). و هرگاه انجیر به حـد کمال برسد خود به خود بمجرد حرکت درخت به زمین می افتـد. لهـذا، ناحوم نبی، انهدام نینوی را به انجیر تمام رسـیده تشبیه نموده می فرماید: «جمیع قلعه هایت به درختان انجیر با نوبرها مشابه خواهد بود که چون تکانیده شود در دهان خورنده می افتد» (ناحوم 12:3).

2 – انجیر تابسـتانی است که در اواخر تیر ماه ظاهر شده در مرداد و شـهریور بتدریج می رسد و آنها را در آفتاب خشك کرده برای زمستان نگاه می دارند.

3 – انجیر زمسـتانی است و آن بعضـی از انجیرهائی می باشـد که در فصل زمسـتان بر درخت مانـده گاهی از اوقات تا فصل بهار هم می ماند. و چون بعضی از انجیرها در آخر فصل پائیز و اول زمستان می رسد، لذا، آن را زمستانی گفته اند.

و انجیر را در معالجـات نیز اسـتعمال می نمودنـد. چنـانکه اشـعیای نبی، دمـل «حزقیـا» را بـا قرص انجیر معـالجه فرموده وی را از مرگ، خلاصی بخشید (کتاب دوم پادشاهان 7:20 و کتاب اشعیا 21:38).

و انجیر، مسـمن بدن است، خصوصا چون چهل صـباح با قدری انیسون تناول نمایند، و چون ناشـتا بخورند مجاری غذا را گشاده نماید و بدن را فربه سازد (قرابادین کبیر ج 1 لغت «تین»).

زیتون

OLive درخت زیتون بسـیار عمر می نمایـد و در پیری هم مثل سـرو و خرما بارآور می باشد (مزمور 13:92 و 14). درخت زیتون بنام درخت صـلح نامیده شده و در اغلب مناطق معتدله کشت می شود. برگ زیتون خاصیت ضد فشار خون دارد، به این طریق که: بیست برگ زیتون را در سـیصد گرم آب بجوشانند تا دویست گرم شود بعد آن را صاف کرده با قند شیرین نموده و صبح و عصر بنوشند. عصارهٔ نرم برگ زیتون دارای یك عامل اتساع عروق می باشـد. روغن زیتون بهترین روغنی است که کبد می تواند آن را تحمل نماید (کتاب گیاهان داروئی تألیف دکتر ستوده ص 69 و 70 چاپ سال 1331 اصفهان).

سورة العلق

اشاره

حجة التفاسير كلمهٔ (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جميع صفات كمال است.

كشاف:

سورهٔ علق مكى(1).

مشتمل بر: 19 آيه.

72 كلمه.

122 حرف؟ (تفسير تنوير المقباس).

داراى تعليقات.

موضوعات مربوط به اين كه پيامبر (ص) در آغاز وحى به جبرئيل فرموده: من خواننده نيستم، تا آنكه سه بار جبرئيل گلوى حضرت را فشار داده، و نيز موضوع آرامش دادن خديجه، پيامبر (ص) را، و رفتن خديجه به نزد ورقه، بالتمام مجعول است و آثار جعل از تمام قصه هويداست.

محمد امين زين الدين در كتاب «من اشعة القرآن» چاپ نجف اشرف سال 1374 ه در ص 140 و 141 به خلاصه مى نويسد:

و قد قرأنا فى كتب المؤرخين و المفسرين قصة الأخذ بالخناق، و الغط المهلك الذى لقيه الرسول (ص) فى مفتتح الوحى، و عند نزول اول آية من اعظم كتاب على اعظم رسول.

و هذا من الاساطير التى يحملونها على الدين.

1- اين سوره در دو قسمت نازل شده.

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره العلق (96): آيات 1 تا 5

مقدّمه حراء «جبل النور»

حراء ككتاب و كعلى(1) عن عياض و يؤنث و يمنع، جبل بمكّة فيه غار تحنّث فيه النبى صلّى اللّه عليه و آله (القاموس فى لغة ح/ر/ى).

: حراء بر وزن كتاب و بر وزن على (روايت شده است از عياض) و مؤنث و غير منصرف آورده مى شود. كوهى است در مكه. غارى در آن است كه: پيغمبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم در آن عبادت كرده است (شرح قاموس به خلاصه).

حراء: جبل فى جزيرة العرب شمالى شرقى مكة. فيه غار اختفى فيه النبى فى عودته من الطائف حتى استطاع دخول مكة بعد الهجرة. و الحراء تعرف ايضا بجبل النّور (المنجد ج 2).

حاج فرهاد ميرزا مى نويسد: كوه «حرا» حالا به «جبل النور» معروف است و ما بين شمال و مشرق مكه واقع است و تا مكهٔ معظمه تقريبا يك فرسخ است و از پائين كوه تا بالا بقدر يك ساعت طول كشيد كه رفتم، اگرچه راه را ساخته اند، باز صعوبت دارد. بالاى كوه قبه اى ساخته اند كه در ميان قبه، سنگ بزرگى است كه مورّبا بعرض شكافته شده است و مى گويند: كه حضرت رسالت صلّى اللّه عليه و آله و سلّم را آنجا شق صدر كرده اند و مردم را آنجا آورده مى خوابانند كه سورهٔ أ لم نشرح آنجا نازل شده، و به زحمت مردم آنجا مى خوابند و به ميان آن سنگ مشقوق مى روند. شيخ متولى اصرار كرد كه به ميان سنگ برويد. گفتم: انشراح صدر حضرت رسول صلّى اللّه عليه و آله و سلّم در طايفهٔ بنى سعد شده(2) و سورهٔ أ لم نشرح در مدينه نازل گشته(3) دخلى باين كوه ندارد، وانگهى انشراح صدر گفته اند نه انشقاق كوه.

پرسيدم كه: غار حرا كجاست؟ گفت: پائين كوه است. چندين پله از كوه

1- بفتح عين و لام الفى.

2- در سورهٔ انشراح، قضيهٔ شق صدر تكذيب شده، مراجعه شود.

3- سورهٔ انشراح در مكه نازل شده است نه در مدينه.

ساخته انـد که پائین می آیند، و در جنوب غربی آن قبه، غار حراست و نزدیك غار، دو صـخرهٔ عظیمی است، که به یکدیگر الصاق دارد و ما بین آنهـا بقـدر نیم ذرع بلکه کمتر و ما بین آنها قـدری گشاد است که بایـد از آنجا به زحمت تمام گـذشت و به غار رفت، و غار «حرا» غار کوچکی است، دهن گشاد دارد که حضـرت رسالت صلّی اللّه علیه و آله در آن مکان شریف قبل از نبوت به عبادت مشغول بودند. و در آن کوه حضـرت جبرئیل برای ابلاغ فرمان نبوت نازل شد، و سورهٔ شریف «علق» نزول یافت و آن سوره، اول سوره ای است(1) که نازل شده است. و بالای کوه خیلی باصـفاست، و در نزدیکی قله در سر راه که بالا می روند برکهٔ بزرگی ساخته اند که از آب باران پر می شود (هدایة السبیل ص 195).

1-5 اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ اَلَّذِي خَلَقَ خَلَقَ اَلْإِنْسٰانَ مِنْ عَلَقٍ اِقْرَأْ وَ رَبُّكَ اَلْأَكْرَمُ اَلَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ اَلْإِنْسٰانَ مٰا لَمْ يَعْلَمْ

نخستین آیاتی که در آغاز بعثت بر پیامبر (ص) نازل شد

ای پیامبر! بنام پروردگارت، (قرآن) بخوان، همان پروردگاری که آفرید، انسان را از چیزی شبیه به زالو(2) آفرید.

ای پیـامبر! بخـوان و پروردگـار تـو بسـیار بزرگـوار است، همـان پروردگـاری که بوسـیلهٔ «قلم» بیـاموخت (و) آنچه را انسـان نمی دانسـت پروردگارت به او آموخت.

1- مراد پنج آیهٔ اول سوره است.

2- «زالو» کتاب روح الدین الاسلامی ص 37.

سوره العلق (96): آیات 6 تا 19

مقدّمه

الف: ابو جهل(1) اسـمش عمرو پسـر هشام (بکسر هاء) بن مغیرة بن عبد اللّه بن عمر بن مخزوم بن یقظة(2) بن مرة بن کعب بن لؤی بن غالب بن فهر بن مالك است، که در روز جنگ بدر بحالت کفر کشته شد. نام مادرش «اسماء» است.

فرزندانش: 1 - عکرمه (بکسـر عین و سـکون کاف و کسر راء) وی در روز جنگ أجنادین (بفتح همزه و فتح دال و سکون یاء نیز بکسر دال یائی) شهید شد.

2 - أبو علقمه (زراره) 3 - ابو حاجب (تمیم) 4 - علقمه 5-8 چهار دختر بنامهای: صـخره و حنفاء (بر وزن سلسال)، و اسماء و جویریه (بضم جیم و فتح واو و سکون یاء و کسر راء و فتح یاء) است.

عکرمه در روز فتـح مکه فرار کرد و زن او بنـام امّ حکیم دختر حـارث بن هشام بن مغیره از پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله تقاضای تأمین جان عکرمه را نمود. حضرت به او تأمین داد.

امّ حکیم بـدنبال شوهر فراری رفت و در یمن به او رسـید و شوهر را برداشت و به نزد پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله آورد. همین که حضـرت، عکرمه را دید از شدت خوشحالی بپاخاست و دست بگردن عکرمه در آورد و فرمود: «مرحبا بالمهاجر».

بعض از اهل علم معتقدند که: بپاخاسـتن پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله و خوشـحالی آن حضـرت برای خوابی است که حضرت دیده. زیرا، حضرت به خواب دیده بود که وارد بهشت شده و در بهشت خوشهٔ انگور آویخته ای دیده و حضرت را از آن خوش آمده.

حضـرت پرسـیده که این خوشهٔ انگور از کی است؟ در جواب بحضـرت گفته شده که: از ابو جهل است. حضرت ناراحت شده و فرموده: «و ما لأبی جهل و الجنة؟ و اللّه لا یدخلها ابدا»: ابو جهل را با بهشت چه کار است؟ بخدا قسم! هرگز وی

1- حسن ز بصره بلال از حبش صهیب از شام ز خاك مکه ابو جهل، این چه بو العجبی است (لسان الغیب).

2- بر وزن صدقه.

داخل بهشت نمی شود.

چون عکرمه را حضرت دید که اسلام آورده است خوشحال شد و آن شاخه را که در خواب دیده بود به عکرمه فرزند ابو جهل تعبیر فرمود.

عکرمه پس از فتح مکه به مدینه مهاجرت کرد، و لیکن بهر مجلسی از مجالس انصار که می گذشت، انصار می گفتند: (این پسر ابو جهل است) و به ابو جهل دشنام می دادند. عکرمه به پیامبر صلّی اللّه علیه و آله شکایت کرد. حضرت فرمود: «لا ـ تؤذوا الاحیاء بسبّ الاموات»: زندگان را بوسیلهٔ دشنام به مردگانشان، آزار مدهید.

در آن هنگام که ابو بکر، مسلمانان را برای جنگ روم دعوت می کرد، در دو میلی مدینه در لشکرگاه، نگاهش به خیمه های بزرگی افتاد که اطراف آن هشت اسب بسته بود و نیزه ها به زمین کوبیده بود و وسائل مهیا شده داشت، بطرف خیمه ها رفت و دریافت که از آن عکرمه است. عکرمه سلام کرد و ابو بکر جواب نیك داد و سپس اظهار کرد: کومکی اگر لازم است بکنم؟ عکرمه جواب داد که: احتیاجی ندارم، من دو هزار دینار دارم، به دیگری که ندارد کومك کن. ابو بکر دربارهٔ عکرمه دعاء خیر کرد. (کتاب نسب قریش ص 299-313 به ترجمه و خلاصه).

ب: یك روز ابو جهل به اطرافیان گفت: شنیده ام محمّد در میان شما روی در خاك می مالد(1). گفتند: بلی. ابو جهل گفت: به آنکه محمّد به او سوگند یاد می کند! اگر ببینم که او چنین کند، گردن او را لگدکوب می کنم. پس، حضرت را به نماز مشغول دید و عزم آزار آن حضرت کرد. ولی، طولی نکشید که ابو جهل عقب عقب برگشت.

گفتند: ای ابو الحکم! ترا چه شد؟ جواب داد: میان خود و محمّد خندقی پر از آتش دیدم(2).

ج: یك روز پیامبر صلّی اللّه علیه و آله نماز می گذارد، ابو جهل رسید و گفت: ای محمّد! نه تو را از نماز نهی کرده ام!؟ چرا نماز می خوانی؟ حضرت او را تهدید بسیار کرد و وعیدها

1- مراد سجده است.

2- تفسیر نیشابوری به خلاصه و ترجمه.

فرمود. ابو جهل گفت: آیا مرا می ترسانی؟ و حال آنکه مجلس من از همهٔ اهل وادی مکه بزرگتر است و اهل آن بیشتر(1).

د: چون سورهٔ (الرحمن) نـازل شـد، پیـامبر صـلّی اللّه علیه و آله فرمود: چه کسـی آن را بر رؤساء قریش تلاوت می کنـد؟ حضار از ترس قریش دم نزدند. ولی، ابن مسـعود که مردی ضـعیف بود برخاست و گفت: من. حضرت برای ضعفش او را نشانید تا در مرتبهٔ سوم حضرت به او اجـازه داد، و ابن مسـعود به نزد قریش که در اطراف کعبه جمع بودنـد رفت و سوره را تلاـوت کرد. ابو جهل برخاست و چنان سـیلی بگوش ابن مسعود نواخت که گوشش شکافت و خون آلود شد و برگشت و اشك از چشمش می ریخت. حضرت چون ابن مسعود را به این دید دلش بحال او سوخت و غمناك سر خود را پائین افکند.

ناگهان جبرئیل را خنـدان و خوشـحال دید. حضـرت فرمود: ابن مسـعود گریان و جبرئیل خندان است! جبرئیل عرض کرد: جهتش بزودی معلوم خواهد شد.

در روز جنگ بدر، ابن مسـعود به پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم التماس کرد که بهره ای از جهاد داشته باشد. حضرت فرمود: نیزه ات را بردار و در مجروحین جنـگ (دشـمنان) بنگر، هرکس رمقی دارد او را بکش تـا ثواب جهـاد را دریـابی. ابن مسـعود به اکتشـاف پرداخت و ناگهان چشـمش به ابو جهل افتاد ولی می ترسید که با او گلاویز شود. لذا، از دور، سر نیزه را به بینی ابو جهل زد(2) چون دید ناتوان است، خواست بر سـینهٔ او بنشـیند ولی از ضعف نتوانست. اما، با تدبیری بر سینه اش بالا رفت. ابو جهل چشم گشود و گفت: ای گوسفندچرانك! بجای بلند و دشواری بالا رفته ای. ابن مسعود گفت:(3) اسلام بالای هر چیز است و چیزی بالای آن نیست. ابو جهل گفت:

به صاحبت بگو: در حال حیات، کسی را از تو دشمن تر نداشتم و در حال ممات هم کسی را

1- به خلاصه از تفسیر کاشفی.

2- شاید آیهٔ شریفهٔ «سَنَسِمُهُ عَلَی اَلْخُرْطُومِ» ناظر بهمین معنی باشد. تفسیر نیشابوری.

3- الاسلام یعلو و لا یعلی. تفسیر نیشابوری.

از تو دشمن تر ندارم(1). ابو جهل آنگاه گفت: تو با شمشیرم که تند و برّان است سر مرا از بدن جدا کن. ابن مسعود سر او را برید ولی نتوانست آن را حمل کند.

لذا، گوش او را شکافت و ریسمانی در آن کرد و کشان کشان به نزد حضرت آورد.

جبرئیل که در آنجا حاضر بود خندید و گفت: یا محمّد! گوشی به گوشی، ولی اینجا، سر علاوه است(2).

6-19 كَلاَّ إِنَّ اَلْإِنْسٰانَ ... وَ اِقْتَرِبْ

نکوهش از ابو جهل

ای پیامبر! چنین نیست که (ابو جهل) کمال را در جمع مال می داند. البته، انسان طغیان می کند، وقتی که خود را توانگر یافت، (و حال آنکه) البته، بسوی پروردگار تو است بازگشت، (و مجازات طغیان طاغیان را خواهد داد).

ای پیامبر! بمن بگو(3): از ابو جهل، آنکه بازمی دارد بنده ای را چون نماز می گذارد! بمن بگو: اگر خودش به راه راست بود یا دیگران را به پرهیز از مخالفت خدا وادار کرده بود (آیا زیان کرده بود؟).

بمن بگو: اگر پیامبر و قرآن را تکذیب کرد و از ما رو گردانید (آیا پیروز می شود؟) آیا (ابو جهل) ندانسته است که خدا او (و کردارش) را می بیند؟ ای پیامبر! چنین نیست (که ابو جهل را بحال خود بگذاریم)، اگر وی از کردار خود بازنایستد. البته، قسم(4) مؤکد است که موی پیشانی او را می گیریم و

1- در روایت آمده که: حضرت چون این را شنید فرمود: فرعون من از فرعون موسی سخت تر است. زیرا، فرعون موسی در هنگام غرق گفت: ایمان آوردم. و فرعون من بر سرکشی خود افزود! (تفسیر نیشابوری).

2- تفسیر نیشابوری به ترجمه.

3- «أ رأیت» (فی السورة) یجری مجری اخبرنی... کتاب مفردات الراغب.

4- تفسیر روح البیان.

می کشیم، موی پیشانی دروغگوی خطاکار را (می گیریم و می کشیم از عزت به ذلت(1)و از زندگی به مرگ و از آنجا به دوزخ).

ای پیـامبر! پس، به او (یعنی به ابو جهـل که سـر نبرد دارد) بگو که: اهل مجلس خود را که (به آن لاف می زد) بخوانـد. البته، ما هم شـحنه های موکلین به دوزخ را می خوانیم (تا معلوم شود کی فاتح است).

چنین نیست (که ابو جهل تصور باطل کرده است).

ای پیامبر! تو به سخن او التفات مکن و بر غم او سجده کن(2) و به ما نزدیك شو.

«پایان»

تعلیقات

الف: «خَلَقَ اَلْإِنْسـ ان مِنْ عَلَقٍ»

آدمی را از علق آفرید. (علق بفتح عین و لام مفتوح) چند معنی دارد از جمله: مطلق خون است، یا خون بسیار سرخ مایل به سیاهی است، یا خون ستبر و غلیظ است، یا خون بسته است، و هر چیزی است که آویخته می شود به چیزی، و گلی که بند می شود به دست، و دشمنی و دوستی است که لازم انـد انسـان را، و جانورکی است در آب که خون را می مکـد و به فارسـی «زالو» می گوینـد، و شاخه ای است که حیوان برای رسانیدن خود به درخت جهت خوردن برك آن را پیش می کشد، و راه بزرك است که آن را «شاهراه» می گویند، و چیزی است که چرخ چاه به آن آویخته می شود، و چرخ چاه و ریسـمان آب کشیدن از چاه است. یا همهٔ دلو چاه و میلی است که چرخ برآن می گردد، یا ریسمانی است که آویخته شده است در چرخ، و خواست دل و کام و دوستی است. (شرح قاموس).

یجوز أن یراد بالعلق فی قوله تعالی «خَلَقَ اَلْإِنْسٰانَ مِنْ عَلَقٍ» الحیوانات المنویة

ص: 274

1- چنانکه ابن مسعود ریسمان بگوش ابو جهل کرد آنگاه که سرش را بریده بود.

2- این مورد، از جمله جاهاست که سـجده برای قاری و مسـتمع واجب است و ترك آن نشاید: یکی بظاهر امر و دیگر باجماع اهل البیت علیهم السلام (تفسیر ابو الفتوح رازی به خلاصه).

التی تلقح البویضة (ذیل ص 123 ج 1 کتاب دروس سنن الکائنات از دکتر محمّد توفیق صدقی چاپ 1333 ه در مصر).

منی: مایعی است که اگر با ذره بین در آن دقت نمائید موجوداتی با سر پهن و دنبالی کشیده مثل کرم در او دیده می شود که شناورند. و اگر این موجودات در منی حیوان نباشد، قوهٔ تکوین و تولید مثل در او نیست (کتاب حیات جدید یا معرفة الحیات ص 24 و 25).

محرر این تفسیر گوید: از بیان حق تعالی دربارهٔ «علق» کسی استفاده می برد که هم به طب وارد باشد و هم به روانشناسی. زیرا، تمام نکات مزبوره در عبارت قاموس در موجودات سر پهن دنبال کشیدهٔ مثل کرم ملحوظ است. واقعا «سبحان ربی الاعلی و بحمده».

در صنع پروردگار دقت باید کرد و باید دید خدا سروکار چه موجودی را با علم و قلم می اندازد. چیزی سروکارش با علم و قلم می افتد که اولین هستهٔ مرکزی او را اسپرماتوزوئید مرد و تخمهٔ زن که با هم در آمیخته اند، و با یکدیگر جفت شده اند؛ تشکیل می دهد.

اگر اسپرم مرد و تخمهٔ زن با هم تلاقی نکند، مشخص است که جنین پدید نمی آید . ده و یا هشت روز پس از اینکه تخمهٔ مرد و زن با هم تلاقی نمودند و جفت شدند، جنین حادث می گردد، و از همین هنگام است که زن می تواند بگوید: آبستن شده است.

اگر تخمهٔ زن با تخمهٔ مرد در آمیخت، وارد رحم می شود و در غشاء داخلی آن جای می گیرد. و البته، تغییرات روشنی در غشاء مخاطی رحم پدید می آید: نرم و اسفنجی و ضخیم می گردد و چین خوردگی پیدا می کند. این سلول تشکیل شده، مدتی به زندگی خود دوام می دهد تا «جفت» تشکیل شود.

«جفت» در محلی که سابقا سلول مادر جای گرفته بود درست می شود، طوری که در آخر ماه سوم حمل، «جفت» نیز کاملا آماده است.

«جفت» از نسوج مادر و جنین پدید می آید. اولین قدم در تشکیل جفت، پیدائی

ریشه های کوچکی است که بوسیلهٔ آن خود را به جدار رحم می چسباند.

کار «جفت» اینست که بوسیلهٔ آن، جنین از مادر تغذیه کند. و دیگر اینکه وسیله ای برای تنفس جنین گردد، زیرا گاز کربنیك خون مادر را می گیرد و کار «ریهٔ» بعد از تولد را انجام می دهد. دیگر از وظایف جفت، انتقال مدفوع جنین به مادر است.

اگر اکسیژن بدن کم شود، جنین می میرد ولی از کمی خون صدمه نمی بیند، جنین بوسیلهٔ «بند ناف» به جفت متصل است و از ناف امتداد دارد. طول عادی آن هم تا شصت سانتیمتر رسیده است، و دارای: دو شریان و یك ورید، می باشد.

(به خلاصه از ترجمهٔ کتاب زناشوئی ص 206-209).

ب: «اَلَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ»

محرر این تفسیر گوید: قلم نعمت عظیم الهی است و شامل: قلم غرایز و قلم عقل و قلم الهام و قلم وحی و قلم زبان و قلم دست و قلم پا(1) و قلم نی و غیرها، می باشد(2).

ج: پیشقدم انسانها در استعمال قلم، آدم ابو البشر علیه السّلام است. قرآن کریم فرموده: «وَ عَلَّمَ آدَمَ اَلْأَسْمٰاءَ كُلَّهٰا» : خدا همهٔ اسامی را به آدم آموخت. در تفسیر مجمع البیان می نویسد: اول کسی که خط نوشت، آدم علیه السّلام بود. بنابراین، مستشرقین و اذناب ایشان که کتابت را از عهد فینیقیان و امثال آنان می دانند، مرتکب خطا شده اند.

1- این خط جاده ها که بصحرا نوشته اند یاران رفته با «قلم پا» نوشته اند لوح مزارها همه سربسته «نامه ها» ست کز آخرت به مردم دنیا نوشته اند

2- لو فتشوا قلبی لألغوا به سطران قد خطا بلا کاتب العدل و التوحید فی جانب و حب اهل البیت فی جانب (صاحب بن عباد). : اگر دل مرا بشکافند در آن دو سطر می یابند که دست کاتبی ننوشته است: یك سطرش عدل و توحید است، و سطر دیگرش دوستی اهل بیت پیامبر علیهم السلام است.

سورة القدر

اشاره

حجة التفاسير كشاف:

سورة قدر مكى.

مشتمل بر: 5 آيه.

30 كلمه.

121 حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

ص: 277

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره القدر (97): آيات 1 تا 5

مقدّمه

اشاره

در هر سالى يك شب، شب فرخنده و مبارك است كه آن را شب «قدر» مى گويند.

خـدا، اين شب را در بين شـبها پنهان كرده است، شايـد براى اين باشـد كه اهل عبادت همه شب را در طول سال به عبادت بگذراننـد تا آن شب را دريابند، و شايد مصلحت نبوده است كه در دسترس نااهلان گذارده شود.

از قرآن كريم كه در سورهٔ بقره فرموده: «شَهْرُ رَمَضٰانَ اَلَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ اَلْقُرْآنُ» معلوم مى شود كه بايـد شب قـدر را در مـاه رمضـان المبارك جسـتجو كرد. و ليكن، بـاز هم قطعى نيست. زيرا، ممكن است، شب قـدر گردش داشـته باشـد، و در زمان نزول قرآن در ماه رمضان بوده است.

فرشـتگان و روح در شب قـدر بر زمين فرود مى آينـد و اما اينكه نزد كه فرود مى آيند؟ و براى چه امرى فرود مى آيند؟ خود دو مطلب مهم است:

نسـبت به مطلب اول بايـد گفت: بر عـالى ترين فرد بشـرى روى زمين كه سـمت خلافت الهيه دارد «خليفـة اللّه» فرود مى آينـد. و مراد از شخص اول روى زمين، يكى از پيـامبران، و در عهـد اسـلام پيامبر آخر الزمان صـلّى اللّه عليه و آله و پس از رحلت آن حضـرت، يكى از دوازده جانشينان او مى باشد كه در اين روزگار امام دوازدهم حضرت صاحب الزمان عجل اللّه تعالى فرجه است.

و نسـبت به مطلب دوم بايـد گفت: كه برطبق روايات، فرشـتگان و روح راجع به حوادث جهان با آن حضـرت سـخن مى گوينـد، و بلكه، تقديرات ساليانهٔ افراد ساكنين زمين را(1) در آن شب به حضرتش گزارش مى نمايند، و بلكه، بامضاء حضرت مى رسانند.

و آن حضـرت با اختياراتى كه دارد، حق اصلاحاتى هم در آن مقدرات ساليانه دارد، بالخصوص اگر شخصى تقاضاى مقدرات خاصى هم براى خويش بنمايد.

اما، روح: برخى معتقدند كه وى مخلوقى است ما فوق فرشته. و برخى معتقدند

1- «فِيهٰا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ، أَمْراً مِنْ عِنْدِنٰا» - قرآن كريم سورهٔ دخان.

که فرشته است و لیکن ما فوق آنان است.

این نکته هم ناگفته نماند که در اخبار، نشانه هائی برای شب قدر داده اند [حسن بصری گفت که: رسول صلّی اللّه علیه و آله گفت: شب قدر شبی باشد خوش و روشن، نه گرم باشد و نه سرد، بامدادش آفتاب برآید و او را شعاع نبود(1). عمید بن عمر گفت: در اواخر ماه رمضان در کشتی بودم، شبی از شبها آب دریا بر گرفتم و بازخوردم عذب و زلال یافتم، بدانستم که شب قدر است](2).

محرر این تفسیر گوید: در عمر شصت سالهٔ خود دو بار شب قدر را دریافتم:

بار دوم در دههٔ سوم ماه رمضان بود که به زیارت امامزاده حضرت عبد العظیم حسنی علیه السّلام مشرف می شدم، و خود، بعض علامات مزبوره را دریافتم. مزیدا که آن شب بانگ سگی را به گوش نشنیدم و نیز همهمهٔ دیگر شبها در کار نبود (و سکون و آرامش روحانی بر سراسر محیط حتی بر برگهای درختان حکمفرما بود).

شب قدر عام و خاص

شب قدر بر دو قسم است: شب قدر عام و شب قدر برای فرد خاص و اختلاف روایات دربارهٔ شب قدر از: ماه رمضان و یا شعبان و یا رجب (و ممکن است در ماههای دیگر نیز طالع شود)، ناظر به قسم دوم است. و لذا، امام علیه السّلام در جواب هر سائلی از شب قدر، افق نفسانی آن سائل را در نظر گرفته و شب قدر او را خبر داده است.

خواجه حافظ شیرازی هم برای خود شب قدری داشته است که گفته:

دوش وقت سحر از غصه نجاتم دادند *** و ندر آن ظلمت شب «آب حیاتم» دادند

بیخود از شعشعهٔ پرتو ذاتم کردند *** باده از جام تجلّی صفاتم دادند

چه مبارك سحری بود و چه فرخنده شبی *** آن شب قدر که این تازه براتم دادند

من اگر کامروا گشتم و خوش دل چه عجب *** مستحق بودم و اینها به زکاتم دادند

بعد ازین روی من و آینهٔ حسن نگار *** که در آنجا خبر از جلوهٔ ذاتم دادند

1- موضوع شعاع، محل تأمل است.

2- بین دو علامت [] از تفسیر ابو الفتوح رازی است.

1-5 إِنّٰا أَنْزَلْنٰاهُ فِي لَيْلَةِ اَلْقَدْرِ ... سَلاٰمٌ هِيَ حَتّٰى مَطْلَعِ اَلْفَجْرِ

نزول قرآن در شب قدر

ای پیامبر! البته، ما قرآن را در شب قدر فروفرستادیم، و خدا چه خوب تو را دانا کرده است که شب قدر چه اندازه مهم است. (صفای) زندگانی شب قدر، از زندگانی هزار ماه (یعنی هشتاد و سه سال و چهار ماه) بهتر است.(1) فرشتگان و روح، در آن شب، بفرمان پروردگارشان (بر زمین) نازل می شوند، (در آن شب، بلاء نازل نمی گردد و) از هرگونه امری سلامتی محض است (و شیطان فعالیت ندارد. ولی، در شبهای دیگر، هم بلاء نازل می گردد و هم سلامتی، و هم شیطان فعالیت دارد). شب قدر تا سپیده دم ادامه دارد. «پایان».

نصیب و بهره در شب قدر

در شب «قدر» هرکسی نصیب و بهره ای دارد. و لیکن، نصیب و بهره ها متفاوت و مختلف است. به لسان الغیب شیراز در شب قدری، قدرت تعبیر و بیان منویات روحی و روانی داده اند:

این همه شهد و شکر کز سخنم می ریزد *** اجر صبری است کز آن «شاخ نباتم» دادند

هاتف آن روز بمن مژدهٔ این دولت داد *** که برآن جور و جفا صبر و ثباتم دادند

همت حافظ و انفاس سحرخیزان بود *** که ز بند غم ایام نجاتم دادند

محرر این تفسیر گوید: «شاخ نبات» یعنی شاخ روئیدنی، مانند: شاخ سرو و شاخ بید و غیرها. بنابراین، «نبات» یك امر سبز و پیدا شدنی است. قرآن کریم در سورهٔ اعراف آیهٔ 59 فرموده. «وَ اَلْبَلَدُ اَلطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَ اَلَّذِي خَبُثَ لاٰ يَخْرُجُ إِلاّٰ نَكِداً» و در کتاب نهج البلاغه چاپ مصر ج 2 ص 59 فرموده: «و اعلم ان لکل عمل نباتا، و کل نبات لا غنی به عن الماء، و المیاه مختلفة». بالجمله: مراد از «شاخ نبات»، درخت حقیقت است.

(تفصیل در موقع دیگر).

1- دمی آب خوردن پس بدسگال به از عمر هفتاد و هشتاد سال

سورة البيّنة

اشاره

حجة التفاسير کلمات (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جميع صفات کمال است.

کشاف:

سورهٔ بينه مکی.

مشتمل بر: 8 آيه.

35 کلمه.

149 حرف.

(تعداد کلمات و حروف طبق تفسير تنوير المقباس است)

ص: 281

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره البينة (98): آيات 1 تا 8

اشاره

1-8 لَمْ يَكُنِ ... ربه

اتفاق اهل كتاب و مشركان در انتظار ظهور پيامبر (ص) و اختلاف آنان پس از ظهور

آن اهل كتابى كه(1) پس از ظهور پيامبر كافر شدند و مشركين، از هم جدا نبودند و همه يكدل و يك جهت انتظار ظهور بينه (حجتى روشن) را مى كشيدند(2) يعنى رسولى كه از جانب خداست و صحيفه هاى پاكيزه (سوره هاى قرآن) را بر آنان مى خواند كه در آن صحيفه ها كتابهاى انبياء سلف (و انواع علوم و مطالب جداكنندهٔ حق و باطل) نهفته است.

و اهل كتاب(3) متفرق نشدند (و در كار پيامبر اختلاف نكردند) مگر پس از اينكه بينه براى ايشان آمد و حال آنكه به تمام ارباب ملل و نحل فرمان صادر نشده است مگر اين فرمان كه: خدا را بپرستند درحالى كه كيش خود را پاك كنندگان (از شرك و الحاد) و ميل كنندگان از عقايد باطله به دين اسلام باشند. و نماز را به پابدارند و زكاة را بپردازند. و آنچه گفته شد، دين انبياء سلف و در نهايت درجهٔ استقامت است.

البته، كسانى كه بر كفر باقى ماندند چه از اهل كتاب و چه از مشركان، در آتش جهنم اند جاويدان در آن (و) آنان بدترين همهٔ آفريدگانند. (و) البته، كسانى كه ايمان آوردند و كارهاى شايسته كردند، آنان بهترين همهٔ آفريدگانند.

پاداش اهل ايمان نزد پروردگارشان بهشتهاى محلّ سكونت ابدى است كه از زير كاخهايش جويبارها روان است. در آن بهشتها جاويدان اند (و) هميشه هستند. خدا از ايشان خشنود است و ايشان از خدا خشنودند. آنچه در اين سوره گفته شد، شايستهٔ كسى است كه: از مخالفت پروردگار خود بترسد. «پايان»

1- از يهود و نصرانيان.

2- اين انتظار برطبق اخبار كتابهاى پيامبران سلف بوده است.

3- ذكر اهل كتاب و عدم ذكر مشركين براى اين است كه: از اهل كتاب انتظار نمى رفت كه منكر پيامبر و قرآن شوند، زيرا، در كتابهاى خود ظهور پيامبر را خوانده و معتقد بودند.

سورة الزّلزلة

اشاره

زلزله: بفتح زاء و سکون لام و زاء مفتوح و فتح لام است.

در کتاب مصباح اللغه نوشته که: [الزلزلة: ارتجاف الارض و اهتزازها.

ج: زلازل (و زان قواعد). الزلازل ایضا: الشدائد و الاهوال.

حجة التفاسیر کشاف:

سورة زلزله «زلزال»(1) مدنی(2).

مشتمل بر: 8 آیه.

35 کلمه.

100 حرف.

(تعداد کلمات و حروف طبق تفسیر تنویر المقباس است)

1- زلزال بر وزن انسان مصدر است یعنی لرزانیدن زمین. و در تفسیر مجمع البیان می نویسد: «الزلزلة شدة الاضطراب و الزلزال بکسر الزای: المصدر و بفتحها، الاسم»

2- مکی هم گفته اند. و محرر این تفسیر از سیاق آیات، آن را مکی می دانم.

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الزلزلة (99): آيات 1 تا 8

مقدّمه

در كتاب اسباب النزول آورده كه دو تن بودند: يكى سائل را به كسوت و لقمه اى نمى نواخت و مى گفت: اين اندك است، چيزى بسيار بايد خير كرد تا برآن، مزد دهند، و ديگرى گناه خود را خوار مى داشت و مى گفت: ما را به نظره و قطره و خطره مؤاخذه نخواهد بود، بلكه، بگناهان كبائر عذاب خواهند كرد؛ لذا، خطاى هر دو، در آيات هفتم و هشتم اين سوره تذكر داده شده(1).

از اين آيات بر بطلان «احباط»(2) مى توان استدلال كرد. ضمنا بايد دانست كه: شخص تائب مورد عفو قرار مى گيرد(3).

1-8 إِذٰا زُلْزِلَتِ ... يَرَهُ

پايان كار زمين و پيدايش قيامت

چون زمين لرزانيده شود در منتهى درجهٔ لرزش آن، و زمين بارهاى گران خود را (از: مردگان و دفاين و كنوز و معادن) بيرون آرد (و بيفكند)، و انسان بگويد:

اين چه حالتى است كه زمين پيدا كرده است؟! (اى پيامبر!) در چنين روزى، زمين خبرهاى خود را تقرير مى كند (و قيام قيامت را اعلام مى نمايد) زيرا، پروردگار تو به زمين امر كرده است كه خبر بدهد. آن روز مردم دسته دسته از گورها مى آيند و به موقف حساب مى روند تا اعمال ايشان به ايشان ارائه شود. پس، هركس بقدر سنگينى ذره (غبار پراكنده در هواء(4) عمل خيرى (در اين دنيا) انجام مى دهد، آن را در آن روز مى بيند، و هركس بقدر سنگينى ذره (غبار پراكنده در هواء(5) عمل شرّى (در اين دنيا) انجام مى دهد، آن را در آن روز مى بيند.

«پايان»

1- تفاسير مجمع البيان و كاشفى.

2- مسئله «احباط» از مسائل علم كلام است.

3- تفسير مجمع البيان.

4- منجد.

5- منجد.

سورة العاديات

اشاره

حجة التفاسير كشاف:

سورة عاديات مكى(1).

مشتمل بر: 11 آيه.

40 كلمه.

163 حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

ص: 285

1- سوره مكى است. و مدنى هم گفته شده، و اگر مدنى باشد، دربارة غزوة «ذات السلاسل» است.

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره العادیات (100): آیات 1 تا 11

اشاره

1-11 وَ اَلْعٰادِيٰاتِ ... لَخَبِيرٌ

ناسپاسی انسان

قسم به (آنها که رنج سفر را تحمل کردند و وطن خویش را پشت سر گذاردند و بشوق حج کعبه، قدم زنان و) دوندگان نفس زنان(1) (سرزنشهای خار مغیلان بیابان را بجان خریدند)(2).

پس، قسم به آتش افروزان از آتشزنه (که با روشنائی چراغها و اجاقهایشان در ایام حج در مواقف عرفات و مشعر الحرام، منظره ای فرح افزا توأم با جلال و شکوه بوجود آوردند)، پس، قسم به شتابندگان در بامداد (عید قربان) که در نتیجه، باین وسیله غبار برانگیختند (غبار روندگان از: آدمی، و از: شتران و گاوان و گوسفندان قربانی) پس، در میان جمع نشستند (در زمان توقف در صحرای منی در ایام تشریق)، (بتمام اینها قسم) که البته آدمی نسبت به پروردگار خود ناسپاس است، و البته آدمی (با شنیدن ندای وجدان خویش) بر ناسپاسی خود گواه است. و البته، آدمی برای دوستی مال، سخت است (مبالغه می کند و حاضر نیست در راه خدا خرج کند).

آیا پس، آدمی (با رجوع به عقل خود) نمی داند که چون مردگان از قبرها برانگیخته شوند و آن رازها که در دلها نهفته است حاضر کرده شود (و بدر افتد):

(خدا بحساب آدمیان خواهد رسید)؟ زیرا البته، در آن روز، پروردگار آدمیان، به احوال آنان آگاه است.

«پایان»

1- ضبح (بر وزن وقت) در اصل، صوت نفسهای اسبان است و در اینجا بر سبیل استعاره است.

2- در بیابان گر بشوق کعبه خواهی زد قدم سرزنشها گر کند خار مغیلان غم مخور (لسان الغیب).

تعلیقات

اشاره

الف: کاشفی در تفسیر خود به خلاصه آیات قسم از این سوره را راجع به جهاد دانسته و چنین تفسیر کرده: قسم به اسبان دونده که در وقت دویدن نفس زنانند و به اسـمهای خود آتش از سـنگ بیرون آرندگانند و در بامداد غارت کنندگانند. و آن اسبان بوقت بامداد غبار برانگیزند و گروه دشمنان را در میان گیرند.

ب: در تفسیر مجمع البیان راجع به کلمهٔ «العادیات» بنقل از علی علیه السّلام، شتر دوندهٔ برای اداء مراسم حج فرموده.

ج: «المغیرات»: در قاموس می نویسد: اغار: عجل فی المشی.

د: «جمع»: بلالام، المزدلفة. و یوم جمع: یوم عرفة. و ایام جمع: ایام منی (قاموس).

ه: «شدید»: یعنی شجاع و بخیل و شیر درنده (قاموس به ترجمه).

و:... «لَخَبِیرٌ» خدا در همه احوال بحساب بندگان، دانا و آگاه است. امّا، علم خدا برای حساب، در قیامت به کار برده می شود.

دوستی مال

مال را کز بهر دین باشی حمول *** نعم مال صالح گفت آن رسول

سید رضـی الدین بن طاوس حسـنی در کتاب «کشف المحجه» به خلاصه و ترجمه می نویسد: از گذشـتهای مالی پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و علی علیه السّلام دربارهٔ مردم و سر بردن با زهد در دار دنیا، چنین در اذهان عکس العمل گذارده است که: «زهد» حتما باید با «فقر» و بینوائی توأم باشد. و لیکن، مطلب چنین نیست که مردمان ضـعیف العقل مهمل پنداشته اند. زیرا، پیامبران، توانگرترین مردم دنیا بوده اند چه آنکه خدا دست آنها را باز می گذارده و آنچه می خواسـته اند خدا به آنها می داده است، و امتشان هم از پرتو آنها مال و حال داشته اند. منتهی این است که: خدا داده را، به ارباب استحقاق می داده اند.

از جمله چیزها که پیامبر صلّی اللّه علیه و آله به فاطمه علیها السّلام بخشیده: «فدك» و «عوالی» است. و عواید آنها (طبق روایت شیخ عبد اللّه بن حماد انصاری)، در هر سال بیست و چهار هزار دینار

بوده و (طبق روایت دیگر) هفتاد هزار دینار بوده، در صورتی که فاطمه و شوهر بزرگوار او از اعظم زهاد و نیکوکاران بوده انـد و به حد کمتر از کم، زندگانی می کرده اند.

آری! خدا شـناسان در کم و زیادی مال با خدا سـر جنگ ندارند و آنان خود را همچون وکلاء و امناء و بندگان ضـعفاء می دانند و تصرفات آنان در مال، همان گونه است که خدا می خواهد.

در کتاب ابراهیم بن محمّد اشـعری که مورد وثوق است دیدم که به سندهای خود از حضرت امام محمّد باقر علیه السّلام روایت کرده که: علی علیه السّلام از دنیا رفت و هشـتصد هزار درهم مقروض بود، پس فرزندش حسن علیه السّلام زمین غله خیز آن حضرت را به پانصد هزار درهم فروخت و بابت بدهکاری پدر پرداخت. و جهت مقروض شدن علی علیه السّلام این بود که:

از یك پنجم سهم(1) چیزی باقی نمی گذارد، و علاوه گرفتاریهائی برای علی علیه السّلام پیش آمد می کرد که حضرت قرض دار می شد.

عبد اللّه بن بکیر(2) در کتاب خود به سـندهای منتهی شده به امام محمّد باقر علیه السّلام نوشـته که حسین علیه السّلام کشته شد و حال آنکه بدهکار بود. و علی بن الحسین زین العابدین علیهما السّلام زمین غله خیز پدر را به سیصد هزار (-) فروخت تا قرض پدر را اداء کند.

و موقوفات علی علیه السّلام بر فرزندانش - آن فرزندانی که از فاطمه علیها السّلام بودند - دارای عاملی بود از داخلهٔ خودشان.

بالجمله: با این کیفیت، مردم ضـعیف العقل چگونه می گویند: زاهد باید فقیر باشد و اهل اللّه نباید توانگر باشد! و آیا خدا، دنیا و آخرت را برای غیر اهل عنایتش آفریده است؟! (کشف المحجه ص 123-126).

محرر این تفسـیر گویـد: «من لا معاش له لا معاد له»: کسـی که زنـدگانی جاری او مختل باشد، چگونه به فکر معاد می افتد؟! - خلاصـهٔ مطلب این است که: دارائی را برای آسایش بندگان خدا باید خواست، نه برای جمع آن همچون موش، که سکهٔ زر را می برد و از آن استفاده نمی برد.

1- خمس.

2- بکیر بر وزن رجیل.

سورة القارعة

اشاره

حجة التفاسير كشاف:

سورة قارعه مكى.

مشتمل بر: 11 آيه.

36 كلمه.

152 حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

ص: 289

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره القارعة (101): آيات 1 تا 11

اشاره

1-11 اَلْقارِعَةُ ... حٰامِيَةٌ

نموداری از قیامت

قارعه (کوبنده)(1)، چیست قارعه؟ و ای پیامبر! خدا چه خوب تو را دانا کرده است که قارعه چه اندازه مهم است. (قارعه) در روزی است که: مردم مانند پروانه های پراکنده می شوند، و کوهها (که دارای رنگهای متنوع هستند) مانند پشم رنگ کردهٔ زده شده می شوند (و به هواء می روند). پس، (مردم دو دسته اند:) اما دسته ئی که ترازوهای عملش (در سنجش) سنگین باشد. در نتیجه، او در زندگانی پسندیده است. و اما، دسته ئی که ترازوهای عملش (در سنجش) سبك باشد. در نتیجه، جایگاه او هاویه است. و ای پیامبر! خدا چه خوب دانا کرده است تو را که هاویه چیست. (هاویه): آتشی است در نهایت درجه سوزان.

«پایان»

1- قارعه: روز کوبنده، همان روزی که از هول آن، قلبها به سختی می زند و بدن انسان از شدت ترس مانند گوشت کوبیده می گردد و منظومه های دنیا در هم کوبیده می شود (سورهٔ حاقه ص 80 همین تفسیر).

سورة التّكاثر

اشاره

حجة التفاسير كشاف:

سورة تكاثر مكى.

مشتمل بر: 8 آيه.

28 كلمه.

120 حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

داراى تعليقه.

ص: 291

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره التکاثر (102): آیات 1 تا 8

مقدّمه

دو قبیله از قریش(1) (در مکه) [بنی عبد مناف بن کلاب بن مرة بن کعب بن لؤی، و بنی سهم بن عمرو بن هصیص (بر وزن رجیل) بن کعب بن لؤی](2) به کثرت نفوس خود تفاخر می کردند. پس از پایان سرشماری، بنی عبد مناف اکثریت داشتند. بنی سهم گفتند: تلفات ما، در زمان پیشین (جاهلیت) بسبب جنگها بسیار بوده، بیائید به قبرستان برویم و قبرها را هم بشماریم. پس، چنین کردند، و بنی سهم اکثریت پیدا کردند(3) سورهٔ «تکاثر» برای نکوهش از این گونه تفاخرها و غفلت از خدا و قرآن و مرگ و قیامت، نازل گردید:

1-8 أَلْهٰاكُمُ ... اَلنَّعِيمِ

نکوهش از تفاخر به کثرت نفوس

تفاخر و مباهات به کثرت نفوس، شما را از توجه به خدا و قرآن و یاد مرگ و قیامت، غافل ساخته است. تا آنجا که پس از شمارش زندگان به یاد مردگان افتاده اید و قبرهای آنان را برای کثرت عدد خود، دیده و شماره کرده اید.

چنین نیست که تصور کرده اید تفاخر و مباهات، به کثرت نفوس و امثال آن است. البته، مرگ که رسید خواهید دانست که خطاء کرده اید.

باز می گویم: چنین نیست که تصور کرده اید. البته، (قیامت که رسید) خواهید دانست که خطاء کرده اید.

1- و یا دو قبیله از یهود.

2- کتاب نسب قریش.

3- تفسیر بیضاوی به ترجمه.

چنین نیست که تصور کرده اید، وقتی وارد دوزخ شدید خواهید دانست که خطاء کرده اید. اگر (اکنون) دانش شـما (سـست و بی مایه نبود و) به مرتبهٔ علم الیقین(1) بود، به این گونه امور واهی تفاخر و مباهات نمی کردید. قسم به جامی آورم که البته البته، (آثار) دوزخ را خواهید دید (و علم الیقین برای شما حاصل خواهد شد).

سپس، قسم به جامی آورم که البته البته، دوزخ را به عین الیقین خواهید دید.

سپس، قسم به جـامی آورم که البته البته، از نعمتی که بشـما داده شـده (یعنی پیامبر و قرآن) پرسـش خواهیـد شـد [و آنگاه دوزخ را به حق الیقین خواهید دید (یعنی تحویل دوزخ که شدید) برای شما حق الیقین حاصل می گردد(2)]. «پایان»

تعلیقه

یقین

«یقین»: یعنی ادراك حکمی بـدون احتمـال نقیض آن. مثـل ادراك بودن آتش در جائی با دیـدن به چشم خود، یا از بیان شـخص موثق. نزد علماء، «یقین» سه قسم است:

1 - علم الیقین 2 - عین الیقین 3 - حق الیقین. مثلا اگر شما در بیرون باغی باشید و (شخص) ثقه ای بشما خبر بدهد که در آن باغ، سیب هست، علم الیقین به بودن سـیب در باغ، پیـدا می کنیـد. و اگر در باغ رفته سـیب را بچشم خود ببینید عین الیقین به آن پیدا می کنید. و اگر سیب را بخورید حق الیقین به آن پیدا می کنید (فرهنگ نظام).

علم الیقین: علمی است که پس از اضطراب شك در دل، دل را خنك می کند (تفسیر مجمع البیان).

ایمان: یك درجه بالاتر از اسلام است. و تقوی: یك درجه بالاتر از ایمان است. و یقین: یك درجه بالاتر از تقوی است. و چیزها را که بین مردم تقسیم کرده اند هیچ چیز کمتر از «یقین» نبوده است. (کتاب کافی نقل از حسن بن علی بن زیاد و شاء(3) بجلی کوفی، از ابو الحسن علیه السّلام).

1- محرر این تفسیر.

2- محرر این تفسیر.

3- و شاء، بر وزن صراف. فروشندهٔ جامه های منقوش است، یا کسی که خود نقش می زند (سفینة البحار در لغت وشی).

«یقین»، بنده را بجای شـریف و مقامی عجیب می رساند. و پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله و سلّم از بزرگی شأن «یقین» خبر داده است. زیرا، در حضور پیامبر ص صـحبت شد که عیسـی بن مریم بر روی آب راه می رفته، حضـرت فرمود: اگر یقینش زیادتر بود در هواء راه می رفت (حضرت صادق علیه السّلام).

حضـرت صادق علیه السّلام فرمود: هر چیزی حـد (و مرزی) دارد. عرض کردم: قربانت بروم حـدّ توکل چیست؟ فرمود: «یقین». عرض کردم: حدّ «یقین» چیست؟ فرمود:

از چیزی نترسی (مشکاة الانوار).

از خدا مسألت کنید که: «یقین» بشما بدهد (علی علیه السّلام).

علی بن الحسـین علیهمـا السّلام، بعـد از نماز مغرب، نشسـتن را طول می داد و از خـدا «یقین» مسألت می کرد (سـفینة البحار در لغت «یقین» به ترجمه).

در آیات کریمهٔ قرآن با «یقین» بسیار اهمیت داده شده است.

فیلسوفـانی که در بعض رشـته هـای علمی، جهـانی را روشن کرده انـد، در موضوع «یقین» کمینشان لنگ بوده است. خیام دربارهٔ این گونه فلاسفه چه نیکو فرموده:

آنان که محیط فضل و آداب شدند *** در کشف علوم شمع اصحاب شدند

ره زین شب تاریك نبردند به روز *** گفتند فسانه ای و در خواب شدند

رؤساء جمهور و سـلاطین، هریك که دربارهٔ وطن دوستی دارای مرتبـهٔ «یقین» بوده انـد، پیشاپیش جبهـهٔ جنگ بوده انـد. و هرکدام که فاقد «یقین» دربارهٔ وطن دوستی بوده اند، در پس جبهه خوشگذرانی می کرده اند و مردم بیچاره را در جبهه های جنگ بکشتن می داده اند (این کلید، کلید شناسائی فداکاران است) از جمله: علی همیشه پیشاپیش جبهه بوده و معاویه در عقب جبهه بوده است.

در امور مالی، کسانی که دارای مرتبهٔ «یقین» بوده اند، به حق خود قانع بوده اند.

و اشـخاص فاقـد مرتبـهٔ «یقین» بحق خود قانع نبوده انـد، و به اموال یتیمان و بیوه زنان و موقوفات و اموال مغصوبه، دست اندازی کرده اند. تذکرهٔ نصرآبادی در ص 135 می نویسد: «نجف آباد بهشت بنیاد (اصـفهان)، احداث کردهٔ پادشاه آگاه، شاه عباس ماضـی و وقف نجف اشرف است». اکنون، فاقدان «یقین»، تمام آن را تملك و تصرف کرده اند.

سورة العصر

اشاره

حجة التفاسير كشاف:

سورة عصر مكى.

مشتمل بر: 3 آيه.

14 كلمه.

68 حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

داراى تعليقات.

ص: 295

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره العصر (103): آيات 1 تا 3

مقدّمه

يكى از كفار قريش به ابو بكر گفت كه: زيان كردى كه دين پدران را گذاشتى و از عبادت بتان دست برداشتى. در رد وى اين سوره آمد كه:

1-3 وَ اَلْعَصْرِ ... بِالصَّبْرِ

انسان زيانكار و انسان سودمند

قسم به عصر (پيامبر ختمى مرتبت صلّى اللّه عليه و آله) كه البته، همهٔ انسان ها در زيان و گمراهى و هلاكت اند. مگر، آن انسانها كه ايمان آوردنـد و كارهاى شايسـته انجام دادند و به يكديگر دربارهٔ رعايت راستى و درستى سـفارش كردند و (در مشـكلات) يكديگر را به صبر (و شكيبائى) توصيه نمودند.

«پايان»

تعليقات

اشاره

محرر اين تفسير گويد: در عمر متجاوز از شصت سال خويش بسى شنيدم و خواندم كه جمعى (زرتشتيان) بگفتن اين سه كلمه دل خوش كرده اند: پندار نيك، گفتار نيك، رفتار نيك. و ليكن، نديدم احدى اين سؤالات را بنمايد:

1 - آيا تمام پيامبران اين سه كلمه را نمى گفته اند؟ كه شـما به خود اختصاص داده ايد!؟ بلى: وقتى انسان يك صراط مستقيم را طى نكرد و باين شاخ و آن شاخ پريد گرفتار مى شود:

آن گل كه هردم، در دست خارى است *** گو شرم بادت، از عندليبان

2 - براى عمل به اين سه جمله چه بايد كرد؟ (و بسى، راه عمل را از اشخاص گويندهٔ سه جملهٔ فوق، پرسيدم. و ليكن:)

چندانكه گفتم، غم با طبيبان *** درمان نكردند، مسكين غريبان

گفتم: اگر این مشکله حل نشود، *** کام رقیب شیرین خواهد شد:

درج محبت، بر مهر خود نیست *** یا رب مبادا! کام رقیبان

آخرالامر چاره ئی غیر از عرض درد بر طبیب (قرآن) ندیدم یعنی کتابی که «ما هو شفاء و رحمة» (سورهٔ بنی اسرائیل: 82).

ما درد پنهان، با یار گفتیم *** نتوان نهفتن، درد از طبیبان

ای منعم آخر، بر خوان وصلت *** تا چند باشم، از بی نصیبان

بـالجمله: یـافتم که: قرآن در سه آیـهٔ سورهٔ «عصـر» هر سه مطلب را در سه جمله بیـان فرموده، و در عین حال راه هریك را هم تعلیم داده: «اَلَّذِینَ آمَنُوا» (ایمان به خدا و پیامبر و قرآن - «پندار نیك») «وَ عَمِلُوا اَلصّٰالِحٰاتِ» (کارهای شایسـته(1)- «کردار نیك») «وَ تَوٰاصَوْا بِالْحَقِّ وَ تَوٰاصَوْا بِالصَّبْرِ» (سفارش به راستی و درستی و به شکیبائی و صبر - «گفتار نیك»).

باری:

حافظ! نگشتی، رسوای گیتی *** گر می شنیدی، پند ادیبان

زیانکاریهای انسان

اگر یکایك زیانکاریهای انسان را بخواهیم شرح دهیم کتابی جداگانه لازم است.

اما، در این مورد به اشارهٔ اجمالی قناعت می کنیم. و آن این است که: نمك نشناسی یعنی کفران نعمت، یکی از زیانکاریهای انسان است. در عصـری که سرتاسـر جهان را فساد و جهل فراگرفته بود، پیامبری (محمّد صـلّی اللّه علیه و آله و سلّم) از طرف خدا مبعوث شد که مفاد کلیهٔ کتابهای پیامبران را با پاکی از تحریفات و تبدیلات، بر انسان عرضه و نیز کلمات حکمت را به بشر القاء فرمود. آیا نشناختن قدر و مقام این پیامبر، و ناسپاسـی کردن به آئین او، زیانکاری نیست؟! کتب انبیاء، یا معـدوم و یا تحریف و یا تبـدیل شـده بود (جماعتی از مدعیان - زرتشتی گری، به دروغ مدعی شدند که عربها کتاب زرتشت را از بین برده اند) ما سؤال می کنیم:

1- ملاك کارهای شایسته آنست که: اشخاص دارای عقل صافی، حسن آن را بپذیرند.

این پارسیان فعلی هند که از بقایای زرتشتیانی هستند که در صدر اسلام از ایران هجرت کرده اند و زن و بچه و اموال خود را با خود برده اند، چه شده که یك یا چند جلد کتاب دینی و مذهبی خود را به همراه نبرده اند؟! اگر کتابی در بین بوده و نبرده اند، این سرزنش و ملامت متوجه پدران بی ایمان آنان است که حتی یك نفر در میان آن جمع نبوده که غیرت ایمانی او موجب شود که کتاب دینی و مذهبی خودشان را که شاید در حدود یك یا دو یا سه کیلو می شده است با خود ببرند. و اگر کتابی در بین نبوده چرا اتهام ناروا بر مسلمین روا می دارند، بااینکه آئین زرتشت دروغ را گناه بزرگ شمرده است!؟ زیانکاری دیگر این است که: صدهزار نفر سپاهی عهد صفویه از قندهار تا پشت اصفهان در برابر سه هزار نفر چریك افغانی عقب نشینی مصنوعی کند و مملکتی را به خاك و خون بکشد و تمدن عظیم عهد صفوی را نابود سازد و ایران را به قهقری ببرد که صدها سال دیگر به اوج تمدن آن عهد نرسد، این همه زیانکاری برای این بوده است که: چرا مردم ایران مسلمانی اختیار کرده اند! و اینکه نوشتم، متکی به دلیل است. زیرا، تاریخ سر جان مالکم انگلیسی می نویسد: سردار سپاه صفویه «نصر اللّه خان» نامی بوده که شبها تا صبح دو مجمرهٔ آتش در دو طرف بستر او برسوم زرتشتیان می سوخته. اکنون به دنبالهٔ همان زیان کاری هاست که اشخاص شناخته شده ای از اصلاحات خط و تغییر آن، دم می زنند.

در صورتی که (شکل های حروف الفبای هیچ زبانی در دنیا باین حد اقل نرسیده.

زیرا، تمام شکل های حروف الفباء عربی از 17 شکل تجاوز نمی نماید، در حالتی که حروفی که بدان تلفظ می شد در جاهلیت 45 و اکنون 28 حرف و سه حرکت یا اعراب است. این تنها الفباء زبان زنده ای است در دنیا که به واسطهٔ قلت شکل ها برای تندنویسی ساخته شده است و با سرعت فکر و زبان انسانی می تواند روی کاغذ نقش بندد. هیچ یك از السنهٔ اروپائی که با حروف لاتین و مشتقات آن نوشته می شود، از عهدهٔ تندنویسی و هم قدمی با فکر انسانی بر نمی آید). (بین الهلالین نقل از کتاب شعائر ملی ص 40 می باشد).

ص: 298

سورة الهمزة

اشاره

حجة التفاسير كلمهٔ (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جميع صفات كمال است.

كشاف:

سورهٔ همزه مكى.

مشتمل بر: 9 آيه.

84 كلمه؟! 161 حرف؟! (تفسير تنوير المقباس).

داراى تعليقه.

ص: 299

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الهمزة (104): آيات 1 تا 9

مقدّمه

جماعتی از مشـرکین مکه در پیش رو و در پشت سـر پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله از آن حضرت و اصحابش عیب جوئی می کردند. و آنچه محرر این تفسـیر از فحوای سوره می فهمد، این است که: عیب جوئی و اسـتهزاء آنان بر محور تموّلشان و عدم تموّل پیامبر و اصحاب دور می زده. زیرا، آنان (مثل امروز) فضـیلت را فقط در کثرت ثروت می دانستند و کسی که ثروتمند نبود او را حقیر می شمردند، هرچند دارای کمالاـت نفسـانی و مراتب انسانی می بود. و علنا می گفتنـد: چرا منصب پیامبری و قرآن به یکتن از ثروتمنـدان مکه و یا طایف داده نشـده است!؟ (تفاسیر را به بینید).

1-9 وَيْلٌ ... مُمَدَّدَةٍ

عیب جوئی کفار از فقر پیامبر (ص) و اصحاب، و رد بر آنان

وای! (که کلمـهٔ عـذاب است) بر هر عیب کننـدهٔ در حضور، و عیب گوینـده در پشت سـر(1) همـان کس که مـال گرد کرد و آن را (نگـاه داشت) و شمار کرد. (و) می پندارد که مالش، عمر جاودانی به او خواهد داد.

چنین نیست که تصور کرده است که مراتب فضـیلت بسـته به اندازهٔ ثروت است (وی می میرد و مالش به جا می ماند). سوگند(2) که البته البته، در حطمه(3)افکنـده می شـود. و ای پیـامبر! خـدا چه خـوب تـو را دانـا کرده است که حطمه چه انـدازه مهمّ است. (حطمه): آتش خداست که از عکس العمل باطن کفار، افروخته شده است، همان آتشی که بر دلها دست می یابد (همان دلهائی که از عقائد ناشایست و

1- شرح قاموس در لغت لمز.

2- تفسیر روح البیان.

3- حطمه بضم حاء و فتح طاء است.

اخلاق نابایست افروخته و شعله ور است)(1). البته، آن آتش بر ایشان در جای دربسته و سربسته گماشته شده است، در ستونهای دراز (مانند زندانهای مجرّد، که جای هر دوزخی به قدر یك شخص زندانی است که بحالت ایستاده باشد). «پایان»

تعلیقه

نیروی پیامبر خدا (ص)

همان پیامبری که با مشرکین جمع آورندگان مال و تظاهرکنندگان به بت پرستی در نبرد بود، قدرت او به آنجا رسید که:

1 - صاحب اسماعیل بن عباد طالقانی وزیر فخرالدولهٔ دیلمی سجع مهر خود را این شعر قرار داده:

شفیع اسماعیل فی الآخرة *** محمّد و العترة الطاهرة

2 - شیخ سعدی شیرازی گفته:

سعدی اگر عاشقی کنی و جوانی *** عشق محمّد بس است و آل محمّد

3 - رسوخ اعتقاد شاه عباس ماضی در باب محبت حضرات ائمهٔ معصومین علیهم السّلام به مرتبه ای است که: «ملا شانی» یکی از غزوات حضرت امیرالمؤمنین علیه السّلام را بنظم آورد، و شاه عباس او را به زر کشید. و «ملا لطفی» در آن باب گفته: (رباعی):

شاها ز کرم، جهان منور کردی *** ملك دل عالمی مسخر کردی

شاعر که به خاك ره برابر شده بود *** برداشتی و برابر زر کردی

منقول است که: «ملا عجزی» تبریزی بوسیلهٔ مولانا علیرضای خوشنویس داخل مجلس همایون شده زیاده گوئیهائی می کرد. روزی در محوطهٔ طویلهٔ قزوین حرف به زر کشیدن «ملا شانی» در میان افتاد. «ملا عجزی» گفت: چرا مرا به زر نمی کشی که به از ملا شانیم!؟ شاه می فرماید که: «ملا شانی» در خزانه بود. چون تو در طویله ای تو را با سرگین باید کشید. (تذکرهٔ نصرآبادی ص 8 و 9).

1- الفؤاد کالقلب لکن یقال له فؤاد اذا اعتبر فیه معنی التفؤد أي التوقد (مفردات الراغب).

4 - «ملا جلال» منجم در تاریخ خود که بأمر شاه عباس می نوشته این تاریخ را در باب بنای تکایای چهار باغ (اصفهان)، از آن پادشاه فلاطون ذکاء نقل نموده:

کلبه ای را که من شدم بانی *** مطلبم تکیهٔ سگان علی است

زین سبب فیض یافتم ز اله *** که مرا مهر، با علی ازلی است

«خانهٔ دلگشا(1)» شدش تاریخ *** چونکه از «کلب آستان علی» است

(تذکرهٔ نصرآبادی ص 9).

شاه عباس در مقام افتخار، خود را بعنوان «کلب آستان علی» معرفی کرده.

5 - «ملازمانی» یزدی گفته:

خاکستر وجود مرا گر دهی به باد *** از اشتیاق، رو به ره کربلا کند(2)

(تذکرهٔ نصرآبادی ص 245).

6 - استاد علی اکبر، معمار باشی اصفهانی مرد کدخدائی در نهایت آرام و صلاح و درویشی است، مسجد جامع کبیر، واقع در میدان «نقش جهان» به معماری او به اتمام رسید؛ گفته:

اکبر! به دعاء بر آر دستی *** تا دست، تو را در آستین است

(تذکرهٔ نصرآبادی ص 138).

7 - فتحعلی شاه روزی عبارتی به زبانش گذشت که قدری بنظر نوکرها نامناسب بود، نوکرها از او کناره گرفتند. و چون شاه به اندرون رفت زنها نیز از او حجاب گرفتند، و وقتی بیرون آمد و از ظرفی آب نوشید، آن ظرف را تطهیر کردند، شاه، جهت را پرسید. گفتند: فلان عبارتی که گفتید بنظر ما برخلاف بوده است.

فتحعلی شاه گفت: من خواستم شما را امتحان کنم. زیرا، مدتی بود در این فکر بودم که: امام حسین علیه السّلام را نوکرها کشته اند یا یزید؟ حالا از اشتباه بیرون آمدم. اگر نوکرها سخن او را نمی شنیدند، امام کشته نمی شد. پس، اگر أمر بر شما مشتبه شده است «استغفر اللّه» (نقل از بغایری).

1- . (1011).

2- زیرا سبط اکبر پیامبر (ص)، در کربلا مدفون است.

سورة الفيل

اشاره

حجة التفاسير كشاف:

سورة فيل مكى.

مشتمل بر: 5 آيه.

23(1) كلمه.

76(2) حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

ص: 303

1- . 36 كلمه.

2- . 97 حرف. (استثنائا شمارهٔ كلمات و حروف اين سوره و سوره هاى: «اخلاص» و «فلق» و «ناس»، بررسى شد. و بررسى بقيهٔ سور از حيث تعداد كلمات و حروف، موكول به فرصت ديگرى است. چنانچه در صفحهٔ دوم اين جلد تذكر داده شده است).

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الفيل (105): آيات 1 تا 5

مقدّمه

قليس

قليس بر وزن رجيل و بقولى قليس بر وزن امير(1) نام كنيسه اى(2) (كليسائى) است كه ابرهة بن صباح(3) در صنعاء يمن ساخت. و براى زينت آنجا، از طلا و نقره و بلور و كاشى و انواع رنگها و جواهر گوناگون استفاده كرد و بقول امروزيها يك «كلاه فرنگى» بشكل سر آدمى براى آن درست كرد كه در عيد كنيسه، پرده از روى آن برمى داشتند و سنگهاى مرمر رنگ كردهٔ آن، چشمها را از تلألؤ، خيره مى ساخت(4).

ابرهه مردم يمن را براى ساختن اين كنيسه ذليل كرد و بانواع بيگارى كشيد، وسائل بناء را از: سنگهاى مرمر الوان و سنگ آب طلاكارى شدهٔ قصر بلقيس از چندين فرسخ به اين جا منتقل ساخت. و در كنيسه، صليب ها از طلا و نقره، و منبرها از عاج و آبنوس نصب كرد. و تصميم داشت آن قدر اين كنيسه را بالا ببرد كه سرزمين «عدن» ديده شود.

هر كارگرى كه آفتاب زده وارد كار مى شد مجازاتش اين بود كه دستش را مى بريد.

يك روز مردى خواب ماند و آفتاب طلوع كرد و با مادرش كه پيرزنى بود براى شفاعت سر كار آمد. ابرهه حكم داد دستش را قطع كنند و شفاعت پيرزن را نپذيرفت. پير

1- قليس بضم قاف و شد لام و سكون ياء هم، در معجم البلدان ضبط شده.

2- ياقوت در معجم البلدان، اول از قليس، به «مدينه» يعنى شهر، تعبير كرده است، و بعد به كنيسه. محرر اين تفسير گويد: كنيسهٔ مزبور حكم شهر پيدا كرده بوده است. (و مراد از كنيسه، كليسا است).

3- ابرهه و نجاشى مسيحى بودند.

4- ياقوت در معجم البلدان مى نويسد: كلمهٔ قليس با قلنسوه يك ريشه دارد. و قلنسوه بمعنى كلاه است. و اساسا همهٔ مشتقات كلمه، ناظر به بلندى است. كلاه را بر بالاى سر مى گذارند. و اين قليس بنائى بلند بوده و بر بالاى آن مجسمه اى از سر آدمى داشته است.

زن گفت: کلندت را بزن امروز از تو و فردا برای دیگران است. ابرهه شـنید و گفت: پیرزن! وای بر تو! چه گفتی؟ پیرزن گفت: «این نعمت و ملك می رود دست بدست». ابرهه تحت تأثیر پند پیرزن قرار گرفت و از بریدن دست پسر پیرزن در گذشت و اصلا این رویه را ترك کرد.

چون ابرهه به هلاکت رسـید و حبشی ها متفرق شدند، این کنیسه رو به خرابی گذارد و کسی آن را تعمیر نکرد و لانهٔ درندگان و ماران شد. ابرهه دو بت، یکی بنـام کعیت (بر وزن رجیـل) و دیگری بنـام زن کعیت در کنیسه نصب کرده بود. «کعیت» از چوب بود بارتفاع شصـت ذراع. و مردم که می خواستند چیزی از اموال قیمتی کنیسه ببرند جن زده می شدند(1) و لذا، کنیسه دست نخورده ماند تا زمان ابو العباس سفاح (عباسـی) و چون جریان به او گـذارش داده شد، وی دائی خود، ربیع بن زیاد حارثی را که از طرف وی عامل یمن بود با چند نفر مرد کارآزموده و دلیر مأمور کرد که طلا و نقره و اموال بسیار و قیمتی را از آنجا بیرون بیاورند. و آنان چنین کردند و کنیسه را خراب نمودند و آثار آن را محو کردند.

(نقـل کلاـم دربارهٔ ابرهه و کنیسه) چون ابرهه بنیان قلیس را به پایان برد به نجاشـی (پادشاه حبشه) نوشت که: ای پادشاه! برای تو کنیسه ای ساختم که تاکنون برای هیچ پادشاهی ساخته نشده است. و من از پا نمی نشـینم تا عرب را وادار کنم که حج خود را در اینجا انجام بدهند. چون مفاد این نوشـته گوشـزد مردم عرب شـد، مردی عربی از بنی فقیم (بر وزن رجیل) بن عـدیّ بن عامر بن ثعلبـة بن حارث بن مالك بن کنانـة بن خزیمـة بن مدرکـة بن الیاس بن مضـر، خشـمگین شد و به قلیس آمد و در آنجا تغوط کرد و با آن دیوارهای کنیسه را آلوده نمود و بوطن خود برگشت.

بنی فقیم مردمانی نافذ الکلمه بودند، تا آنجا که عمل نسیء (بر وزن رفیع)

1- منوط به اعمال سحریه بوده. و لیکن، یاقوت می نویسد: شهرت جن برای این بوده که: آن کس که کعیت وزن کعیت را شکست، مبتلی به خوره شد و مردم عامی یمن گفتند: کعیت، کار او را ساخته است.

انجام می دادند. یعنی ماههای حرام را (که جنگ در آنها حرام است) عقب می بردند.

مثلا، ماه محرم که جنگ در آن حرام بود، جنگ را روا می داشتند و بجای آن، ماه دیگر را که جنگ در آن روا بود، حرام می کردند.

بـالجمله: خبر تغوط در کنیسه و آلوده شـدن دیوارهای آنجا بگوش ابرهه رسـید و چون مرتکب عمل را خواست، گفتنـد: عربی از خانـدان متولیـان کعبه (خانه ای که در مکه واقع است و عرب برای حـج به آنجا می رونـد)، چون گـذارش تو را به نجاشـی شـنیده، بخشم آمـده و مرتکب این عمل شـده است. و معنی آن این است که کنیسه شایسـتگی حج ندارد. چون ابرهه این را شـنید غضـبناك شد و سوگند یاد کرد که: البته، می روم و کعبه را خراب می کنم. آنگاه، دسـتور داد که سـپاه حبشـیان برای حرکت آماده شوند. و لذا حرکت کرد و فیل را با خود برد و واقعهٔ فیل مذکور در قرآن عظیم در دنبالهٔ این جریان است (معجم البلدان ج 7 ص 155-157 به ترجمه و خلاصه).

فیل

یك فیل که محمود نام داشـته (به گفتهٔ مقاتل)، هشت فیل (بقول ضـحاك)، دوازده فیل (بقول واقدی تاریخ نگار) به همراه آورده بودند. و در قرآن کریم که فیل را بصورت مفرد فرموده، نظر به جنس داشته است. و جریان لشکرکشی به مکه در سال میلاد رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله بوده و اکثر علماء، این تاریخ را گفته اند، و همین صحیح است (تفسیر مجمع البیان به ترجمه).

لشکرکشی ابرهه

اردوی ابرهه حرکت کرد و فیـل محمود که از همـهٔ فیلان بزرگتر بود در پیشاپیش آنها در حرکت بود. در راه، قبایلی را که مانع عبور او بودند مغلوب و مسـتأصل ساخت تا به حوالی مکه رسـید. در این وقت، حضـرت «عبد المطلب» (جد پیامبر صلّی اللّه علیه و آله) بزرگ قریش بـود و تـولیت خانـهٔ کعبه به او تعلـق داشت و او در مکه بود. نیز «شـیبه» حـاجب خانـهٔ کعبه هم در مکه بود. ولی برای کـارزار، کسـی از سرجنبانان مکه حاضر نبود و همگی به سفر بازرگانی رفته بودند. شهر مکه بی دفاع بود.

«عبد المطلب» دو عضادهٔ(1) در خانـهٔ کعبه را گرفت و عرض کرد: پروردگارا! مرد از بار خود دفاع می کنـد، تو هم از دشـمن بیت الحرام (خانهٔ خود) دفاع کن که دشمن، غالب نشود.

اردوی ابرهه در شـش میلی مکه به مغمس وارد شـد و تمرکز پیـدا کرد و مقـدمات سـپاه، دست به چپـاول زد و از جمله دویست نفر شـتر حضـرت «عبـد المطلب» را به یغما برد. (مغمّس: بر وزن منظّم و محـدّث، جایگاهی است در راه طایف. قبر ابو رغال، راهنمای ابرهه در آنجاست و قبر او را مردم سنگباران می کنند(2).

حضـرت «عبد المطلب» وقت گرفت و به ملاقات ابرهه رفت و پیشـنهاد داد که یك سوم اموال تهامه را به ابرهه واگذار می کند بشـرط آنکه ابرهه از تصمیم خرابی خانهٔ خدا، منصرف شود. (تهامه: بکسر تاء سرزمینی است که شهر مکه در آن قرار دارد، و تهامی بکسر تاء و شد یاء منسوب به تهامه است(3).

ابرهه، پیشنهاد حضرت «عبد المطلب» را رد کرد(4). حضرت «عبد المطلب» که از اقدام خود ناامید شد، به آنها که در مکه حاضر بودند دستور داد برای حفظ جان خود به کوهها پناهنده شوند.

محرر این تفسیر گوید: در بعض جاها نوشته اند که: (حضرت «عبد المطلب» از ابرهه برای استر داد شتران خود وقت گرفت، و چون «عبد المطلب» مرد کریم و بخشـنده ئی بود، ابرهه بـا استرداد شتران موافقت کرد. آنگاه، می نویسـند: ابرهه اظهار داشت که اگر حضـرت «عبد المطلب» دربـارهٔ خـانه کعبه هم وسـاطت کرده بـود، از تخریب آن صـرف نظر می کردم. و حضـرت «عبـد المطلب» جواب داد که: من صاحب این شترانم و خانه هم صاحبی دارد). و لیکن، این اتهام نسـبت به حضـرت «عبـد المطلب» بی اساس است. بلی: چون پیشـنهاد حضرت «عبد المطلب» از طرف ابرهه ردّ شده است،

1- «عضاده» بکسر عین دو بازوی در است (منجد به ترجمه).

2- شرح قاموس.

3- شرح قاموس.

4- تفسیر نیشابوری به ترجمه.

حضـرت «عبـد المطلب» ممکن است اظهار کرده باشد: اکنون که تو پیشـنهاد مرا دربارهٔ قبول ثلث اموال تهامه نپذیرفتی، پس دسـتور بده شتران چپاول شدهٔ مرا رد کنند.

بازگشت به سخن

ابرههٔ مسـیحی و نمایندهٔ نجاشـی، پادشاه مسـیحی حبشه، شب را به سـربرد و چون دید که کسی از خانهٔ کعبه دفاع نمی کند و آمادهٔ جنگ نیست، در تسـخیر و تخریب خانـهٔ خـدا دلیرتر شـد. اول صـبح، سـپاه ابرهه، مهیای حمله شد و فیلان را حرکت دادند و متوجه شـهر مکه شدند. و لیکن، فیل محمود از دیوار شـهر مکه رو گردانید و بطرف لشـکرگاه برگشت و هرچند فیلبانان کوشیدند که روی او را به جانب شهر مکه کنند، میسر نگشت و فیلان دیگر بجهت اعراض او از آنجا، پیش نرفتند، و فیلها در «مغمس» ماندند(1).

سپاه چون به وادی محسـر (بر وزن محدث: جائی است نزدیك مزدلفه) رسـید، از فراز دریای سرخ، جوق جوق مرغهای کوچکی (شبیه به پرستو) پدیدار شدند که هریك به منقار و دو چنگ خود سنگهای کوچکی بزرگتر از عدس و کوچکتر از نخود،(2) داشتند.

فوج فوج، از این مرغان بر فضای کعبه هویدا شدند و سپاه ابرهه را (با گلهای سنگ شده همچون آجر پخته) سنگباران کردند. این سنگهای کوچك از تیر نافذتر بود. بر هرکه اصابت می کرد از بالای سر او وارد و از دبرش خارج می شد.

یك قسمت سپاه بزرگ ابرهه در همان جا هلاك شدند و قسمتی که فرار کردند نیز به امراض گوناگون دچار شدند و مردند. و اما، ابرهه که از این سنگها زخمی شده بود عاجلا خود را به یمن رسانید و در آنجا سینه اش شکافته و شکمش پاره شد و مرد.

ابو یکسوم(3) وزیر ابرهه فرار کرد و خبر حادثه را به نجاشی مسیحی

1- ماندن فیلها را در مغمس، شعراء صدر اول به شعر در آورده اند. (تفسیر مجمع البیان).

2- تفسیر نیشابوری.

3- ابو یکسوم، غیر از یکسوم پسـر ابرهه است که بعـد از ابرهه و الی یمن شـد و مـدت بیست سال سـلطنت کرد (رجوع به جلـد مقدمه از همین تفسیر).

رسانید. و چون گذارش خود را داد، یکی از آن مرغان که او را بدرقه کرده بود بر بالای سرش هویدا شد و سنگی بر او زد و همان جا مرد(1).

حادثهٔ مزبور از اعظم معجزات قاهرات و آیات باهرات است که خدا آن را ظاهر فرموده است، تا برهانی بر وجوب معرفت او باشد. این حادثه هم، پایه و پی گذاری برای نبوت پیامبر ماست. زیرا، در این سال بدنیا آمده است. و هم اشاره است به این که خدا خانهٔ خود و متولی حقیقی آن را که پیامبر آخر زمان است حفظ می کند. و عیسویت و هیچ کیش دیگر را اجازه نمی دهد که کعبهٔ مبارك را ریشه کن سازد و یا متولی حقیقی آن را مستأصل نماید.

و معتزله می گویند: این معجزهٔ پیغمبری بوده در آن زمان که نامش خالد بن سنان بوده. ولی، ما احتیاج باین سخن نداریم. زیرا، اولا: اظهار معجزات را بر غیر پیغمبران از امامان و اولیاء روا می دانیم(2) و ثانیا از کجا که حضرت «عبد المطلب»، ولی بلکه وصی و بلکه نبی نبوده است چنانکه از کلمات عالیات او بخوبی آشکار می گردد(3).

(حادثهٔ اصحاب فیل، حجت آشکار و شکنندهٔ پشت فیلسوفان مادی و ملحدان منکر آیات خارق عادات است. زیرا، ممکن نیست چیزی از آنچه را که خدا دربارهٔ اصحاب فیل ذکر کرده، نسبت به طبیعت و غیره داد. چنانکه، در صیحه و باد عقیم و خسف و غیر آن، از آنچه به آن وسیله خدا امم گذشته را هلاك کرده است، گفته اند. زیرا، امکان ندارد که در نهاد طبیعت این باشد که جوقه هائی از مرغ، سنگهائی مهیا کرده بیایند قوم معینی را هدف قرار بدهند و به مردم دیگر که در همان محل هستند کار نداشته باشند(4).

1- تفسیر نیشابوری.

2- تفسیر مجمع البیان.

3- محرر این تفسیر.

4- در این حادثه از مردم مکه حتی یك نفر نمرده و تلف نشده است (تفسیر مجمع البیان). محرر این تفسیر گوید: از یاوه سرایانی که موضوع هلاکت سپاه ابرهه را مستند به آبلهٔ مسری از ناحیهٔ سنگهای مرغان می کنند، باید پرسید: چرا مردم مکه آبله نگرفتند و فقط سپاه مهاجم به آبله مبتلی شده است؟! آیا همین نکته برای خرق عادت کافی نیست؟

و کسی که عقل صافی داشته باشد می فهمد که این کار نمی تواند کار کسی جز خدای مسبب الاسباب و رام سازندهٔ دشواریها، باشد.

و اما، وقوع اصل حادثه را احدی نمی تواند انکار کند. زیرا، پیامبر ما چون این سوره را بر اهل مکه تلاوت فرمود، احدی منکر آن نشد. بلکه، اقرار کردند و تصدیق نمودند با شدت حرصی که بر تکذیب پیامبر داشتند و عنایتی که برای رد او به کار می بردند.

و آن مردم به اصحاب فیل قریب العهد بودند. زیرا، هنوز نیم قرن نگذشته بود. و اگر حقیقتی نداشت منکر می شدند و حال آنکه همین حادثه را مبدأ تاریخ قرار دادند مانند سایر حوادث مهم، از قبیل: تجدید بنای کعبه، و وفات قصی بن کعب و غیر آنها. از این گذشته، موضوع حادثه را اکثر شعراء آن عهد بنظم آورده اند و راویان اشعار، نقل کرده اند)(1).

قبر ابو رغال، راهنمای ابرهه، در عهد طلوع اسلام هنوز سنگسار می شد. و بعضی از نفرات سپاه ابرهه که کور شده بودند و گدائی می کردند، زنده بودند.

ابن عباس می گوید: من در نزد ام هانی (خواهر حضرت امیرالمؤمنین علی علیه السّلام) یك قفیز (پیمانه ای از پیمانه های عربی است) از آن سنگها که مرغها پرتاب کرده بودند، دیدم که خطها داشت و سرخ بود مانند مهرهٔ ظفاری (ظفار بر وزن سلام، شهری است در یمن نزدیك شهر صنعاء)(2).

اشیاء و بقایای اموال این لشکر عظیم شکست خورده در بازار خریدوفروش می شد. عائشه، می گوید: قائد فیل و سائس آن را خود دیدم درحالی که هر دو تن کور و زمین گیر بودند و گدائی می کردند(3).

عام الفیل: به کان العرب یؤرخون نسبة الی هجوم الاحباش بافیالهم علی الحجاز فی اواسط القرن (6. م) و قد أرادوا الاستیلاء علی الکعبة و کانت سدانتها اذ ذاك

1- بین الهلالین از تفسیر مجمع البیان ترجمه و خلاصه شده است.

2- به ترجمه از تفسیر نیشابوری.

3- تفسیر مجمع البیان و تفسیر نیشابوری به ترجمه.

لعبد المطلب جد محمّد. و قیل ان فی هذا العام ولدا لنبی (المنجد ج 2).

أبرهة الأشـرم الحبشـی: حاکم الیمن. حارب الفرس (570) مسـتخدما الفیلـة فی القتال. و تسـمی سـنة هـذه الحرب «عام الفیل» و منها یؤرخون مولد محمّد (المنجد ج 2).

أَ لَمْ تَرَ کَیْفَ فَعَلَ رَبُّکَ بِأَصْحٰابِ اَلْفِیلِ ... مَأْکُولٍ

داستان فیل و لشکرکشی ابرهه

ای پیامبر! آیا نه اینست که: تو می دانی که پروردگارت به اصـحاب فیل (سـپاهی که با فیل برای تخریب خانهٔ کعبه و مسـجد الحرام حرکت کرده بود) چه کرد؟! آیا نه اینست که: مکر (و نیرنگ) اصحاب فیل را دچار تباهی و بی حاصلی کرد؟ (نگذارد که منظور مهاجمین راجع به تخریب کعبـهٔ حقیقی در مکه، و ثبات کعبـهٔ قلابی آنان در یمن، جامـهٔ عمل به خود بپوشـد) و پروردگارت جوقه جوقه پرنـدگانی را (از فراز دریای سـرخ) بر سـر اصـحاب فیل فرسـتاد. و پرنـدگان، سـنگهائی از گل سـنگ شده(1)بر اصـحاب فیـل پرتـاب می کردنـد. در نتیجه، پروردگارت اصـحاب فیل را (که سپاهی مجهز با تمام وسائل جنگی آن عهد بودند) مانند برگ زراعتی نیم خوردهٔ چهارپایان (که پراکنده و ریزریز کرده باشند) ساخت.

«پایان»

1- السجیل: حجارة کالطین الیابس (منجد).

به یاد فیل محمود

الصورة

در سال تولد پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم، ابرهه با سپاه جرار برای تخریب کعبه و مسجد الحرام وارد مکه شد. پیشاپیش اردو، فیل موسوم به «محمود» در حرکت بود. و لیکن، فیل محمود از رفتن امتناع کرد و به عقب برگشت. و فیلان دیگر هم برگشتند. و اردو زیر بمبهای مرغانی شبیه به پرستو تار و مار گردید.

ص: 312

سورۀ قریش

اشاره

حجة التفاسیر کشاف:

سورۀ قریش مکی.

مشتمل بر: 4 آیه.

17 کلمه.

73 حرف.

(تفسیر تنویر المقباس).

ص: 313

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره قريش (106): آيات 1 تا 4

مقدّمه

قريش براى تجارت، سالیانه دو سفر مى كردند. زمستان به يمن مى رفتند و تابستان به شام. و مردم عرب ايشان را اهل حرم مى گفتند و احترام مى كردند(1).

اصحاب فيل كه هجوم آورده بودند، اگر پيروز مى شدند، هم خانهٔ مجد و احترام قريش را نابود مى ساختند و هم اموال قريش را به غارت مى بردند و زنهاشان را اسير مى كردند، و قهرا مال التجاره شان كه در راه بود، در اثر اين پيش آمد دستخوش چپاول دزدان مى شد.

چون از مردان قريش بجز معدودى كسى در مكه نبود، پروردگار، دفاع از كعبه و مسجد - الحرام را خود بعهده گرفت و اصحاب فيل را نابود ساخت. اكنون، با اين مرحمتهاى الهى سزاوار نيست كه قريش، پروردگار را نپرستند و بتان را به پرستند. دراين باره، سورهٔ ايلاف نازل گرديد:

1-4 لِإِيلاٰفِ ... خَوْفٍ

نمك ناشناسى كفار قريش

(دفاع از اصحاب فيل و حفظ خانهٔ كعبه را ما بعهده گرفتيم) براى عادت و خو گرفتن قريش (به سفر تجارت و نبودنشان در مكه) همان عادت و خوگرفتنشان به سفر زمستانى (بطرف يمن كه گرمسير است) و تابستانى (بطرف شام كه سردسير است). پس، قريش بايستى پروردگار اين خانه را بپرستند (نه بتان را) همان پروردگارى كه قريش را (بوسيلهٔ اين دو سفر ساليانه) طعام (و روزى) داد، از بهر آنكه گرسنه نشوند. و از دشمن ايمن ساخت، از بهر آنكه ترسان نگردند.

«پايان»

1- تفاسير.

سورهٔ ماعون

اشاره

حجة التفاسیر کشاف:

سورهٔ ماعون مکی(1).

مشتمل بر: 7 آیه.

25 کلمه.

111 حرف.

(تفسیر تنویر المقباس).

دارای تعلیقات.

ص: 315

1- سورهٔ ماعون بالتمام مکی است، طبق تفسیری که محرر این تفسیر کرده است. و سایر مفسرین نظر به: کلمهٔ «مصلین» و کلمهٔ «صلاتهم» ناچار شده اند که 3 آیهٔ اول سوره را مکی بدانند و بقیه را مدنی. زیرا، دیده اند که: نهی از سهو در نماز، تناسب با حال کفار منکر خدا و قرآن و اسلام ندارد.

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الماعون (107): آيات 1 تا 7

مقدّمه

روزی ابو سـفیان شتری کشت و یتیمی گوشت از او خواست. أبو سفیان با عصای خود به سر او کوبید (تفسیر بیضاوی). خدا سورهٔ ماعون را دراین باره فرستاد:

1-7 أَرَأَيْتَ ... اَلْمٰاعُونَ

نکوهش از بخل کفار

ای پیامبر! آیا آن (ابو سـفیان) را که روز جزاء را تکذیب می کند دیدی؟ پس، آن، همانست که یتیم را با عنف و سـتم می راند (خودش نمی دهد) و دیگری را هم وادار نمی سازد که به بینوا طعام بدهد. پس، وای (کلمهٔ عذاب است)! بر آنان که عصای (و چوبدستی) خود را با زدن بر بـدن یتیم گرم و نرم می کننـد. همانها که از خوانـدن پروردگارشان غفلت دارنـد. همانها که ایشان ریاء (و سالوس) می ورزند (و به امید ستایش مردم، انفاق می کننـد و پروای یتیم و بینوا را ندارنـد) و (به انـدازه ای بخیل انـد که) از دادن آب و آتش و نمك، خودداری می کنند. «پایان»

تعلیقات

1 - «فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ» مفسرین «مصلین» را بمعنی نمازگزاران گرفته اند.

و لیکن، با سـیاق آیات وفق نمی دهد. ازاین جهت، محرر این تفسیر با در نظر گرفتن شأن نزول آیات، بشرح متن تفسیر کردم. در لغت می نویسد: [صلّی] العصا علی النار او بالنار: لوّحها و لیّنها و قوّمها. صلّی و أصلی یده سخّنها.

2 - «عَنْ صَلاٰتِهِمْ سٰاهُونَ» صلاة را بمعنی لغوی که دعاء است گرفتم نه بمعنی اصطلاحی.

3 - مـاعون: بقولی سه چیز است که از کسـی منع نمی توان کرد: آب و آتش و نمـك. و بقولی دیـگ و تبر و بیـل و امثال آن است که مردم یکدیگر را با عاریه دادن آنها، کومك می کنند (تفسیر کاشفی).

سورة الكوثر

اشاره

حجة التفاسير كشاف:

سورة كوثر مكى.

مشتمل بر: 3 آيه.

10 كلمه.

42 حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

ص: 317

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الکوثر (108): آیات 1 تا 3

مقدّمه

عبد اللّه، فرزند پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم که از خدیجه بود وفات یافت، و قریش رسول را «ابتر» نامیدند (یعنی دم بریده و به عبارت دیگر کسی که پسر ندارد و در خانهٔ او پس از مرگ، بسته می شود). از جمله: عاصی(1) بن وائل سهمی، دید که حضرت از مسجد الحرام بیرون می آید. پس، نزد در معروف به بنی سهم یکدیگر را ملاقات کردند و با هم سخن گفتند و جماعتی از صنادید و بزرگان قریش در مسجد نشسته بودند. چون عاصی وارد مسجد شد، حضار از او پرسیدند: با کی صحبت می کردی؟ جواب داد: با (ابتر)(2) از شنیدن این موضوع حزن حضرت دوچندان شد: یکی مرگ فرزند و دیگر شماتت دشمن. پس، این سوره که تسلیت نامه ای است از طرف خدا بر آن حضرت نازل شد که نیز مشتمل است بر چند خبر غیبی:

1-3 إِنّٰا أَعْطَيْنٰاكَ اَلْكَوْثَرَ ... اَلْأَبْتَرُ

شماتت قریش در مرگ فرزند پیامبر (ص) و تسلیت دادن خدا پیامبر (ص) را

ای پیامبر! (دلتنگ مباش از اینکه دشمنان، تو را «ابتر» یعنی منقطع النسل خواندند. زیرا، تو «ابتر» نیستی، چه آنکه:) البته، ما خیر بسیار به تو ارزانی داشتیم:

(در دنیا به اعطاء منصب نبوت و قرآن و کثرت اصحاب و اتباع و کثرت نسل و ذریه از دخترت فاطمه علیهما السّلام که تا قیامت ادامه خواهد داشت و شمارهٔ آنها را خدا می داند و بس. و در آخرت به اعطاء منصب شفاعت و به حوض کوثر(3) پس، (اکنون که مشرکین مراسم دعاء و قربانی را برای بتان انجام می دهند، تو در برابرشان) برای پروردگارت نماز بخوان و (بنام او) شتر قربانی کن. البته، بدگوی تو (عاصی بن وائل) «ابتر» است که نسل و نامش از صفحهٔ روزگار منقطع خواهد شد). «پایان»

1- کتاب نسب قریش.

2- تفسیر مجمع البیان به ترجمه و تفسیر کاشفی.

3- تفسیر مجمع البیان به ترجمه.

سورة الكافرون

اشاره

سورة الكافرون(1)

حجة التفاسير كشاف:

سورة كافرون مكى.

مشتمل بر: 6 آيه.

26 كلمه.

74 حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

ص: 319

1- خبر قرآن از اسلام نياوردن كفار قريش مذكور در مقدمه، تا هنگام مرگشان، از اخبار غيبيهٔ قرآن كريم است. زيرا، بشر چه مى داند كه اين افراد اسلام نخواهند آور. در صورتى كه، اشخاصى بسيار مقتدرتر از اينها، با يك چشم به هم زدن تغيير عقيده داده اند. كودكى كه در مكه بوجود آمده و تربيت شده عجب است كه دمى سر بر آستانهٔ بتى نسوده. و اين نيست مگر از فضل خدا. و اگر احترام به بتى كرده بود، كافران، بى درنگ او را تكذيب مى كردند.

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الكافرون (109): آيات 1 تا 6

مقدّمه

عـده ای از قریش از جمله: ابو جهـل و حارث بن قیس سـهمی و عاصـی بن وائل و ولیـد بن مغیره و اسود بن عبـد یغوث زهری و اسود بن مطلب بن اسد و امیة بن خلف، بحضرت رسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم پیشنهاد کردند و گفتند که: تو از دین ما پیروی کن تا ما نیز پیرو دین تو بشویم و تو را در تمام کارهای خودمان شرکت بدهیم: یك سال تو خدایان ما را بپرست و ما یك سال خدای تو را می پرستیم. پس، اگر آنچه را که تو آورده ای بهتر بود از آنچه که در دست ماست. که ما در آن شرکت کرده ایم و بهره مند شده ایم.

و اگر آنچه در دست ماست بهتر بود از آنچه که در دست تو است، تو در آن با ما شرکت کرده ای و بهره مند شده ای. حضرت فرمود: بخدا پناه می برم از شرك.

گفتنـد: پس یکی از خـدایان ما را مسح کن و ببوس تا ما تو را تصدیق کنیم و خدای ترا بپرستیم. فرمود: باید صبر کنم تا از طرف پروردگارم دستوری برسد.

پس، سورهٔ کافرون نازل شد. آنگاه، حضـرت متوجه مسجد الحرام گردید و در آنجا گروهی از قریش حاضر بودند. حضرت، بالای سر آنها ایسـتاد و این سوره را بر ایشان تلاوت کرد. در نتیجه، قریش از سازش با پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم ناامید گشتند و دست به کار آزار او و اصحابش شدند(1).

قُلْ يٰا أَيُّهَا اَلْكٰافِرُونَ ... وَ لِيَ دِينِ

پیشنهاد نیرنگ آمیز کفار به پیامبر (ص) و رد شدن پیشنهادشان

ای پیامبر! در جواب پیشـنهاد کفار بگو: ای کافران! (که به خدای یکتا ایمان ندارید) بتان را که شـما می پرستید، من نمی پرستم، نه اکنون و نه آینده. و خدای یکتا را که من می پرستم، شما پرستندهٔ او نیستید، نه اکنون و نه آینده. و بتان را که شما پرستیده اید، من در گذشته پرستنده نبوده ام. و خدای یکتا را که من می پرستم، شما در گذشته پرستنده نبوده اید. مزد بتان شما برای شما و مزد خدای من برای من.

1- تفسیر مجمع البیان به ترجمه.

سورة النّصر

اشاره

حجة التفاسير كلمات (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جميع صفات كمال است.

كشاف:

سورة نصر مكى است و مدنى هم گفته شده.

مشتمل بر: 3 آيه.

23 كلمه؟! 77 حرف؟! (تفسير تنوير المقباس).

داراى تعليقه.

ص: 321

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره النصر (110): آيات 1 تا 3

مقدّمه

اشاره

مقاتل گفته است كه: چون اين سوره نازل شد، پيامبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم آن را بر اصحاب قرائت فرمود. اصحاب از شنيدن آن شاد و مسرور شدند. ولى، عباس (عموى پيامبر، صلّى اللّه عليه و آله و سلّم) گريان شد. حضرت فرمود: اى عمو! چه چيزى ترا گريان ساخته است؟ عرض كرد: يا رسول اللّه! براى اينكه دانستم كه خبر مرگ تو به تو داده شده است. حضرت فرمود: همين طور است كه تو مى گوئى. پس، حضرت بعد از نزول اين سوره دو سال زندگانى كرد و ديده نشد كه در اين مدت خندان و مسرور باشد. آنگاه، مقاتل گفته است كه: اين سوره به سورهٔ «توديع» ناميده مى شود(1).

عبد اللّه بن مسعود مى گويد: چون اين سوره نازل شد پيامبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم بسيار مى گفت : «سبحانك اللهم و بحمدك اللهم اغفر لي انك انت التواب الرحيم»(2).

حسن گفته است كه: چون رسول خدا صلّى اللّه عليه و آله و سلّم مكه را فتح كرد، عرب گفتند: محمّد بر اهل حرم ظفر جست و حال آنكه خدا آنان را از اصحاب فيل پناه داد. بنابراين، طاقت مقاومت در برابر او نداريد. پس، مردم عرب گروه گروه به دين اسلام وارد مى شدند، و گاه يك قبيلهٔ تمام اسلام اختيار مى كرد، در صورتى كه قبل از آن، يكى يكى، و دوتادوتا اسلام اختيار مى كردند(3).

براى اينكه خوانندگان بدانند كه از كجاى اين سوره خبر مرگ پيامبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم بدست آمده است، بايد باين نكته توجه كنند كه: قاعدهٔ كلى ذيل، در تمام شئون اين جهان حكمفرماست، كه گفته اند: «فواره چون بلند شود سرنگون شود» و به عبارت علمى: «الشيء اذا جاوز حده انعكس الى ضده» و بتعبير ساده: زارعى زحمتها مى كشد تا بذرى بيفشاند و گندمى بعمل بياورد، چون آن گندم به ثمر رسيد، آن را با داس درو مى كند. و يا باغبانى درخت گلى مى نشاند و تربيت مى كند، چون غنچه آورد و گل

1- تفسير مجمع البيان به ترجمه.

2- تفسير مجمع البيان به ترجمه و خلاصه.

3- تفسير مجمع البيان به ترجمه.

باز شد، آن گل را می چیند. پس، در این مورد هم چون اساس بعثت پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم برای آوردن اسلام و قرآن و ابلاغ احکام بوده، چون خبر عملی شدن این منظور داده شده است. لذا، دستور توجه کلی به عالم ربوبیت صادر گردیده است و عموی پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم نزدیك شدن رحلت آن سرور را از همین نکته، استفاده کرده است.

3-1 إِذٰا جٰاءَ نَصْرُ اَللّٰهِ وَ اَلْفَتْحُ ... تَوّٰاباً

پیروزی اسلام و اعلام ضمنی رحلت پیامبر (ص) و امر به مهیا شدن برای تودیع

ای پیامبر! چون یاری خدا و (ظفر بر قریش که پرچمدار شرك و مرکز ثقل آن بودند و) فتح (مکه پای تخت توحید که مشرکین مرکز بتان قرار داده بودند) در رسید و می بینی(1) که مردم گروه گروه به دین خدا درمی آیند، پس، (وظیفهٔ تبلیغ تو به سامان رسیده و پیمانه ات لبریز شده و هنگام رحیلت از این جهان نزدیك گردیده است، یکدل و یك جهت) به تسبیح و تحمید پروردگارت بپرداز و (هروقت در اثر معاشرت با مردم و توجه به دیگران، غبار و بخار صحبت با اغیار بر آیینهٔ قلبت بنشیند، آن را بوسیلهٔ) طلب آمرزش از خدا (پاك) کن. زیرا البته، پروردگارت توبه پذیر است(2)«پایان»

تعلیقه

در سال ششم هجری بیعت رضوان و صلح حدیبیه انجام شد (رجوع به سورهٔ فتح) و (ج 3 و 4 سیرهٔ ابن هشام ص 308 به ترجمه).

در سال هفتم هجری در ماه ذی القعده، پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم عمرة القضاء را انجام

1- تفسیر کاشفی.

2- عابدان از گناه توبه کنند عارفان از عبادت «استغفار»

داد، بجـای سال شـشم که مشـرکین مانع ورود پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله و سـلّم به مکه شدنـد. (ج 3 و 4 سـیرهٔ ابن هشام ص 370 به ترجمه).

در سال هشـتم هجری در ماه رمضان، پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم با لشکر برای فتح مکه حرکت فرمود (ج 3 و 4 سیرهٔ ابن هشام ص 389 به ترجمه).

پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم با ده هزار نفر از مسلمانان به مکه وارد شد (بتفصیلی که سیره نگاشته است) در این موقع پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم به کوه صفا بالا رفت و دعاء می خواند. انصار چشم به پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم دوخته بودند، با خود گفتند: بنظر می رسد که پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم اکنون که مکه، وطن خود را فتح کرده است در همین جا اقامت فرماید. پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سـلّم چون از دعاء خود فارغ شـد، فرمود: با یکـدیگر چه می گفتید؟ عرض کردند: چیزی نبود یا رسول اللّه! حضـرت دنبال کرد تا بعرض رسانیدند. پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله و سـلّم فرمود: «معاذ اللّه! المحیا محیاکم، و الممات مماتکم»: به خدا پناه می جویم که در مکه بمانم. تا زنده هستم با شما هستم و چون مردم با شما هستم (ج 3 و 4 سیرهٔ ابن هشام ص 416 به ترجمه).

ابن عباس می گوید: پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله و سلّم در روز فتح، سواره طواف فرمود و با چوب دستی ای که بدست داشت به بتهائی که در اطراف خـانه بـا ارزیز محکم کرده بودنـد، اشاره می فرمود و این آیه را می خوانـد: «جاء الحق و زهق الباطل ان الباطل کان زهوقا» و به روی هر بتی اشاره می فرمود، به پشت می افتاد. و به پشت هر بتی اشاره می فرمود سـرنگون می شد (ج 3 و 4 سیرهٔ ابن هشام ص 416 و 417 به ترجمه).

و هم در فتح مکه اهل مکه را آزاد فرمود. و لذا، اهل مکه «طلقاء» خوانده شده اند (ج 3 و 4 سیرهٔ ابن هشام ص 412 به ترجمه).

در وقایع سال نهم هجری (که به سال وفود نامیده شده است)، ابن اسحاق می نویسد:

چون پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله و سلّم مکه را فتح کرد و از جنگ تبوك فراغت یافت و طائفهٔ ثقیف اسلام آورد و بیعت کرد، هیئتهای قبائل عرب از اطراف برای اسـلام آوردن حاضـر شدند و گروه گروه به دین اسـلام درآمدند و خدا دراین باره به پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فرمود:

«إِذٰا جٰاءَ نَصْرُ اَللّٰهِ وَ اَلْفَتْحُ ... تَوّٰاباً» (ج 3 و 4 سیرهٔ ابن هشام ص 559 و 560 به ترجمه و خلاصه).

سورة اللّهب

اشاره

[به این سوره، سورهٔ «ابی لهب» نیز سورهٔ «ابو لهب» هم چنین سورهٔ «مسد» (بفتح میم و سین مفتوح) مذکور در آخر سوره و نیز سورهٔ «تبت» که کلمهٔ اول سوره است، هم گفته می شود].

حجة التفاسیر کشاف:

سورهٔ لهب(1) مکی.

مشتمل بر: 5 آیه.

23 کلمه.

77 حرف.

(تفسیر تنویر المقباس).

دارای تعلیقه.

ص: 325

1- اغلب اشراف عرب، دارای اسم و کنیه و لقب بوده اند: اسم: که معلوم است. کنیه: آنست که در اول کلمه (اب) یا (ام) باشد. لقب: آنست که مشعر به مدح یا ذم، باشد. بنابراین، عبد العزی اسم و ابو لهب کنیهٔ وی و عوراء اسم زن ابو لهب و ام جمیل کنیهٔ آن زن است.

بِسْمِ اَللّٰهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره المسد (111): آيات 1 تا 5

مقدّمه

ابو لهب: نامش عبد العزّى است و وى از فرزندان عبد المطلب است.

فرزندان ابو لهب:

1 - عتبه (بضم اول و سكون ثانى و فتح ثالث بر وزن غرفه).

2 - معتّب (بضم اول و فتح ثانى و شد ثالث مفتوح بر وزن مثلث).

3 - عتيبه (بضم اول و فتح ثانى و رابع و سكون بقيه بر وزن جهينه) و اين همانست كه شير، او را خورد(1).

ابو لهب بنام هر سه پسرش مكنى بود كه (ابو عتبه و ابو معتب و ابو عتيبه خوانده مى شد).

مادر هر سه پسر: امّ جميل است و هم او «حَمَّالَةَ اَلْحَطَبِ» است و وى دختر حرب پسر اميّه پسر عبد شمس پسر عبد مناف است.

عتبه و معتب در جنگ حنين با پيامبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم بودند و در ركاب آن سرور ثبات ورزيدند و چشم معتب در آن روز زخم برداشت و هر دو تن در مكه اقامت داشتند و به مدينه نيامدند و هر دو نفر داراى عقب اند و فضل بن عباس شاعر، از اعقاب عتبه است (ترجمه و خلاصه از ص 89 و 90 و 123 كتاب نسب قريش).

«رقيه» دختر پيامبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم (از خديجهٔ كبرى ام المؤمنين) زن عتبه بود و «ام كلثوم» دختر ديگر آن حضرت از خديجه، زن عتيبه بود. چون «تَبَّتْ يَدٰا أَبِي لَهَبٍ» از سورهٔ «مسد»، نازل شد، ابو لهب و ام جميل به دو فرزند خود أمر كردند كه: از دو دختر پيامبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم جدا شوند (و آنان جدا شدند). و بعدها رقيه بعقد ازدواج عثمان درآمد و با عثمان به حبشه مهاجرت نمود و پس از مراجعت، رقيه در مدينه وفات يافت. و پس از آن، ام كلثوم بعقد ازدواج عثمان درآمد. و هم او نيز در حيات عثمان وفات يافت (ص 22 كتاب نسب قريش به ترجمه و خلاصه).

مقصود از سوره:

1 - بيان اين است كه: ابو لهب بااينكه عموى پيامبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم است چون اسلام

1- به نفرين پيامبر (ص). (تفصيل در سوره هاى: «النجم» و «عبس»).

نیاورده و مال خود را در راه جلوگیری از نشـر دین اسـلام خرج کرده است، خود و مالش به نابودی محکوم شـده، و زن ابو لهب هم بااینکه زن عموی پیامبر صـلّی اللّه علیه و آله و سلّم است چون با شوهرش همدست شده به سرنوشت شوهر دچار گردیده و در آخرت هم هر دو به دوزخ خواهند رفت. بنابراین، باید هر مرد کافری و هر زن کافره ای حساب کار خود را بکنند. و الا، بهمین سرنوشت دچار خواهند شد.

2 - بیان وحدت و غربت پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و تحمل آزارها در راه نشر دعوت به اسلام است که حتی عمو و زن عمو و پسر عموی حضرت که باید یار و مددکار حضرت باشند، نهایت بدرفتاری را به کار بردند.

3 - بیان نصرت خارق العادهٔ الهی است دربارهٔ آن حضرت.

4 - بیان دو خبر غیبی است:

یکی خبر از ایمان نیاوردن این زوج و زوجه تا روز آخر زنـدگانی آنان در دنیا است (و کسـی غیر از خـدا، چنین اظهاری نمی توانـد بکنـد. زیرا، چه مانعی داشت که هر دو نفر یا یکی از آنها اسلام بیاورد و خبر غیبی را بی اساس کند).

دیگر نفرین مندرج در سوره و عملی شدن آنست دربارهٔ این زن و شوهر.

عبد العزّی بن عبد المطلب کنیه اش «ابو لهب» است. که برای جمال و زیبائی و یا دارائی او، ابولهبش خواندند(1) وی عموی پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و از مشرکین است.

(زنش ام جمیل، خواهر ابو سفیان بن حرب است).

چون آیهٔ «وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ اَلْأَقْرَبِينَ» نازل شد، حضـرت پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم به کوه صفا واقع در مکه بالا رفت و ندا کرد: «یا صباحـاه!». رؤسـای قریش نزد آن حضـرت جمع شدنـد. آنگاه فرمود که: اگر من بشـما خبر بـدهم به آنکه در پای این کوه جمعی بـداعیهٔ شبیخون بر شـما آمـده انـد که دست بقتل و غارت بگشاینـد؛ مرا تصدیق می کنید یا نه؟ گفتند که: چرا تصدیق نکنیم؟! و تو نزد ما به دروغ متهم نشده ای.

1- قاموس.

حضرت فرمود که: «انی نذیر لکم بین یدی عذاب شدید»: البته، من شما را از عذاب سخت، ترساننده ام.

ابو لهب برخاست و گفت: هلاك باد تو را! ما را برای این خواندی؟![1] و سنگ برداشت که بحضرت بزند[2].

چون حضرت او را از دوزخ تهدید کرد، جواب گفت: اگر دوزخ راست باشد مال و فرزند را فدا می کنم و خلاص می شوم[3].

طارق محاربی می گوید: یك روز جوانی را در بازار «ذی المجاز» دیدم که می فرمود : (ای مردم! بگویید: «لا اللّه الا اللّه تا رستگار شوید»). ناگهان، مردی را دیدم که با سنگ به دنبال اوست و دو ساق و ماهیچه های پای او را خونین ساخته و می گوید: «ای مردم! این کذاب است، سخنش را باور مکنید». پرسیدم: این جوان کیست؟ گفتند:

«محمّد» که معتقد است پیامبر است. و این «ابو لهب» عموی اوست که معتقد است «محمّد» دروغ می گوید[4]! چند روز پس از جنگ بدر در جسم ابو لهب عدسه ظاهر شد و پسرانش از ترس واگیر[5] او را جدا کردند و چون مرد، سه شبانه روز نعشش بر زمین بود تا گندید و حمالان حبشی، گودالی حفر کردند و با چوب درازی مردهٔ او را در آن افکندند و گودال را از بالا به سنگها پر کردند[6]«ام جمیل» که همسایهٔ حضرت بود، شبانه خار در راه حضرت می ریخت تا چون پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم به نماز می رود، خار به دامنش بیاویزد و یا در پایش به خلد.[7]

«ام جمیل» گردن بندی از گوهرهای گرانبها در گردن داشت و با قید تأکید گفت: این گردن بند را در راه عداوت «محمّد»، خرج می کنم.

1- تفسیر کاشفی به خلاصه.

2- تفسیر بیضاوی در ذیل سورهٔ ابو لهب.

3- تفسیر مجمع البیان به ترجمه.

4- تفسیر مجمع البیان به ترجمه.

5- عدسه: با سه فتحه جوششی است که بیرون آید به تن و بدن. پس می کشد (شرح قاموس).

6- تفسیر بیضاوی و تفسیر پادشاهی افغانستان با تفاوتی.

7- تفسیر کاشفی به خلاصه.

1-5 تَبَّتْ ... مَسَدٍ

سرنوشت «ابو لهب» و «ام جمیل»

نابود باد دو دست ابو لهب و نابود باد خودش! (که سنگ به پیامبر می زند) مال سرشار و آبرو و فرزندانش که بدست آورده (و همچون دو دست اویند و به آنها متکی است) از تباهی او جلوگیری نکند (و خیر آنها را نه بیند). البته، به آتش شعله ور در می آید هم خود و هم زنش (ام جمیل) درحالی که هیزم شکن (یعنی آتش افروز) است (و با سخن چینی، آتش دشمنی ابو لهب را نسبت به پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم افروخته می سازد)(1).

در گردن این زن (گردن بند گرانبهائی است که در اثر سوء نیتش که می خواهد در راه دشمنی با پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم خرج کند) طوقی از زنجیر (آتشین(2) است.

«پایان»

تعلیقه تحقیق

موضوع نفرین الهی دربارهٔ ابو لهب و یا نکوهش دربارهٔ ام جمیل از دو صورت خالی نیست: یا برای شخص و ذاتشان بوده، و یا برای صفاتشان.

لیکن، برای شخص و ذاتشان نبوده. زیرا، ابو لهب مردی زیبا بوده و پدری همچون حضرت عبد المطلب و برادری همچون ابو طالب پدر حضرت امیر علیه السلام و پسر برادری همچون پیامبر خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم داشته، و از ثروتمندان و از سرجنبانان حجاز بوده، و در شهر مکه عاصمهٔ توحید، سکونت داشته است. و امروز نظیر چنین شخصیتی را از حیث نسب در جوامع بشری نمی توان یافت.

1- میان دو کس جنك چون آتش است سخن چین بدبخت، هیزم کش است

2- و در قیامت این زنجیر آتشین دیده خواهد شد.

زن وی ام جمیـل، نیز دارای نسب عـالی بوده و از اشـراف قریش و ثروتمنـدان مکه به شـمار می رفته و بـا منویات شوهرش نیز هم آهنگی داشته است که خود نیز فضیلتی محسوب است.

ناچار باقی می مانـد شق دوم که بگوئیم: برای صـفاتشان بوده. و چون ابو لهب و ام جمیل صـفات بسـیار داشـته انـد، اکنون باید دید کدام صفتشـان برجسـته تر و حساس تر بوده است که مورد خشم خـدا قرار گرفته انـد؟ از آیات قرآن کریم برمی آیـد: صـفتی که آنان را به چنین سرنوشت هـای شوم گرفتار کرده است، فقط دشـمنی با خـدا و پیامبر و قرآن بوده است. و صـفات دیگرشان مورد سـرزنش و نکوهش قرار نگرفته است. پس، هرکس دارای چنین صفتی باشد، ابو لهب و ام جمیل عصر و روزگار خود به شمار خواهد بود.

پس، این سؤال، سؤال دیگر را بدنبال می کشد و آن این است که: آیا صـفت ابو لهب و ام جمیل در عالم قطع شده، و یا این جریان باشدت و ضـعف ادامه دارد؟ محرر این تفسیر می گوید: صفت، ادامه دارد و لیکن دست خدا همان گونه که دست ابو لهب را قطع کرد دست آنها را هم قطع می کند، و همان گونه که دربارهٔ ام جمیل رفتار فرمود با آنها هم رفتار می فرماید:

رگ رگ است این آب شیرین آب شور *** در خلایق می رود تا نفخ صور

ص: 330

سورة الإخلاص

اشاره

حجة التفاسير كلمهٔ (اللّه) به (خدا) ترجمه شده است و مراد از خدا، ذات مستجمع جميع صفات كمال است.

كلمهٔ (هو) كه مراد خداست به (غيب مطلق) ترجمه شده است.

كشاف:

سورهٔ اخلاص مكى.

مشتمل بر: 4 آيه.

15(1) كلمه.

47 حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

داراى تعليقات.

ص: 331

1- . 18 كلمه.

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الإخلاص (112): آيات 1 تا 4

مقدّمه

عبد اللّه بن سلام (اعلم علماء يهود) به مكه رفت و به خدمت پيامبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم رسيد.

حضرت، عبد اللّه را قسم داد و فرمود: آيا مرا بعنوان رسول اللّه در توراة مى يابى؟ عبد اللّه عرض كرد: پروردگار خودت را توصيف كن. اين سوره نازل شد و پيامبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم بر عبد اللّه تلاوت فرمود. و اين سبب اسلام او شد و اسلام آورد. و ليكن، اسلام خود را مكتوم مى داشت تا آن زمان كه پيامبر صلّى اللّه عليه و آله و سلّم به مدينه هجرت فرمود. آنگاه، اسلام خود را آشكار كرد (تفسير قاضى بيضاوى بنقل تفسير مجمع البيان).

محرر اين تفسير گويد: تفصيل اسلام عبد اللّه را در سورهٔ «احقاف» از همين تفسير به بينيد.

ضمنا در شأن نزول سورهٔ، از سائلان مختلف اسم برده شده (رجوع به تفسير مجمع البيان).

اين سوره، دعوتش جهانى است و به تمام مشركين و نيز به تمام مذاهبى كه شرك در عقايدشان آميخته است، جواب مى دهد:

قُلْ هُوَ اَللهُ أَحَدٌ. اَللهُ اَلصَّمَدُ. لَمْ يَلِدْ وَ لَمْ يُولَدْ. وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ.

خدا

اى پيامبر! در جواب (آنكه از نسبت(1) من مى پرسد) بگو: غيب مطلق(2)

1- النسبة (بكسر النون) و النسبة (بضم النون): القرابة - ايقاع التعلق و الارتباط بين الشيئين - التمايل بين علاقات الاشياء او الكميات. يقال مثلا «نسبة 4 الى 8 كنسبة 5 الى 11» و يقال «بالنسبة الى كذا» اى بالنظر اليه و بالقياس عليه (منجد).

2- غيب مطلق، ترجمهٔ كلمهٔ «هو» است.

ذاتی است که به تمام صفات کمال، آراسته و از کلیهٔ عیوب و نقائص، پیراسته است(1) (و بدیهی است که چنین ذاتی) یکتاست (زیرا، ذاتی که ازهرجهت سرآمد باشد، عقلا محال است دوتا بشود. چه آنکه، اگر دوتا شد معلوم می شود که سرآمد نیست. داشتن «همتا» اعظم نقائص است. «همتا» یك گونه اراده ها دارد.

اگر نتواند بموقع اجراء بگذارد که «همتا» نیست، و اگر بتواند بموقع اجراء بگذارد در این صورت آن تای دیگر، یا می تواند جلوگیر او باشد یا نه: اگر بتواند که جلوگیر باشد پس، همین، «یکتا» ست، و اگر نتواند جلوگیر باشد که «همتا» نخواهد بود).

ذاتی که به تمام صفات کمال آراسته و از کلیهٔ عیوب و نقائص پیراسته است، از همه کس و از همه چیز بی نیاز است (زیرا، اگر بی نیاز نباشد و محتاج باشد، کامل نخواهد بود).

چنین ذاتی، نزائیده و فرزند ندارد (زیرا، ممکن نیست خدا نظیر خود را بوجود بیاورد). و چنین ذاتی زائیده نشده و پدر و مادر ندارد (زیرا، کسی نبوده و نیست و نخواهد بود که بتواند چنین ذات کاملی را بوجود بیاورد)(2).

و چنین ذاتی (بشر حی که بیان شد) (در هیچ کاری) همتا و همسر ندارد.) زیرا، همتا و همسر داشتن نشانهٔ احتیاج است) و (به خلاصه چنین ذاتی) یکتاست.

«پایان»

تعلیقات

1 - در این روزگار از کلمهٔ «خدا» همان معنی «اللّه» اراده می شود. و معنای قدیم الایام آن، از قبیل: «خدای نامه» و «کدخدا» و «دهخدا» و «ناخدا»، منظور نیست.

1- تمام کلماتی که درشت چیده شده از: «ذاتی... پیراسته است»، به معنی «اللّه» می باشد.
2- لَمْ یَلِدْ وَ لَمْ یُولَدْ: ای لا نظیر له لا فی الاواخر و لا فی الاوائل. ب.

2 – این سوره اسامی متعـدد دارد: «1 – اخلاص» زیرا، هرکس بمفاد آن آن معتقـد باشـد مؤمن مخلص است. «2 – توحید» زیرا، غیر از توحیـد محض سـخنی دیگر در آن نیست. «3 – صـمد» بمناسـبت اسم «صـمد» که در سوره هست. «4 – قل هو اللّه احـد» بمناسـبت کلمات اول سوره. «5 – نسـبة الرب» زیرا، در حدیث آمده که هر چیزی نسـبتی دارد و نسبت پروردگار، سورهٔ اخلاص است. «6 – سورهٔ کافرون و این سوره را، مقشقشـتان(1) هم می گوینـد» زیرا، قشـقشه بمعنی بهبودی بیمـار است. و این دو سوره بیمـاران شـرك و نفـاق را بهبودی می بخشد (تفسیر مجمع البیان به ترجمه و خلاصه).

3 – ترکیب نحوی «قُلْ هُوَ اَللّٰهُ أَحَـدٌ» به این گونه است که: «هو» مبتداء است و «اللّه» خبر آن است و «احد» بدل است. حاج مولی هادی سبزواری در کتاب اسرار الحکم که برحسب تقاضای ناصر الدین شاه قاجاری نوشته است می نویسد:

[«هو»: اشارتست به مرتبهٔ احدیّت که وجود بحت بسیط است که لا اسم و لا رسم، غیب الغیوب و غیب مطلق است.

«اللّه»: تعبیر است از مرتبهٔ واحدیّت که وجود ذات از حیثیّت مجمعیّت جمیع اسماء و صفات باشد.

و «هو» پیش بسیاری از عرفاء، اسم اعظم است، چه هیچ تعیّن ندارد، و مدلولش نیست مگر وجود صرف. و پیش بعضی، «اللّه» اسم اعظم است، بسبب جامعیّت مدلولش همهٔ اسماء و صفات را.

و تـا توهّم ترکیب نشود، حق فرموده «احـد»، چه تکثّر، بحسب اسـماء و صـفاتست، نه بحسب وجود، که وجود هریـك با دیگری و وجود جمیع با وجود مسمّی و موصوف، واحد است. و کلام از قبیل قول حق است که: «قُلِ اَللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ» (2).

1– مقشقشـتان به صیغهٔ تثنیهٔ مؤنث، اسم فاعل از باب «دحرج»: قُلْ یٰا أَیُّهَا اَلْکٰافِرُونَ و سورهٔ اخلاص است به واسطهٔ اینکه اینها بهبودکننده اند از نفاق و شرك، بهبود می کنند اینها را، چنانکه بهبود می کند قطران که به شتر می مالند، گری شتر را (اقتباس از شرح قاموس).
2– سورهٔ انعام آیهٔ 91.

و اعراب دیگر: «هو» مبتداء است و «اللّه» بدل است و «احد» خبر است و امّا «هو» را ضمیر شأن گرفتن که قول بسیاری از مفسّرین است، خلاف اصل است.

و اینکه «هو» را اسم گرفتیم تابع شدیم حدیث شریفی را که امین الاسلام، شیخ طبرسی در تفسیر مجمع البیان نقل کرده از حضرت امام محمّد باقر علیه السّلام که فرموده:

«حدّثنی ابی عن ابیه عن امیر المؤمنین انّه قال: رأیت الخضر فی المنام قبل بدر بلیلة فقلت له: علّمنی شیئا انتصر به علی الاعداء فقال: قل: (یا هو یا من لا هو الّا هو(1) فلمّا اصبحت قصصت علی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلّم فقال: یا علی! علمت الاسم الاعظم. فکان علی لسانی یوم بدر.

قال: و قرء علیه السّلام یوم بدر (قُلْ هُوَ اَللهُ أَحَدٌ) فلمّا فرغ قال: (یا هو یا من لا هو الا هو اغفر لي و انصرنی علی القوم الکافرین). و کان یقول ذلک یوم صفّین، و هو یطارد فقال له عمّار بن یاسر: یا امیر المؤمنین! ما هذه الکنایات؟ قال: اسم اللّه الاعظم و عماد التوحید للّه تعالی (لا اله الا هو) ثم قرء (شَهِدَ اَللهُ أَنَّهُ لاٰ إِلٰهَ إِلاّٰ هُوَ (2) و آخر الحشر ثمّ ترك(3) فصلّی اربع رکعات قبل الزوال(4)](5).

4 - فرق «احد» با «واحد» این است: در کتاب مجمع البحرین در لغت «وحد» به ترجمه می نویسد: بعض از دانشمندان گفته است: «واحد» با «احد» از چند جهت فرق دارد:

اولا: «واحد» متفرد بالذات است و «احد» متفرد بالمعنی است.

1- یا هو یا من هو یا من لا یعلم ما هو الا هو اغفر لي و انصرنی علی القوم الکافرین (کتاب بحر المعارف چاپ سنگی تبریز سال 1293 ص 4 - تألیف آخوند ملا عبد الصمد همدانی). محرر این تفسیر گوید: نسخهٔ متن صحیح است.

2- وَ اَلْمَلاٰئِکَةُ وَ أُولُوا اَلْعِلْمِ قٰائِماً بِالْقِسْطِ لاٰ إِلٰهَ إِلاّٰ هُوَ اَلْعَزِیزُ اَلْحَکِیمُ (تفسیر مجمع البیان).

3- «ترك» غلط و «نزل» صحیح است.

4- دنبالهٔ حدیث را در تفسیر مجمع البیان در ذیل سورهٔ اخلاص به بینید.

5- کتاب اسرار الحکم ص 426 و 427.

ثانیا: «واحد» بر عاقل و غیر عاقل گفته می شود و اما «احد» فقط بعاقل گفته می شود(1).

ثالثا: «واحد» در تقسیم و شمار داخل می شود. و لیکن، «احد» در تقسیم و در شمار داخل نمی شود.

«واحد»: اول اعداد است. و اینکه می گویند: فلان شخص «واحد» ندارد، یعنی نظیر ندارد (ه).

5 - معانی «واحد» بشرح زیر است:

در کتاب اعلام الدین تألیف ابو محمّد حسن بن ابو الحسن دیلمی از مقداد بن شریح برهانی از پدرش روایت کرده که گفت: مردی در روز جنگ جمل در خدمت علی علیه السّلام بپاخاست و گفت: یا امیرالمؤمنین! آیا تو می گوئی خدا «واحد» است؟ در همین صحبت بود که لشکریان به او حمله ور شدند که ای اعرابی! این چه هنگام سؤال است!؟ مگر نمی بینی که امیرالمؤمنین مشغول تقسیم بندی قلب لشکر است! حضرت فرمود: کاری به او نداشته باشید. مدّعای این اعرابی همان است که از این قوم که با آنان در پیکاریم، می خواهیم.

آنگاه، حضرت فرمود: ای اعرابی! اینکه گفته می شود: خدا «واحد» است، چهار معنی برای آن می توان کرد که دو معنای آن بر خدا روا نیست، و دو معنای آن برای او ثابت است:

اما، آن دو معنی که بر خدا روا نیست:

اول - این است که گفته شود: خدا «واحد» است و مقصود «واحد» (یعنی یك) از باب اعداد (یعنی شمار: یك، دو، سه تا آخر) باشد. این معنی روا نیست زیرا، چیزی که دوم ندارد به شمار درنمی آید. آیا نمی بینی گویندهٔ «ثالث ثلاثه» (که مسیحیان اند) کافرند؟

1- این اصطلاح، اصطلاح ادبی است و خدای «واحد» و «احد»، خود عقل آفرین است.

دوم – این است که گفته شود: خدا «واحد» است و مقصود یك نوع از جنس باشد (مانند حیوان که جنس است و یك نوعش انسان است و نوع دیگرش اسب است و...). این معنی هم بر خدا روا نیست. زیرا، (خدا، هم جنس ندارد و) تشبیه خداست بغیر خدا، و خدا بالاتر و والاتر از تشبیه است.

و اما آن دو معنی که برای خدا ثابت است:

اول – این است که گفته شود: خدا «واحد» است (یعنی یکتاست) و مراد این است که: در چیزها شبیه و مثلی ندارد. این معنی برای پروردگار ما ثابت است.

دوم – این است که گفته شود: خدا «واحد» است یعنی احدیّ المعنی است. و به عبارت دیگر ، تجسم پیدا نمی کند، نه در وجود و نه در عقل و نه در وهم. و این معنی هم برای پروردگار ما (عز و جل) ثابت است (کتاب کشکول شیخ بهائی ص 257 و 258 چاپ حاج نجم الدوله به ترجمه).

6 – سؤال از رؤیت خدا است: صدوق در کتاب توحید از عاصم بن حمید به ترجمه نقل کرده که: در خدمت حضرت صادق علیه السّلام بودم و برای حضرت نقل کردم که مردم دربارهٔ رؤیت خدا، می گویند: خدا را می توان دید.

حضرت فرمود: خورشید، یك جزء از هفتاد جزء از نور کرسی است و کرسی یك جزء از هفتاد جزء از نور عرش است و عرش یك جزء از هفتاد جزء از نور حجاب است و حجاب یك جزء از هفتاد جزء از نور سرادقات است. اکنون، اینها اگر راست می گویند به خورشید بی مانع ابر، نگاه کنند. (شرح طریحی بر ص 25 کتاب شرح باب حادی عشر).

محرر این تفسیر گوید: مراد از دیدن، دیدن با چشم سر است. و اما، موضوع رؤیت بچشم دل بحقائق ایمان، مبحث دیگری است.

7 – بیان صفات خدا – ضابطة: «کلما یوجد من صفاته تعالی دون النقیض فهو من صفات الذات و معه فمن صفات الافعال» (شرح طریحی بر ص 27 کتاب شرح باب حادی عشر):

یعنی صفات خدا بر دو قسم است:

اول – صفات ذات، مانند: علم، قدرت، حیاة و هکذا. و علامت صفات ذاتی این است که: نقیض ندارد.

دوم – صفات افعال، مانند: احیاء و اماته – مقدم و مؤخر – معطی و مانع، و هکذا.

و علامت صفات افعال این است که: نقیض دارد.

8 – «بخت» رمز است: لسان الغیب شیراز، رمز سورهٔ «اخلاص» را کلمهٔ «بخت» قرار داده است:

شد لشکر غم بی عدد، از «بخت» می خواهم مدد *** تا فخر دین «عبد الصمد»(1) باشد که غمخواری کند

«بخت» در حساب اعداد یك هزار و دو است و اعداد این سوره نیز یك هزار و دو است [عدد بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِیمِ ، (786) است. و عدد سوره بدون بسم اللّه (1002) است.

و جمع اعداد بسم اللّه با سوره، بالغ بر (1788) است].

محرر این تفسیر گوید: گرچه مبنای این مفسر بر این بوده که در باب اعداد و اوفاق و او راد و اذکار ارباب ریاضت و اهل اللّه، در این مجلدات تفسیر وارد نشوم، و اگر توفیق خدا مدد کرد در کتابی جداگانه بنگارم، و لیکن، برای نمونه از کتاب تسخیرات، این یك موضوع را برای توضیح شعر لسان الغیب نقل می کنم:

در تسخیر ملائك: بروز پنج شنبهٔ اول ماه بعد از نماز صبح غسل کند و در مکان پاك و مطهر درآید و هزار بار سورهٔ قل هو اللّه بخواند و همچنین بعد از نماز پیشین هزار بار و بعد از نماز عصر هزار بار و بعد از نماز مغرب هزار بار و بعد از نماز خفتن هزار بار و در نصف شب هزار بار. و بعد از فراغ از آن، دو رکعت نماز بگذارد و تا چهارده روز بدین ترتیب بخواند که مجموع، هشتاد و چهار هزار شود. و روز پنجشنبهٔ سوم، پانزده هزار بار بخواند و بعد از آن هزار بار این دعاء بخواند: «یا حنان أنت الذی وسعت کل شیء

---

1 – این همان شاخ نبات لسان الغیب است که تفال زنندگان، قبل از گشودن دیوان او می گویند: «ای خواجه حافظ شیرازی – تو کاشف هر رازی – بحق شاخ نباتت که به آن می نازی – این راز را بمن بنما – یا مظهر العجائب یا مرتضی علی».

رحمة و علما» و صد نوبت این دعاء بخواند: «اللهم إنی أسألك أن تسخر لی خدام هذه السورة الشریفة بحق لا إله إلا اللّه - محمّد رسول اللّه» چون از خواندن دعاء فارغ شود، دیوار بشکافد و فرشته ای بیرون آید و گوید: السلام علیك ای بندهٔ صالح. میان من و تو برادری شد بعد ازین، پی هر چیز مرو و غیبت مردم مگو و هر پنجشنبه قبور مسلمانان را زیارت می کن و سورهٔ اخلاص می خوان. و گوید: نام من عبد الله است. چون «قل هو اللّه» بخوانی حاضر شوم و تو را به طرفة العین به مکهٔ معظمه برسانم و بازآورم. و دیگری بیاید و گوید: نام من عبد الاحد است. چون «قُلْ هُوَ اَللّٰهُ» بخوانی بیایم و برای تو روزی حلال بیاورم و بر چیزهای مخفی تو را مطلع گردانم. و سومی بیاید و بگوید:

نام من عبد الصمد(1) است. چون «قُلْ هُوَ اَللّٰهُ» بخوانی زود حاضر شوم و تو را کیمیا بیاموزانم و بهر کاری که اراده فرمائی سرانجام دهم. همچنین عهد و پیمان کنند و رخصت شوند.

باید که در ایام دعوت، جامهٔ سفید بپوشد و نان جو بی نمك و دانهٔ انگور سیاه و مغز بادام خورد و هر صباح عود در آتش نهد بتوفیق خدا زود بمقصود رسد (کتاب تسخیرات از محمّد عثمان مشتمل بر فنون پنجگانه چاپ هند سال 1906 میلادی ص 81).

ص: 339

1- این همان عبد الصمد مذکور در شعر «لسان الغیب» است که در بالا مسطور است.

خواص سورهٔ اخلاص

سورهٔ اخلاص بنقل از حضـرت امیرالمؤمنین علی علیه السّلام (مدرك نسـخهٔ خطی «ملحقات تقویم المحسـنین و احسن التقویم» فیض کاشانی) بیست و پنـج خاصـیت دارد، از: دفع علت ها، و آمـدن غایب، و قطع تب، و دفع درد سـر، و یافتن گم شده، و کفایت مهمات، و توجه مطلوب، و به سـخن در آمـدن گنگ، و فراخی روزی، و ظفر بر دشـمن، و خواسـتگاری منظور، و ایمنی از هول منکر و نکیر، و حفظ ناموس از خیانت، و محبت خلایق، و شـفای بیمار، و ایمنی از سـحر و رفع آثار سـحر، و کشف کردن شوهر سـیرت و خصلت باطنی زن خود را، و سلامتی ایمان، و عزت نزد ملوك و بزرگان، و گرفتار نشدن به مصیبت، و سایر مهمات.

محرر این تفسـیر گوید: تأثیر هر سوره و یا هر آیه و یا هر اسم از اسـماء الهی، منوط به تحقق عامل است به مفاد سوره یا آیه یا اسم. با این شرط، نتیجه حتمی است و الا فلا.

مکسر سورهٔ اخلاص

الصورة

ص: 340

سورة الفلق

اشاره

حجة التفاسير كشاف:

سورة فلق مكى(1).

مشتمل بر: 5 آيه.

23(2) كلمه.

69(3) حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

ص: 341

1- بقولى مدنى.

2- . 30 كلمه و 73 حرف.

3- . 30 كلمه و 73 حرف.

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الفلق (113): آيات 1 تا 5

مقدّمه

آورده اند که کودکی از یهود به خدمت رسول علیه السّلام مشغول بود، دختران لبید بن عاصم یهودی از او به مبالغهٔ بسیار، از مشاطهٔ رأس آن حضرت و دندانه ای چند از مشط آن حضرت بستدند و بنام آن حضرت به رسنی سحر کرده در چاه ذروان(1) زیر سنگی نهادند، جبرئیل، سیدا نام علیه السّلام را خبر کرد. پیغمبر علیه السّلام، علی مرتضی علیه السّلام را فرستاد تا آن رسن را برآورد. و یازده گره برآن زده بودند. حق تعالی معوذتین را که یازده آیت است فرستاد و جبرئیل که قرائت می کرد، بهر آیتی عقده ای از آن رسن می گشود. عقبة بن عامر از حضرت رسالت پناه علیه السّلام روایت کرده است که فرمود: «ما تعوّذ المتعوّذون بمثل معوذتین»(2) (تفسیر کاشفی).

(مشط: بفتح و ضم و کسر میم و سکون شین نیز بفتح میم و کسر شین و نیر بضم میم و شین هر دو، یعنی شانه و بمعنی استخوان پهنی است از کتف که آن را نیز شانه می گویند. و «شانه بین» بمعنی فالگیر، مأخوذ از این است. مشاطه: بضم میم و شین الفی و طاء مفتوح یعنی آن موئی که در شانه کردن افتاده است - شرح قاموس) (رسن بر وزن صمد یعنی ریسمان).

لبید بن اعصم(3) از یهود بنی زریق است. رجوع به ص 193 جلد ششم همین تفسیر. و لبید بر وزن شریر است).

«النفاثات» مذکور در سورهٔ فلق، یعنی زنان باد دمنده در گرهها که ساحرات

1- ذروان را در تفسیر کاشفی با زای نوشته است و آن غلط است و ذروان با ذال است. در قاموس می نویسد: «و بئر ذروان (و زان سلسال) بالمدینة أو هو ذو أروان بسکون الراء و قیل بتحریکه اصح».

2- معوذتین بضم میم و فتح عین و کسر واو مشدد و فتح ذال و نیز تاء مفتوح و سکون یاء است: اسم دو سورهٔ فلق و ناس است (قاموس در لغت «عوذ»).

3- سیرهٔ ابن هشام ج 1 و 2 ص 515 به این موضوع اشاره کرده است.

بوده انـد و گره به ریسـمان می زده انـد، و نفس (دم) بر آنها می دمیـده اند. و ممکن است مراد، نفوس باد دمنده باشد خواه مرد باشد، خواه زن.

و بدان که ما گروه امامیه بر این عقیده ایم که سحر در پیغمبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم اثر نمی کند و امر کردن خدا به آن حضرت در این سوره به پناه جسـتن از سـحر ایشان، دلالت نمی کند بر تأثیر سحر در آن حضرت، مانند دعاء در «ربنا لا تؤاخذنا ان نسینا او اخطانا» یعنی ای پروردگار! اگر ما فراموش کنیم یا خطا کنیم، ما را مؤاخذه مفرما.

و آنچه نقل کرده اند مخالفین(1) که: سـحر در پیغمبر صـلّی اللّه علیه و آله و سلّم اثر کرد، چنانکه بخاری و مسلم روایت کرده اند که آن حضـرت سـحر کرده شـد یا اینکه خیال کرد که چیزی کرده انـد و نکرده بودنـد؛ پس این از جمله دروغهاست و اگر آنچه بخاری و مسـلم روایت کرده انـد صـحیح باشـد، قول کفار راست درمی آید که می گفتند: «إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلاّٰ رَجُلاً مَسْحُوراً» (آیت الله آقاجمال خوانساری به خلاصه از ترجمهٔ مفتاح الفلاح شیخ بهائی).

(شیخ بهائی در کتاب مفتاح الفلاح ص 88 این مطلب را عنوان نموده اند و آقاجمال آن را ترجمه کرده اند).

1- یعنی سنیان.

1-5 قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ اَلْفَلَقِ ... حَسَدَ

پناه گرفتن از شرور جسمانی به پروردگار

ای پیامبر! بگو: به پروردگار سپیده دم(1) پناه می گیرم از شـر هرچه آفریده است(2) و (بالخصوص) از شر(3) شب (و حوادث آن) چون فرارسد(4) و از شر زنان، آنها که آراء مردان را منحرف کنند و به آراء خود منصرف سازند (5) و از شر حسد برنده چون حسد خود را به کار برد.

«پایان»

ص: 344

1- به پروردگار سپیده دم افق خلقت، که موجودات را به نور وجود از تاریکی عدم بیرون می آورد. اقتباس از تفسیر استاد شیخ محمد عبده مصری بنقل جمعی از مفسرین.

2- هر موجودی، هم جنبهٔ خیر و خوبی دارد و هم جنبهٔ شـر و بدی. مثلا آب: انسان را از تشـنگی نجات می بخشد و همان آب انسان را خفه می سازد، آتش انسان را از سرما نجات می دهد و لیکن همان آتش انسان را می سوزاند. و هکذا....

3- از شـر آلت رجولیت چون بپاخیزد. قاموس در لغات «وقب» و «غسق» در طی معانی این آیه از جمله، چنین گفته: «ایر اذا قام - حکاه الغزالی و غیره عن ابن عبـاس» و مترجم کتـاب قـاموس در لغت «غسق» بـاین معنی اشـکال کرده است (ه). و راغب اصـفهانی در کتـاب مفردات خود می نویسـد: «الغاسق: اللیل المظلم». بعد می نویسد: «وَ مِنْ شَرِّ غٰاسِقٍ إِذٰا وَقَبَ» و ذلك عبارة عن النائبة باللیل کالطارق و قیل: القمر اذا کسف (ه).

4- «حادثات اغلب به شب واقع شود».

5- تفسـیر مجمع البیان بنقل از تفسیر ابو مسلم اصفهانی. محرر این تفسیر گوید: تفسیر دیگر این است: و از شر زنانی که کلمات سحریه رای در گرهها که به ریسمان زننده اند (که از وسائل سحریه است)، دمنده اند.

سورة النّاس

اشاره

حجة التفاسير كشاف:

سورة ناس مكى(1).

مشتمل بر: 6 آيه.

20(2) كلمه.

79(3) حرف.

(تفسير تنوير المقباس).

داراى ذيول.

ص: 345

1- بقولى مدنى.

2- . 30 كلمه و 80 حرف.

3- . 30 كلمه و 80 حرف.

بِسْمِ اَللّٰهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

سوره الناس (114): آیات 1 تا 6

اشاره

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ اَلنّٰاسِ(1). مَلِكِ اَلنّٰاسِ إِلٰهِ اَلنّٰاسِ. مِنْ شَرِّ اَلْوَسْوٰاسِ (2) اَلْخَنّٰاسِ (3). اَلَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ اَلنّٰاسِ. مِنَ اَلْجِنَّةِ (4) وَ اَلنّٰاسِ (5)

پناه گرفتن از شرور روحانی به پروردگار

ای پیامبر! بگو: پناه می گیرم به پروردگار کودکان (همان) قاهر و سائس جوانان (همان) معبود سالخوردگان از شر پچپچهٔ شیطان (که تا از یاد پروردگار غفلت شود جلو می آید و به فعالیت می پردازد، و در هنگام یاد خدا) واپس خزنده (است) همان شیطان که اندیشهٔ بد در دل شایستگان می افکند، خواه آن شیطان از پریان باشد، و خواه از آدمیان.

«پایان»

ذیول

اشاره

ص: 346

1- «ناس» اسم جمع است و به آدمی و پری هر دو گفته می شود (مصباح المنیر و قاموس). مگر در آنجا که «جنه» و یا «جن» مقابل آن شود که خاص آدمیان خواهد بود.

2- «وسوسه»: خطرهٔ پست است و اصل کلمه از «وسواس» است یعنی آواز زینت آلات و آواز نرم پنهان (مفردات راغب به ترجمه).

3- «الخناس»: ای الشیطان الذی یخنس ای ینقبض اذ اذکر اللّه تعالی (کتاب مفردات راغب اصفهانی). «خناس»: واپس خزنده (کتاب ترجمان القرآن جرجانی).

4- یکی از حکماء گفته: خدا هرجا که «قلب» فرموده است به عقل و علم اشاره فرموده، و هرجا که «صدر» فرموده است به عقل و علم و به سائر قوی از: شهوت و هوی و غضب و امثال آن اشاره فرموده است (به خلاصه از کتاب مفردات راغب در لغت «صدر»). نیست این پیکر مخروطی، دل بلکه هست این قفس طوطی «دل» گر تو طوطی ز قفس نشناسی به خدا ناس نه ای، نسناسی (جامی).

5- در لباب آورده که: در این سوره پنج جا لفظ «ناس» واقع شده و معنی آن مکرر نیست. و مراد به اول: اطفال اند و معنی ربوبیت دال است برآن. و به ثانی: جوانان و لفظ ملك که بقهر و سیاست دلیل باشد مشیر است برآن. و به ثالث: پیران و اسم اله که منبئ است از طاعت و عبادت، مناسب برآن. و به رابع: صالحان که وسواس، مولع است به اغوای ایشان. و به خامس: مفسدان و عطف آن بر معوذ منه، دلالت می کند برآن (تفسیر کاشفی). ضمنا: شیطان در جن و انس هر دو موجود است و قرآن کریم در سورهٔ «انعام» فرموده:... شیاطین الانس و الجن... (تفسیر پادشاهی افغانستان).

نکته

فرق سورهٔ «فلق» با سورهٔ «ناس» این است که: در سورهٔ «فلق» از شـر جسم و جسـمانیات به خدا پناه برده شده، و در سورهٔ «ناس» از شـر روح و روحانیات.

شروع قرآن کریم به سورهٔ «فاتحه» برای این است که: سورهٔ «فاتحه» براعت استهلال و فهرس تمام قرآن است. و جهت ختم قرآن کریم به سورهٔ «ناس» این است که: تذکر داده شود که قرآن به منزلهٔ گنجهای شایگان است که بدست یك نفر مسـلمان می رسد، و چون دزدان در صدد ربودن این گنجها از مخزن سینه و دل هستند، باید به خدا پناه جست.

اول و آخر «قرآن» ز چه «با» آمد و «سین»؟ *** یعنی اندر ره دین، رهبر تو «قرآن» بس

(حکیم سنائی غزنوی).

ص: 347

تحقیق دربارهٔ شماره گذاری کلمات و حروف در تفسیر تنویر المقباس و...

شماره گـذاری کلمات و حروف قرآن کریم، در این تفسـیر (حجـة التفاسـیر) از تفسـیر تنویر المقباس، معروف به تفسـیر ابن عباس چاپ مطبعهٔ از هریهٔ مصر بتاریخ سال 1316 هجری طی 399 صفحه تقریبا بقطع وزیری، نقل شده است.

(در مقدمهٔ تفسـیر مزبور می نویسد: تفسـیر سـیدی عبد اللّه بن عباس المسـمی تنویر المقباس من تفسـیر ابن عباس لابی طاهر محمّد بن یعقوب الفیروزآبادی الشافعی صاحب القاموس رضی اللّه تعالی عنه و ارضاه).

در هامش این تفسیر، دو کتاب چاپ شده است:

1 - کتاب لباب النقول فی اسباب النزول از مولی جلال الدین سیوطی.

2 - کتاب الناسخ و المنسوخ از ابو عبد اللّه محمّد بن حزم.

محرر این تفسـیر گوید: برداشت شـمارهٔ کلمات و حروف قرآن، خوب است و بسـیار هم عالی است. و لیکن، متأسـفانه به شـمارش هیچ کـدام آن، اطمینـان نیست. بلکه، اطمینـان برخلاف دارم. و اما، جهت اینکه با این علم و اطلاع، آن را نقل کرده ام، این است که: برای اول بار، این زحمت کشـیده شده و فتح بابی شده است، و لیکن، نسخهٔ چاپی، مغلوط از کار در آمده، و اگر کسی نسخهٔ مورد اطمینانی بدست آورد، شایسـته است در چاپ نسـخهٔ صـحیح اقـدام کند. و اگر حال و عمر این محرر تفسـیر وافی بود، خود از نو اقدام می کنم. چنانکه در سورهای: «فیل» و «اخلاص» و «فلق» و «ناس» نوشته ام.

ضمنا: چاپ کتاب ناسخ و منسوخ و تألیف آن، اساسا کار لغو و بیهوده ای است و به طوری که معتقدیم و نوشـته ایم: حتی برای نمونه هم شده است، ناسخ و منسوخ در قرآن کریم وجود ندارد. و تألیف این گونه کتابها همچون خنجر داموکلس (1 Damocles)است.

1- رجوع به جلد هفتم، صفحهٔ 115.

اسماء السّور

اسم سوره -- شمارهٔ صفحه -- شمارهٔ سوره

الجمعة 3 -- 62

المنافقين (منافقون) 19 -- 63

التّغابن 29 -- 64

الطّلاق 35 -- 65

التّحريم 41 -- 66

الملك 57 -- 67

القلم 69 -- 68

الحاقّة 79 -- 69

المعارج 89 -- 70

النّوح 97 -- 71

الجنّ 105 -- 72

المزمّل 113 -- 73

المدّثّر 119 -- 74

القيمة (قيامت) 129 -- 75

الإنسان (دهر) 137 -- 76

المرسلات 149 -- 77

النّبأ 155 78

اسم سوره -- شمارهٔ صفحه -- شمارهٔ سوره

النّازعات 161 -- 79

عبس 169 -- 80

التّكوير 177 -- 81

الانفطار 183 -- 82

المطفّفين 189 -- 83

الانشقاق 195 -- 84

البروج 199 -- 85

الطّارق 205 -- 86

الأعلى 209 -- 87

الغاشية 217 -- 88

الفجر 223 -- 89

البلد 229 -- 90

الشّمس 233 -- 91

اللّيل 251 -- 92

الضّحى 255 -- 93

الانشراح 259 -- 94

التّين 263 -- 95

العلق 267 -- 96

القدر 277 -- 97

البيّنة 281 -- 98

اسم سوره -- شمارهٔ صفحه -- شمارهٔ سوره

الزّلزلة (زلزال) 283 -- 99

العاديات 285 -- 100

القارعة 289 -- 101

التّكاثر 291 -- 102

العصر 295 -- 103

الهمزة 299 -- 104

الفيل 303 -- 105

القريش 313 -- 106

الماعون 315 -- 107

الكوثر 317 -- 108

الكافرون 319 -- 109

النّصر 321 -- 110

اللّهب 325 -- 111

الإخلاص 331 -- 112

الفلق 341 -- 113

النّاس 345 -- 114

پایان حجّة التّفاسیر و بلاغ الاکسیر یا من لا یحضره المفر و التفسیر

بقلم: سید عبد الحجة بلاغی

ص: 352

فهرس مطالب عمدهٔ مقدمات و ذیول و تعلیقات و حواشی

53 سورهٔ قرآن کریم مندرج در جلد هفتم از تفسیر:

حجة التفاسیر و بلاغ الاکسیر بقلم: بندهٔ درگاه خدای تعالی سید عبد الحجة بلاغی بانضمام:

منظومهٔ قلادة الغانیات فی المؤنثات السماعیات (مشتمل بر کلمات مؤنث سماعی آیات قرآن کریم و غیره) و رسالهٔ التشریف فی ما لا یقبل حرف التعریف (مشتمل بر کلماتی از قرآن کریم و غیره که حرف) («ال» تعریف نمی پذیرد)

ص: 353

<فهرس مطالب عمدهٔ «مقدمه» و «ذیول» و «تعلیقات» و «حواشی» سوره ها> عنوان صفحه

تحقیق دربارهٔ «سبت» و «جمعه». 4-6 و 11 و 12

«تخلیه» و «تحلیه» و «تجلیه». 10

معنی «فضل اللّه». 10

معنی «خیر الرازقین». 11

تاریخچهٔ نماز جمعه. 12-18

جنگ «بنی المصطلق» یا «مریسیع». 20

واقعهٔ عبد اللّه بن ابی بن سلول. 21-24

تحقیق دربارهٔ «مسنده». 27

محاصرهٔ اقتصادی. 28

سورهٔ «نساء قصری». 35

تحقیق دربارهٔ طلاق. 36

تحقیق دربارهٔ «لب» و «الباب». 40

وضعیت خانهٔ پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم از حیث کنترل غذائی. 42

کیفیت تسبیح حضرت فاطمه علیها السّلام. 44 و 52

«افك». 45

جهت آمدن پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم به حجرهٔ عائشه در اوان رحلت آن حضرت. 45

معنی «مغفور». 49

تحقیق دربارهٔ حفصه و عائشه. 49 و 51

«ماریه». 50

عنوان صفحه اسم زنان نوح علیه السّلام و لوط علیه السّلام. 52

اسم زن فرعون. 52

تحقیق دربارۀ «روح اللّه». 53

«سلول». 55

«پروتوپلاسم» - «انرژی» - «باکتری» - «میکرون». 56

درجات دل. 62

کور شدن زندیق جسور. 63

تحقیق دربارۀ «طباق». 64

تحقیق دربارۀ سماء دنیا (آسمان نزدیك). 64 و 65

اقسام راه رفتن حیوانات، و ردّ بر عقیدۀ داروین. 64 و 65

تحقیق دربارۀ «صوت» و صوت در اعماق دریاها. 66-68

«استریم». 68

شیاطین شعراء. 70

«سند». 72

«ضروان». 77

معنی «مجنون». 77

چشم زخم. 77 و 78

قرآن، سند و قبالۀ جهانهاست. 78

فرق «ما أدراك» و «ما یدریك». 83

«طاغیه». 83

«ملك». 84

تحقیق دربارهٔ «عرش». 84-86 و 88

هاء «استراحه». 87

ص: 355

عنوان صفحه «ذراع». 87

فرق بین خاطی و مخطی (خاطء و مخطئ). 87

تحقیق دربارهٔ خبر توراة از ظهور پیامبر صلّی اللّه علیه و آله. 87

فرشتگان و روح. 90 و 94

تحقیق دربارهٔ تاریخ استعجال عذاب و موضوع «نضر بن حارث بن کلده». 93

«مهل». 95

حق واجب غیر از زکاة و صدقات. 95

خوض در باطل - تأویلات «سر سید احمد خان» دربارهٔ قرآن و کتاب ناسخ و منسوخ. 96

اهمیت استغفار بنقل قلانسی در تفسیر خود. 102

اسم پدر و مادر نوح علیه السّلام. 102

اسم نوح علیه السّلام و معنی و لغت آن. 103 و 104

کشتی نوح علیه السّلام. 104

اثبات وجود جن و معنی «پری» و «جن». 105 و 111 و 112

تاریخچهٔ سفر پیامبر صلّی اللّه علیه و آله به «طائف». 106 و 107

استراق سمع جن. 109

«نخله». 111

معنی «افتتان». 111

مقام محمود. 114

وجوه شباهت بین حضرت محمّد صلّی اللّه علیه و آله و سلّم و موسی علیه السّلام. 115

تحقیق دربارهٔ شب زنده داری پیامبر صلّی اللّه علیه و آله برای خواندن قرآن بنقل از 117

تفسیر ابو مسلم اصفهانی.

تحقیق دربارهٔ «مزمل» و «مدثر». 117 و 118

معنی «اللّه اکبر». 120 و 216

ص: 356

عنوان صفحه معنی «قتل کیف قدر». 122

تعداد حروف «بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِیمِ». 124

ابو الاسد (ابو الاشد). 126 و 230

لشکرهای خدا. 127

اقسام دوزخ. 127

اقسام بهشت. 127

صلوات بر پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم. 128

گفتن: قسم می خورم - قسم یاد می کنم - قسم به جا می آورم دربارهٔ خدا، 130

کدام مناسب است؟ وجدان. 130

سخن گفتن شخص با خود. 131

نسیئه. 132

چهار تکبیر اذان. 134

رستخیز و رستاخیز. 134

انگشت نگاری - بصمه - خطوط کف. 135

تحقیق دربارهٔ «وجود». 135

«مبدأ المبادی» - «غیب الغیوب» - «غیب مکنون» - «غیب مصون» - 136

«لا هوت» - «جبروت» - «ملکوت اعلی» - «ملکوت اسفل» - «ناسوت».

سورهٔ انسان «دهر» مکی خالص نیست. 137 و 146

معانی «مخلدون». 142

جهت نبودن اسم «حور» در سورهٔ انسان. 142

جهت نبودن اسم «ذهب» در سورهٔ انسان. 142

جهت تعدد اسم «فضه» در سورهٔ انسان. 142 و 143

ص: 357

عنوان صفحه معنای «هل». 145

معنای «حین». 145

«دهر» - «زمان» - «سرمد» و مفارقات نوریه. 145 و 146

معنی «من». 146

معنی «اصیل». 146

معنی «أسر». 147

جامهای شراب کافوری و شراب زنجبیلی و شراب طهور. 147

شرح احوال «فضه». 148 و 142 و 143

«فطور» است نه «افطار». 148

«کفات». 154

فوائد کوه. 154

عقائد مختلف دربارهٔ قیامت. 156

«سبات» - «ابواب سماء» - «احقاب» - «غساق» - «مفاز» - «حق» - «عذاب قریب». 160

ترجمهٔ «لن» به نفی ابد، غلط است. 160

روز «عصای سفید» در اسلام. 169

تحقیق دربارهٔ اسم کسی که رو ترش کرده است (در سورهٔ عبس). 169

نسب «ابن ام مکتوم». 170 و 171

کتاب نسب قریش. 171

اهمیت چشم در بدن انسان (و ده میلیون رنگ). 175

دختران زنده به گور. 180

«کنام». 180 «بِالْخُنَّسِ اَلْجَوٰارِ اَلْكُنَّسِ». 180

فرق بین «عرّاف» و «کاهن». 181

ص: 358

عنوان صفحه سرّ پافشاری قرآن کریم دربارهٔ قیامت و عدم تعرض توراة دربارهٔ قیامت. 181

نظر نصاری دربارهٔ قیامت. 182

مراکز عکسبرداری و یا ثبت اعمال انسانها. 184

تحقیق دربارهٔ عدم تکرر در خلقت. 187

معنی توحید خدا: «یك است و دو نیست»، نیست بلکه... 188

از اسرار پافشاری قرآن کریم دربارهٔ پیاده شدن آفتاب و ماه و 188 و 197 ستارگان از تخت جلال.

بت «مولك». 188

سورهٔ مطففین مدنی است یا مکی؟ 189

وضعیت شهر مدینه از حیث کیل و وزن در زمان پیامبر صلّی اللّه علیه و آله. 190

معنی سوداء. 190

اقسام «مشك» و «مسك». 193

«فناتیك». 193

عدل - عدل در کیل و وزن. 194

تاریخچهٔ مسیحیت نسطوری در نجران. 200

تاریخچهٔ اصحاب اخدود. 202 و 203

محکمهٔ تفتیش عقاید Inquisition و جنایات نصاری. 203

موضوع صلب و ترائب و خروج منی. 205 و 206

معنی «طارق». 206 و 207

تحقیق دربارهٔ نور و سرعت سیر آن. 207

«دار الندوه». 207

«تفك». 207

اخبار غیبی مذکور در سورهٔ «طارق». 208

ص: 359

عنوان صفحه تحقیق دربارهٔ آفرینش و تربیت آفریده ها و رد بر داروین و فایدهٔ 212-214

شبه دو پستان در مرد و زائدهٔ دو دیه در مرد و زن.

معنی «صحف». 214

معنی «تمرلنگ». 214

«اترار». 214

تحقیق دربارهٔ علم پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و الحاد منکرین آن. 215

معنی «اعلی» و معنی «سبحان ربی الاعلی». 216

«ضریع». 220

غذای درکات دوزخ. 220

معنی «ابل». 220

جهت بیان چهار موضوع: شتر و آسمان و کوه و زمین، در سورهٔ غاشیه. 221

فوائد دین و بیانات گاندی. 221 و 222

استخراج اسامی چهارده معصوم علیهم السّلام از سورهٔ فجر، و تأیید آن از کتاب مکاشفهٔ 224

یوحنای لاهوتی.

معنی «ارم». 224

معنی «حجر». 225

قانون ارث در اسلام. 225

بهشت شداد. 227

فائدهٔ خواندن سورهٔ فجر و انتساب سوره به حضرت حسین بن علی علیهما السّلام. 228

ابو الاشد (پهلوان مکه). 230 و 126

معروفین بنی جمح: (ابی بن خلف، مظعون بن حبیب، عثمان بن مظعون، 232 جمیل بن معمر).

معنی «کبد». 232

ص: 360

عنوان صفحه شمارهٔ ساعات روز و شب. 235

معنی «آسمان». 236

چرا آسمان آبی است. 238

خورشید. 238

تحقیق دربارهٔ عقاید راجع به گردش زمین. 239

تکیه نداشتن زمین بر چیزی. 241

زمین کروی شکل تام نیست. 241

معانی پنج آیه از آیات کریمهٔ قرآن. 241

از بین رفتن حرکت وضعی زمین. 244

کاهش حرکت زمین. 245

حرارت خورشید. 245

فاصلهٔ خورشید از زمین. 246

ماه «قمر». 246

جهت کسوف و خسوف. 246

جهت وزیدن باد. 247

زمین گلابی شکل است. 247

عمر دراز زمین. 248

اندازه های زمین. 248

حرکت وضعی و انتقالی زمین. 249

بسوی مرکز زمین. 249

شهوت. 250

غضب. 250

«شب» و تقدم روز بر شب. 253

ص: 361

عنوان صفحه «ضحی» با «أ لم نشرح» و «فیل» با «ایلاف» یکی نیست. 256

عبد اللّه. 258

خدیجه. 258

تکذیب قصهٔ شق الصدر. 259

انشراح صدر پیامبر صلّی اللّه علیه و آله. 260

فتوحات اسلام. 261

حالات شخصیهٔ پیامبر صلّی اللّه علیه و آله و سلّم قبل از بعثت. 261

انجیر. 265

زیتون. 266

تکذیب قصهٔ خناق در اول نزول وحی. 267

حراء «جبل النور». 268

نسب ابو جهل و فرزندان او. 270

معانی «علق». 274

قلم و خط و اولین نویسنده. 276

شب قدر. 278

شب قدر عام و خاص. 279

شاخ نبات. 280

دوستی مال. 287

یقین. 293

زیانکاری انسان. 296

نیروی پیامبر صلّی اللّه علیه و آله. 301

قلیس. 304

لشکرکشی ابرهه به مکه و حادثهٔ فیل. 306

ص: 362

عنوان صفحه تصویر، به یاد فیل محمود. 312

تاریخچهٔ فتح مکه. 323 و 324

اسم و کنیه و لقب. 325

تاریخچهٔ ابو لهب و زن و پسران و عروسان وی و اخبار غیبیه. 326-328

نسبت. 332

«هو» - «اللّه» - «احد» - «واحد». 334-337

رؤیت. 337

صفات ذات و صفات افعال. 337

بخت. 338

دعوت «قل هو اللّه». 338

مکسر سورهٔ اخلاص. 340

سحر دختران لبید. 342

ذروان. 342

معوذتین. 342

نفاثات. 342-344

ناس. 346 و 347

وسوسه. 346

خناس. 346

قلب و صدر. 346

فرق سورهٔ «فلق» با سورهٔ «ناس». 347

شعر حکیم سنائی دربارهٔ حرف اول و آخر قرآن کریم. 347

تحقیق دربارهٔ شماره گذاری کلمات و حروف قرآن کریم در تفسیر تنویر المقباس. 348

ص: 363

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

منظومة قلادة الغانيات، فى المؤنثات السماعيات لمحرر هذا التفسير

منظومة قلادة(1) الغانيات، فى المؤنثات السماعيات لمحرر هذا التفسير

الحمد للعالم بالاسرار *** مقلب القلوب و الابصار

و مولج النهار فى الليالى *** و موجد المرجان و اللئالى

و باعث الرسول ذى الكتاب *** و افضل الناطق بالصواب

و جاعل الخلائف الهداة *** على الجميع افضل الصلاة

فيعلم التأنيث بالاشياء *** بالالف مطلقها(2) و التاء

و كلها تظهر كالحمراء *** و المرأة الحبلى، و فى اسماء

قدّرت التاء حسب، و مرامى *** بحول ربى جمع ذى الاسامى

مرتبا ابوابه جميعا *** لينفع الرفيع و الوضيعا

فأرنب و اصبع ابهام *** افعى و أضحى ابل أمام

انجيل ابط اجأ و آل *** فى الارض و الازار ذاك قالوا

است أضاخ أزيب و أذن *** اشفى(3) و بئر بلد و بطن

بدر و بنصر بغير مين *** و التمر كالتبان ذو وجهين

منها تخوم و ثدى مذكور *** و ثعلب جهنم جزور

جب جحيم و جنوب جور *** حرب و حال و كذا حرور

فى حية حضار و الحمام *** و الحجر و الحانوت ذا كلامى

حمص حنين و حراء خمر *** خيل خصين خنصر ذا الأمر

فى الخل و الخليف مثل دار *** و دابق درع كذاك جار

دلو ذراع ذهب ذكاء *** ذود ذنوب رحم و جاء

رجل و ریح و رحی و روح *** و زیم و زمزم ممدوح

زند زقاق و زبیب جاء *** و ثم زوج قیل فی الاسماء

ص: 364

1- قلاده بکسر القاف و اللام الالفی.

2- مقصورة و ممدودة.

3- رعد بعض من المؤنثات السماعیة، الأتان بفتح الهمزة، الانثی من الحمیر.

ساق سبيل سقر معلوم *** سقط سراويل سرى سموم

كالسوق و السلم و السلطان *** و السلم و السكين خذ بيانى

و السن و السلاح و السعير *** كذلك السماء و الشعير

شمس شعوب و شمال شام *** صلح صراط صاعنا تمام

ضحى و ضلع ضرب و ضبع *** ضأن و طست و طباع فادعوا

فى الطير و الطريق و الطاغوت *** ظهر و عير مثل عنكبوت

و عقرب و عاتق عقيان *** و هكذا فى عصب عسفان

عضد عقاب عنبر و منها *** عصر عروض عنق فخذها

عجز و عرس عسل عماد *** و عرب عين كما أفادوا

عصى عراق عقب و غول *** فى غنم فخذ كذا مقول

فوق و فلك فرس فردوس *** فهر و فأس فرسن و قوس

قتب قليب قدم قدوم *** قوم قمطر و قفا معلوم

قدر و قدام مع القباء *** قميص ايضا و قنوع جاء

كأس و كمثرى و كحل منها *** كف و كرش كبد فخذها

كتف كميت و كذا كراع *** لظى لسان لعلع لماع

موسى معد مجمر منون *** متن معى مسك و منجنون

و منجنيق مع معزى مال *** ماه و ملح مثل معز قالوا

كذاك فى مصر و ناب جار *** و نعم نعل نوى و نار

نخل نخيل مع نبل جاء *** نحل و نفس جاء كالوراء

و ورك و هجر و سار *** ذا فى هدى هيف يد يسار

يمين اما احرف الهجاء *** تأنيثها حتم لدى الفراء

و الحمد للّه على الاتمام *** فى رجب من سنة الغشام

(1341 هجرى قمرى).

على الرسول المصطفى السلام *** و آله ما يهدر الحمام

ص: 365

رساله در بیان اسمائی که الف و لام تعریف بر سرشان در نمی آید

اشاره

بِسْمِ اَللهِ اَلرَّحْمٰنِ اَلرَّحِيمِ

آ

آدم:

علیه السّلام ابو البشر.

الف

احد:

کوهی است در مدینه.

أحمد:

صلّی اللّه علیه و آله و اسم اشخاص نیز هست.

ادریس:

علیه السّلام از پیامبران است.

ارم:

نام باغی است منسوب به شداد.

اسامه:

شیر.

اسحاق:

علیه السّلام از پیامبران است.

اسرافیل:

نام فرشته ای است.

اسماعیل:

علیه السّلام از پیامبران است.

أوس:

گرگ.

اویس:

گرگ(1).

ب

بدر:

آبی است معروف.

بکّه:

اسم مکه است.

بلسان:

روغن معروف(2).

ث

ثبیر:

نام کوهی است در مکه.

ثعاله:

روباه.

ثمود:

نام آبی است و نام قبیله ای است.

ج

جبرئیل:

نام فرشته ای است.

جمع:

محلی است در مکه بنام مزدلفه.

جهنم:

دوزخ.

ح

حبیب:

نام مردی است.

حراء:

کوهی است در مکه.

حفص:

بچه شیر.

حمزه:

شیر.

حمیر:

نام قبیله ای است.

حنین:

نام محلی است و نام مردی است(3).

خ

خاقان:

لقب ملوك ترك.

خزيمه:

نام مردی است.

خوله:

نام زنی است(4).

د

دجله:

نهر بغداد.

دلدل:

اسم اسب پیامبر صلّی اللّه علیه و آله.

دمشق:

شهری که به شام معروف است(5).

ذ

ذباب:

کوهی است در مدینه.

ذکاء:

آفتاب.

1- الیاس. ابراهیم. ایوب. ب.

2- بابل. ب.

3- حوّاء. ب.

4- خدیجه. ب.

5- داود. ب.

ر

رجب:

یکی از ماههای قمری.

رمضان:

نام یکی دیگر از ماههای قمری.

رضوی:

کوهی است در مدینه.

ز

زحل:

ستارهٔ معروفی است(1).

س

سقر:

از اسماء دوزخ است.

سنمّار:

معمار رومی است که قصر خورنق را در بیرون کوفه برای نعمان ساخت.

سواع:

نام بتی است.

سهیل:

ستارهٔ معروفی است(2).

ش

شعبان:

نام یکی از ماههای قمری است.

شعبه:

نام مردی است.

شعوب:

مرگ.

شعیب:

علیه السّلام از پیامبران است.

شوال:

نام یکی از ماههای قمری است.

شیث:

علیه السّلام از پیامبران، پسر حضرت آدم ابو البشر علیه السّلام است.

ص

صالح:

علیه السّلام از پیامبران است.

صخر:

نام مردی است.

صفر:

نام یکی از ماههای قمری است.

ط

طوی:

نام محلی است.

طیبه:

مدینة الرسول صلّی اللّه علیه و آله و سلّم.

ظ

ظفار:

شهری است در یمن.

ع

عاتکه:

نام زنی است.

عاد:

قوم هود پیامبر علیه السّلام.

عثمان:

نام مردی است.

عدن:

اسم شهر معروفی است.

عدیّ:

نام مردی است.

بنات عرس:

نام جانوری است.

عزرائیل:

نام فرشته ای است.

عزّه:

نام زنی است.

عطارد:

نام ستاره ای است.

علیّ:

امیرالمؤمنین علیه السّلام.

عمر:

نام مردی است.

عنیزه:

نام موضعی است.

عوض:

ظرف است در مستقبل.

عوف:

اسم مردی است(3).

غ

غسّان:

نام آبی است.

غمدان:

قصری است در یمن.

ف

فجار:

علم است برای فجور.

فدك:

نام مزرعهٔ فاطمه علیها السّلام(4).

ص: 367

1- زکریا. ب.

2- سلمان. سلیمان. ب.

3- عیسی علیه السلام. ب.

4- فاطمه. فرعون. ب.

ق

ابو قبیس:

کوهی است در مکه.

قدّام:

جلو.

قزح:

کمان رنگین در آسمان.

قضاعه:

قبیلهٔ معروفی است.

قط:

بس.

قطّ:

روزگار یا زمان گذشته.

قیصر:

لقب پادشاه روم است.

ك

كاظمه:

نام موضعیست.

كانون:

از ماههای رو میست.

كسری:

لقب پادشاهان ایران بوده.

ل

لظی:

از اسماء دوزخ است(1).

م

مارد:

سرکش، غیر مطیع.

محمد:

(ص) نام پیامبر است.

محمود:

نام است.

مخارق:

نام مردی است.

معبد:

اسم مردی است.

مکتوم:

اسم اسبی است.

مکه:

نام شهری است که قبلهٔ اسلامیان است.

ملحوب:

نام موضعی است.

امّ ملدم:

تب.

مناة:

نام بتی است.

میکائیل:

فرشته ای است(2).

ن

نسر:

اسم بتی است.

نوح:

علیه السّلام نام پیامبر معروفی است.

و

واسط:

نام شهری است.

ودّ:

نام بتی است.

وراء:

ضدّ قدام.

بنات وردان:

جانور کوچکی است.

ه

هاروت و ماروت:

نام دو مرد.

هنیده:

نام صد شتر است.

هود:

علیه السّلام نام پیامبری است(3).

ی

یثرب:

نام مدینة الرسول صلّی اللّه علیه و آله.

یعفور:

اسم اسب رسول خدا صلّی اللّه علیه و آله و سلّم.

یعقوب:

علیه السّلام نام پیامبری است.

یعوق:

نام بتی است.

یغوث:

نام بتی است.

یوح:

از اسامی آفتاب است(4).

تبصره – اسامی ای که الف و لام نمی پذیرد بیش از اینهاست و ما اشهر آنها را ذکر کردیم (ملحقات کتاب جامع الشواهد دیده شود).

1- لقمان. لوط. ب.

2- مريم. موسى. منى. ب.

3- هارون. هامان. ب.

4- يونس. يحيى. يوسف. ب.

درباره مرکز

بسمه تعالی

جَاهِدُواْ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ

با اموال و جان های خود، در راه خدا جهاد نمایید، این برای شما بهتر است اگر بدانید.

(توبه : 41)

چند سالی است که مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه موفق به تولید نرم‌افزارهای تلفن همراه، کتاب‌خانه‌های دیجیتالی و عرضه آن به صورت رایگان شده است. این مرکز کاملا مردمی بوده و با هدایا و نذورات و موقوفات و تخصیص سهم مبارك امام علیه السلام پشتیباني مي‌شود.

براي خدمت رسانی بیشتر شما هم می توانید در هر کجا که هستید به جمع افراد خیراندیش مرکز بپیوندید.

آیا می‌دانید هر پولی لایق خرج شدن در راه اهلبیت علیهم السلام نیست؟

و هر شخصی این توفیق را نخواهد داشت؟

به شما تبریک میگوییم.

شماره کارت :

6104-3388-0008-7732

شماره حساب بانک ملت :

9586839652

شماره حساب شبا :

IR390120020000009586839652

به نام : (موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه)

مبالغ هدیه خود را واریز نمایید.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان -خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی -پلاک 129/34- طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 88318722 ـ 021

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانه‌ای
قائمیه
اصفهان
www
برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹